

Tadqiqot.uz

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

No 12
31 январь

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 12-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
2-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
12-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ ОНЛАЙН
КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-2**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN 12-MULTIDISCIPLINARY
ONLINE DISTANCE CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND
PRACTICAL RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-2**

TOSHKENT-2020

**УЎК 323(575.1)(063)
КБК 66.3(5Ў)я43
Й-18**

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 12-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 январь 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 230 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётта жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга багишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳтил қилинган конференцияси.

Маъсул мұхаррір: Файзиев Шоҳруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хукуқий тадқиқотлар йўналиши-

Юсувалиева Раҳима - профессор в.б., ю.ф.н., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети

2.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар-

Маматова Нодира Мухтаровна - т.ф.д., доцент, Тошкент давлат стоматология институти

3.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни-

Воҳидова Мехри Хасанова - PhD, Тошкент давлат шарқшунослик институти

4.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар-

Тошбоева Барнохон Одилжоновна - Андиксон давлат университети

5.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қараашлар-

Норматова Дилдора Эсоналиевна - доцент, Фарғона давлат университети

6.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар-

Абдумагжидова Дилдора Рахматуллаевна - PhD, Тошкент Молия институти

7.Тарих саҳифаларидаги изланишлар-

Чариеев Турсун Хуваевич - доцент, Ўзбекистон давлат консерваторияси

8.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни-

Уринбоев Хошимжон Бунатович - с.ф.н., доцент, Наманган мухандислик-қурилиши институти

9.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар-

Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич - доцент, Наманган мухандислик-қурилиши институти

10.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши-

Бобохонов Олтибой Раҳмонович - Сурхандарё вилояти техника филиали

11.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари -

Сувонов Боймурод Ўралович - доцент, Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти

12.Физика-математика фанлари ютуқлари-

Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич - доцент, Наманган мухандислик-технология институти

13.Геология-минералогия соҳасидаги инновациялар-

Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович - PhD, доцент, Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти

14.Кимё фанлари ютуқлари-

Рахмонова Доно Қаҳхоровна - Навоий вилояти табиий фанлар методисти

15.Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши-

Тоштемиров Отабек Абидович - Фарғона политехника институти

16.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар-

Йўлдошев Лазиз Толивович - Бuxoro давлат университети

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси
© Tadqiqot.uz

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР**

1. <i>Anorboyeva Komila Shavkat qizi, Azizova Diyora Abdumannob qizi</i>	
HAYOT SHODMON LIRIKASIDA DIALEKTLAR.....	9
2. <i>Mirxanova Gulandom Rustamovna</i>	
ONA TILINING TA'LIM-TARBIYA RIVOJIDAGI AHAMIYATI.....	11
3. <i>Musayeva Oydinoy</i>	
O'ZBEK TILINING RIVOJLANISHI VA TILIMIZDAGI SHAKL O'ZGARISHLAR.....	13
4. <i>Yalgasheva Dildora Usanovna</i>	
"HAYRAT UL-ABROR" DOSTONIDA ROST VA YOLG'ON G'OYALARINI TASVIRLOVCHI BADIY-TASVIRIY VOSITALAR.....	14
5. <i>Ro'zmetova Ruhsora Ulug'bekovna</i>	
"At" PREDLOGI BIRIKMALARNING LOKATIV SINTAKSEMA BO'LIB IFODALANISHI....	16
6. <i>Султонова Мафтуна Нурбековна</i>	
ОСНОВНЫЕ ТИПЫ АББРЕВИАТУР В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ.....	18
7. <i>A'lamov G'ayrat</i>	
O'ZLASHMA SO'ZLAR XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR.....	20
8. <i>Abdullahayeva Nazifa Tursunbayevna,</i>	
ONA TILI VA ADABIYOT FANINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI.....	22
9. <i>Abdulhamidova Robiyaxon Xusniddinovna,</i>	
ONA TILI VA ADABIYOT DARSALARIDA MEDIATA'LIMNING AHAMIYATI.....	24
10. <i>Abdumurodova Dilrabo,</i>	
ALISHER NAVOIY G'AZALLARIDA QUR'ONIY QISSALAR VOSITASIDA HOSIL QILINGAN TALMEHLAR.....	26
11. <i>Abdurazzaqova Umida,</i>	
WHAT AND HOW SHOULD A MODERN TEACHER LEARN?.....	28
12. <i>Abilova Moxidil Adhamovna,</i>	
THE BEST CARD GAMES.....	30
13. <i>Ачилова Озода Фарходовна</i>	
ПРОХИБИТИВ ВА ПЕРМИССИВ НУТҚИЙ АКТЛАРНИНГ ПРАГМАТИК ТАҲЛИЛИ (Япон тили мисолида).....	32
14. <i>Aloxonova Muattar Isroilxonovna,</i>	
THE ROLE OF THE SONG IN THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE SPEECH SKILLS.....	35
15. <i>Амонова Умринисо,</i>	
ПУТИ ОПТИМИЗАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.....	37
16. <i>Asqarova Matluba Akmalxonovna,</i>	
USING DIDACTIC GAMES IN TEACHING PRIMARY CLASSES.....	39
17. <i>Atronqulova Gulnora Sobirjonovna,</i>	
TEACHING ENGLISH BY USING INTERACTIVE METHODS.....	41
18. <i>Bekiyeva Malika</i>	
O'ZBEK ANTROPONIMLARI LINGVOKULTUROLOGIYANING O'RGANISH OBYEKTI SIFATIDA	43
19. <i>Baymanova Nigora,</i>	
O'ZBEK XALQINING BUYUK MA'NAVIIY XAZINASI.....	45
20. <i>Burxonova Nasiba Bogdorovna, Ergashova Kamolot Mukimovna</i>	
THE USE OF DESIGN WORK IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE IN ENGLISH CLASSES.....	47

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

21.Джалилова М.Р.,	
МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ЛЕКСИКЕ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО.....	49
22.Ergasheva Gulnora Nematovna,	
RESEARCH ACTIVITY AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE STUDENT'S PERSONALITY IN THE LIGHT OF THE NEW EDUCATIONAL STANDARD.....	52
23.Eshmurotova Inobat,	
IJODKOR YOSHLARNI TARBIYALASH MAQSAD VA VAZIFAMIZDIR.....	54
24.Giyazova Lobarxon Ismoil-qizi,	
USING GRAMMAR GAMES.....	56
25.Hamroyeva Sarvinoz	
ZULFIYAXONIM - O'ZBEK QIZLARI UCHUN NAMUNA MAKTABLE.....	58
26.Haqnazarova Obida Mamarajabovna,	
NAVOIY - KO'NGIL BOG'INING BOG'BONI.....	59
27.Hasanova Tursunoy	
OTA-ONALAR BILAN OCHIQ MULOQOT OTKAZGANMISIZ?.....	61
28.Haydarova Ziyoda,	
MA'NAVIYAT DURDONALARI.....	62
29.Ikromova Sanobar Quldoshovna,	
TA'LIMDA MUAMMOLI O'QITISH TEXNOLOGIYASI VA AFZALLIKLARI.....	64
30.Ismoilova Umida,	
SO'Z TURKUMLARINI O'RGANISHDA GRAFIKLI ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH.....	66
31.Jalolova Manzura Abdullajonovna,	
WORD GAMES FOR CHILDREN 7 YEARS OLD.....	68
32.Kenjayeva Dilshoda,	
ADABIYOT DARSLARI VA ADABIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI.....	70
33.Khakimova Mastura Fayzullaevna	
PHRASEOLOGY AS A PART OF LEXICOLOGY AND ITS OBJECT.....	72
34.Madrahimova Odina Abdulhamidovna,	
MOTIVATION THROUGH ACTIVITES.....	74
35.Mamadalievya Muhabbat Sobirovna,	
WAYS OF INCREASING MOTIVATION TO LEARN ENGLISH.....	76
36.Mamadjonova Nilufar Inomjon qizi,	
ONA-TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL USUL LAR, INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING ROLI.....	78
37.Mamanazarova Lola Iskandarovna,	
DEVELOPMENT AND MONITORING OF LISTENING AND SPEAKING SKILLS IN ENGLISH CLASSES.....	80
38. Murodova Muqaddas Ikromovna, Masharipova Dilfuza Mahamatjon qizi	
SO'Z BIRIKMALARINING FORMAL HAMDA SISTEM TILSHUNOSLIK NAZARIYASIDAN TAHLILI.....	82
39.Muminova Nargiza Ibroximovna,	
THE ESSENCE OF COMMUNICATION IN TEACHING ENGLISH.....	85
40.Bobomurodova Munira,	
MAKTABDA ERGASHTIRUVCHI BOG'LOVCHILARNING SINTAGMATIK MUNOSABATLARINI O'RGANISH.....	87
41.Mustafoyeva Nigora,	
SO'ZNING NUTQDA QO'LLANISH USULLARI.....	88
42.Muxammedova Marhabo,	
JADID ADABIYOTI VAKILLARI IJODINI O'RGATISHDA AKT VOSITALARIDAN FOYDALANISH.....	90

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

43. Muxammedova Shaxnoza,	ADABIYOT DARSLARIDA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH.....	92
44. Muxiddinova Gulmexra,	NAVOIY ASARLARIDA TASAVVUF CHIZGILARI.....	94
45. Nabiyeva Dilnoz Ergashovna,	UMUMINSONIY QADRIYATLAR ASOSIDA KASBIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH.....	96
46. Najimova Nigina,	ADABIYOT DARSLARI SIFAT VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.....	98
47. Narzullayeva Mavluda	ADABIYOTNING BIRINCHI XUSUSIYATI - OMMAVIYILIGI.....	100
48. Nazarov Rustam Irkinovich,	THE IMPORTANCE OF ROLE-PLAYING GAMES IN TEACHING ENGLISH.....	102
49. Normamatova Nargiza,	ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILANI IJODIY FIKRLASHGA O'RGATISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI.....	104
50. Nurmanova Munavvara Komilovna	SWOT - UNIVERSAL TAHLIL METODINI ADABIYOT DARSLARIDA QO'LLASH.....	106
51. Nurmanov Farhod,	ADABIYOTNING BOSHQA SAN'AT TURLARI BILAN BOG'LIQLIGI.....	108
52. O'ralova Mehriniso	LEKSIKOGRAFIYANING LUG'ATSHUNOSLIKNI YARATISHDAGI O'RNI VA AHAMIYATI.....	110
53. Ostanayeva Linura Umarovna	ABDULLA QODIRIYNING "ULOQDA" HIKOYASINI O'RGANISH.....	113
54. O'rroqova Nozima,	ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA "IKKI QISMLI KUNDALIK" USULIDAN FOYDALANISH.....	115
55. Qiyomova Rahima,	O'QUVCHILARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH USULLARI.....	117
56. Qo'chqorova Gulchehra,	ALISHER NAVOIYNING O'ZBEK ADABIY TILINI RIVOJLANISHIDAGI O'RNI.....	118
57. Qurbanova Nafisa	UMUMIY O'RTA TA'LIMDA USMON NOSIR IJOD YO'LINI UZVIYLIKDA O'RGANISH..	120
58. Qurbonova Orzigul,	O'QUVCHILARNI YOZMA MATN YARATISHGA O'RGATISH USULLARI.....	122
59. Rajabova Dilbar,	UMUMINSONIY QADRIYATLARNING ULUG'LANISHIDA MUMTOZ ADABIYOTNING O'RNI.....	123
60. Rajabova Sadoqat Rasul qizi	HUKUMAT QARORLARI TILI TERMINOLOGIYASI VA UNING ILMIY NAZARIY JIHATLARI.....	125
61. Ravshanova Feruza,	ALISHER NAVOIY ASARLARIDA SAHOVAT VA HIMMAT TUSHUNCHALARINING AKS ETTIRILISHI.....	127
62. Yarasheva Raxima,	MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASINING NAZARIY ASOSLARI.....	128
63. Ro'zmatova Umida Ergashevna,	ONA TILI DARSLARINI O'TISHDA YANGI TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI TATBIQ ETISH.....	129
64. Ro'ziyeva E'tibor,	O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH.....	131

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

65. Ro'ziyeva Laylo,	ADABIYOT DARSLARINI QIZIQARLI TASHKIL ETISH USULLARI.....	133
66. Rustamova Mohichehra,	BOBUR IJODINI MULTIMEDIA VOSITALARI BILAN O'RGATISH.....	135
67. Rustamova Rohatoy Gafurovna,	USING DIFFERENT GAMES IN TEACHING ENGLISH.....	137
68. Ruzibayeva Soxiba Xudoyorovna	ONA TILIMIZNING AHAMIYATLI JIHATLARI.....	139
69. Salohiddinova Gulshod,	YOSHLAR MA'NAVIY KAMOLOTINING DURDONALARI.....	140
70. Sattorova Gulzoda,	NAVOIY IJIOD DURDONALARI - BETAKROR G'AZALLAR TALQINIDA.....	142
71. Sobirova Manzura Komilovna	ONA TILI DARSLARIDA INTEGRATSION TA'LIM.....	144
72. Turaxanova Мохира Джураевна,	ОБУЧЕНИЕ ЧТЕНИЮ: ЦЕЛИ И ПРИЕМЫ (ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД).....	146
73. To' xtamurodova Azima Abdulla qizi	THE ROLE OF FAIRY TALES.....	148
74. Toshboyeva Nazira Xamidovna,	USING GAMING TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH.....	150
75. Turdaliyeva Gulchehra Ne'matjonovna	DIDAKTIC GAMES IN TEACHING ENGLISH.....	152
76. Uraqova Shaxlo, Jalelov Akbar,	INTEGRATED SKILLS IN COMMUNICATION.....	154
77. Vaisova Yorqinoy	INTEGRATION YONDASHUV ASOSIDA KASBIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH.....	156
78. Voxidova Farida Abdukarimovna,	ONA TILINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI.....	158
79. Xakimova Maluda Maxmudovna,	ONA TILI VA ADABIYOT FANI TA'LIM TIZIMINING POYDEVORI.....	160
80. Xalilova Ra'no Xamidovna,	GRAMMAR GAMES IN ENGLISH LESSONS IN PRIMARY CLASSES.....	162
81. Xamidova Marsiana,	O'QUVCHI YOSHLARNING SAVODXONLIK MADANIYATINI OSHIRISH USULLARI....	164
82. Xamrayeva Gulzoda,	MUMTOZ ASARLARNI O'RGANISH JARAYONIDAGI MURAKKABLIKLARNI BARTARAF ETISH USULLARI.....	166
83. Xasanova Zulkumor,	KITOBNING PAYDO BO'LISHI TARIXI HAQIDAGI QARASHLAR.....	168
84. Xo'jaxanova Hulkar Ikromjonovna,	HOW TO RETELL THE TEXT IN ENGLISH.....	170
85. Холмирзаев Абдужаббор.	ПОДХОДЫ К ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ В ШКОЛАХ.....	172
86. Xolova Ma'mura,	TA'LIM JARAYONIDA MILLIY TARBIYANING AHAMIYATI.....	174
87. Xudayqulova Nilufar,	MUTOALA -BUGUNGI DAVRNING DOLZARB VAZIFASI.....	176
88. Xushvaqtova Qurbanoy,	ONA TILI DARSLARIDA ZAMON BILAN HAMNAFASLIK DAVR TALABI.....	177
89. Yandasheva Gulzora,	O'QUVCHI SHAXSIGA YONALTIRILGAN TA'LIMNING MOHIYATI.....	178
90. Yarasheva Roziya,	ADABIY TA'LIMNING MAQSAD VA VAZIFALARI.....	180

91. Maqsudaxon Yo'ldosheva	
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISH YO'LLARI, SINF RAHBARINING VAZIFALARI.....	182
92. Yuldasheva Nozima,	
ADABIYOT DARSLARIDA BOBUR IJODINI O'RGATISH.....	184
93. Yuldasheva Ma'mura,	
ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH.....	186
94. Фаёза Абдуллаева Наимжоновна	
ЧЕТ ТИЛЛАРИНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ.....	188
95. Абдуллаева Рохила Юсуфжон қизи	
ЎЗБЕК ТИЛИДА ХАРАКТЕР ИФОДАЛОВЧИ АЙРИМ СҮЗЛАР ТАҲЛИЛИ.....	190
96. Жўраева Наргиза	
ИЛК БОЛАЛИК ДАВРИДА МУЛОҚОТНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ.....	192
97. Имомкулова Фотима	
ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИ АСАРЛАРИДА ОИЛА ВА ОИЛАДАГИ МУНОСАБАТЛАРНИ ТАЛҚИН ЭТИЛИШИ.....	195
98. Norboboyeva Dilnoza, Muhiddinova Munira	
STRATEGIES FOR INCLUSIVE TEACHING.....	197
99. Д.Э. Тоштемиров, М.Б. Ниёзов	
АКАДЕМИК ЛИЦЕЙЛАРДА ИНФОРМАТИКА ВА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	199
100. Tursoatova Gulnoza	
FILOLOGIYA FANLARINI RIVOJLANTIRISH YO'LIDAGI TADQIQOTLAR.....	201
101. Khujanova Yulduz, Farmonova Guzal	
LINGUOCULTUROLOGY AS AN ACTIVELY DEVELOPING FIELD OF LINGUISTICS... <td>203</td>	203
102. Xusanova Zubayda, Begmatov Abdirauf	
WHAT IS CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING?.....	205
103. Eshamov Arslon, Ismoilov Akrom,	
INTERESTING ENGLISH GRAMMAR GAMES.....	207
104. Якубова Ноира	
ЎЗЛАШМА СҮЗЛАРНИНГ ЭКСТРАЛИНГВИСТИК ВА ЛИСОНӢ ОМИЛЛАР АСОСИДА ВУЖУДГА КЕЛИШИ.....	209
105. Инамова Марина Тимуровна	
ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕМАТИЧЕСКИХ ГРУПП ПРИ СОСТАВЛЕНИИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ УЧЕБНОГО ТИПА.....	211
106. Мухаббат Мадаминова	
МУЛОҚОТ ЖАРАЁНИДА ШАХСНИНГ ЛИНГВОМАДАНИЙ КОМПЕТЕНЦИЯСИ.....	214
107. Yuldasheva Nargiza Mahamatqulovna	
THE IMPORTANCE OF LANGUAGE LEARNING SKILLS.....	216
108. Болтаева Сурайё	
ОТЛИЧИЯ УСТНОЙ РЕЧИ ОТ ПИСЬМЕННОЙ.....	218
109. Ikromova Ra'no Raxmonovna,	
ALISHER NAVOIYNING "LISON UT-TAYR" DOSTONI XUSUSIDA.....	220
110. Inoyatov G'opirjon, Abbasi Firuza,	
ТРУДНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНЫХ ГРУППАХ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ.....	222
111. Vaxobova Zarifa Qurbanovna,	
XORIJIY TIL TA'LIMI HAMDA TIL KO'NIKMALARI.....	224
112. G'aybullayeva Dildora Fayzulla qizi	
LINGVOSTATISTIKA: O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA ATOQLI OTLAR BILAN YASALGAN FRAZEOLOGIK BIRLIKLER TAHLLILI.....	226
113. Nurmanova Salomat	
MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATI QORAQALPOQ TILIDA.....	229

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

HAYOT SHODMON LIRIKASIDA DIALEKTLAR

Anorboyeva Komila Shavkat qizi

Azizova Diyora Abdumannob qizi

GulDU, Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2- bosqich talabalari

Annotation. Ushbu maqolada Dialektologiyaning qipchoq lahjasini va uning suyukli shoirimiz Hayot Shodmon she'rlarida o'ziga xos, betakror namunalari keltirilib o'tilgan. Ya'ni shu to'rtliklar orqali qipchoq lahjasining bor xususiyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Dialektlar, qipchoq lahjasi, fonetiko'zgarishlar.

Hammaga ma'lumki, Dialektlogiya (yunoncha) „dialektos" so'zidan olingan bo'lib, „sheva" ma'nosini bildiradi. Dialekt atamasi dialektologik adabiyotlarda ko'pincha lahja ma'nosida, ba'zan sheva ma'nosida ham qo'llanadi. Ammo ko'proq lahja ma'nosida qo'llangani ma'lum.

O'zbek tili o'z tarixiy taraqqiyotida 3 ta lahjaning birligidan tarkib topgan. Ular quyidagilar:

1. Qarluq lahjasi
2. Qipchoq lahjasi
3. O'g'uz lahjasi.

Professor G'ozi Olim Yunusov o'zbek xalq shevalarini 3 ta katta guruhga bo'lib tasnif etadi:

1. O'zbek-qipchoq lahjasi
2. Turk-barlos lahjasi
3. Xiva- urganch lahjasi

Shulardan biri Qipchoq lahjasidaso'zlashuvchilar Ohangaron vodiysida, Mirzacho'lda, O'rategpaatrodida, Samarqand, Buxoro, Qashqadaryo, Surxondaryo va Shimoliy Xorazm kabi joylarda yashaydilar.

Fonetika sohasida adabiy tildagi y o'rnida j undoshi keladi:

Jila- yig'la

Jo'l- yo'l

Jazdi- yozdi.

G', g undoshlari o'rniga y tovushi keladi :

Siyir- sigir

Tiydi- tegdi.

Morfologiya sohasida jo'nalish kelishiklari quyidagicha aytildi :

Balag'a- bolaga

Atqa- otga va h.k.

Ushbu maqolamda Hayot Shodmon she'rlarida qipchoq lahjasiga oid ajoyib va qiziqarli namunalarni shoirning to'rtliklarni ko'rib chiqamiz.

Xususan shoirning „Davkar elim" she'riy to'plamidan boshlasak, avvalo, to'plamning nomini o'ziyoq e'tiborni tortadi. Davkar so'zi „pahlavon", botir "degan ma'nolarni anglatadi. Demak , biz sarlavhaning o'zidayoq qipchoq lahjaning namunasiga duch kelar ekanmiz. She'rlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, „Bovalarning allasi" she'rida quyidagi to'rtlikliklar barchani e'tiborini tortadi. Ushbu she'rda mavjud bo'lgan shevaga oid so'zlarni sanaydigan bo'lsak, ular quyidagilar:

Enang urchiq iyirgan -

Ena - ona

Tumshug'ingni jiyirgan

Iyirgan - yigirgan

Jonibori - o'roqda

Jiyirgan - tirishtigan

Enang qisar tomoqdan .

Jonibor - jonivor

Keyingi to'rtlikka qaraymiz :

Qumg'on - qora qotindi

Qotidi - xotinni

Eri toza uripti.

Toza - rossa

Jog'I tinmay - ko'k iyak

Jog'i - jag'I

Endi jilap turipti...

Jilab - yig'lab

Shoirning aynan shu to'plamidan joy olgan „, Ha - quv - va ..." she'rida ham bundanda ajoyib namunalarni ko'rishimiz mumkin :

Ketgan minan to'balab	Ketgan minan - ketgan bilan
Toniyan tumog'ingdan	To'balab - urmoq
Oqmog'ing jo'q quv - valab	Tumog' - hid
Qo'yib jer quchog'ingdan	Jer - yer, qo'yib jer - qo'yib yubor

Adibning „Shudigar" nomli she'ridan joy olgan shevaga xos so'zlar bilan ham tanishib chiqamiz.

Bu she'rning sarlavhasining o'ziyoq ajoyib:

- Osmon, Jer bir - oy dala ,	Jer - Yer
Kassagini moydala	Kassak - kessak
Tuyog'ingdi botirma	Tuyog'ingdi - tuyog'ingni
Jorg'on jerdi qotirma	Jorg'on - yorgan

Erta kunga mudigar	Mudigar - umidvor
Diyqon bova qo'sh haydar	Diyqon - dehqon
Dan chachib molalaydi	Bova - bobo
Qarg'alar bolalaydi	Dan chachib - don sochib

Hayot Shodmonning „, Jigan keldi " nomli she'riy to'plamidan joy olgan „, Jigit " she'rida ham qipchoq shevasining ajoyib namunalarigaduch kelamiz.Xususan manabu to'rtlikqaqarasak:

Uling - ul , uli - urpoq ,	Ul - o'g'il
Nebara -yu chebara	Nebara - nevara
Qolganlari yot siyoq	Chebara - chevara
O'z oldig'a ovvora	Oldig'a - oldiga

Boladayman !

Hayot Shodmonning qaysi she'rini o'qimang , har bir to'rtliklarda shevaga xos bo'lgan so'zlarga ko'zingiz tushadi. Masalan, Halima Xudoyberdiyevaga bag'ishlangan „, Enadaryo" deb nomlangan she'riy to'plamini qipchoq shevasigaoid so'zlar bilan bezagan .Xususan manabu to'rtlikqaqarasak:

Enalari bitta bo'sin, davkar tuvg'an	Ena - ona
Elni degan erkni degan navkar tuvg'an	Tuvg'an - tug'gan
Suffasidan Iskandarni urib, quvg'an -	Davkar - pahlavon, botir
Sharaf shoni jahon bo'lg'on ko'kay elim ,	
Sharaflari sulton bo'lg'on do'kay elim .	
Mirzach'olda obod qilg'an paxtakori -	Jil boshida - yil boshida
Jilboshida go'ja tortg'an diyqon elim	Diyqon - dehqon

Xulosaqilib aytadigan bo'lsak, Hayot Shodmonning she'riy to'plaridan joy olgan qipchoq shevasiga oid so'zlarni ko'rib chiqdik. Avvalo, shuni aytish kerakki, shoir bejizga bu so'zlarni qo'llamagan. Negaki shoirning bu to'rtliklari aynan mana shu shevalar bilan jozibaga, betakrorlikka erishgan. Uni o'qigan har bir kitobsevar shoirning qalbidan chiqqan hislarini yaqqol tushuna olishiga aynan mana shu so'zlar yordam bergen desak mubolag'a bo'lmaydi. Bir so'z bilan aytadigan bo'lsak, kitobxonni xalqqa yanada yaqinlashishiga, uning dardini his qilishga o'zining katta hissasini qo'sha olgan.

Foydalilanigan adabiyotlar:

- 1.Hayot Shodmon, "Davkar elim" she'riy to'plami, Toshkent, 2012.
- 2.Hayot Shodmon, "Jigan keldi" she'riy to'plami, Toshkent, 2012.
- 3.Hayot Shodmon, "Enadaryo" she'riy to'plami, Toshkent, 2016.

ONA TILINING TA'LIM-TARBIYA RIVOJIDAGI AHAMIYATI

Mirxanova Gulandom Rustamovna
Buxoro davlat tibbiyot instituti akademik litseyi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada ta'larning rivoji uchun muhim bo'lgan ona tili va so'z haqida, o'zbek tili va uning imkoniyatlaridan ta'lim-tarbiyada qanday foydalanish haqida, shuningdek uning rivoji uchun xizmat qiladigan o'quv lug'atlarning o'rni haqidama'lumotlar keltirilgan.O'quvchilarga'zbektilining qoliplashgan tizimidan voz kechilgan holda, ularni ona tiliga qiziqtirishning yangi usullaridan darsliklarda foydalanilayotgani tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: sheva, til, leksika, lug'at, leksikografiya, tilshunoslik, radionutq, ma'nodosh so'zlar, shakldosh va qarama-qarshi so'zlar.

Insoniyat o'z rivojlanish tadrijida yuksak ongni shakllantirish uchun turli yo'1 va usullardan foydalanib ko'rdi. Bu taraqqiyot zamirida tilning o'rni katta. So'z esa tafakkurning in'ikosi bo'lmish tilning mahsulidir. Ulug' bobokalonimiz Mir Alisher Navoiy: "Insonni so'z ayladi judo hayvondin, Bilkim guhari sharifroq yo'q ondin" deya e'tirof etganlar. Har bir tilning lug'at tarkibi, shuningdek, tildagi so'zlar majmuyi leksika deb yuritiladi. Shunga ko'ra leksika so'zi adabiy tilning lug'at tarkibini ifodalash uchun ham, biror sheva yoki dialektlarning lug'at tarkibi ma'nosida ham, ma'lum bir kasb-hunar kabi sohaga oid lug'at tarkibi ma'nosida ham, hatto ayrim yozuvchi asarining so'zlar majmuyi ma'nosida ham qo'llanaveradi. Leksikologiya leksikani o'rganadi, leksika esa o'z navbatida, so'zlardan yoki so'zlearning majmuidan iborat bo'ladi. So'z haqida gap ketganda ko'pincha, unga asosiy til birligi, til va nutqning eng muhim unsurlaridan biri, tilning eng kichik birligi tarzida ta'rif beriladi. Lekin so'z aslida murakkab xususiyatga egadir. So'zga uch-to'rt og'iz so'z, hatto uch-to'rt jumla bilan ham to'la ta'rif berib bo'lmaydi. Har bir til shu tilga mansub xalqning moddiy va ma'naviy dunyosini butun borlig'icha o'zida aks ettiruvchi yorqin ko'zgu bo'lib, insonning mehnat va ijtimoiy faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. Shu bois jamiyatda sodir bo'lgan har qanday voqelik yoki o'zgarish birinchi navbatda tilda o'zini namoyon etadi.

Tarixiy ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot davomida tilning lug'at tarkibi tadrijiy ravishda doimo rivojlanib, boyib boradi. Bu boyish jamiyat rivojlanishi natijasida paydo bo'lgan yangi tushunchalarini ifodalovchi, yangi so'zlar nomlarining vujudga kelishi hisobiga sodir bo'ladi. Tillarning lug'at tarkibi uning leksik-semantik sistemasi doimo o'zgarib boradi, ayni zamonda, jamiyat uchun keraksiz holga kelgan tushuncha yoki predmet nomlarini ifodalab kelgan so'zlearning arxaik so'z sifatida iste'moldan chiqib, uning o'rnini yangi so'zlar egallaydi. Lekin iste'moldan chiqqan so'zlearning miqdori yangi paydo bo'lgan so'zlarga nisbatan ancha kam bo'ladi. Lekin ba'zi hollar buning aksi ham bo'lishi ham mumkin. Albatta, lug'aviy birliklarning iste'moldan chiqishi lingvistik va ekstralolingvistik omillar asosida tilning tabiatini, til taraqqiyoti qonuniyatları asosida ro'y beradi. Ana shularni tizimli ravishda saqlab kelayotgan lug'atlar inson hayotida muhim o'rinnegallaydi. Lug'at muayyan tilda, uning hududiy yoki ijtimoiy lahjasida mavjud bo'lgan, u yoki bu yozuvchi asarlarida uchraydigan so'zlar yig'indisi leksika; so'zlar (yoki morfemalar, so'z birikmasi, iboralar va muayyan tartibda (alifboli, uyalı, mavzuli) joylashtirilgan, tavsiflanuvchi birliklar, ularning kelib chiqishi, ma'nolari, yozilishi, talaffuzi, uslubiy mansubligi, boshqa tillarga tarjimasi haqida ma'lumotlar jamlangan kitob.

Leksikografiyaning vazifasi juda keng bo'lib, u qanday lug'at tuzish talab ehtiyojlariga javob berishi lozimligini ham o'z ichiga oladi. Shuni aytib o'tish kerakki, kishilarning yodda tutib qolish qobiliyati naqadar kuchli bo'lmasin, bir tildagi barcha so'zlarni, ularning xilma-xil ma'nolarini esda saqlab qolish nihoyatda qiyin va mumkin ham emas. Shuning uchun ham kishilarning ana shunday ehtiyojini qondirish uchun turli xildagi lug'atlar tuzilgan va hozir ham tuzilmoqda. Hozirgi kunda ikki tillik tarjima lug'ati, ko'p tillik tarjima lug'ati, izohli lug'at, ikki tillik differensial lug'at, terminologik lug'at, tarixiy lug'at, etimologik lug'at, frazeologik lug'at, idiomatik so'zlar lug'ati, orfografik lug'at va ensiklopedik lug'atlar kishilarning madaniy-ijtimoiy ehtiyojini qondirish uchun xizmat qilmoqda. Turli turdagilug'atlar tuzish umummadaniy ahamiyatga egadir. Lug'at alifbo tartibida tuzilib, qulay qo'llanma sifatida xalq ommasiga bilim beradi, madaniy funksiyani bajaradi. Lug'atlar ma'naviyat va madaniyat sohasida muhim o'rinnegallaydi, ularda jamiyatning ma'lum davrda erishgan bilimlari aks etadi. Lug'atlar har birimizga ilmiy jarayonda to'g'ri va aniq ishlashga, real va obyektiv fikrlash va tasavvur qilishga yordam

beradi. Leksikografiya deb leksikologiyaning lug`atlar tuzish nazariyasi va amaliyoti bilan shug`ullanuvchi qismiga aytildi. Lug`atlar turli maqsadlarda tuziladi va ularni o`rganish, o`z tilining imkoniyatlarini to`laroq egallashda, savodxonlikni oshirishda, nutq madaniyatini yuksaltirishda muhim rol o`ynaydi. Lug`atlarни o`rganishning ahamiyati shundaki, lug`atlar bizning so`z boyligimizni kengaytiradi.

Leksikografiya boy tajribaga ega bo`la borgan sari uning ham fan sifatida o`z nazariyasi shakllanmoqda. Lug`atlar oldiga qo`yiladigan talablarning rang-barangligi lug`at turlarining xilma-xilligi bu sohaning kelajagi porloqligidan darak beradi. Ona tiliga davlatimiz rahbari katta e'tibor bilan qarayotgan paytda tilni o`rganish uchun eng muhim vosita bo`lgan leksikografiyanı rivojlantirish tilshunos olimlar hamda yurtimizda xizmat qilayotgan barcha ona tili va adabiyot o`qituvchilari uchun bиринчи galдagi vazifa deb o`ylayman. Chunki o`quvchi hadeb tilga oid grammatik qoidalarni yodlab olsa-da, ularning aksariyatining nutqida no`noqlik borligi salbiy holatdir. Shu maqsadda nashrdan chiqarilayotgan "Ona tili" darsliklarini tilga oid qoidalardan cheklangan holda ko`proq og`zaki va yozma nutqqa bo`lgan e'tibor kuchaytirildi. Masalan, 2019-yilda nashr etilgan 8-sinf darsligidagi mashqlarda radionutqlarni uchratish mumkinki, bu albatta, o`quvchilarning nutqlari ravon bo`lishiga zamin bo`la oladigan omillardan hisoblanadi. O`quvchilar bu yangilikka qiziqishmoqda. Yangilik sifatida kiritilgan bu radionutqlarda o`quvchilar ham axborot texnologiyalaridan foydalanishadi, ham turli so`zlardan foydalanish ko`nikmalariga ega bo`lishadi. Og`zaki va yozma nutqning rivojlanishida lug`atlar tayyor vosita hisoblanadi. Nutqda bir so`zni takror ishlatgandan ko`ra uning sinonimlarini qo`llash nutq ko`rkini oshiradi hamda tinglovchilarga yoqadi. "O`zbek tilining ma'nodosh so`zlar o`quv lug`ati" Otobek Shukurov va Bashorat Bahriiddinova tomonidan ancha yillar oldin tuzilgan bo`lsa-da, maktab o`quvchilari bunday lug`at tuzilganidan bexabar bo`lishi mumkin. Bunday o`quv lug`atlarining ahamiyati haqida o`quvchilarga sekin-asta tushuntirib borsak, ularning o`zi shunga qiziqishlari rivojlanma boradi. Albatta, bunda hamma o`quvchini qamray olmasligimiz mumkindir, lekin ularning safini ko`paytirish o`z qo`limizda. Bunda tizimli bosqichni ishlab chiqish joizdir. Ta'limning rivoji uchun muhim bo`lgan ona tiliga e'tibor kuchayib borayotgan bir vaqtida o`zbek tilining jonkuyarlari o`z imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda birgalikda harakat qilishlari muhim qadamdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shukurov O, Bahriiddinova B. O`zbek tilining ma'nodosh so`zlar o`quv lug`ati. - T.: 2006.
2. Qodirov M, Ne'matov H, Abduraimova M, Sayfullayeva R, Mengliyev B. Ona tili. Umumiy o`rtalim maktablarining 8-sinfi uchun darslik. - T.: Cho`lpon, 2019.

O'ZBEK TILINING RIVOJLANISHI VA TILIMIZDAGI SHAKL O'ZGARISHLAR

Musayeva Oydinoy

Namangan viloyati Yangiyo'rg'on tumani

58-sonli umumiy o'rta ta'lif Maktabi o'qituvchisi

Bugungi kunda dunyo bo'yicha tillar o'tasida keskin va murosasiz kurashlar ketayotgani barchamizga sir emas. Bu kurashda mag'lub bo'lgan tillar abadiy yo'qolib ketishga mahkum. Kundan-kunga jahon bo'yicha tillar yo'qolib bormoqda. Bu hodisa birdaniga ro'y bermay asta sekinlikda tilning so'zлari kamayib bu so'zlarning o'rniga o'zlashtirilgan so'zlar va bu so'zning zamonaviy muqobili orqali sodir bo'layapti. Tillarning taraqqiyoti quyidagi yo'sinda rivojiana brogan: Til aloqa vositasi, nutq sifatida, shubhasiz, faqat inson miyasining mahsulidir. Ayrim boshqa jonivorlar, masalan, shimpanze, to'tiqush, chug'urchiqlar ham insonga xos tovushlar chiqarib "gaplashadi", hatto, ayrim hollarda jumla va iboralarni takrorlaydi. Biroq, ular inson kabi gaplashishga

qodir emas. Og'zaki nutqqa o'rganish - insoniyatning evolyutsion taraqqiyotida hal qiluvchi qadam bo'ldi. Nutq qobiliyati unga inson sivilizatsiyasi asoslarini qurish imkoniyatini yaratdi. Dastlabki inson jamoalarini og'zaki nutqni birgalikda harakat qilish, mudofaa, umuman faoliyatning hamma turlarida hamjihatlik ko'rsatish, hamkorlik qilish, buyruqlarni ifodalash maqsadiga qaratganlar va bundan uzoq vaqt samarali foydalanganlar. U paytlardagi inson Tiliining so'z boyliklari ko'p miqdorda bo'lmasa-da, davr o'tishi bilan, ayniqsa, kishilar, jamoalar bir-birining Tilini boyitish imkoniyatlari tufayli u tobora boyib, takomillashib bordi. Chinakam ommaviy nutq yuzaga keltiruvchi har bir kishining nutqiy tajribasi juda qisqa va o'tkinchi bo'lgan, ya'ni vafot etishi bilan uning tajribasi ham o'lgan. Bizning o'zbek tilimiz ham shu bosqichlarning barini bosib o'tishi bilan boyib boradi va bugungi ko'rinishdagi holga keladi. Tilimizning rivojlanishiga va boyishida bizga Arab, fors, qirg'iz tillaridagi so'zlarning qo'shilishi bilan birgalikda hududiy yaqinlik ham muhim o'ren egallagan.

Tilimizning rivoji va kelajakda boyib borishida o'qituvchi pedagoglar-shoir va yozuvchi, tilshunos olimlar bilan bir o'rinda mehnatlari orqali amalga oshiriladi. Bugungi kunda yoshlarning nutq madaniyatini oshirish va ularning tilimizga hurmat ruhida tarbiyalanishlarining asosiy vositasi shubhasiz kitoblardir. Bu o'rinda kitoblar va adabiyotlar yetarli darajada ekanligi albatta har bir kishini quvontiradi. O'zbek tilining rivojlanishida turkey, arabiya va forsiy tillardan tashqari eski lotin, xitoy, xind, mo'g'ul, rus, yevropa tillaridan so'zlar o'zlashtirilgan. Tilimiz tarixiga nazar tashlasak tilimizning rivojlanishiga Alisher Navoiyning roli beqiyosligini ko'rish mumkun. U kishining o'sha davr sheriyatiga o'zbek tilining olib chiqib qo'yanliklari tilimizning rivojiga asos bo'ldi desak mubolog'a bo'lmaydi.

Birgina "Muhokamatul lug'atayn" asari orqali o'sha davrdagi istemol tili hisoblangan fors tilidan-tilimizning ustunligini ko'rsatib qo'yilgan. Tilimizning yana bir faxrlanadigan nuqtasi xech bir boshqa tilde bo'limgan shakldosh so'zlar san'ati "tuyuq" o'zbek tilida mavjud. Dunyoning xech bir boshqa xalqida askiya va so'z o'yinlari mavjud emasligi tilimizning naqadar boy ekanligini ko'rsatib beradi.

Tilimiz rivojida qadimgi turkey til oddiy xalq tili hisoblanganligi va bu o'sha paytda oddiy xalqdan yollangan askarlarga buyruq berish qulayligi uchun ommalasha olganligi sababi fe'l o'zaklari tur, yot, yur, ot, chop singari asosan bir bo'g'inli so'zlardan tarkib topganligidur. Xususan alixonto'ra Sog'uniyning quyidagi esdaliklariga e'tibor beraylik: :Men Temur tuzuklarini tarjima qilmadim, balki asl tiliga qaytardim" Bizgacha yetib kelgan temur tuzuklari forsiy tilde bo'lsada ko'plab atamalarining forsha muqobili topilmay matnda asilcha turkey tilda qolganligi etiborga molik.

Tilimiz rivojlanish bosqichida ko'plab shakl o'zgarishlarga uchragani sababi kundalik muloqotda faol bo'lganligidan deyish mumkun.

Xalq orasida uchrab turadigan quyidagi ibora bunga misol bo'ladi: Gap ko'p, ko'mir oz. bu iboran ni Erkin Vohidov quyidagicha izohlaydi "O'yashimcha bu ibora aslida gap ko'p-ku umr oz bo'lgan, ku yuklamasining keying so'zga qo'shilib ketishi natijasida ko'mirga aylangan" tilimizda bu kabi ibora maqol va matalar ko'p. Ularni asl holida kelajak avlodga yetkzish va tilimizning rivojiga xissa qo'shish xar birimizning yelkamizdag'i burchdir.

ADABIYOTLAR:

1. Shavkat Raxmatulayev-O'zbek tilining etimologik lug'ati.
2. Erkin Vohidov-So'z latofati.
3. O'zbek tili va adabiyoti jurnali.

"HAYRAT UL-ABROR" DOSTONIDA ROST VA YOLG'ON G'OYALARINI TASVIRLOVCHI BADIY-TASVIRIY VOSITALAR

SamVMI akademik litseyi
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Yalgasheva Dildora Usanova

Annotatsiya. Ushbu maqolada Alisher Navoiyning "Hayrat ul- abror" dostonidagi maqolatlarda, xususan, 10- maqolat ijobiy insoniy xususiyatlarni ulug'lash va salbiy illatlarni qoralanishi borasidagi badiiy- tasviriy vositalar ilmiylik nuqtayi nazaridan yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Maqolat, qiyosiy tasvir, tashbeh, komil inson, sifatlash, tanosib, o'xshatish.

Alisher Navoiy inson hayotining go'zal va mazmundor bo'lmoshini tilar edi. U har doim kishilarga hayotni qanday kechirmoq to'g'risida pandu o'gitlar berar, ularning ko'nglini ko'tarmoqqa, ularda hayotni ulug'lash va qadrlash tuyg'ularini tarbiyalashga intilar edi. Turli illatlardan qutulmoqqa chaqirardi. SHu bilan birgalikda insoniy xislatlarni ulug'lar, bu xususiyatlar barcha insonlarda bo'lishini istar edi. "Hayrat ul-abror"ning o'ninchi maqolati rostlik ta'rifi va egrilikni rad etish haqida bo'lib, unda insonga ziynat bag'ishlovchi rostlik ko'klarga ko'tarilgan, egrilik esa qoralangan.

"Hayrat ul-abror" dostonining ijtimoiy mohiyati, o'z davri ruhi, tarixiy sharoiti, siyosiy-iqtisodiy voqeа-hodisalari bilan mustahkam aloqasi etuk Inson va odamiylik haqidagi qarashlari qiyoslashning turli shakllari orqali yuzaga chiqadi. Bu qiyoslashning mohiyatida "yaxshi" va "yomon", "odil" va "zolim", "munosib el" va "nomunosib el" g'oyalari yotadi. Ushbu g'oyalari tarkibi turli vositalar orqali amalga oshiriladi.

Insonni komillik sari etaklovchi to'g'rilik rostlik kabi xislatlar, uni tubanlikning eng qa'riga olib boruvchi yolg'onchilik, riyo kabi illatlar dostonda shunchaki xronologik tahlil sifatida ko'rsatilmagan. Insonga xos to'g'rilik va egrilik xususiyatlarini borliqdagi narsa va hodisalarining mohiyatinin qiyoslash orqali tasvirlashga harakat qiladi. Sham to'g'ri bo'lgani uchun garchi kuyib tamom bo'lsada, boshdan oyoq nurga aylanadi.

Shamki, tuzluk bila masrur erur,

Garchi kuyar boshtin-ayoq nur erur.

Yashin ham yorug'likdan iborat, lekin u egrilikni odat qilgan, shuning uchun hamma yoqni yoritsada, yerning ostiga kiradi.

Barqki egrilik o'lubtur xo'yи,

Garchi yorur, lek borur eri quyi.

Sham va yashin detallarida vazifa bir xil, ammo mohiyat har-xil. Maqsad sari olib boruvchi yo'llar turlicha: biri to'g'rilikni odat qilgan va pok nurga aylangan, ikkinchisi esa egrilikni kasb qilgan va oxir-oqibat, garchi yorug'likdan iborat bo'lsada, er qa'riga kirdi. Bu kabi dalilli sifatlashlar maqolatning katta qismini tashkil qiladi. Sham to'g'ri bo'lgani uchun nafaqat nurga aylanadi, balki bazmning shohidiga ham aylanadi. Parvona egri uchgani uchun oxir oqibat qanotlari kuyadi.

Sham bo'yи tuz kelib ayvon aro.

Shohidi bazm o'ldi shabiston aro.

Egri uchush birla chu ko'p aylanib,

Qaydaki parvona borib o'rtanib.

Dostonda to'g'rilikning karomatini, egrilikning kasofatini ko'rsatish uchun turli xil badiiy vositalardan, turli xil badiiy san'atlardan unumli foydalilanilgan. Tashbih, sifatlash, tanosub, o'xshatish san'atlarining yorqin namunalari uchraydi.

Shoir do'sti Husayn Bayqoroni zamon Sulaymoni deb ataydi. Va uning ulug'verligini ko'rsatuvchi belgilarini sanaydi.

Borgahi torami axzar kibi,

Xayli bu toram aro axtar kibi.

Saroyining gumbazi osmon gumbaziga o'xshash bo'lib, saroydagagi unga qarashli odamlar go'yo yulduzlar kabidir.

Baytda tashbih san'atiga oid unsurlar uchraydi. Bu san'atning qoidasiga ko'ra narsa, belgi va harakat kabilar boshqasiga o'xshatish, qiyoslash orqali tasvirlanadi. Tashbihning yuzaga kelishida 4 unsur ishtiroy etishi mumkin.

O'xshamish- tasvirda fikr qaratilgan narsa yoki tushuncha.(axzar-osmon gumbazi), (xayli);

O'xshatilmish-tasvirda qiyoslanayotgan narsa yoki tushuncha. (borgahi torami- saroy gumbazi);
Asos- nimaga ko'ra o'xhatishning yuzaga chiqqanligi.(Asos ishtirok etmagan, lekin ulug'vorlikda degan yashirin ma'nobor);

Vosita-o'xhatish belgisi.(kibi)

Bo'ldi chu mistar xatig'a tuz raqam,

Boshini olmas raqamidin qalam.

Mistarning chizig'iga yozuv to'g'ri kelabergach, qalam boshini ko'tarmasdan yozgani yozgan.

Ushbu baytda esa mistar(chizgich), yozuv, qalam so'zlarini qo'llash orqali tanosub san'ati hosil qilingan.

Maqolatning ko'p o'rnila tazod san'ati namunalari ham uchraydi. Falsafiy bilimlarda ham qarama qarshiliklar to'g'ri fikrni keltirib chiqaradi degan qonun bor.

Rostqalam xalq erurlar salim,

Egridurur xatki, emas mustaqim.

Ushbu baytda "rostqalam" va "egri xat" hamda "salim" va "mustaqim emas" so'zlarini orqali tazod hosil qilingan. Xatni to'g'ri yozadigan kishilar sog'lom "salim" dirlar. Bu o'rinda ma'naviy sog'lomlik nazarda tutilgan. Agar xat egri yozilgan bo'lsa, demak yozgan odam ham to'g'ri emas. Salim va to'g'ri emas so'zlarini orqali ma'noviy tazod hosil qilingan.

Rostdur ul kim, nazari to'g'ridir,

Kim iligi egridir, ul o'g'ridir.

Baytda "nazari to'g'ri" va "iligi egri" hamda "rost" va "o'g'ri" so'zlarini qarshilantirish orqali to'g'rilikning, halollikning yana bir sifatini ochib beradi. Xalqimizda "Qo'li egri" degan ibora bor. SHoir ushbu iborani to'g'ri qarash bilan qarshilantirmoqda. "Rost (haq)" va "o'g'ri" so'zlarini qarshilantirish orqali esa, nazari to'g'ri insonning haq ekanligini, qo'li egrilik ortida o'g'rilik kabi yomon illat mavjudligini ta'kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, shoirning fikricha, barcha yomon illatlar faqatgina egrilik, yolg'on, riyo oqibatida yuzaga keladi va u insonni tubanlik botqog'iga botiradi. Rostlik, to'g'ri so'z, to'g'ri amal, to'g'ri nazar, to'g'ri fikr va shu kabi xususiyatlar insonni "salim" qiladi. SHu bilan birgalikda, Navoiyning azaliy orzusi, ideali bo'lgan Komil Inson obrazini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Abdullaev V. O'zbek adabiyoti tarixi. K.2. - T.: O'qituvchi, 1961.
- 2.Abdullaev V. Navoiy Samarqandda. - T.: O'zadabiy Nashr, 1968.
- 3.Abdug'afurov A. Qalb qa'ridagi qadriyatlar. - T.: O'qituvchi, 1998.
- 4.Abu NasrForobi. SHe'rsan'ati. - T.: 1979
- 5.Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. J.2. - T.: Ma'naviyat, 2000.
- 6.Adabiy turlar va janrlar. 3 jildlik. J.2. - T.: Fan, 1992
- 7.Adizova I. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi (XUI-XIX asr I yarmi).O'quv qo'llanma. Ikkinchis nashr. - T.: Fan, 2009

"AT" PREDLOGI BIRIKMALARNING LOKATIV SINTAKSEMA BO'LIB IFODALANISHI

Ro'zmetova Ruhsova Ulug'bekovna
Hazorasp tumanidagi 28-maktabning ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada "at" predlogining murakkab qo'llanishi bayon qilingan. "at" predlogi gapdagi o'rni haqida atroflicha ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Birikmalar, aniqlovchi, artikl, fe'l, yasama fe'l.

Bizga ma'lumki, otlik belgi bu u yoki bu birikmaning o'zida predmetlik , yani otlik belgilarini namoyon qilishdir. Ingliz tilida "at" predlogli birikmalar otlik belgisini, biz ularning o'zida determinativ , yani aniqlovchi deb ataladigan elementlar bilan birikishida namoyon bo'ladi va bunday determinativlarga quyidagilar kiradi: kishilik olmoshlari,ko'ssatish olmoshlari,predlogli birikmalarning qaratqich kelishigidagi ot bilan,sifat bilan,son so'z turkumiga oid so'z va artikl bilan birikishi kiradi.Badiiy adabiyotlarga tayangan holda "at" predlogining quyidagi determinativlar bilan birikishini aniqladik.

" at " predlogining sifat bilan birikib kelishi:

1)She works at the big house.

U katta uyda xizmat qiladi.

2)Lionel and James ...gaped openly at a large man.

Leonel va Jeymis ...baxaybat odamga xayron qarab qolishdi.

" at " predlogining artikl bilan birikib kelishi:

1) I am always amazed at the number of men who throw themselves at your feet.

2) Julia cringed at the thought.

Julia o'zining hayolidan qo'rqib ketdi.

3)Brader frowned, took Julia's arm at the elbow...

Breider qovog'ini o'yib , Julianing bilagidan ushladi.

" at " predlogining kishilik olmoshlari bilan birikib kelishi:

1)Peter forced himself to look directly at her eyes again.

Peter o'zini uning ko'zlarida tik qarashga majburladi.

2)His large hand rested at her waist.

U baquvvat qo'lini uning bellariga qo'ygandi.

3)His finger traced the faint scars at her wrists

Uning barmog'I uning tirsagidagi sezilar sezilmas chandig'ni paypasladi.

Endi esa, biz mazkur paragrafda 'at' predlogining lokativ sintaktik -semantik belgisini ko'rib o'tamiz.

"Lokativ" terminiga to'xtaladigan bo'lsak, " lokativ" termini lotincha so'z bo'lib,"o'rin-joy" ma'nosini anglatadi.Quiyidagi gaplarda biz "at" predlogli birikmalarning lokativ . ya'ni o'rin-joy ma'nolarini ko'rib o'tamiz:

1)She was standing at the window. U deraza yonida turgan edi.

2) I'll see him at the theatre tonight

Men uni bugun kechqurun teatr yonida ko'raman.

3 Who was the first to speak at the meeting.

Majlisda kim birinchi bo'lib gapirishi kerar edi.

4 Embarrassed , she stole a glance at his face..

Xijolat bo'lgancha u uning yuziga o'g'rincha nazar tashladi.

5 The children were told not to play in the street.

Bolalarga ko'chada o'ynamaslik aytilgan edi.

6 The chidren will be at school until 3 o'clock.

- Bolalar soat 3gacha mifikda bo'lishadi

- John's house is at the end of the road.

- Jonning uyi yo'lning oxirida joylashgan.

- The mail carrier is at the door.

- Xat tashuvchi eshik yonida.

- Turn left at the Fifth street Bridge.

- Fifs strit Bridjga chapga burilasiz.
- She is standing at the blackboard.
- U doska yonida turibdi.

- The teenagers are at the lake this weekend.

At predlogi voqeа va hodisaga nisbatan ham ishlatalidi. "At" predlogi fe'lli birikmalarda bog'lanib kelish munosabatini ko'rsatadi. O.Jespersenning fikricha "at" predlogining catch, grasp fe'llari bilan bog'lanib kelishi to'ldiruvchili birikmalar tuzilishi o'rtasidagi farqni ko'rsatadi.

O'zidan keyin "at" predlogini talab qiluvchi fe'llar.

To aim- nishonga olmoq.

The hunter aimed at the wolf - ovchu bo'rini nishonga oldi.

To arrive at - yetib kelmoq. (kichikroq, joy, shaharga)

He arrived at Klin. - u Klinga yetib keldi.

To call at - biror joyga kirmoq.

Does the steamer call at Poti? - Paraxod Potiga kiradimi?

To hint at - biror narsaga shama qilmoq.

What are you hinhing at? - siz nimaga shama qilayapsiz?

To knock at - taqillatmoq.

He knocked at the door. - eshikni taqqilatdi.

Laugh at - ustidan kulmoq, masharalamoq.

They laughed at him. - ular uni ustidan kulishdi.

To look (glance) at - qaramoq.

I looked at him. - men unga qaradim.

To shoud at - qichqirmoq, baqirmoq.

Don't shout at him - unga baqirmang.

To thow at - otmoq (tomonga)

He threw a stone at the dog. - U itga tosh otdi.

Bundan tashqari at predlogi boshqa fe'llar, sifatdosh, sifat, ot yoki his- tuyg'uni ifodalovchi fe'llar bilan ham qo'llanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bo'ronov J. "Ingliz tili grammatikasi" o'qituvchi, Toshkent 1978.
2. Ganshina M. A. "English grammar" Moskva. 1976.

ОСНОВНЫЕ ТИПЫ АББРЕВИАТУР В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Султонова Мафтуна Нурбековна - учительница русского языка средней общеобразовательной школы №6 Хорезмской области, Хазораспского района города Питняк.

Аннотация. В статье рассматриваются аббревиатуру как 1) способ образования и 2) особую черту языка интернета; способы классификации аббревиатур в русской лингвистике и характеризуются структурная и семантическая типологии сложносокращенных слов. Современный русский язык находится в активном процессе развития. У людей есть стремление выразить огромный объем информации минимальными языковыми средствами (Максимова 2003г.1).

Ключевые слова: аббревиатура, аббревиатура, сокращение, способы словообразования, семантические группы, русский язык

В русском языке с каждым годом все больше появляется новых сложносокращенных слов, аббревиатур и других видов сокращений, растет потребность в их правильном понимании и использовании. Активизировался процесс вхождения в русский язык и, в особенности, аббревиатуры, широко использующиеся в международных отношениях.

Аббревиатура (итал. Abbreviatura - сокращаю) - существительное, состоящее как из усеченных слов, входящих в исходное словосочетание. Последний компонент аббревиатуры может быть также целым (неусеченным) словом.

Аббревиатуры по своей структуре делятся на следующие типы:

1. Аббревиатуры "инициального" типа, которые, в свою очередь, делятся на три подтипа:

а) буквенные аббревиатуры, состоящие из названий начальных букв слов, входящих в исходное словосочетание (НГПИ - Навоийский государственный педагогический институт, ОАО - открытое акционерное общество, НГМК - Навоийский горно-металлургический комбинат, НГИ - Навоийский государственный горный институт);

б) звуковые аббревиатуры, состоящие из начальных звуков слов исходного словосочетания, т.е. читаемые как обычные словосочетания (вуз - высшее учебное заведение, ЦУМ - центральный универсальный магазин, НМЗ - Навоийский машинный завод, СМИ - средства массовой информации, ОДМ - общественное движение молодёжи, ГАИ - Государственная автомобильная инспекция).

2. Аббревиатуры, состоящие из сочетания начальных частей слов (профком - профсоюзный комитет, продмаг - продовольственный магазин).

3. Аббревиатуры, смешанного типа, состоящие как из названий начальных частей слов, так и из начальных звуков (названий букв) (горено - городской отдел народного образования).

4. Аббревиатуры, состоящие из сочетания начальной части слова с целым словом (запчасти - запасные части).

5. Аббревиатуры, состоящие из сочетания начальной части слова с формой косвенного падежа существительного (завкафедрой - заведующий кафедрой).

6. Аббревиатуры, состоящие из сочетания начала первого слова с началом и концом второго или только с концом второго (мопед - мотоцикл-велосипед).

Аббревиатуры издавна применялись на письме у всех народов, обладающих письменным языком. Древние римляне старались достигнуть этого своими тиронианскими отметками; в новейшее время с той же целью изобретена стенография.

В русском языке аббревиатура как способ образования получила широкое распространение в 20 веке.

В обыденной жизни, когда требуется сбережение места и времени, довольствуются употребительными простыми сокращениями. Сокращения слов состоят частью в пропуске отдельных букв и слогов и опущении значительной части или даже всего слова, за исключением начальных букв, частью в отдельных знаках, заменяющих слова. В древнейшие времена, когда писали заглавными буквами, можно было сокращать слоги или слова, как это можно видеть в надписях, монетах и древнейших рукописях. Только с тех пор, как вошли в употребление прописные греческие и латинские буквы, явились настоящие сократительные знаки для слогов, двойных согласных, двойных гласных

и целых слов. В греческих рукописях встречается множество подобных знаков, которые совершенно исчезнут лишь в новейшее время. Поэтому в старинных греческих грамматиках можно найти перечень употребительнейших аббревиатур. Древние римские аббревиатуры перешли вместе с латинским языком в средние века, где они встречаются, прежде всего, в надписях и на монетах, а затем в рукописях, особенно начиная с 11 века, также и грамматиках, из которых они не исчезают до 16 века включительно. Встречающиеся в позднейших латинских рукописях и грамотах аббревиатуры состоят, обыкновенно, из пропусков, а еще чаще - из соединений букв. Но со временем изобретения книгопечатания, эти установленные аббревиатуры вышли из употребления, за исключением немногих.

В настоящее время аббревиатуры на письме употребляется лишь для частной или личной потребности в скорописании; но в тех бумагах, которые назначаются и для прочтения другими, в особенности печатных, их стараются избегать. Только в некоторых случаях допускаются исключения: в научных работах, при цитатах, библиографических указаниях и т.п. Существует графическое сокращение, которым пользуется каждый (например, т.д. - так далее, т.е. - то есть и т.п.) [1].

Аббревиатуры часто подвергаются критике. Некоторые считают их ненормативными, неполноценными словами. Однако надо учитывать, что русский язык эти слова принял, они ему необходимы, без них подчас невозможно общаться.

В наше время стремление к краткости, экономности речи привело к появлению коротеньких словечек, представляющих собой сокращение отдельных слов. Такие сокращенные словечки часто употребляются в живой разговорной речи людей. Вместо "заведующий" говорят "зав", вместо "заместитель" - "зам" [1].

Список литературы

1. Андронова А.В. Спорные вопросы типологии сложносокращенных слов. Вестник Нижегородского государственного университета (серия Филология), 2003 г., с. 117. - [Электронный ресурс] - Режим доступа - URL: [http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik_99990196_West_filol_2003_1\(3\)/B_3-4.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik_99990196_West_filol_2003_1(3)/B_3-4.pdf).
2. Балашова Л.В., Дементьев В.В. Курс русского языка. - Саратов: Лицей, 2005, с. 111.
3. Ожегов С.И. Лексикология. Лексикография. Культура речи. - М., 1974. - с. 20-36.
4. Словарь бизнес - терминов. Интернет - ресурс "Академик.ру", 2001

O'ZLASHMA SO'ZLAR XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR

A'lamov G'ayrat
FarDU magistranti

Kalit so'zlar: paradigma, lug'at tarkibi, o'z qatlam, o'zlashgan qatlam, so'z shakl.

Annotatsiya: maqolada tilimizning lug'at tarkibida o'ziga xos qatlam bilan birga boshqa tillardan o'zlashgan qatlamga to'xtalib o'tilgan. O'zbek leksikasidagi o'zlashma so'zlarning o'ziga xos shakliy belgilari ko'rsatib o'tilgan.o'zlashmaso'zlar qoli plari berilgan.

Insoniyat ong-tafakkuri o'sishi, fan-texnika taraqqiyoti, fan yutuqlarining globallashuvi va amaliyotga tez tatbiq etilishi, olamshumul ixtiro va texnologiyalarning ommaga tez va oson yetib borishida tilga bo'lган ehtiyoj yanada ortib, tilshunoslar oldiga yangi, istiqbolli va o'z navbatida murakkab vazifalarni qo'yemoqda. Bunga til birliklarini paradigmalarga birlashtirish, uni keng planda avtomatlashtirish, tillararo sun'iy intellektni shakllantirish kabi masalalar kiradi.

Ma'lumki, til millatning ma'naviyati va madaniyati bilan bevosita va bilvosita aloqadordir. Dunyo tillari orasida sof tilning o'zi yo'q ekan, ma'lum bir tilning tarovati o'z til so'zleri hisobiga yashashi bilangina belgilanmaydi. Harakatdagi tillarning ma'lum darajada omuxtalashishi, birining ikkinchisiga ta'sir etib borishi til jarayoni uchun barqaror qonuniyatlaridan biri hisoblanadi. Tilning ma'naviyat va madaniyat tushunchalari bilan uzviy bog'liqligi nuqtayi nazaridan o'zlashma so'z va uning zamirida o'zlashayotgan ma'lum bir millat urf-odat va an'analariga ham befarq qarab bo'lmaydi.

Barcha tillar singari o'zbek tilida ham bu hodisa yuz bergan bo'lib, buning natijasida tilimizning lug'at tarkibida o'ziga xos qatlam bilan birga boshqa tillardan o'zlashgan qatlam ham ko'plab uchraydi.

O'zbek tili tarkibida bunday qatlamning vujudga kelishi o'zbek xalqining tarixi bilan bog'liq bo'lib, turli istilolar, urushlar natijasida, qo'shni xalqlar bilan ijtimoiy aloqalar natijasida va fan-texnika yutuqlari natijasida paydo bo'lgan va tilimizda o'zlashib qolgan. Ko'proq o'zbek tiliga so'zlar fors-tojik, arab va rus tillaridan kirib o'zlashgan. Arablar istilosi davrida arab tiliga oid so'zlar, ruslar bosqini davrida esa rus tiliga oid so'zlar tilimizga ko'plab o'zlashgan. Buning yutuqli tomoni shundaki, bunday o'zlashish o'zbek tili leksikasining boyishiga sabab bo'ldi. Tilimizdagi o'zlashgan so'zlarni o'z qatlamga oid so'zlardan farqlash mumkin. Keling, ularni o'ziga xos belgilarini ko'rib chiqaylik.

Leksikamizdagi arabcha so'zlar o'ziga xos shakliy belgilarga ega bo'lib, ularni osonlik bilan boshqa til leksemalaridan farqlash uchun arab tili haqida ma'lum bir nazariy ma'lumotlarni bilish talab etiladi. Biz quyida arabcha so'zlarning o'ziga xos farqlanish belgilari haqida fikr yuritamiz.

Boshlanishi ta-, ma-, mu-, muta-, ist- unsurli so'zlar: ta-: tabrik, tashrif, tansiq, taklif, tazmin, tadbir kabilar; ma-: mashriq, mag'rib, ma'mur, masrur, mag'rur, majruh, mazlum, ma'shuq, mahalla, maktub kabilar; mu-: muxlis, muslim, mushfiq, muzmar, mu'nis, muxbir kabilar; muta-: mutafakkir, mutavakkil, mutaxassis, mutasavvuf, mutakabbir, mutanosib kabilar; ist-: istiqlol, istibdod, istisno, iste'mol, istihola kabilar; i-: ishtiboh, intizom, intiqom, inkishof kabilar; isl-: ikrom, islam, ixlos, insof, ilhom kabilar; Tugallanishi -at // -ot, -iy // -viy shaklli arabcha o'zlashmalar; -at // -ot: hikoyat, nabotat, sadoqat, saodat, sanoat, sabohat, salomat, sayohat kabilar; -iy // -viy: moddiy, ma'naviy, tabiiy, sun'iy, juz'iy, sunniy kabilar.

Bu kabi arabchaso'zlarni aniqlash qoli plarini ko'plab keltirib o'tish mumkin. Arab tilidan o'zlashtirilgan so'zlar orasida tarixan yasama bo'lgan adabiy, badiiy, g'olibiyat, voqeiy, voqeian, oilaviy kabi leksemalar ham bor. Bunday leksemalar bilan birga o'zlashtirilgan "-iy", "-viy", "-an" affikslari o'zbek tilida so'z yasovchi affikslar darajasiga ko'tarilgan. Bulardan tashqari, arabcha leksik o'zlashmalar o'zbekcha yoki tojikcha so'zlar bilan ma'no munosabatiga kirishib, o'zbek tilining sinonimiya qatorlarini boyitgan: o'rinbosar (o'zb.)- muovin (a.), guvoh (f.t.) - shohid (a.), aniq (a) - ravshan (so'g'd.) kabi natijada o'zbek tilida so'z yasash imkoniyatlari kengaygan. Hozirgi o'zbek tilida shu affikslar vositasida yasalgan juda ko'p yangi leksemalar mavjud: texnikaviy, fizikaviy, tuban, turkiy kabi.

O'zbek tili leksikasidagi arabcha so'zlarning barchasini o'zlashgan desak, xato bo'lmaydi. Chunki arab o'zlashmalarining deyarli barchasi o'zbek adabiy tilining fonetik va grammatik qonuniyatlarini ta'siriga beriladi, ayniqsa, ular turlanish sistemasida o'zbek tilining o'z so'zlar bilan teng maqomda ishtiroy etadi, zero, ular chin ma'noda o'zlashgan lug'aviy birliklardir.

Fors-tojik tilidan o'zlashgan so'zlar, asosan, kasb-hunarga oid so'zlar va turmush uchun zarur bo'lgan tushunchalarni anglatuvchi so'zlardir. Tojik tilidagi o'zlashma so'zlarni o'zbek tilidagi sinonimlari bilan solishtirib

ko'rishimiz mumkin:

O'zbek tilida	Tojik tilida
So'ri	Chorpoya
O't	Olov
To'n	Chopon
Cho'ntak	Kissa
Sop	Dasta
Novvos	Buqa
Muqova	Jild
Quyosh	Oftob
Ko'k	Osmon

Yuqoridagi so'zlarni tilimizda kundalik hayotda erkin almashtirib sinonim tarzida qo'llab ma'lum uslub doirasida ishlatib foydalanamiz. Bunday sinonimlik tilimizning ravon va ta'sirchan chiqishiga yordam beradi.

Ayrim forscha so'zlarning ma'nosini ko'rib chiqamiz:

Daraxtzor - forscha, daraxtlar ko'p yer degan ma'noni anglatadi. O'zbek tilida ham bu so'z shunday ma'noga ega.

Dard - forscha, kasallik, ozor, alam, ruhiy azob, og'riq, jismoniy og'riq, azob.

Dastyor - yordamchi, ishtirokchi, homiy. Bu so'z o'zbek tilida ko'proq yordamchi manposida ishlataladi.

Dazmol - forscha, darz, teshik-tirqish, chokni tekislovchi. O'zbek tilida ko'proq kiyimlarni tekislash uchun mo'ljallangan asbob dazmol deb aytildi. Umuman olganda, dazmol deganda kiyim tekislovchi asbob tushuniladi.

Hozirda tilimizda o'zlashma so'zlani ko'plab uchratamiz. Faqat u so'zlar o'zlashma so'z ekanligini bilmasligimiz mumkin.

Asosan, tilimizda XIX asrdan boshlab rus tilidan o'zlashgan so'zlar paydo bo'la boshladi. Biz bunga ko'plab misollarni keltirib o'tishimiz mumkin: parta, ruchka,.....

Bizning o'zbek tilidagi so'zlarimiz ham boshqa xalqlarga kirib borib o'zlashma so'zlarga aylangan va lug'atini boyitgan. Masalan: kishmish, o'rik, anjir, sandiq, uzum, xirmon, ketmon, g'o'zapoya kabi so'zlar rus tilid ham ishlatalidi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, barcha tilning so'z boyligi boyishi uchun o'zlashma so'zlarning ahamiyati katta. Hozirda fan-texnika yutuqlari sababli tilimizga yangi so'zlar (neologizmlar) ko'plab kirib kelmoqda. Ma'lum vaqtidan so'ng bu so'zlar ko'p qo'llanilishi sababli tilimizga o'zlashib, qotib qoladi. Kundan-kunga fan va texnika rivojlanar ekan, nafaqat, o'zbek tili, balki boshqa tillarda ham yangi so'zlar paydo bo'lib, o'zlashib, o'z tilining boyishiga sabab bo'ladi.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Forscha - o'zbekcha o'quv lug'ati. - T.: O'qituvchi, 1988.
2. Hamrayeva Y. O'zbek tilining o'zlashma so'zlar o'quv lug'ati. -T.: Yangi asr avlod, 2007.
3. Hojiyev A. O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati. - T., 1974.
4. Jamolxonov N. Hozirgi o'zbek adabiy tili. - T.: O'qituvchi, 2005.
5. Mahmudov N. O'zbek tilida o'zlashma so'zlar: meyor va milliylik // O'zbek tili va adabiyoti. 2010. 6-soni.

ONA TILI VA ADABIYOT FANINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI

Abdullayeva Nazifa Tursunbayevna,
Namangan shahar,
56 -məktəb ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tili va adabiyot fanini o'qitishda interfaol metodlarning ahamiyati haqida ma'lumotlar berilgan. Bugungu kunda zamонавија va interfaol metodlar orqали o'qitish o'quvchilarning og'zaki hamda yozma nutq ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlab o'tilgan.

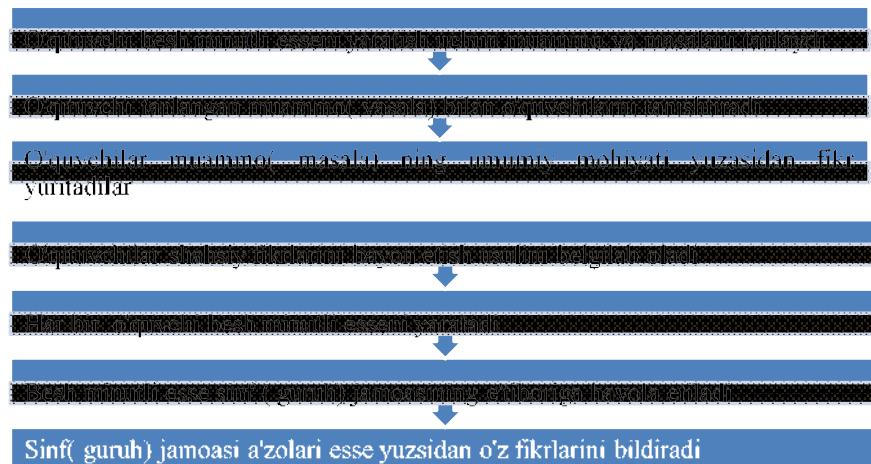
Kalit so'zlar: fan, o'quvchilar, og'zaki, yozma, ko'nikma, shakllantirish, metod

Ta'lim va tarbiya masalasi barcha davrlarda eng dolzarb, ertangi taqdirimizni hal qiluvchi vazifalardan biri bo'lib kelgan. Chunki, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga hissa qo'shadigan yuqori malakali, yetuk mutaxassis kadrlar tayyorlash bevosita ta'lim tizimining rivojiga bog'liq. Shuning uchun umumiyligda o'rta ta'lim tizimida yetakchi o'quv fanlaridan hisoblangan ona tili fanining maqsadi, mazmuni va o'qitish usullarini takomillashtirish zarurati shu soha mutaxassislar va mutasaddilari zimmasiga ulkan mas'uliyat yuklaydi. Zero, "Umumiyligda o'rta ta'lim maktablari ona tili ta'limi Kontseptsiyasi"da qayd qilinganidek, məktəbda bu fanni o'qitishdan ko'zlangan asosiy maqsad: "...o'quvchilarda ijodiylik, mustaqil fikr lash, fikrini og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishdan iboratdir". Shunday ekan, ona tili darslarida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutq madaniyatini shakllantirish, savodxonligini oshirishga e'tiborni kuchaytirishda interfaol metodlardan foydalananish ijobjiy samara beradi. Hozirgi vaqtida ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik innovatsiyalarni keng ko'lamda qo'llash jahon taraqqiyotining global tendentsiyasi hisoblanadi. Pedagogik innovatsiyalar ko'lamining ortishi, mamlakatda modernizatsiya jarayonining tez sur'atlarda rivojlanayotganligi sababli ayni davrda ta'lim sohasiga yangiliklarni tizimli ravishda kiritishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Men ona tili va adabiyot fani darslarimda o'quvchilarning og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini shakllantirishda quyidagi zamонавија interfaol metodlari va texnologiyalardan foydalananaman:

"Aqliy xujum"; "Baliq skleti"; "Bahs-munozara"; "Bilaman.Bilishni hohlayman.Bilib oldim(BBB grafik organayzeri)"; "Bumerang", "Besh minutli esse", "Ven diagrammasi", "Debat", "Case study", "Modellaشتirish" va shu kabi texnologiya va metodlarni misol keltirishimiz mumkin.

Yuqoridagilardan "Besh minutli esse" strategiyasi haqida o'z fikrlarimni o'rtoqlashmoqchiman. "Besh minutli" strategiyasi kichik xajmi, erkin bayon usuliga ega bo'lib, o'rganilayotgan muammo yoki tahlil qilinayotgan masala yuzasidan shaxsiy taassurot, tassavurlarni ifodalashga xizmat qiladi. U oq'uvchilar tomonidan o'rganilgan mavzu, muhokama qilinayotgan masala bo'yicha erkin fikr bildirish, mazmun-mohiyatini qayta bayon qilish imkonini beradi. Besh minutli esseni yaratishda o'quvchilar mavzu g'oyalarini umumlashtirish, tizimlashtirish, turkumlashtirish, xulosalarni bayon etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Mashg'ulotda strategiyani qo'llash quyidagi tartibda o'tkaziladi:

Bugungi kun o'qituvchidan ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridaqilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash orqali ta'lif-tarbiya berish yo'llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz. O'ylaymizki, u o'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda hamkasblarimizga amaliy yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarni o'z yo'nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko'makchilardan biriga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchilar interfaol metodlarni tanlashda o'rganilayotgan mavzu, muammo yoki hal qilinishi lozim bo'lgan masalaga e'tibor qaratilishlari maqsadga muvofiqdir. Qolaversa, interfaol metodlarning samaradorligi ularni qo'llashda ta'lif oluvchilarning yoshi, psixologik xususiyatlari, dunyoqarashi, hayotiy tajribalari inobatga olinsa, yanada oshadi. Bu esa o'z navbatida o'qituvchidan kasbiy mahorat, malaka, bilimdonlik, sezgirlikka ega bo'lishni taqoza etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Xazratqulov O'.M.Uzmanboyeva M.H.Rustamov S.S.Ta'lifni tashkil etsihda zamonaviy interfaol metodlar.O'quv- uslubiy tavsiya.-Toshkent-2016
- 2.Ro'ziyeva D.I. Usmonboyeva M.H.Xoliqova Z. Interfaol metodlarning qo'llanishi va mohiyati.Metodik qo'llanma.-Toshkent-2013
- 3.Qunduzxon Husanboyeva, Ro'za Niyozmetova adabiyot o'qitish metodikasi.-Toshkent-2018

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA MEDIATA'LIMNING AHAMIYATI

**Abdulhamidova Robiyaxon Xusnitdinovna,
Namangan viloyati, Uchqo'rg'on tuman
39- makatab ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqola ona tili va adabiyot darslarida mediata'limning ahamiyati to'grisida bo'lib, bugungi kunda AKT vositalaridan foydalanib darslarni tashkillash, o'quvchilarni mustaqil fikrashga va ijodiy izlanishlarga sabab bo'lishi haqida ma'lumotlar berilgan

Kalit so'zlar: mediata'lim, intellectual, zamon, bugungi, multimedia, komil inson,

Bugungi kunda axborot kommunikatsiya texnologiyalari kirib bormagan soha bo'lmasa kerak. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi va uning barcha sohalarga keng tadbiq qilinishi insoniyat hayotiga katta burulish yasadi desak adashmagan bo'lamiz. Axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish har birimizning kundalik ehtiyojimizga aylanib bo'ldi.

Ta'lim jarayonidagi eng dolzarb masalalar sifatida - yangi axborot-kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarni, elektron darsliklar, multimedia vositalarini keng joriy etishdan maqsad va mohiyati - yosh avlodni jismonan va ma'nan kamol toptirishga, ularning intellektual salohiyatini oshirib borishga, ta'lim tizimini hozirgi zamon talablari darajasida rivojlantirishga, ajodlar ma'naviy merosini davom ettiruvchi komil inson qilib tarbiyalashga yo'naltirilgan. Multimediali taqdimot - bugungi kunda axborot taqdim etishning yagona va eng zamonaliv shakli hisoblanadi. Bu matnli ma'lumotlar, rasmlar, slayd-shou, notiq jo'rligidagi ovoz bilan boyitilgan, videoparcha va animatsiya, uch o'lchamli grafika tarzidagi dasturiy ta'minot bo'lishi mumkin. Ma'lumki, inson ma'lumotning ko'p qismini ko'rish (~80%) va eshitish (~15%) organlari orqali qabul qiladi (bu avvaldan aniqlangan va kino hamda televideniyeda undan samarali foydalaniladi). Multimediali texnologiyalar ushbu muhim sezgi organlarining bir vaqtida ishlashiga yordam beradi. Dinamik vizual ketma-ketlik (slayd-shou, animatsiya, video) ni ovozli tarzda namoyish etish orqali insonlarning e'tiborini ko'proq jalb qilamiz. Shundan kelib chiqib, multimediali texnologiyalar axborotni maksimal samarali tarzda taqdim etishga imkon beradi. Videodan farqli ravishda multimediali texnologiyalar axborotlarni boshqarishga imkon beradi, ya'ni interfaol bo'lishi mumkin. Multimediali taqdimot ma'lumotni to'g'ridan to'g'ri qabul qilishni ta'minlaydi. Foydalanuvchi taqdim etilayotgan barcha ma'lumotlarni ko'radi va o'zini qiziqtirgan qismlaridan foydalana oladi. Ma'lumotni qabul qilish katta mehnat va vaqt talab qilmaydi. Ma'lumot taqdim etishning boshqa shakllaridan farqli ravishda multimediali taqdimot bir necha o'n minglab sahifa matn, minglab rasm va tasvirlar, bir necha soatga cho'ziladigan audio va video yozuvlar, animatsiya va uch o'lchamli grafikalarni o'z ichiga olgan bo'lishiga qaramay, ko'paytirish harajatlarining kamligini va saqlash muddatining uzoqligini ta'minlaydi.

Shuningdek ona-tili va adabiyot darslarimizni mediata'lim yordamida tashkil etish esa bugunning talabiga aylanib qoldi. Chunki, mediata'lim interfaol, o'quvchiga individual ta'sir etadigan usul sifatida ta'lim jarayoniga jadal sur'atlar bilan kirib kelmoqda. Adabiyot darslarida ham internet tizimi orqali ko'plab qiziqarli ma'lumotlarni, videofilmlardan parchalarni, yozuvchi yoki shoir haqidagi ko'rsatuvlarni, bolalar qo'shiqlarini, ifodali o'qigan g'azallarni o'quvchilar e'tiboriga havola qilish mumkin. Masalan, 8-sinfda "Muhammad Yusufning she'rлari" mavzusini o'tishda televideniye orqali berilgan shoir bilan suhbatdan parchani ko'rsatish mumkin. Bundan tashqari, darsda shu dars bosqichlarida beriladigan topshiriqlar, lug'at so'zlarni kompyuter orqali yoritish samara beradi. Texnika asrida yashayotgan o'quvchilar uchun kompyuterlar orqali berilgan manbalar ularning darsga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshiradi, xotiralaridagi ma'lumotlarni mustahkamlaydi. Mediata'lim o'quvchini mustaqil fikr yuritishga, ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishga, axborot olish, uni qayta ishslash, umumlashtirish, xulosa chiqarishga o'rgatadi. Bugungi kunda sinf xonalariga matbuot, televidenie, radio, kino, video va internet olib kirildi. Bularning barchasi multimedia darslar nomi bilan ta'lim jarayonini tashkil etishga yordam bermoqda. Multimedia darslarning qanday metodik imkoniyatlari mavjud va ular qanday afzalliklarga ega degan savolga quyidagicha javob berish mumkin: axborotning xilma-xil turlari: an'anaviy (matn, jadvallar, bezaklar va boshqalar), original (nutq, musiqa, videofilmlardan parchalar, telekadrlar, animatsiya va boshqalar) turlarini bir dasturiy mahsulotda integratsiyalaydi. Bunday integratsiya axborotni ro'yxatdan o'tkazish va aks ettirishning turli qurilmalari: mikrofon, audiotizimlar, optik yoki kompakt disklar, televizor, videomagnitafon, videokamera, elektron musiqiy asboblardan foydalanilgan holda kompyuter boshqaruvida bajariladi.

Ona -tili va adabiyot darslarida multimedia darslarning afzal jihatni shundaki, ta'lim jarayonida

o'quvchilarning mustaqil ijod qila olish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu munosabat bilan multimedia darslar mazmunini belgilash, tashkil etishda faqatgina o'quv fani mazmuni nuqtai nazaridan yondashmasdan, balki uning ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi tomonlarini ham hisobga olish kerak bo'ladi.

Foydalanalig'an adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002 yil 30 maydagi "Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborotkommunikasiya texnologiyalarini joriy etish to'g'risida"gi PF-3080 Farmoni

2.Bajenova L.M. Mediaobrazovanie shkolnika (1-4 klass). Posobie dlya uchitelya. - M.: Izd-vo In-ta xudojestvennogo obrazovaniya Rossiyskoy Akademii obrazovaniya, 2004

2.ONA TILI O'QITISH METODIKASI (Universitet va pedagogika institutlarining filologiya fakulteti talabalari uchun darslik) TOSHKENT - 2012

ALISHER NAVOIY G'AZALLARIDA QUR'ONIY QISSALAR VOSITASIDA HOSIL QILINGAN TALMEHLAR

**Abdumurodova Dilrabo,
Navoiy viloyat Konimex tuman 29-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Ulug' Alisher Navoiy g'azallarida payg'ambarlar hayoti bilan bog'liq eng mo'jizaviy ajoyibotlarga to'la voqealarni tasvirlash orqali Olloh qudratining buyukligini, siru sinoatining cheksizligini, sidqu sadoqat ahliga behad ko'p lutfu marhamat ko'rsatish faqat Haqning izmu irodasiga bog'liqligini ko'rsatmoqchi bo'ladi.

Pinhonu nihondan ogoh eng adolatli zot Ollohdir. Namrud boshchiligidagi mushriklar Ibrohim alayhissalomning qo'l-oyog'ini bog'lab, olovga otadilar. Jabroil alayhissalom undan biror tilaging bormi?"-deb so'raganida "Parvardigorum o'zi ahvolimdan ogoh", deb faqat Ollohdan madad so'rab, sabr qilgan ekanlar va Olloh "Biz aytidik: "Ey olov, sen Ibrohim uchun salqin va omonlik bo'l!" ("Anbiyo", 69-oyat)-zirk qilingan farmonni yuborgan, olovning yorug'i qolib, issig'i yo'qolgan. Quyidagi bayt orqali har bir kishining pinhonu nihon sirlaridan faqat Ollohgina xabardorligini uqtirmoqchi bo'lib, Ibrohim alayhissalom hayoti bilan bog'liq yuqoridaq voqealarga ishora qilgan:

Sabur ismi bilan qilsang tajalliy,
Qilib Namrudg'a yuz ming mudoro.

Qorun mol-mulkka hirs qo'yib havolanadi va oxir oqibatda behad sarvatlari bilan yo'q bo'ladi. Bu haqda "qasas" surasining 84-oyatida o'qiyimiz: "Kim yaxshilik bilan kelsa, bas, uning uchun (qilgan yaxshiligidan) yaxshiroq (mukofot bo'lur). Kim yomonlik bilan kelsa, bas, yomonliklar qilgan kimsalar faqat o'zları qilgan yomonliklari bilangina jazolanadilar". Quyidagi baytda shu oyati karimaga ishora qilish orqali talmeh san'ati hosil bo'lgan.

Muncha hashmat topmog'ingdin songra birovni qulung,
Jon ila muknatda qorunga tavongar bo'ldi tut.

Shuningdek, Xizr, Nuh, Iso, Sulaymon, qorun nomi bilan bog'liq. Qur'oniy qissalarga murojaat orqali hamd g'azallarda talmeh san'ati qo'llangan. Bunday mayldan kuzatilgan bosh maqsad Olloh taolonning mislsiz kuch-qudratini qabariq ko'rsatishdan iboratdir.

Zahri firoqingdin qayu oshiqliki bo'ldi talxkom,
No'shi visoling yetmasa, Iso anga topmas davo.

Iso alayhissalom davrida tabobat ilmi shunday darajada taraqqiy qilgan ekanki, bironta ham dard davosiz hisoblanmagan emish. Iso mo'jizaviy nafasi bilan o'lifikarga qayta jon bag'ishlangan. "Oli imron" surasining 49-oyatida shunday xabar beriladi. "Men (o'zimning haq payg'ambar ekanligim haqida) sizlarga Parvardigoringizdan oyat-dalil keltirdim: Men sizlarga loydan qush timsolini yasab unga tuflasam , u Ollohnning izni-irodasi bilan haqiqiy qush bo'ladi. Va yana ko'r, pes kasallarini tuzata olaman va Ollohnning izni bilan o'likni tiriltiraman hamda sizlarga yeydigan va uylaringizda saqlaydigan narsalaringizni aytib berishga qodirman. Agar mo'min bo'lsangizlar , albatta, bu ishlarda sizlar uchun aniq oyat-dalillar bordir".

Ya'ni agar Olloh bu karomatni unga ato etmaganida, hayratli mo'jizalar sirini ochishni xoxlamaganida, Isoning qo'lidan bir kishiga ham shifo berish kelmasdi. Mavjudotdagi barcha ajoyibotlar Ollohnning amridadir. Alisher Navoiy "Lison ut-tayr" dostonining "Faqrus fano vodiysi vasfi" bobida bu masala xususida yanada keng badiiy mushohada yuritadi.

Xizrning "obi hayvon"dan bahramand bo'lib, abadiy tiriklikka erishgani, barcha-barchasi Ollohnning inoyati, mo'jizaviy san'atidan dalolatdir. Ulug' shoirning ta'kidicha, agar Olloh istamasa, uning amriga muvosif kelmagan ish hechdir, Namrud, qorun, Fir'avn singari o'zini qudratli sanagan xudparastlar uning qahridan omon qololmaydi, albatta.

Quyidagi baytda shu haqda ishora ketadi:
Nega olam o'rtadi husnung o'tidin lam'ai,
Tushmagan belsa jamoli Yusufi Kan'on aro.

Qur'on tarkibidagi katta suralardan biri-o'n ikkinchi, ya'ni Yusuf qissasidir. Ma'lumki, ilohiy kitoblarda (Tavrot, Zabur, Qur'on)da Yusuf alayhissalom go'zallik timsoli sifatida ulug'lanadi. Mazkur misralarda Ollohnning go'zalligi Yusufda aks etganiga ishora qilinmoqda. "Devoni Foniy" da ham xuddi o'sha mazmunning quyidagicha ifodasini uchratamiz:

Orazi Yusuf namuda lam'ai ro'yat,

Zo' shuda mash'ufu zari ishq Zulayho.

Ravshan bo'layotirki, ulug' shoirning har ikkala tildagi g'azallarida g'oyaviy-mazmun, badiiyat nuqtai nazaridan uyg'unlik ustuvordir.

WHAT AND HOW SHOULD A MODERN TEACHER LEARN?

**Abdurazzaqova Umida,
an English teacher of Namangan city school № 5**

Annotation

This article is about what and how should be a modern teacher and learn. In this article, it is spoken about the children who are changing, which, in turn, puts forward new requirements for the qualification of a teacher.

Key words: requirements, develop, quality, professional skills, activities

For the first time, requirements for the teacher's professional skills are being developed, mechanisms are being developed that stimulate the teacher to improve the quality of education in his educational institution.

In a rapidly changing open world, the main professional quality that a teacher must constantly demonstrate to his students is the ability to learn. Willingness to change, mobility, the ability to non-standard labor actions, responsibility and independence in decision-making - all these characteristics of the activities of a successful professional fully apply to the teacher. The acquisition of these valuable qualities is impossible without expanding the space of pedagogical creativity. The work of the teacher must be spared from petty regulation, freed from total control.

The existing cumbersome qualification characteristics and job descriptions, fettering the initiative of the teacher, burdening with prescribing additional functional duties, distracting from direct work with children, do not meet the spirit of the times.

The professional standard of the teacher, which should replace the obsolete documents that still governed his activities, is intended, first of all, to liberate the teacher and give a new impetus to his development.

According to the levels of education that determine the specifics of the pedagogical activity, the following specialties are distinguished: preschool education teacher (educator), elementary, primary and high school teacher. In the future, it is planned to expand the scope of the professional standard of the teacher, introducing specialties: teacher of additional education and teacher of the vocational education system. Considering the need to work in educational organizations with children with developmental problems and limited opportunities, it is planned to consider the introduction of additional specialties: a psychologist, a special teacher (defectologist), who operates in a general type preschool and a mass school, and a tutor who provides individual support and accompanying a disabled child, etc.

The world is changing, children are changing, which, in turn, puts forward new requirements for the qualification of a teacher. But the teacher cannot be expected to do something that no one has ever taught him. Consequently, the introduction of a new professional standard for a teacher should inevitably entail a change in the standards of his training and retraining in higher education and advanced training centers.

Expanding the boundaries of the teacher's freedom, the professional standard at the same time raises his responsibility for the results of his work, making demands on his qualifications, and offers criteria for assessing them.

Taking into account the different levels of qualifications of teachers in the country, a procedure for the gradual, phased introduction of a professional standard for a teacher is provided.

In developed countries, institutions that are responsible for continuing education have long been performing completely different functions than their Russian counterparts (institutions of continuing education, development of education, etc.). They are engaged not in the actual process of advanced training, but in consulting, having two data banks: requests for advanced training and proposals for their satisfaction. That is, their task is to study the situation, organize, etc. This is correct since it is not the one who was able to do something to teach the teachers, but who is doing the best operation best of all now.

No less important for the formation of a master teacher is the process of his professional development, which usually occurs during professional communication organized by professional communities. Alas, we have almost none.

Hence the answer to the question: it is necessary to radically change the system of advanced training, building it according to the network principle on the "points of growth" arising in the educational system,

and also to help create a diverse professional community of teachers.

The support of the young is the creation of a "company" for them (again the professional community, this time of young teachers, as is done in the Krasnoyarsk Territory, for example), which is almost impossible to do in a separate school, and, most importantly, the creation of career prospects. The time has passed when people were proud of one entry in the workbook for their whole lives, the young ones want to grow, you need to think about the career ladder within the profession. Today, a teacher can only grow to a head teacher or director, and I note this, the departure of their teaching profession as managers.

References:

- 1.Nola A., The 7 Roles of a Teacher in the 21st Century:-2019
- 2.Haider, Zargham. (2012). Professional Teacher for 21st Century. Journal of Engineering, Science & Management Education, vol-5,issue-II
- 3.Wu et al. 2012, Lindgren & Johnson-Glenberg, 2013, Merchant et al. 2014 What's modern teaching and learning all about?

THE BEST CARD GAMES

Abilova Moxidil Adhamovna,
an English teacher of Namangan city, school № 17

Annotation. This article is about the best card games for schoolchildren and kids that can be used in teaching English. In this article, it is spoken about to create a relaxed environment in which learning is easier than compulsory teaching methods.

Key words: games, methods, children, learning, creative, communication

Many parents today want their children to study in the most prestigious international universities in Europe, the USA, and for this, at least, they need their children to know English. That is why from early age kids have to learn a foreign language. We can say that games for learning English for children are the main form of teaching a foreign language. They create a relaxed environment in which learning is easier than compulsory teaching methods. During the game, children not only remember new words, expressions or rules, but also develop attention, memory, thinking, observation, communication with each other and, of course, creative abilities. The use of learning games helps to maintain interest in the English language, and also helps to learn, consolidate and master the lesson material more easily. Assignments for new vocabulary should go in the same sequence in which the child learns his English language:

1 - listens, but does not speak; 2 - repeats after an adult; 3 - pronounces the word himself

That is, first we make games and tasks where our little student should just remember a new English word and show it without saying (but if he wants to say it, it's okay). Then there are tasks in which the child repeats the word for the teacher/record. And only then we take games where the child must pronounce the word himself. Why is this so important? Sometimes teachers who are just starting to work with children do not take this into account, and after listening to the words a couple of times and repeating them in the chorus, they begin to show the children pictures and ask them to name the word. Naturally, not all children can name a word after a couple of auditions at this age. And in the lesson, the child should have as many successful situations as possible so that he enjoys the lessons. And when a child is asked to name a word, but he does not remember it, then we create a situation of failure, which can discourage the desire to "play the language" at all. Therefore, I divide all the games into three large groups and in each lesson, I advise you to take 2-3 games from each group. So, tasks where you need to find out the word:

We layout the cards in the order in which the words go to the audio. Turn on the audio. We ask the child to point his finger at the picture when he hears the word. We name the words and show them on the pictures again, now in the reverse order. Then once again we pronounce the words one at a time, incoherently and ask them to show them in the pictures. We ask the children to close their eyes, arrange the cards around the room, and ask them to open their eyes (close your eyes / open your eyes). We name the words and ask to point to the word that we hear or the run-up to and stand next to it. First, you can pronounce the words in order, then - at random. Children remember well when words are repeated one or two times in a row. For example red-green-red-blue-yellow-yellow-blue-yellow-green. To collect pictures after the game, turn on the recording again and ask for the word that sounded now.

Activity 1. "Stop it". A similar task. We layout the cards on the floor and allow walking / running between them. You can turn on fun music. Then we turn off the music and say Stop at and name the word. Children should stand next to the named picture.

Activity 2. "Hold Up". We give the children pictures. We name/include the words in disagreement and ask to raise the picture that was now called. Then we call in two or three words. Put the Card on the Board. The same thing, only the named word needs to be hung on the board. Order the Pictures We arrange cards in front of each child in random order. Turn on audio recording/name words. The child must arrange the pictures in the order in which he heard.

Activity 3. "Yes / No". The teacher shows a picture and names the word. If the word and the picture match, the children say Yes, do not match - No. Gradually accelerate the pace.

Activity 4. "Touch". Much of what we learn with the kids can be touched and this is a great replacement for flashcards. Suitable for flowers, body parts, clothes, school supplies. We speak Touch, and we name an object which children should touch.

Activity 5. "The Dice Game". For this game, you will need a cube with the same words that you are

learning. The cube can be made on tools for educators or ESL-kids. Cards are placed in different places in the class. Children stand next to the card that they like. Then the teacher rolls the dice and calls the word. Those who stood next to this card sit down, the rest continue to play.

So, we examined examples of English games for schoolchildren and kids that can be used in teaching English. Remember the more lessons a teacher spends playfully, the more interest in learning a language appears in children. And the greater the interest, the easier the learning process is.

References:

- 1.M. Genesereth, N. Love, B. Pell, General Game Playing 26 (2) (2005)
- 2.B. Banerjee, P. Stone, General game learning using knowledge transfer, The 20th International Joint Conference on Artificial . . . (2007)
- 3.More card games: Booklet formatted by <http://mathcoachscorner.blogspot.com/>
http://www.pepnonprofit.org/uploads/2/7/7/2/2772238/acing_math.pdf

ПРОХИБИТИВ ВА ПЕРМИССИВ НУТҚИЙ АКТЛАРНИНГ ПРАГМАТИК ТАҲЛИЛИ (ЯПОН ТИЛИ МИСОЛИДА)

Ачилова Озода Фарходовна
Самарқанд Давлат Чет Тиллар Институти
катта ўқитувчи, (PhD-II)

Аннотация. Ушбу мақолада прохибитив(тъқиқ) ва пермиссив(ижозат) нутқий актлари ва уларнинг pragmatik талқини ҳамда бевосита ёки билвосита диологик нутқ жараённида қўлланилишига оид маҳсус қоидалар ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, талабаларнинг япон тилини ўрганишга бўлган эҳтиёжларини шакллантириш ва ривожлантириш учун муҳим саналган буйруқни ифодаловчи грамматик конструкцияларнинг мулоқат жараёндаги ўрнига изоҳ берилган.

Калит сўзлар: Нутқий акт, тъқиқ, буйруқ, илтимос, прагматика, билвосита, бевосита, ижозат

Узоқ тарихдан маълумки, прагматика тилшунослик оламида муҳим аҳамиятга эга бўлиб келган соҳалардан ҳисобланади. Прагматика тушинчаси аслида фалсафий тушинча бўлиб, юончадан ўтирганда "иш", "фаолият" маъноларини англатиб, унинг лугавий маъноси амалий иш мазмуни билан аниқлашади. Демак, фан сифатида прагматиканинг асосий магзини тил белгиларининг функционал жиҳатдан нутқнинг маълум бир кўринишида қўлланилиши ташкил этади. Унинг мазмуни эса коммуникатция жараённида фикр ифодалаш ва уни эгаллаш, тушиниш мезонларига мувофиқ тарзда намоён бўлишидир.

Тилшунослик тарихига назар соладиган бўлсак, "Прагматика" термини 30 йилларнинг охирида Ч. У. Моррис томонидан семиотиканинг бир бўлими сифатида тилшунослик оламига киритилган. Дастреб Ч. Моррис семиотикани қўйидаги уч соҳага бўлган.

1. Семантика 2. Синтаксис 3. Прагматика

Даставвал ушбу соҳалар бир бирига яқин муносабатга эга деб қаралган бўлса-да, кейинчалик "прагматика" тушенчасини қолган икки соҳа - синтаксис ва семантиканга нисбатан анча кенг эканлигини Моррис такидлади. Аммо бაъзи манбаларда прагматика фалсафий тушенча сифатида фанга кириб келган деган тушиналар ҳам йўқ эмас.

Айтиш жоизки, фалсафий тушинча сифатида прагматика буюк файласуф Сократдан олдинги даврларда ҳам мавжуд бўлган ва кейинчалик Ж. Локк, Э.Кант каби файласуфлар ушбу тушинчани Аристотелдан ўзлаштирган деган маълумотлар бизгача етиб келган. Шу тариқа фалсафада прагматизм оқими юзага келган дейиш мумкин ва ушбу оқимнинг энг ривожланган даври XIX-XX асрлардир. Асосан, XX асрнинг 20-30 йилларида айниқса Америка ва Европа қитъаларида прагматизм гояларининг кенг тарғиб этилишида Ч.Пирс, Р.Карнап, Ч.Моррис, Л.Витгенштейн кабилар самарали ҳисса қўшган олимлардан ҳисобланадилар.

Прагматика тил белгиларининг нутқдаги ҳаракатини ўрганувчи тилшуносликнинг тадқиқот доираси деб қаралади. Лингвистик прагматика аниқ шаклга эга бўлмасдан, унинг таркибига сўзловчи ва тингловчига, уларнинг нутқ жараёндаги ўзаро муносабатига боғлиқ масалалар мажмуй киради . Прагматиканинг тилшунослик билин алоқадорлиги борасида фанда мутахассислар хилма-хил фикрлар билан муносабат билдириб келишмоқда. В. Дресслер каби айрим тилшунослар "Прагматика тилшуносликка алоқадор эмас" деган гоя билан чиқади. Буларнинг фикрдошлари ва прагматикани тилшуносликдан айро деб ҳисобловчи олимлар сони кўпчилликни ташкил этмайди. Айрим тилшунослар прагматикага "Лисоний воситаларининг қўлланилишида, матннаги муносабатларга боғлиқ равища ўрганувчи фан" деб таъриф берсалар, яна айрим олимлар "Нутқдан кўзлаган мақсадни қўлга киритиш мақсадидаги лисоний воситалардан фойдаланишнинг бир йўли" деб биладилар. Бундан ташқари, прагматикага берилган изоҳлар ва қарашлар талайгина. Ҳар қандай ҳолатда ҳам, прагматика нутқ жараённи билан узвий боғлиқ ҳолда бўлиб, тилшунослик фанига бевосита алоқадор соҳа деб қаралади. Прагматика тилшуносликнинг бир бўлими сифатида қаралганда, нутқ бирликларининг бошқа нолисоний воситалар билан биргаликда диологик нутқ жараённида воқеланишини ва самарадорлигини ўрганувчи фан дейиш мумкин.

Яна бир тилшунос Ж. Лаёнз, "Прагматика тингловчини узатилаётган ахбаротни худди сўзловчи истаганидек қабул қилишга ундаш мақсади учун мос келадиган лисоний бирликларининг коммуникатсияда қўлланишини тавсифлайди. Бу прагматика лисоний воситаларнинг шахслараро

мулоқотдаги ролини аниқлаш билан шугуланади дейиш демақдир" дея фикр билдиради.

Аммо С. Левинсон таърифига назар соладиган бўлсак, у "Прагматика тилдан фойдаланувчилар гапларининг контекстда ўринли қўлланилаётганлигини ўрганувчи соҳа" дея Ж. Ләёнзнинг фикрига нисбатан бошқачароқ гояни илгари суради. Ушбу таърифга асосан, япон тилида келтирилган қуйидаги мисолни таҳлил қилиш ўринлидир:

一人で行ける。(Ёлғиз бора оласанми?)

Том маъноси: **一人で歩ける。(Ёлғиз бора олиш (юриш) имкониг борми?)**

はい、歩ける (Ха, бор)

Прагматик маъноси: **一人で行ける。(怖くない、道が分かる)**

(Ёлғиз бора оласанми; кўрқмайсанми; ўйлни биласанми ва ҳ.з)

はい、行ける。怖くない、道が分かる。

(Ха, бора оламан; кўрқмайман; ўйлни биламан ва ҳ.з)

Ушбу мисолларнинг таҳлили юқорида баён этилган фикрларни янада ойдинлаштиради.

XX- асрнинг иккинчи ярмига келиб тараққиёт босқичига кўтарилиган прогматика нутқий акт теориясининг шакилланишига ҳам сабаб бўлди дея олишимиз мумкин. Нутқий акт мавзусига оид қарашлар дасилабги даврданоқ бир қанча олимлар эътиборида бўлган бўлса-да, асосан америкалик психолог Ж.Сёрль ҳамда инглиз мантиқшуноси Жон Остинлар олиб борган изланишлари самарасида тўлиқ бир соҳа сифатида шакллангани аниқ фактдир.

Нутқий мулоқот доимо ўзгариб турувчи ва ривожланиб борувчи динамик хусусиятга эгадир. Коммуникатив мақсаднинг қандай эканлиги, нутқ кимга қаратилганлиги ва қандай шароитда амалга ошаётганлиги мулоқот характерини белгилаб беради. Бунда сўзловчи шахснинг ёши, ижтимоий мавқеи, жинси, билими, тажрибаси ва шу каби жиҳатлари мухум аҳамиятга эгадир. Булар сўзловчининг субъектив муносабатини ифодалаш учун тил бирликларининг нутқий вазиятга хос ва мақбул бўлган қўринишларини танлаш ҳамда ўз коммуникатив мақсадига бўйсундирилган ҳолда кўллашига имконият яратади.

Кенг қамровдаги когнитив лингвистика ичида "нутқий акт" тушинчаси қисқа икки оғиз сўз билан ифодалансада, ҳақиқатда эса ушбу мавзуга оид қизиқишилкр ва илмий изланишлар кўлами ниҳоятда кенгdir. Нутқий актларда сўзловчи ва тингловчиниг ўзаро муносабати, сұхбат учун танланган мавзу ва унга оид сўзловчининг фикрини баён қилиш усули каби нутқий акт шартлари мухим аҳамият касб этади. Шу асосида Жон Остин (1962) тамонидан таҳлил қилинган нутқий актлар хусусиятлари ҳақида тўхтальмасдан илож йўқ. Бунга кўра Ж.Остин нутқий актларни қуйидаги турларга ажратади.

1. Лолутив (発話行為)
2. Иллокутив (発話内行為)
3. Перлокутив (発話媒介行為)

Биз кундалик диологик нутқ жараёнида маълум бир мазмунга эга бўлган лисоний бир жумлани яратамиз ва уни нутқ органларидан фойдаланиб талаффуз қилиш йўли билан нутқий фаолият бажарамиз ва манашу фаолият

локуция ёки локутив акт (発話行為)дир. Лекин шароит тақозаси ва сабаб боис мазмунга эга ўлган гап тузилмай қолса ва у нутқда ижро этилмаса, локутив ҳаракат содир бўлмайди. Демак, сұхбат чогида нутқий фаолият орқали ижро этилган маълум бир мазмундор лисоний жумла локутив акт бўла олади. Бундай ҳолатларда гапдан англашиладиган маъно кўпинча, таъкиқ ҳамда ижозат оҳангидаги илтимос ёки буйруқ, ваъда бериш, гумон қилиш, миннатдорчилик билдириш, огоҳлантириш кабилардан иборат бўлади. Аммо таъкидлаб ўтганимиздек, буларнинг ҳар қандай ҳолатида ҳам локуция ҳолати содир бўлавермаслигини кузатиш мумкин. Масалан, нутқ ижро чиҳни онгидан маълум бир мақсад асосида пайдо бўлган гоя амалда нутқ фаолияти орқали ижро этилмаса бу ҳолатда локуция ёки локутив ҳолат кузатилмайди.

Иллокутив нутқий актлар асосан сўзловчининг фикрини тингловчига етказиш натижасида содир бўлса, перлокутив акт бу билангина чекланиб қолмайди.

Масалан, 「たけしは本当に才能だ」(Такеши ростдан ҳам истеъдодли бола) жумласини тингловчига уқтириш учун сўзловчининг фикрини ифодалашнинг ўзи етарли бўлмайди. Яъни сўзловчи Такешининг ҳақиқатдан ҳам истеъдодли эканлигига бўлган ишончини сұхбатдошга ҳам сингдириши лозим. Бундай ҳолатда перлокутив актдан фойдаланилади.

Илтимос, буйруқ, тъкиқ, ижозат оҳангидага ижро этилган баъзи нутқий актларни Остин перформатив нутқий актлар сирасига киритади. Масалан,

「身分証明書を見せてほしい」(Мен сендан шахсингни тасдиқловчи хужжатингни кўрсатишингни сўрайман)(илтимос, талаб, бўйруқ оҳанг).

Шу ўринда Гинет назариясига назар соладиган бўлсак, у перформатив гапларнинг синтактик хусусиятларини қўйидагича изоҳлайди:

1. Эга биринчи шахсда намаён бўлиши
2. Феъллар ҳозирги оддий замонда бўлиши
3. Гап таркибида тўлдирувчи иштирок этган ҳолатда иккинчи шахс (сен ёки сиз) билан ифодаланиши.
4. Гап таркиби тасдиқ маънода бўлиши.
5. Перформатив нутқий акт сифатида "hereby" (~によって、~ようにして) каби бирикмаларнинг иштирок этиши.

Генитнинг фикрича, юқорида қайд этилган беш тамоилнинг бирортаси нутқ жараёнида кузатилмаса у ноперформатив нутқий актга айлануб қолади (Генит 1979).

Ж.Остиннинг фикрича, " order-талаб қилмоқ(依頼), name-номламоқ名付, declare-эълон қилмоқ宣言, promise-ваъда бермоқ約束, order-буюрмоқ命令" каби феъллар перформатив феъллардир. Улар иштирокига кўра нутқий актларни "имплицит перформативлар" ва "иксплицит перформативлар" деб номланувчи турларга бўлади ва перформатив феъллар иштирок этмаган нутқларда ҳам перформатив оҳанг мавжуд деб ҳисоблайди.

Масалан, 「電気を消して」(чироқни ўчир) нутқий актининг ўрнига 「電気」...чироқ" десак ҳамки, ушбу нутқдан чироқни ўчиришга ундовчи оҳанг табиий равишда тингловчи онгидга пайдо бўлади. Ушбу ҳолатдан хуоса қиласиган бўлсак, Остин таъкидлаганидек, имплицит перформатив нутқий акти юзага келишининг гувоҳи бўламиз.

Адабиётлар:

1. Окамото Шиничиро "依頼表現の使い分けの規定因"-Айчи, 1988й
2. Норо Кеничи "現代日本語の依頼表現における許可求め型の広がり"-Такада Коукой, 2002й
3. 隆 横田 "日本語教育における命令文", 東北大学 - 2017.
4. 小川巖"みんなのにほんご-II",日本, 2018.
5. "日本語文法入門"—アルク, 2014
6. Сафаров Ш. "Промалингвистика" -Тошкент, 2008

THE ROLE OF THE SONG IN THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE SPEECH SKILLS

**Aloxonova Muattar Isroilxonovna,
an English teacher of Namangan city, school № 66**

Annotation. This article is about the role of the song in the formation of foreign language speech skills. In this article it is spoken about the importance of music and song in teaching English.

Key words: music, effective, language, culture, tradition, letter, influence

Music is one of the most effective ways to influence the feelings and emotions of any person. This is an integral part of our lives, we all have musical preferences, and the vast majority of people regularly listen to radio or songs from their favorite authors. Music is a part of the culture of each nation, which implies that if you listen to the music of the people of the language being studied in the same language, you can better understand its culture, way of life, traditions, worldview.

The famous teacher John Amos Comenius wrote that those who do not know music are likened to those who do not know letters. According to V. Levy, "music is one of the most effective ways of influencing the feelings and emotions of schoolchildren, which is the strongest psychological inducer that penetrates into the underlying depths of consciousness".

The methodological advantages of songs in teaching a foreign language, in our opinion, can be formulated as follows:

- Songs are a means of assimilating and expanding the vocabulary, as they include new words and expressions. In songs, familiar vocabulary occurs in a new context, which contributes to the development of the so-called linguistic instinct and an increase in associative connections in memory. In songs, the realities of the country of the language being studied are often found, means of expression, which contributes to the development of students' knowledge of the stylistic features of the language and a deep understanding of the specifics of a foreign culture;

- in songs the grammatical phenomena of the language are better absorbed and activated. There are instructional songs for teaching the most common constructs. They are rhythmic, accompanied by explanations, comments, as well as tasks and exercises (the purpose of which is to check understanding and discuss the content);

- songs contribute to mastering the skills of foreign pronunciation, the development of musical hearing. Scientists have proven that auditory attention, musical hearing and auditory control are closely interconnected with the development of the articulation apparatus. Learning and frequent repetition of short songs that are simple in terms of melodic drawing help to consolidate the correct pronunciation, articulation, as well as the rules of emphasis, especially rhythm, melodies, etc.

- songs contribute to the implementation of the tasks of aesthetic education of students, contribute to team building, help to reveal the creative abilities of everyone. When using music in the lesson, a favorable psychological climate is created in the group, the psychological load is removed, speech-cognitive activity is activated, both monologic and dialogical speech is developed, interest in learning a foreign language is maintained, and emotional tone is increased.

Despite all the advantages of using a song in teaching a foreign language, educational complexes do not contain enough song material. At the initial and secondary stages of training, it is necessary for the teacher to select song material that corresponds to the practical goals of this stage of training and the age characteristics of students.

Criteria for selecting songs can be as follows:

- the song should be pleasant, rhythmic, not too long, have a refrain;
- it should motivate, interest students;
- correspond to the age and degree of student learning;
- reflect country specifics;
- The voice of the artist should be clear.

In a foreign language lesson, songs can be used to achieve various goals and solve practical, developmental and educational tasks, namely:

1) as a phonetic charge at the initial stage of the lesson (children's songs are well suited for phonetic charging, as they are simple, rhythmic and easy to remember)

- 2) for the firm assimilation of lexical and grammatical material;
- 3) to stimulate the development of speech skills;

The methodology for using each song provides for the preliminary introduction, activation and consolidation of the lexicographic material of the songs used. Songs create motivation for students to learn a foreign language, a positive attitude, and also develop students spiritually, form a musical ear, aesthetically develop them. In addition, the song helps students to join the foreign language culture. The melody of the song should meet the interests and hobbies of students, and its content should carry a semantic load.

Thus, the variety of forms of using songs in foreign language lessons can contribute to the formation of students' language skills and increase the effectiveness of instruction

References:

- 1.Eady, I and Wilson, J.D. 2004.The Influence of Music on Core Learning
- 2.Medina, S.L. 1993. The effects of music upon second language vocabulary acquisition.
- 3.Stansell, J.W. 2005. The Use of Music for Learning Languages: A Review of the Literature. University of Illinois at Urbana-Champaign.

ПУТИ ОПТИМИЗАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Амонова Умринисо,
Учитель русского языка и литературы школы № 9
Навайская область Навбахарский район

Современные преобразования в Узбекистане изменили требования к образованию и к педагогу. Современное образование ? качественное изменение всей системы обучения подрастающего поколения. Это не только получение определённых знаний, но и формирование свободно мыслящего, творчески развивающегося гражданина, который способен самостоятельно выбрать и применять полученные навыки в жизни. Сегодня требуется педагогу по-новому подходить к организации учебного процесса и использовать на уроках такие образовательные технологии, которые делали урок интересным и содержательным. Деятельность учителя всегда связана с творческим поиском лучших вариантов обучения. И каждый учитель сталкивается с проблемой, которая зависит и от сложности задач, решаемых педагогом, и от содержания учебного процесса. Учитель считается основным механизмом этого процесса. Одним из принципов этого механизма является оптимизация. Что такое "оптимизация"?

Давайте сначала найдём ответ на этот вопрос. Для этого мы с вами обратимся к толковому словарю. В толковых словарях термин "оптимальный" (наиболее благоприятный, соответствующий). Если оптимизацию перенести на процесс обучения, то она означает выбор такой методики, которая обеспечивает достигнуть наилучших результатов при минимальных расходах времени и сил учителя и учащихся в данных условиях. Значит, главная особенность теории оптимизации ? направленность.

А что означает оптимизация в педагогической деятельности? В педагогической практике оптимизация означает выбор наилучшего варианта из множества возможных. То есть учитель должен выбрать наилучший вариант учебного процесса с точки зрения его результативности и экономичности. Значит, оптимизация не есть какой-то метод или прием обучения. Это целенаправленный подход педагога к построению учебного процесса, где рассматриваются принципы обучения, особенности содержания изучаемой темы. Говоря обобщённо, учебный процесс будет оптимальным, если его результат хороший и достигается в короткий срок с минимальными усилиями учащихся и учителей. Оптимизация учебного процесса предлагает выбор оптимальных форм и методов. Сейчас учитель должен постоянно работать над собой, чтобы успешно формировать теоретические знания, самостоятельность мышления, речь, познавательный интерес на уроках. Готовясь к уроку, преподаватель учитывает разные условия учебного процесса: цель урока, особенности содержания учебного материала. Для каждого этапа отбирает оптимальный метод. Учитель перед началом урока должен проектировать ряд этапов оптимального варианта обучения.

1. Надо формулировать задачи обучения;
2. Выбрать наилучшее сочетание форм обучения для данных условий.
3. Отбор и конкретизация содержания обучения.
4. Составления оптимального плана обучения.
5. Создание благоприятных условий для обучения.
6. Реализация избранного плана обучения.

7. Выявление результатов учеников и затрат времени учащихся и учителей. Оптимизация процесса обучения предлагает учитывать особенность интеллектуального развития школьника, его умения и способностей. Суть оптимизации состоит в том, чтобы отобрать из обилия возможных задач те, которые в данной ситуации должны решаться особенно активно, чтобы они были доступны и понятны ученикам. Когда проектируешь содержания обучения нужно иметь в виду не только передачу научной информации, но и содержание деятельности учеников: усвоение главных элементов нового материала; самоуправления; самоконтроля; обобщения. Каждый ученик достигает высшего для себя уровня.

Например, в классе могут быть и слабоуспевающие и хорошо подготовленные ученики. При реализации обучения слабоуспевающих и наиболее подготовленных учеников учителя должны продумать систему заданий и упражнений, исходя из возможностей учащихся. Через самоконтроль и самоанализ учебной деятельности помогают учащимся продвигаться в обучении, формировать

интерес и положительное отношение к учебной деятельности.

Учитель языка и литературы должен выработать привычки у учеников обращать внимание на свою собственную речь, умение наблюдать и анализировать явления языка. При хорошо продуманной постановке работы у учеников воспитывается любовь и интерес к русскому языку, желание внимательно и аккуратно выполнять заданные задания. Поэтому учителя на уроках, должны принимать такие приёмы, которые активизируют умственную деятельность учащихся, вносят элементы занимательности русского языка. Интерес учеников к урокам русского языка и литературы можно повысить, используя элементы занимательности, которые помогают учителю улучшить качество знаний учащихся, развить их языковую культуру, привить интерес к языку как к средству коммуникации. В поиске интересных и увлекательных форм подачи учебного материала важно правильно выбрать или разработать занимательные задания для учащихся. Занимательный материал по русскому языку следует включать как элемент в урок на любом его этапе: объяснении нового материала, закреплении, проверке изученного и т. д. Знание идей оптимизации поможет учителю сделать свой выбор осознанным, объяснить свой опыт коллегам, обеспечить тем самым возможность его творческой передачи.

USING DIDACTIC GAMES IN TEACHING PRIMARY CLASSES

**Asqarova Matluba Akmalxonovna,
an English teacher of Namangan region,
Turakurgan district, school № 1**

Annotation. This article is about using didactic games in teaching primary classes. A lot of didactic games with their instructions are explained. The differences between traditional and untraditional lessons are also explained.

Key words: modern, knowledge, lesson, comprehension, traditional, role, teacher

The effectiveness of the modern lesson is based on a broad connection with life, on the use of new forms of learning. Immersion in the world of knowledge should occur with the active participation of the child. He must seek, try and make mistakes. Only then can a positive result be achieved.

How to achieve the greatest effectiveness of the lesson? What are the means to raise children's spiritual need for knowledge, the desire to master it, improve it? In connection with the formulation of such questions, the concept of "non-traditional forms of education" arose.

The traditional lesson, which assumes the leading role of a teacher, is poorly adapted for free discussion and comprehension of language material, does not represent an opportunity for each student to reveal himself, and to the least extent contributes to their creative development.

Non-traditional forms of work make it possible to diversify educational activities, they contribute to increasing the intellectual activity of students, and, consequently, the effectiveness of the lesson. Playing in a lesson helps create an atmosphere of ease, captivates, and discharges a tense atmosphere.

The choice of a particular form of work should be determined by the characteristics of the team, the level of training, age indicators, and the specificity of the topic being studied. When selecting educational material, it is important to consider the capabilities of students. So, for the lower grades of the middle level of a comprehensive school, travel lessons, quizzes, and contests are the most suitable. The memories of the elementary school are fresh, and the important role in the learning process is still assigned to the game, and everything new, unusual and bright is acquired faster. For older students - disputes, reporting, interviews, press conferences, role-play games, etc.

The role-playing game contributes to the development of cognitive interest, helps to create a search-creative atmosphere. The main condition of the role-playing game can be expressed in two words: "HERE and NOW." If there is a role-playing game and the student plays a role, it is here, in the lesson, that he is not himself, but the hero of the work, scientific researcher, critic, writer, art critic, etc. "Here and Now" the student must play his role. Role-play helps to "remove" various barriers that arise in a regular lesson and prevent free, relaxed discussion.

Didactic games contribute to the development of cognitive and mental abilities: the acquisition of new knowledge, their generalization and consolidation, expansion of their ideas about objects and phenomena of nature, plants, animals; the development of memory, attention, observation; development of the ability to express opinions, make conclusions.

Didactic games used in English lessons to enhance students' mental activity (from work experience):

Activity 1. Dictation "The Fourth Extra Game."

Conditions of the game: the teacher dictates 4 words, students should write only 3, because 1 word for certain grammatical, spelling characteristics is superfluous in these four words.

Activity 2. "Whose crayon is more competent?"

Rules: A group of children (2-3 students) is called to the board, they write vocabulary words or words into the studied spelling rules under the dictation of the teacher. The winner is the student who has not made a single mistake or made the least number of mistakes. With the group method of work, you can use the game "Whose row is more competent?". The technique is the same.

Activity 3. "Snowball".

A coherent story is compiled along a chain (possibly using visibility; on a given topic). Particular attention is paid to the means of communicating sentences in the text, the logic of the transmission of thought, the visual-expressive means of language.

Activity 4. "Auction". Just like during a real auction, the one who said the last word wins the competition. If, for example, the task consisted of selecting synonyms for the word hot (tea), then the winner is the

one who finishes the enumeration of synonyms, will name the last one. The game can be played in the study of synonyms; for example, tasks are offered to choose synonyms for words: move around, said big (home), courage, argument, laugh, longing, bad (person), etc.

These and many other didactic games allow me to intensify the cognitive and cognitive activities of students in English language lessons.

References:

- 1.Kapp, K.M.,2012. The Gamification of Learning and Instruction. San Francisco: Pfeiffer.
- 2.Gawe A., 2016. The Managment of Virtual Games During the Education Process
- 3.Sheldon, L., 2012.The Multiplayer Classroom.Boston: Course Technology.

TEACHING ENGLISH BY USING INTERACTIVE METHODS

Atronqulova Gulnora Sobirjonovna,
an English teacher of Namangan city, school № 66

Annotation. This article about teaching English by using interactive methods. In this article it is spoken about a lot of interactive methods, especially the importance of using TPR method in teaching English

Key words: teaching, approach, interaction, create, interactive, role-playing games, children, process, TPR

We are used to the standard teaching of foreign languages: the teacher explains, speaks and shows, the student listens, writes, memorizes. Surveys, quizzes, and tests are conducted to find out what the child has learned. This is a passive teaching method, but it is not the only one. There is another approach - active. It consists in the fact that the student interacts with the teacher. We use interactive methods in our work. They are focused on a wider interaction of students not only with the teacher, but also with each other and the dominance of student activity in the learning process. In interactive lessons, children work in pairs, in mini-groups, create projects, prove theories, and act as teachers. If we begin to study a new topic, it is not necessary for the teacher to explain it. We can go from the opposite: we give an example, and the children put forward theories, which rule is used here. It turns out that the children themselves "invent" a rule, and, while playing, learn. We plan all classes with teachers, conduct weekly planning meetings, and think about how to build a lesson so that it is interesting.

There are a lot of interactive methods: role-playing games, projects, brainstorming, and seminars. For example, we want children to learn words quickly. In schools, teachers give just dictations. We went the other way: wrote 10 unfamiliar words and came up with a game on a role-plays. Children rode on rollers to the signpost, read and memorized an unfamiliar word, then returned to the start and wrote it down from memory. Very good exercise: teaches children quickly, efficiently and interestingly.

In order to bring the learning process as close as possible to real life, they play scenes from life at interactive lessons, conduct discussions, and watch films and news. We have a strict rule: we fully conduct the lesson in English. We sometimes even have moments when a child comes home after the first lesson and says: "Mom, everything was in English, I didn't understand anything, I won't go anymore." Parents start to panic. The skill of the teacher is of interest here. Our task, speaking in English, is to make people understand you, even if they don't know the language. This is hard, I have to explain with gestures. For example, I say "Open your books", and I show with a gesture what the guys should do. They repeat and automatically memorize the sentence. It turns out, I train them, but they don't even understand this.

When you explain in Uzbek, the children get used to it, wait, when you will translate, help. And when the whole lesson is in English, children are forced to understand. That is, we put them in a tight framework: if you come, then you need to listen and try to understand.

On the way - another of the techniques that is constantly used in the classroom - Total physical response. In classes where the TPR method is used, students do not just listen to the teacher's speech, but also take a direct part in the learning process: repeat words and phrases with different emotional shades, move, dance.

Total Physical Response (TPR) Method or full physical response method is one of the methods of learning a foreign language, widely used for working with children of preschool and primary school ages. Due to this, the method is universal for working with all types of perception: both with kinesthetic and with visuals and auditory learners. The teacher, using this method, explains the meaning of a word or concept through the movement of the body, which his students repeat after him, while pronouncing the studied word or phrase. In the first stage, for example, the guys do what the teacher says in English. So, through action, the teacher introduces new vocabulary. In the second stage, the teacher shows the action, and the children call it.

Most parents are positive about gaming lessons, but there are those who adhere to traditional forms. We convince them, we say that it is important to talk the child, and not just teach him to read, write and translate. Because we learn a language in order to communicate in it. The TPR method is the memorization of new words or phrases using gestures or the execution of teacher commands. For example, with the word spoon - children eat an imaginary spoon, and with the word smile- they smile.

For example: Activity "Confusion". The facilitator calls one part of the body while touching the other.

For example, pronounces Nose, and points to the ear. The task of the players is to touch exactly that part of the body that he calls.

It turns out, with the help of interactive, or as they are also called specialists, communicative, methods, we kill two birds with one stone: we support the child's interest in the subject, and we study the language. What can we say about how happy the guys are when they are offered to play computer games as homework. It turns out that with their help you can improve your knowledge.

References:

- 1.Richards, Jack C.; Theodore S . Rodgers. Approaches and Methods in Language Teaching.Cambridge UK, 2001.
- 2.Kevin Yee. Language Teaching Methods, 2000.
- 3.Van Hattum , Ton. The Communicative Approaches Rethought, 2006.

O'ZBEK ANTROPONIMLARI LINGVOKULTUROLOGIYANING O'RGANISH OBYEKTI SIFATIDA

Bekiyeva Malika
mustaqil tadqiqotchi, ADTI - o'qituvchi

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi zamон tilshunosligida dolzarb bo'lgan lingvokulturologiya tushunchasi va o'zbek antroponimlarining lingvokulturologik xususiyatlati yoritilgan.

Аннотация. В данной статье освещается понятие лингвокультурологии в современной лингвистике и лингвокультурных особенностях узбекских антропонимов.

Abstract. This article highlights the notion of linguoculturology in modern linguistics and linguocultural features of Uzbek anthroponyms.

Kalit so'zlar: milliy an'ana, lingvokulturologiya, tilshunoslik, madaniyatshunoslik, til, madaniyat.

Ключевые слова: национальные традиции, лингвокультурология, языкознание, культурология, язык, культура.

Key words: national traditions, linguoculturology, linguistics, cultural studies, language, culture.

Ma'lumki, lingvokulturologiya fanining obyektini xalq madaniyatining tilda yorqin ifodasini o'zida namoyon etuvchi noekvivalent leksika va lakunlar, tilning stilistik jamlanmasi, til birliklarning miflashgan ko'rinishlari: arxitip vamiflar (asotir varivoyatlar), tildao'z aksini topgan rasm-rusum vaodatlar, tilning paremiologik fondi, til etalonlari, imo-ishora va ramzlar, tildagi o'xhatish va metaforalar hamda o'zbek nutq odatlari va nutqiy etiket shakllari tashkil etadi. Biz mazkur tadqiqot ishimizda fanning obyekti bo'lgan lingvokulturemalar sifatida antroponimlar, maqol va iboralar, o'zbek tilidagi o'xhatish va metaforalar. Bulardan, dastlab, antroponimlar haqida fikr yuritamiz.

Hammamizga ma'lumki, ism inson hayotida muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, o'zbek xalqida ismlarning o'rni va mohiyati katta. Bola tug'ilgach, unga yaxshi niyatlar ila ism tanlanadi, bu jarayonga nominatorlar (ya'nii, ism qo'yuvchilar) turlicha yondashishadi.

Tilshunoslikda ismlarni o'rganuvchi bo'lim onomastika, ya'nii nomshunoslik, kishi ismlari esa antroponimlar deya yuritiladi. Antroponimlar (ism, ota ism, familiya yoki laqab va taxallus)ning yaratilishi muayyan ehtiyoj va qonuniyatlar asosida yuz beradi.

Qadim-qadimdan ota-bobolarimiz chaqaloqqa ism qo'yishar ekan, uning baxti va omadi ismiga bog'liq deb hisoblashgan. Ushbu e'tiqod ismlar xosiyatlari va xosiyatsiz bo'ladi, degan qarashni tug'dirgan. "Chaqaloqqa qo'yilgan ism uning taqdiringa ta'sir qiladi" deyilgan tasavvurlar davrlar o'tishi bilan ismni bolaning himoyachisiga, unga qandaydir bog'langan, unga doimo va bir umr esh, hamdam bo'lib yuradigan vositaga aylantira borgan . Darhaqiqat, o'zbek xalqi qadimdan ism tanlashda so'z kuchiga, uning bola ruhiyati va tarbiyasiga ta'sir ko'rsatishiga ishongan. Masalan, chaqaloqqa tug'ilish jarayoni va boshqa ba'zi xususiyatlariga mos nom berish, bolaga ism orqali turli istak va orzularning izhor qilinishi, bola ismini yashirin tutish, ismi bolaga og'irlik qilmoqda, deb boshqa ism bilan almashtirish, bolaga nomunosib xarakterli kishilar ismini qo'ymaslik, ism uchun keksalar nomini tanlash, bolani Alloh va payg'ambarlar, avliyolar, mashhur din nomoyondalari, o'tgan ajdodlar nomi bilan atash, ular ruhi bolani qo'llaydi deb bilish va boshqalar buning isbotidir.

S.E. Kenjayeva o'zining nomzodlik dissertatsiyasida o'zbek ismlarini bag'ishlov ismlar, tasviriy ismlar va ism-istaklarga ajratib tasniflaydi .

Bag'ishlov ismlarini qo'yishda sabab chaqaloqning tug'ilishi, farzandli bo'lish biror ilohiy, muqaddas kuchning irodasi, ko'magi, ehsoni deb hisoblanadi va chaqaloqqa o'sha taxmin qilingan, e'tiqod qilinayotgan narsa, shaxs, tasavvurning nomi ism sifatida beriladi. Bag'ishlov ismlarining o'zi bolaning tug'ilishi va etnologik tushunchalarga nisbat berish orqali namoyon bo'ladi. Bu kabi ismlarni quydagicha ma'nolar ifodalanadi:

1.Keldixon, Kelsin, Mehmonoy, Mehmonbek, Lozim, Lozima kabi nomlarda ota-onalarning tug'ilgan chaqaloqqa munosabati ifoda etiladi.

2.Armonboy, Intizor, Zorliq, Ijobat, Maqsadoy, Orzuniso, Tilaboldi, Tilakberdi, Umida, Umid ismlarida esa farzandli bo'lish orzu qilib kutilgan va bolaning tug'ilishi ana shu tilaklarning amalga oshishiga ishora qilinadi.

3.Tasalli, Taskinoy, Taskina, Shukura, Shukriya, Qulluq, Qulluqbeka va b.larda esa chaqaloqning dunyoga kelishi oilaning taskin topishi, tinch va osoyishta bo'lishi uchun sabab deb hisoblanadi.

4.Azizkeldi, Loyiq, Manzura, Ma'qula, Munosib, Suyukli, Suyuma kabi ismlarda bola oilaning munosib

a'zosi deb qabul qillingan.

O'zbek ismlarini bu jihatdan tadqiq qilish shuni ko'rsatadiki, antroponimlar millatning, xalqning milliy urf-odat va an'analari, dunyoqarashi, madaniyatini o'zida aks ettira oladi. Ismlar shaxslarni o'zaro farqlash ehtiyojidan tashqari ijtimoiy-lisoniy vazifasiga ko'ra ism beruvchilar (nominatorlar)ning muayyan maqsadini ham ifodalaydi. Mana shu maqsad bolaga ism tanlash va yasash uchun asosiy, yetakchi motiv hisoblanadi. Mana shu maqsadda nominatorning, bevosita u mansub bo'lgan xalqning milliy-madaniy xususiyatlari o'z ifodasini topadi. Shu jihatdan olib qaraydigan bo'lsak, o'zbek antroponimlari ham lingvokulturologiyaning obyekti bo'la oladi.

Foydalaniman adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Begmatov E.A. O'zbek ismlari ma'nosi. - Toshkent: O'zME, 2010 (uchinchি nashri). - B. 588.
- 2.Kenjayeva S.E. O'zbek antroponimlarining semantik va sotsiolingivistik tadqiqi. nom...diss. avtoreferati. - Toshkent , 2011.
- 3.Nurmonov A.Sepir-Uorfning lingvistik nisbiylik nazariyasi haqida mulohazalar / O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari. - Toshkent, 2011.-№5.
- 4.Маслова В.В. Лингвокультурология в системе гуманитарного знания / Критика и семиотика.- М.,1987.

O'ZBEK XALQINING BUYUK MA'NAVIY XAZINASI

**Bayanova Nigora,
Navoiy viloyat Navoiy shahar 6-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Bu gulshan ichraki, yo'qdur baqo guliga sabot,
Ajab saodat erur, chiqsa yaxshilik bila ot.

Alisher Navoiy xamsanavislikdagi ustozlari Nizomiy Ganjaviy va Xusrav Dehlaviy "Xamsa" lariga bir butun, yaxlit asar sifatida qaradi, o'zbek tilida turli mavzularda mustaqil dostonlar emas, balki bir-birini g'oyaviy-badiiy jihatdan ma'lum darajada to'ldiradigan, yaxlit bir asar deb hisoblanishi va "Xamsa" deb atalishi shart bo'lgan dostonlar majmuasini yaratishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. Bunga qadar Navoiy o'z lirik she'rlari bilan tanilgan "Badoye'ul-bidoya" va "Navodirun-nihoya" devonlarining muallifi sifatida mashhur edi.

Navoiy 43 yoshida "Xamsa" ning birinchi dostoni "Hayratul-abror" ni yozishga kirishdi va shu yiliyoq uni tugallab, "Farhod va Shirin" dostonini boshladi. 1484-yilning boshlarida "Farhod va Shirin", shu yilning fevral-mart oylarida "Layli va Majnun", bahor va yoz oylaridagi "Sabb'ai sayyor", 1485-yilning o'talarida "Saddi Iskandariy" dostonlari qo'ldan chiqdi. Ya'ni "Xamsa" dostonlari ustida Navoiy hammasi bo'lib ikki yil mashaqqat chekdi. Navoiy "Xamsa" sining yaratilishi o'zbek adabiyoti va madaniyati tarhidagi eng katta voqealardan biri bo'ldi. Navoiyga qadar hech kim o'zbek tilida bunday ulkan asar yozishga jur'at eta olmagan edi. Navoiy "Xamsa" sining muhim bir xususiyati shundaki, undagi dostonlarni mustaqil asarlar sifatida o'qish, qabul qilish ham mumkin, bir butunlikda tushunish ham. Bu dostonlarning o'zaro bir-biriga yaqinligi, yaxlitligi, bir-birini to'ldirishi ularning eng ilg'or gumanistik xalqparvarlik konsepsiysi asosida yaratilgani, bu konsepsiyaning dostonidan dostonga chuqurlashib borishidadir. Masalan, Navoiy dostonlarida yuzlab qahramonlarning taqdiriga duch kelamiz. Ular rang-barang syujetlar asosida yoritilgan. Bir syujet ikkinchi syujetga, bir qahramon taqdiri ikkinchisinkiga o'xshamaydi. Lekin ularning hammasida "Xamsa" ning boshidan oxirigacha insonni uluglash, uning dardlariga achinish, xalq baxt-saodati uchun kurashish g'oyasi yetakchilik qildi.

"Xamsa" ning birinchi dostoni "Hayratul-abror" falsafiy-didaktik xarakterga ega bo'lib, bu janr Navoiyga qadar to'rt-besh yuz yillik, balki undan ham ortiq tarixga ega edi. Lekin Navoiy Nizomiy, Xusrav Dehlaviy izidan borib, o'z asarida shunday muhim ijtimoiy-siyosiy, falsafiy-axloqiy masalalarni qo'ydiki, bu janrga yangidan jon kiritdi. Chunonchi, u o'z davridagi feudal zulmni, talonchilikni, jaholatni fosh etib, bunday yaramasliklarning boshida turgan shohga qarata quyidagi satrlarni bitgan edi:

Eyki, qaviy ayladi davlat qo'lung, Zulm sori tushti va lekin yo'lung. Taniqli sharqshunos Ye. Bertels "Hayratul-abror" ning shu xil jihatlarini ko'zda tutib, "Nizomiy" deb atalgan monografiyasida quyidagilarni yozgan edi: "Garchi Navoiy poemasi "Mahzanul-asror" ga javob tarzida yozilgan dostonlarning ko'pchiligi singari so'fiyona rangga ega va undagi tamsillarning syujetlari esa so'fiy avliyolar haqidagi manoqiblardan olingan bo'lsa ham, lekin bu, deyish mumkin, Nizomiy "Mahzanul-asror" iga javob sifatida yozilib, Nizomiy dostoni uchun xarakterli bo'lgan siyosiy o'tkirlikni saqlab qola olgan yagona asardir". Navoiy "Hayratul-abror" da shoh va uning amaldorlarini, riyokor shayxlarni, ochko'z feodallarni, poraxo'r mansabdorlarni ayamay tanqid qilar ekan, ularning satirik obrazlarini chizib, she'riyatni, dostonchilikni real turmush ehtiyojlariga yaqinlashtirdi. Shu bilan birga adulatni, insonparvarlikni, mehnatsevarlikni, saxovatni, ishq va muhabbatni, halollikni, rostgo'ylikni, ma'rifatparvarlik na shunga o'xshash boshqa insoniy fazilatlarni ulug'lovchi satrlari bilan esa ijtimoiy-siyosiy va falsafiy tafakkur darajasi, she'riyatning jangovarligini yanada yuqori ko'tardi. "Hayrat ul-abror" muqaddima qismiga oid bir necha boblardan tashqari 20 maqolat, har bir maqolatga oid she'riy hikoyadan tashkil topgan bo'lib, maqolatlarning har birida Navoiy o'z davri uchun zarur bo'lgan biror ijtimoiy-siyosiy yoki ahloqiy problemani qo'yadi, uni o'z davridagi hayotdan, ijtimoiy tabaqalarning ahvoldidan kelib chiqibchuq va atroficha tahvil qiladi va unga o'z gumanistik munosabatini bildiradi. Masalan, saxiylik haqida gap borganda (beshinchi maqolat) shoir saxiylikni va saxiy kishilarni madh etadi, ularni hech qachon xasislikka yuz o'girmaslikka chaqiradi. Shu bilan birga nom chiqarish uchun boylikni sochib yuborish qattiq qoralanadi:

Sochmoq ovuch birla guhar ot uchun,
Naqd etak birla mubohot uchun,
Aql hisobidin erur bas yiroq.
Buxl bu judungdin erur yaxshiroq.

Yuksak xulq-axloq uchun kurashgan shoir bu masalalarни xalqchilik nuqtai nazaridan yoritadi, mehnatkash xalq qarashlarini ifodalarydi, xalq va mamlakat uchun jon fido qilgan kishilarni o'z ideali deb biladi, ularni xonalarni yoritgan shamga, olamni nurga to'ldirgan quyoshga o'xshatadi. Kishilardagi badbinlik, yalqovlik, jaholat, maishatbozlik, mayparastlik, nosamimiylilik, chaqimchilik kabi illatlarni fosh etishga ham dostonning yuzlab satrlari bag'ishlangan. Bu masalalar talqinida Navoiy tili yorqin, ifodali bo'lib, xalq jonli tiliga g'oyat yaqin. Masalan, u yoshlarga murojaat etib:

Boshni fido ayla ato qoshig'a,
Jismni qil sadqa ano boshig'a...
Tun-kunungga aylagали nur fosh,
Birini oy angla, birisin quyosh, -

deb yozar ekan, bu haqiqiy xalq tili, sof adabiy tilimizning namunasidir. Navoiy "Xamsa" dostonlarini o'z ona tilida yozish bilan o'zbek adabiy tilini to'la shakllantirdi, eng rivojlangan tillar darajasiga olib chiqdi, uning boyligi va rang-barangligini namoyish qildi. "Hayratul-abror" programma xarakterdagи asar bo'lib, undagi g'oyalari keyingi dostonlarda noyob suujetlar, xilma-xil qahramonlarning yorqin obrazlari, ajoyib hikoyalar va original badiiy san'atlar orqali yanada rivojlantirildi hamda chuqurlashtirildi. "Xamsa" Navoiy ijodining cho'qqisi bo'lib, keyingi o'zbek va boshqa turkiy xalqlar adabiyotlari taraqqiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. XV asrdan keyingi ozarbayjon, turkman, tatar, uyg'ur, turk, qoraqalpoq va boshqa xalqlar she'riyatini Navoiy va uning "Xamsa"si ta'sirisiz tasavvur etish qiyin.

THE USE OF DESIGN WORK IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE IN ENGLISH CLASSES

Burxonova Nasiba Bogdorovna

Teacher of English school № 33, District of Uzbekistan, Ferghana region

Ergashova Kamolot Mukimovna

Teacher of English school № 36, District of Uzbekistan, Ferghana region

Abstract: This article focuses on the study of foreign languages in our country, and as a result, a great deal of attention is paid to the development of English language and gives the younger generation plenty of opportunities for good communication in foreign languages.

Key words: education, foreign languages, educational institution, knowledge, students, historical places, communication, foreign people, English, French, German, Japanese, Korean, Russian.

In the education of a harmoniously developed generation, along with their native language, foreign languages are of great importance. Learning English, French, German, Japanese, Korean, Russian and other languages serves as a bridge between peoples. The Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to further improve the system of studying foreign languages" substantiated the relevance and importance of knowledge of foreign languages in the world community.

Learning foreign languages is very vital in education places . From the 2015-2016 academic years, a foreign language is introduced into the block of entrance tests in higher educational institutions, which increases the responsibility of teachers of academic lyceums and professional colleges. The teachers of our country have an important task - the development of new optimal teaching and learning complexes for teaching English.

In recent years, foreign language teachers have gained considerable independence in the choice of teaching aids, creative understanding of the content and ways of implementing program requirements. The greatest interest in lyceums and colleges, in our opinion, is the analysis of the so-called project work, as well as tasks, exercises that are interactive in nature (aimed at the interaction of students).

Project work is a work independently planned and implemented by students, in which speech communication is organically work into the intellectual and emotional context of other activities (games, questionnaires, issues of the magazine, search activities, etc.).

Thus, it allows one to realize inter-subject relationships in teaching a foreign language, expand the "narrow space" of communication in a group, and make extensive reliance on practical activities. Work on a project is a creative process. By the help of this activity students feel responsibility doing on their activities .

Students, interacting with each other, are engaged in the search for a solution to a problem that is personally significant for them. This requires students in the vast majority of cases to independently transfer knowledge, skills and abilities to the new context of their use. Therefore, it is safe to say that students develop creative competence as an indicator of communicative knowledge of a foreign language at a certain level. At the same time, in the educational process, a situation is created in which students use a foreign language is natural and free, such as it appears in their native language

- selection and wording of the project topic, collection of information;
- discussion of the first results and refinement (discussion) of the final results of the work, the search for new, additional information in various operating modes (individual, paired, group);
- discussion, i.e. discussion of new information and its documentation (design); Summing up and presentation of the project.

The number of steps - stages from the adoption of a project idea to its presentation depends on the degree of its complexity. Step by step, from lesson to lesson, independently or under the guidance of a teacher, performing certain tasks, students collect the necessary information, discuss and fill it out.

To collect information, students must go "outside" the group (to the library, to the Internet, etc.), be active and independent, and have the ability to communicate with other people. It gives great impression to students and they want to work with great interest.

Each group informs others about the information collected (speaking, listening), receives new impulses from its friends for further search (discussion, argumentation), discusses how this information can be formalized or documented (speaking, reading, writing). The teacher helps students with his advice, if the

students have any difficulties while doing processes and also participates in the discussion of intermediate results, asking questions, expressing his wishes, etc.

For example : students can take video at sight sing and historical places according to their topic , may be they can communicate with foreign people .

The use of project work forms students' social competence (the ability to act independently in social situations), develops a sense of responsibility for the final result, the ability to speak publicly in order to make a presentation of this result convincingly and reasonably. Introduction to the practice of lyceums project methods allows us to talk about a new pedagogical technology of interactive mutual learning, which allows us to solve the problems of a personality-oriented approach in learning. Thus, based on the foregoing, it can be argued that the project work gives the learning process a personality-oriented and active character and fully meets the new learning goals.

To conclude , the usage of the design work in teaching foreign language is very important and interesting task for students. Design work tasks can give a lot knowledge and experience for students and they can develop and increase their level on all integrated skills without any difficulties.

References :

1. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. - М: АРКТИ, 2004.
2. Коряковцева Н.Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык. - М.; АРКТИ, 2002.
3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Е.С. Полат . - М.: Издательский центр "Академия". 2000.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ЛЕКСИКЕ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Джалилова М.Р.,
академический лицей Сам ИВМ

Аннотация. В данной статье приводятся основные методические указания при изучении материала по коммуникативной компетенции при изучении русского языка в национальных группах. Также приведены примеры упражнений для закрепления данного раздела.

Ключевое слово: коммуникативность, Рецептивный словарь, рецептивная лексика, речевой образец, семантизация.

Коммуникативность как основополагающая категория методики предполагает прежде всего практическую направленность целей обучения, выработку навыков живого владения языком. При этом подхоефункционирующей единицей учебного процесса оказывается предложение (речевой образец), в котором язык как средство общения находит свое материальное выражение.

Обучение языку ? это прежде всего обучение правильному пониманию и употреблению его слов, лексики. Все в языке начинается со слов и кончается словами, значит овладение словарным запасом языка является центральной проблемой обучения иностранному языку. Изучение лексики ? это не просто заучивание новых слов. При этом надо осознать и усвоить связи между словами (грамматические, семантические и другие). Коммуникативность требует введения и закрепления нового слова в предложениях и ситуациях. Заучивание в слове предложения не дает никаких результатов. Лексическая работа связана с обучением грамматике.

Знание даже большого количества лексических единиц в изолированном положении, т.е. вне предложения, не может обеспечить владения иноязычной речью. Поэтому успешная работа над лексикой может осуществляться только в тесной взаимосвязи с другими разделами языка, особенно с грамматикой; лексика наполняет, иллюстрирует изучаемые грамматические явления. В зависимости от характера речевой деятельности различают активную и рецептивную лексику. Для выражения мыслей в устной и письменной речи пользуются лексикой, которая составляет активный словарь говорящего или пишущего, т.е. словарь для продуктивной речевой деятельности.

Рецептивный словарь складывается из слов, которые необходимы для приема информации в устной или письменной форме, т.е. при аудировании и чтении. В этом случае говорят о рецептивном владении материалом. Кроме активного и пассивного словарей существует также потенциальный словарь, куда входят слова, о значении которых учащийся может догадываться самостоятельно. Это умение формируется на основе владения определенным минимумом активной и рецептивной лексики, а также на основе знания способов словообразования, понимания смысловой структуры слова. Существование потенциального словаря объясняется прежде всего тем, что в языке насчитывается сравнительно небольшое количество корневых слов по сравнению с теми словами, которые образованы от них. Например, стол ? корневое слово, а производные от него ? столик, столовая, настольный, застольный и др. Как правило, между корневым словом и производными от него словами существуют формальные, логические и смысловые связи. Поэтому при работе над лексикой одной из важных задач обучения является выработка у учащихся умения устанавливать эти связи, развивать их языковую подготовку и в конечном итоге "узнавать" новые слова.

Изучая грамматическую конструкцию, в упражнения мы включаем знакомую лексику и вводим новую. Что касается количества новых слов на одно занятие, то рекомендуется вводить от 7 до 20 слов за урок в зависимости от трудности, предназначенности и этапов обучения. Вопрос о количестве новых слов, которые отбираются на единицу учебного времени, относится к числу важных методических проблем. Учитывая возможности кратковременной памяти человека, психологи, а вслед за ними и методисты, на начальном этапе обучения рекомендуют вводить новую лексику в небольших количествах ? от 5 до 10 слов за урок. При этом имеется в виду, что на этом же уроке продолжается

работа по активизации ранее введенного материала тоже в объеме от 5 до 10 слов.

На первом этапе лексическая единица представляется как в устной, так и в письменной форме. Иногда можно показать, как выглядит это слово в учебнике, т.е. в печатном виде. После этого следует второй этап ? объяснение слова. Объяснению должны подлежать форма слова и его

значение. Когда мы говорим о форме слова, то имеем в виду необходимость толкования слова с точки зрения его фонетических (например, непроизносимые звуки) и грамматических характеристик (например, род, число, окончание, суффиксы, особенности склонения - для существительных; вид, время, спряжение, управление - для глагола и т.п.).

Как вводить и объяснять новые слова? Когда речь идет об объяснении значения слов, методисты используют термин семантизация. Это очень важный момент в работе преподавателя, так как требует от него умения в конкретной учебной ситуации правильно выбрать наиболее рациональный способ такого объяснения. Можно назвать несколько основных способов семантизации лексических единиц.

1. Использование наглядности. Существуют три вида наглядности: предметная ? демонстрация предмета и название его; изобразительная - предъявление рисунка, схемы и т.п.; моторная ? демонстрация действий и название их. Наиболее эффективно с помощью различных видов наглядности семантизируются слова, обозначающие: конкретные предметы, пространственные понятия, геометрические формы. Наглядность очень нужна на начальном этапе. Эти средства называются не языковой наглядностью.

2. Использование синонимов? наиболее распространенный прием учебной семантизации новых слов: печальный - грустный, огромный - очень большой.

3. Использование антонимов? это очень эффективный метод ввода новых слов: мне грустно - мне весело, в классе тепло, а на улице холодно.

4. С помощью словообразовательного состава:

- а) стол - столик, мяч - мячик, стул - стульчик;
- б) книга - книжный, класс - классный.

5. Использование сильного семантизирующего контекста - это предъявление нового слова в таком контексте, который позволяет учащимся самим догадаться о том, что оно значит: Это книга. Дайте, пожалуйста, книгу. Передайте книгу вашему соседу.

6. Использование перевода? т.е. с помощью словаря узнавать значение нового слова. Этим методом при коммуникативных целях пользоваться надо как можно реже.

Очень важно на стадии объяснения показать возможность слова сочетаться с другими словами. Например, чтобы показать различные связи двух близких по значению глаголов "встретить" и "встретиться" хорошо продемонстрировать их в системе соответствующих вопросов, а затем и во фразах (встретить ? кого? где? когда?; встретиться ? скем? с чем? зачем? где? когда?).

Основным источником пополнения словарного запаса учащихся обычно является учебный текст. Можно прочитать новый текст без объяснения незнакомых слов дочтения и по ходу чтения. Так поступают при целевой установке навыработку у учащихся способности понимания нового текста при наличии в нем незнакомых слов. Можно читать текст и объяснять незнакомые слова по ходу чтения. В этом случае из контекста легче вывести значение нового слова, ищащиеся быстрее его поймут и усоят. Незнакомые слова объясняются до чтения нового текста, и это снижает трудности в его понимании.

Некоторые типы упражнений для закрепления новых изучаемых слов:

- 1) заполнение пропусков в минимальном контексте;
 - 2) дополнение предложения по смыслу;
 - 3) вопросно-ответные предложения;
- 4) упражнения на сочетаемость слов (например, из двух колонок слов составить все возможные сочетания или самостоятельно подобрать слова, сочетающиеся с заданным списком);

5) упражнения на синонимию;

6) упражнения на группировку слов по тематическому или ситуативному признаку, которые очень живо выполняются в форме игровых заданий. Форма игры-соревнования дает еще две возможности: задать темы, ограничив время, и организовать самостоятельное повторение, предупредив об игре заранее.

Хотя упражнения - основное средство усвоения лексического материала, не следует преуменьшать и роль заучивания слов в ходе выполнения домашних заданий, не говоря уже о работе со словарем. Закрепление новой лексики не будет эффективным без надежной и достаточной системы контроля и работы над ошибками. Особо важен текущий контроль письменных работ учащихся и коррекция ошибок. Например: проверяя письменные работы, преподаватель не исправляет ошибки, а только подчеркивает их и ставит на поля условные обозначения. Одновременно выписывает ошибки в тетрадь-карточку, указывая их повторяемость. По окончании проверки у преподавателя будет список всех ошибок с указанием на индивидуальные и общие. Проанализировав ошибки, надо отобрать общие и непосильные для самостоятельного исправления и проводить над ним работу

в аудиторное время. Исправлением оставшихся ошибок занимается сам учащийся, что заставит его относиться к ним более внимательно, приучает к самостоятельной работе и отчасти самоконтролю. Приемы контроля дают преподавателю достоверную информацию о положении дел в группе, о динамике исчезновения ошибок, а также постоянно накапливающийся материал для текущего и поэтапного контроля. Все это дает возможность для индивидуализации обучения и постоянно формирует навык самостоятельной работы.

Литература:

- 1.Андрянова В.И. Очерки по методике развития русской речи учащихся- узбеков. Т.,1996.
- 2.Бойцова А.Ф. Обучение русскому произношению в нерусской школе. М., 1994.
- 3.Буржунов Г.Г. Методика преподавания русского языка в национальной школе. Л., 1980.
- 4.Карабаева Л.И. Методика преподавания русского языка в начальной узбекской школе. Т., 2005
- 5.Чеснокова М.П. Методика преподавания русского языка как иностранного. М., 2015.
- 6.WWW.GOOGLE.RU

RESEARCH ACTIVITY AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE STUDENT'S PERSONALITY IN THE LIGHT OF THE NEW EDUCATIONAL STANDARD

**Ergasheva Gulnora Nematovna,
an English teacher of Namangan regional in-service
and retraining centre of public education staff**

Annotation. This article is about research activity as a factor in the development of the student's personality in light of the new educational standard. These requirements are met by research activities, which can enhance the motivation of the learning process, expand interdisciplinary communication, develop the intellectual abilities of children, and create a creative environment for cooperation between teachers and students.

Keywords: research activity, skills, learning process, educational process, creative

Uzbek students, sometimes having good theoretical knowledge of subjects, do not have to put them into practice in life situations. This is a serious educational problem, as it negates the value of the learning process in school. In today's rapidly changing world, the school is moving away from the traditional approach to learning as a system for assimilating a certain amount of knowledge in individual subjects. Nowadays, the most important personality traits are initiative, the ability to think creatively and find innovative solutions, the ability to choose a professional path, and the willingness to learn throughout life. The current stage of development of the Uzbek educational system is characterized by its orientation toward entering the world educational space, and as a result, towards a change in the educational paradigm. The ultimate goal of the changes is the creation of a model of education that is focused on the development of the student's personality, his creative abilities, independence, initiative, the desire for self-organization and self-determination. One of the key values of this model is the development of creative and critical thinking, the acquisition of experience and tools of research activity, independent search, i.e. orientation not so much on knowledge as on the acquisition by students of positive experience in independent work. A means of forming a student's personality in this direction, as well as enhancing the student's cognitive motivation, is a research activity.

Research activity - the activity of students related to the solution of creative, research problems with a previously unknown solution and assuming the presence of the main stages characteristic of research in the scientific field: setting a problem, studying a theory devoted to this problem, selecting research methods and practical mastery of them, collecting their material, its analysis and synthesis, scientific commentary and own conclusions. There are other definitions of research activity, for example: "Research activity is understood as the activity of students related to finding an answer to a creative, research problem with a previously unknown solution and assuming the presence of the main stages characteristic of research in the scientific field: problem statement, study of a theory devoted to given problems, selection of research methods and practical mastery of them, collection of own material, its analysis and generalization, scientific commentary and Your conclusions." It seems that the second definition more clearly reveals the essence of research activity, so it is advisable to stick to it in future work. At present, the teacher needs to teach students at least the simplest methods of modern research, to develop the ability to acquire new knowledge themselves. The involvement of schoolchildren in research allows us to move from informative learning to active, research, but before "widely introducing" research activity as an innovative and effective learning technology, the teacher must determine whether he has capable students and whether he has the opportunity to help to realize their abilities and whether the teacher and the student have a common point of contact in any field that is interesting for research.

The formation of students' research activities takes place both in the classroom and in extracurricular hours. The inclusion of research technologies in the process of teaching a foreign language allows you to apply speech skills in practice, expand the scope of the lesson, and requires a lot of time, but the efforts justify themselves, as several important tasks are solved. Classes are not limited to the acquisition of certain knowledge, skills, but go to the practical actions of students, affecting their emotional sphere, which increases the motivation of students in learning English. Students get the opportunity to carry out creative

work within the framework of a given topic, independently obtain information from various sources. In research activities, various forms of organization of educational activities are successfully implemented, during which students interact with each other and the teacher. The entire educational process is focused on the student: his interests, life experience and individual abilities are taken into account.

The individual responsibility of students for a particular job is being strengthened, as everyone should present the results of their activities to the group. I was convinced that the students need all the research and development skills at all stages of their studies, and I try to learn from the experience of my colleagues in this matter. So the creation of mini-projects is implied after each topic covered, and I was convinced of the effectiveness of this approach in my own practice.

References:

- 1.Darling-Hammond, Linda. Implications for educational practice of the science of learning and development.-2019
- 2.Mary Helen Immordino-Yang, Linda Darling-Hammond & Christina R. Krone Educational Psychologist, Volume 54, 2019 - Issue 3
- 3.Creating Effective Teaching and Learning Environments: First Results from TALIS - ISBN 978-92-64-05605-347© OECD 2009

IJODKOR YOSHLARNI TARBIYALASH MAQSAD VA VAZIFAMIZDIR

**Eshmurotova Inobat,
Navoiy viloyat Karmana tuman 3-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Bugungi kunda ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohalarining tez sur'atlarda jadal rivojlanishi barcha ta'lif muassasalarida ta'lif-tarbiya sifatini oshirishni talab qilmoqda. Davlatimiz tomonidan ta'lif sohasini yanada rivojlantirish, dunyoda hech bir sohada o'z tengdoshlaridan kam bo'lmaydigan, har tomonlhma intellektual va barkamol avlodni tarbiyalab o'qitish, ularni zamon bilan hamnafas qilib tarbiyalash maqsadida qator qonunlar qabul qilinmoqda. Albatta, bunday islohotlar davrida o'quvchilarining har tomonlhma savodxonligini oshirish muhim hisoblanib, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilarini zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Shu nuqtayi nazardan qaraydigan bo'lsak, yoshlarda yuksak did va nafosat, inson qalbini anglay olish, vatanga sadoqatli, jonkuyar va fidoiylik tushunchalarini shakllantirish uchun nazariya va amaliyotni doimo birga olib borishimiz kerak bo'ladi.

Ta'lif jarayoniga interaktiv usullar, kompyuter yordamida o'qitish, modellashtirilgan didaktik o'yinlar orqali katta hajmidagi bilimlarni berish va amaliy ko'nikmalarni hosil qilish, elektron darsliklarning yaratilishi, dars berishda internet tizimidan foydalanish, ta'lif sifatini keng axborotlar bilan ta'minlab, uning sifatini oshirish choralar qo'llanmoqda. Ta'lif jarayoninig sifati o'qituvchi va o'quvchining faol mehnatiga bog'liq bo'ladi. Bu dars o'tilganda yaqqol namoyon bo'ladi.

Dars nafaqat o'quvchilarga ma'lum fandan fundamental bilimlarni berishga, balki ularning qobiliyatini rivojlantirishga ham qaratilishi lozim. Dars jarayonlarida ko'proq amaliy mashg'ulotlarning olib borilishi yuqorida qayd etilgan masalalarni hal etishda katta xizmat qiladi. Ustoz-pedagoglarning ta'kidlashlaricha, bilish jarayoning uch bosqichi mavjud bo'lib, birinchi bosqichda o'quvchi olgan bilimlarini faqat qayd etadi. Bu bosqich o'quvchi tomonidan o'zlashtirilgan o'quv materiallaridir.

Bilishning ikkichi bosqichi olgan bilimlardan foydalana olish ularni amalda qo'llay bilishni anglatadi. O'quvchi ma'lum yo'l-yo'rqliar, usullardan foydalanib masala yechimini, mashqlar bajarishni o'rganadi, asta-sekin masala va ko'nikmaga ega bo'ladi. Shuning uchun, ushbu bosqich bilish jarayonidagi muhim hisoblanib, o'quvchi biladi va qo'lidan keladi, o'zlashtiradi va amalda qo'llay oladi.

Bilimning uchinchi bosqichida o'quvchi olgan bilimlarni nostandard shaklda vaziyatda qo'llaydi. Bilishning uchinchi bosqichi tahlilini, tushuntirish, o'rganilayotgan materialni izohlashni talab qiladi. O'quvchi uzuksiz mashq qildirilsa, fikr qilishga o'rgatilsab oxir oqibatda ular ijodiy ishlashga o'rganadilar.

Barcha yoritilgan bilishning bosqichlari dars jarayonida namoyon bo'ladi. Aynan dars bilim olish va tarbiyalanishni tashkil etadigan jarayon hisoblanadi. Bilishning uchinchi bosqichida olingan bilimlar xotirada uzoq muddatga muhrlanib qoladi, esdan tez chiqmaydi.

Darsga ijodiy yondashish, unga ilg'or tajribalarini, ilm-fanning yutuqlarini qo'llab o'tish uni nihoyatda qiziqarli va samarali qiladi. Bunday darslarda o'zlashtirish darajasi ham juda yuqori bo'ladi.

Bunday pedagogik texnologiyalar sifatli darsning yuzaga kelishida muhim omil hisoblanadi. Yangi pedagogik texnologiyaning yana bir muhim jihat shundaki, ta'lif va tarbiya uyg'unlikda olib boriladi. Bugungi tez o'zgarayotgan davrda ta'lif muassasalari o'quvchilarini egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini hayotga muvaffaqiyat bilan qo'llay olishlari juda muhimdir.

Hozirgi kunda Prezidentimiz tomonidan ta'lif-tarbiya sohasini, uzuksiz ta'lif tizimini rivojlantirishga juda katta e'tibor berilib, yoshlarga katta imkoniyatlar yaratilmoqda. Mana shunday berilayotgan e'tibor tufayli bugungi kunda jahon rivojlangan davlatlar ichida mamlakatimiz ham o'z o'rniqa ega bo'lmoqda.

Biz ustoz sifatida har bir darsimizda fanga oid va tayanch kompensiyalarni o'quvchilarida shakllatirib borishimiz juda muhim. Har bir mavzu bo'yicha o'quvchi o'zlashtirish kerak bo'lgan va Davlat ta'lif standartida belgilab berilgan xususiyatlarni o'quvchilarimiz ongiga dars jarayonida singdira olsak, o'laymanki o'z oldimizga qo'yan maqsadimizga erishamiz.

Darhaqiqat, har bir dars har bir mavzuning o'ziga xos texnologiyasi mavjud. Dars jarayonida o'quvchilarining faolligini oshirishga xizmat qiladigan turli usullardan fodalanish yaxshi natija beradi. O'quvchilarining yetuk kasb egasi sifatida shakllanishida uning shaxsiy sifatlari muhim ahamiyatga ega. Shaxsiy sifatlarni individning oila va uzlusiz ta'lif tizimida asosan adabiy ta'lif orqali oladigan tarbiyasi jarayonida ruvojlantiriladi. Bunday sharoitda to'laqonli natijaga erishish uchun adabiy ta'lilda uziyiylit va uzliksizlik tamoilini qo'llash ijobiyl samara beradi. Bu tamoyil ta'lilda zarur fezologik, psixologik qonuniyat hisoblanib, bilimni mantiqiy

bog'liqlikda o'rganishni ta'minladi.

Xulosa qilib aytganda, intelektual shaxs o'z dunyoqarashi nuqtai nazariga ega bo'lishi, o'zida aqliy-ahloqiy sifatlarni, shuningdek, o'z bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni namoyon etish asosida shakllanadi. Bu jayondona adabiy ta'lif uzviylik hamda uzlucksizlikni ta'minlash o'quvchilarda intelektual salohiyatni rivojlantirishni asosiy mezoni hisoblanadi.

USING GRAMMAR GAMES

**Giyazova Lobarxon Ismoil-qizi,
an English teacher of Namangan region,
Chust district, school №10**

Annotation. This article is about using grammar games at the English lessons. In this article it is spoken about the importance of games and a lot of grammar games are also given.

Key words: interest, use, games, to develop, grammar, skills, students, new

Currently, it is of great interest to use games in foreign language classes to develop grammar skills of students. Games for children are very important, especially when teaching them English grammar. The teacher's task is to make this subject interesting, because the attention of children is involuntary and unstable, they pay attention to what causes their involuntary interest. Grammar games contribute to the development of students' attention, their cognitive interest, creative thinking, help create a favorable climate in the lesson. The use of new lexical material in an unconventional form helps to prevent the process of forgetting the active vocabulary. To ensure the activity of students when performing game exercises, various forms of work are used:

individual; pair work; plenary work.

When organizing a game, a lot depends on the teacher, his emotionality, on the one hand, and the ability to go away on time, to be invisible - on the other hand, especially if the presenters in the game are children. During the game, the teacher should not correct mistakes, but to note for himself which language phenomena to pay attention to and what to work on. The main thing during the game is to create a friendly atmosphere and a situation of success for students. The success of the games depends on the atmosphere of communication that the teacher will create in the classroom. In the game there is a mastery of the types of speech activity as a means of communication.

In the lessons, you can use game exercises both to change activities in order to enhance creative attention, and for additional practice or checking grammar and vocabulary. The main goals of grammar games: to teach children the use of speech samples containing certain grammatical difficulties; practically apply knowledge of grammar, create a natural situation for the use of grammatical constructions in natural communication situations. In English classes, I use various grammar games:

Grammar game 1. "Puzzles"

Instruction: 3-5 sentences are written on paper in different colors; Then the sheet is cut to separate all the phrases; Words are mixed up and put into a hat; The class is divided into 2-3 teams and each in turn collects proposals; The team that quickly puts all the words in the correct order to get the original sentences wins.

Grammar game 2. "School"

Instruction: The class is divided into two teams. Cards are given to each member of the teams - roles with the components of the proposal. With the help of these "roles", participants ask questions to rivals, rivals answer them, lining up in a row and forming a proposal.

At what time do you go to school ?

I go to school at 7 o'clock.

Grammar game 3. "Lotto"

Instruction: Lotto "Verbs in Pictures" is a good visual aid for training grammatical forms. On the cards there are several pictures depicting any human actions, for example: skating, playing chess, reading a book, etc. There is one picture on the chip. The teacher shows a chip with a picture (a boy skates) and asks: What is he doing? Students find the same picture and answer: He is doing.

Grammar game 4. What do you like to do?

Instruction: The goal is to activate common issues in speech. One student wonders what he likes to do, the rest ask him questions: Do you like to swim? Do you like to play football? This game will be continued until they guess.

Grammar game 5. " Grammar poems".

Instruction: In the poem, you must open the brackets and use the correct form of the verb. For instance, In the evening my telephone is ringing. And my friends are asking me,

" ... you ... (watch TV) _? ... you ... (dance)? ... you ... (read)?

... you ... (eat)? ... you ... (sleep)? " - " No, I'm not.

So the following main conclusions are obtained: The use of grammar games contribute to the creation of an emotional atmosphere, greater activity of children, even those who have poor ability to learn the language. Throughout the lesson, good discipline are maintained and students are actively involved in activities.

References:

- 1.OBEE, Bob. The Grammar Activity Book: A resource book of grammar games for young students. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- 2.THORNBURY, Scott. How to Teach Grammar. Oxford: Harlow, England: Pearson Education, 1999.
- WATCYN-JONES, Peter. Grammar games and activities for teachers. 1. vyd. Harlow: Penguin Books, 2000.

ZULFIYAXONIM - O'ZBEK QIZLARI UCHUN NAMUNA MAKTABI

Hamroyeva Sarvinoz,

Navoiy viloyat Karmana tuman 21- maktab

ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

"Zulfiya she'riyati zamonaviy o'zbek poeziyasining go'zal va porloq sahifasini tashkil etadi. Zulfiya, nafaqat o'z she'rlarida gavdalangan to'la-to'kis ayol timsoli, balki u mukammal shaxs timsolidir".

Chingiz Aytmatov

Nafaqat o'z she'rlari, balki butun hayoti bilan o'zbek ayolining ma'naviy qiyofasini namoyon etgan atoqli shoiramiz Zulfiyaxonimni ham men ana shunday fidoyi insonlar qatoriga qo'shgan bo'lardim. Uning jahon minbarlaridan yangragan she'rlari sharq ayolining aql-u zakosi, fazl-u kamolining yorqin ifodasi sifatida millionlab she'riyat muxlislariga odamiylik, muhabbat va sadoqatdan saboq bergen, desak, mubolag'a bo'lmaydi" - deb ta'kidlagan edi Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov o'zining "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch" asarida. Birinchi Yurtboshimiz tomonidan Zulfiya ijodi va hayotiga berilayotgan yuksak baho bejizga emas edi, albatta. Chunki shoiraning o'zbek adabiyoti, nafaqat o'zbek, balki sharq adabiyoti va falsafasiga qo'shgan hissasi alohida tahsinga loyiqdir. Shu bois ham sevimli shoiramiz Zulfiyaning hayotiy va ijodiy merosi, ayniqsa, sharq qizlariga o'rnak bo'ladigan ma'naviy dunyosi, axloqiy qiyofasi xalqimiz tomonidan yuksak qadrlanib kelinmoqda.

Taniqli yozuvchi Erkin Vohidov Zulfiyaxonim haqida: "Zulfiya! Birgina shu ismning o'ziyoq katta bir adabiy davrni, unda yashab o'tgan Hamid Olimjon, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor, Mirtemir, G'ayratiy, Asqad Muxtor kabi ulug' ustozlarni yodga soladi" degan edilar.

Bundan qirq yil muqaddam - ming to'qqiz yuz qirq to'rtinchchi yilda O'zbekiston Davlat nashriyoti mo'jazgina bir she'riy to'plamni chop etdi. O'n sakkiztagina she'r jamlangan. "Xijron kunlarida" deb atalgan bu kitobchaning paydo bo'lgan kuni dunyoga Zulfiya nomi bilan atalgan qismat yaraldi. Bu qismat bir qatra bo'ldi-yu, unda zamondosh ayol qalbi o'zining jahoni y dardi, iztirobi, faryodi bilan akslandi. Zulfiya degan ismda hijronzada yuraklarning ohi, nidosi mujassam bo'ldi. Darhaqiqat, shoirlilik unvon emas - qismat! Buning isbotini butun borlig'i bilan, barcha ohanglari va ranglari bilan shoira Zulfiya ijodida ko'rmoq mumkin" deya e'tirof etib o'tganlar.

Zulfiya ijodidan namunalar umumiy o'rta ta'lif maktablarining 6-sinfi "Adabiyot" darsligida berilgan bo'lib, dasturda ularni o'rganish uchun ikki soat belgilangan. O'qituvchi istasa, o'ziga berilgan imkoniyatdan foydalanishi, biror mavzudan bir soatni ajratib olib, Zulfiya ijodini o'rganishga qo'shimcha qilishi mumkin. Dasturda shoiraning "Baxtim bor, ajoyib kishilar aro..", "Bog'lar qiyg'os gulda", "Bahor keldi, seni so'roqlab" she'rlarini o'rganish rejalashtirilgan. Birinchi darsda shoir hayoti va ijodi haqida ma'lumot beriladi. Keyin esa Zulfiya she'rlarida insondagi yashirin tuyg'ularning samimi tasvirlanishini o'quvchilarga zamonaviy texnologiyalar asosida o'rgatishga harakat qiladi. His-tuyg'ularning samimiyligi va haqqoniyligi, vafo va sadoqatning tarannumi Zulfiya she'rlarining yetakchi fazilat ekanligini o'quvchilarga o'rgatadi. Shoir she'rlarida inson ko'nglidan kechgan, ifodalash mushkul bo'lgan sezgilarning o'ta tabiiy aks ettirilishi masalasini o'quvchilar bilan birgalikda tahlil qiladi.

Zulfiyaxonim Isroilova xushxulqli, oljanob, zukko inson, iste'dod sohibasi, shuningdek, sadoqat timsoli hamdir. Chunki u turmush o'rtog'i, mashhur o'zbek shoiri Hamid Olimjon bilan juda oz umr kechirgan bo'lsa-da, unga umrbod sodiq bo'lib qoldi. Turmush o'rtog'ini ulug'laydi, undan ilhom oladi. Bunday nozik va yorqin ifoda shoiraning "Bahor keldi seni so'roqlab" nomli she'rida yaqqol aks etgan.

Salqin saharlarda, bodom gulida,

Binafsha labida, erlarda bahor.

Qushlarning parvozi, ellarning nozi,

Baxmal vodiylarda, qirlarda bahor.

Zulfiyaxonim mehribon ustoz, munis ona, fozil olima edi. U kishining mehridan bahramand bo'lmanan zamondosh shoiru adib kam. Bugun esa ko'pchilik qizlarimiz "Zulfiyaxonimdek shoira bo'laman", deya katta ishtiyoq va ixlos bilan qo'liga qalam olayotgani shoiraning o'z izdoshlari qalbiga mangu cho'g' solib ketganidan dalolatdir.

Xulosa o'mnida Dog'istonlik shoir Rasul Hamzatovning Zulfiyaxonim haqida aytgan fikrlarini keltirmoqchiman: "Agar Zulfiya Armanistonda tug'ilganda - Silva, Leningradda tug'ilganda - Bergols, Bolgariyada, Bagryana, Yugoslaviyada tug'ilganda ham Desanka Maksimovichdek mashhur shoira bo'la olar edi..."

NAVOIY - KO'NGIL BOG'INING BOG'BONI

**Haqnazarova Obida Mamarajabovna,
Navoiy viloyat Nurota tuman 3-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Buyuk shoir va mutafakkir Navoiy barcha turkiy xalqlarning eng buyuk shoiridir. Chunki u o'zini "Xitoydan to Xuroson" gacha yoyilgan turkiy "qavm" (el, urug') larning shoiri deb bildi. Ularni bir adabiy til bayrog'i ostida birlashtirdi, "yakqalam" qildi. Bu bilan millatning iqtisodiy, siyosiy, ma'nnaviy ravnaqiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Aytishlaricha, Alisher Navoiy hazratlari Samarqandda o'qib yurgan kezlarida Buxoroyi sharifni ziyyarat qilishni orzu qilibdilar. Samarqandda to'xtab o'tadigan karvonlarga qo'shilib, bir guruh do'stlari bilan Buxoroga yo'l olibdilar.

Karvon yo'l yurib, yo'l yursa ham mo'l yurib, Karmanadan o'tib, "Malik rabot" karvonsaroyiga kelib to'xtabdi. Yo'lovchilar dam olib, tuyalar va otlarni sug'oribdilar. Meshlarni to'ldirib suv olibdilar. Karvonda ketayotgan Navoiy hazratlari yon-atrofdagi cho'l-u sahrolarni kuzatib, o'nga tolibdilar. Malik rabot va Sardobani barpo etganlar ruhiq tilovat qilibdilar.

"Qani endi, mening Farhodlarim, Shirinlarim shu bepoyon sahrolarga kelib, shu joylarni obod qilsalar, suv chiqarib, bog'-rog'lar barpo qilsalar, imoratlar, yo'llar, masjid-madrasalar, shifoxonalar barpo etsalar, sahrolar o'mnida go'zal bir yurt bunyod bo'lsa" deb orzu qilgan ekanlar Alisher Navoiy. Oradan asrlar o'tib, xudoning marhamati va bobomizning iltijolari, xalqimizning mehnati evaziga tilovat o'qilgan joylar bog'-rog'ga aylanib, shoir nomiga "Navoiy" deb atalibdi.

Mustaqil O'zbekistonda Navoiyni anglash davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Respublikadagi eng yirik viloyatlardan biri va uning markazi, O'zbekiston Davlat mukofoti, O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi, Til va adabiyot instituti, opera va balet akademik teatri, O'zbekiston Davlat kutubxonasi, Adabiyot muzeyi, Samarqand Davlat universiteti, San'at saroyi, Toshkentdagi metro bekti, o'nlab ko'chalar va boshqa yuzlab madaniy-ma'rifiy muassasalar, jamoa xo'jaliklari ulug' shoir nomi bilan ataladi. 1991-yilda Alisher Navoiy tavalludining 550 yilligi tantanali nishonlandi. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Respublikasi Davlat mukofoti ta'sis etildi. Toshkentda Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy bog'i barpo etildi va bu bog' o'rtasida shoirning salobatli haykali qad ko'tardi.

Shoirning 20 jiddli mukammal asarlar to'plami nashr etildi. Mamlakatimizda Alisher Navoiy xotirasi yuksak darajada e'zozlanadi. Alisher Navoiy hayoti va ijodiga bag'ishlab haykaltaroshlar, rassomlar va bastakorlar asarlar yaratishgan. Har yili Alisher Navoiy tug'ilgan kun - 9-fevralda ilmiy-an'anaviy konferensiya o'tkazilib, Alisher Navoiy merosini o'rganish sohasida qilingan yillik ishlarga yakun yasaladi.

O'zbekistonga kelib Alisher Navoiy ijodini o'rgangan va uning "Lison ut-tayr" asarini ingliz tiliga tarjima qilgan kanadalik Garri Dik Navoiyga "Dunyoni ma'nnaviy tanazzuldan qutqara oladigan ko'ngil bog'ining bog'boni" deya ta'rif beradi.

2016-yil dekabr oyida AQSHning Gervena Barva Press nashriyotida "Twenty-one Ghazals by Alisher Navoiy" deb nomlangan va Amerikaning Massachusetts shtati Salem shahrida istiqomat qiluvchi adabiyotshunos olim Denis Deli tarjima qilgan Alisher Navoiyning yigirma bir g'azalidan iborat kitob chop etildi. To'plam amerikaliklar tomonidan katta qiziqish bilan qarshi olindi. Kitob bugungi kunda xalqaro internet tizimidagi mashhur savdo kompaniyasi bo'lmish Amazon va boshqa ko'plab saytlar orqali ingliz tilli kitobxonlarga taqdim etilgan.

Alisher Navoiy vafot etganidan keyin o'tgan davr mobaynida uning asarlari forsiy va turkiy xalqlar orasida keng yoyildi. Atoqli tojik shoirlarining ko'pchiligi, Fuzuliy, Kishvari, Mirzo Fatali Oxundov, Sobir kabi ozarbayjon yozuvchilari, Ozodiy, Maxtumquli va Zelili kabi turkman shoirlari, qozoq yozuvchisi Abay Qo'nonboyev, qoraqalpoq sohibqalamlari Berdaq, Ajiniyoz, tatar shoirlari Abdulla To'qay, Hayum Nosiriy va boshqa shoirlar Alisher Navoiyga yuksak baho berib, asarlaridan ta'lim oldilar, ayrim asarlariga nazira bitdilar.

Alisher Navoiy ijodiyotiga qiziqish, uni o'rganish Yevropa va Rossiyada ham katta tarixga ega. Fransuz sharqshunosi Katmer 1841-yilda bosilgan xrestomatiyasida Alisher Navoiyning "Muhokamat ul-lug'atayn" va "Tarixi muluki Ajam"ini e'lon qilgan, I.N. Berezen "Turk xrestomatiyasi" da uning bir necha asarlaridan parchalar bergen. M. Nikitskiy 1856-yilda birinchi manbalar asosida "Amir Nizomiddin Alisher. Uning davlat va adabiyot sohasidagi ahamiyati" mavzusida magistrlik dissertatsiyasini yozadi. Shu bilan birga, N.I. Ilminskiy, V.V. Velgaminov-Zernov, V.V. Bartold, Ye.E. Bertels, S.N. Ivanov, N.I. Konrad, M.Belen, Pave de Kurteyl,

E.Braun va boshqa sharqshunoslar Alisher Navoiyning faoliyati va merosi bilan shug'ullandilar.

Buyuk shoir Xurosonda,uning poytaxti Hirotda yashab o'tdi. Qadim zamonalardan, shu jumladan, Navoiy yashagan davrda ham Xuroson va Movarounnahr bir mamlakat bo'lib, bir taxt egasi ixtiyorida kelgan aholining asosiy qismini turkiy xalqlar tashkil etgan. Zahiriddin Muhammad Bobur Navoiy tili "Andijon shevasi bilan rost"ligini o'zining "Boburnoma" asarida yozib qoldirgan.Binobarin, biz o'zbeklar turkning eng qadim bo'g'inini tashkil etgan va bugun o'zbek millati bo'lib shakllangan xalq buyuk Navoiyning bevosita vorislaridirmiz.Navoiydek jahoniy zotga avlodlik va vorislik hissi har bir o'zbekning qalbini g'urur va iftixor tuyg'ulari bilan to'ldiradi.

Bolaligidan she'riyat dardi bilan nafas ola boshlagan Navoiy ijodi tirikligidayoq Islom o'lkkalarida mashhur bo'ldi,uning ilk devoni tuzilgan kundan boshlangan qiziqish shu bugungacha davom etmoqda.Ulug' shoir ijodi mazmunan soddaligi-yu,fikran teranligi bilan maftunkor edi.Uning daftaridagi sir-u sinoatlar zamondoshlari, keyingi nasllar diqqatini nechog'li band etgan bo'lsa,ishonchim komilki,hali biz anglamagan ,kalitini topolmagan sirlarni necha-necha kelajak avlodlar ochadilar.Shu ma'noda mutafakkir bobomizni bizdan yaxshiroq biladigan kelajak odamlariga hafas qilaman.

OTA-ONALAR BILAN OCHIQ MULOQOT O'TKAZGANMISIZ?

Hasanova Tursunoy

**Buxoro viloyati G'ijduvon tumanidagi
43-umumiy o'rta ta'lif matabining
bosholang'ich sinf o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ota-onalar bilan doimo muloqotda bo'lish, hamkorlikda ishlash va doimo aloqada bo'lish, suhbat o'tkazish, o'quvchilar bilan ota-onalar bilan aloqada bo'lishning dolzarbligi.

Kalit so'zlar: Ta'lif sifati, ota-onalarning diqqati, "Tong yulduzi", "G'uncha", "Bulbulcha", kitob, bellashuv, shaxsiy kutubxona, musobaqa, muloqot.

Bugungi globallashuv davrida har bir sohaning shiddat bilan rivojlanayotgani hech kimga sir emas. Ayniqsa, O'zbekistonimiz mustaqillikkka erishganidan so'ng barcha sohalardagi islohotlar, erishilayotgan yutuq va muvaffaqiyatlar ko'z o'ngimizda namoyon bo'lib turibdi. Birgina Prezidentimiz SH. Mirziyoyev rahbarligidagi odilona siyosat jarayonlarida ayniqsa, ta'lif sohasidagi ko'rinarli darajadagi o'zgarishlar eng chekka-chekka hududlardagi ta'lif maskanlariga ham allaqachon yetib kelganligi, buning natijasida ta'lif sifati o'z-o'zidan oshayotgani yaqqol ko'rinoqda.

Farzandining ta'lif olishi, uning kelajagi bilan qiziqish bugungi kun ota-onasining ham diqqat markaziga chiqqanligi, biz o'qituvchilarni yanada jadalroq, ildamroq ishlashga, fidoyi faol bo'lishga undamoqda. 20 yillik kuzatuvlarim va faoliyatim natijasida shuni angladimki, farzandining o'qishi bilan ota-onaning bolasi hech ham ta'limdan orqada qolmaydi.

Garchi har bir o'qitgan sinfimdagи o'quvchilar "Tong yulduzi", "G'uncha", "Bulbulcha" kabi nashrlarda o'z ijodiy ishlari bilan qatnashib, hatto ijodiy tanlovlarda g'oliblikka erishgan bo'lsada, bu yilgi o'quv yilida qabul qilingan 1-sinfimning ota-onalari bilan ochiq muloqot o'tkazishni rejulashtirdim. Buning uchun "Umumiy o'rta ta'lif muassasining sinf rahbarlari faoliyatini tashkil etish to'g'risida" gi yangi nizom bilan batafsil tanishib chiqdim. Nizomning - "Ota-onalar bilan hamkorlikda ota-onalar majlislari, davra suhbatlari, muloqotlar uyuşhtirish, o'tkazgan tarbiyaviy ishlari yuzasidan pedagogik kengashlarda hisobot berish" - degan bandi meni yanada ruhlantirdi. Va o'tkazadigan muloqotimni yangicha yondashuv asosida tashkil etish uchun quyidagi yangiliklar kiritdim.

KUN TARTIBIDA:

- 1.I-chorak yakuni yutuqlar va vazifalar.
- 2.Eng faol va talabchan tarbiyachilarga mifik ma'muriyati tomonidan tashakkurnomalarni topshirish.
- 3."Farzandimga kitob sovg'a qilaman" aksiyasini e'lon qilish.
- 4.Mart oyida o'quvchilarning ota-onalari o'rtasida bo'ladigan "Eng faol kitobxon tarbiyachi" tanlovi shartlari bilan tanishtirish.
- 5.Anketa so'rovnomaga o'tkazish.

Bunda 1-masalada allaqachon sinfda faol va iste'dodli o'quvchi o'zini ko'rsata olgani, mifik, hudud tanlovlarda faol qatnashgani ular va biroz ortda qolayotgan bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan qo'shimcha mashg'ulot reja va chora tadbirlari haqida to'xtalgan bo'lsam, 2-masalaga alohida e'tibor berib, o'z farzandiga qo'shimcha badiiy sovg'a qilgan faol talabchan jonkuyar ota-onalar ro'yxatini shakllantirib ularga mifik ma'muriyatining tashakkur nomasini topshirdim.

3-masala yuzasidan esa o'quvchilar o'rtasida "Mening shaxsiy kitob javonim" ota-onalar o'rtasida esa "Farzandimga kitob sovg'a qilaman" aksiyasini e'lon qilib keying yig'ilishda ular ham alohida rag'batlantirishlarini ta'kidladim.

O'ylaymanki 4-masala, 5-masalalar ham o'z ahamiyatiga ega masalalardandir. Har bir sinf rahbar o'z sinfidagi o'quvchilar bilan yuqoridaqidek ishlarni amalga oshirsa, albatta juda ham foydali bo'ladi. Nafaqat o'quvchilar, qolaversa, ota-onalar bilan ham hamisha hamkorlikda bo'lib faoliyat olib borilsa, natija ham a'lo bo'ladi.

MA'NAVİYAT DURDONALARI

Haydarova Ziyoda,
Navoiy viloyat Qiziltepa tuman 5-umumta'lim maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Respublikamiz aholisining yarimini yoshlar tashkil etishi, tariximiz, milliy an'analarimiz, qadriyatlarimizning tiklanishi, yoshlarda o'zligini bilishga bo'lgan hissiyotning kuchayishi, xilma-xil axborotlarga bo'lgan ehtiyojlarning kuchliligi, jamiyatning, davrning tezkor rivojlanishiga munosib, hozirjavob bo'lishida badiiy asarlarning o'rni beqiyos. Chunki dunyoda bo'layotgan barcha voqeа va hodisalar, yangiliklar, kashfiyotlar, yangi texnologiyalar avvalo kitoblarda, vaqtli nashrlarda o'z aksini topadi. Xarakteri, ruhiy olami, dunyoqarashi endi shakllanib kelayotgan bola ushbu axborotlarni o'qiydi, tahlil qiladi va o'ziga singdirib oladi. Shu asosda bilim oladi, tarbiyalanib boradi. Bolalarni tarbiyalash davlat ahamiyatiga ega bo'lgan jarayondir, chunki unda jamiyatning barcha a'zolari ishtirok etadir. Shuning uchun ham Respublikamizda ushbu jarayonga katta ahamiyat berilmoqda.

Zero, yoshlar bizning kelajagimiz, biz ularga qancha ko'p bilim va tarbiya bersak, kelajagimiz shunchalik farovon, mamlakatimiz tinch va osoyishta bo'ladi. Bolalar xarakterida shakllanayotgan ilk tushuncha va hissiyotlarni o'z vaqtida ilg'ab olib, ularning keyingi amaliy faoliyatiga yordam berish har bir o'qituvchi va tarbiya muassasalarning birinchi navbatdagi vazifasidir.

Badiiy asarlarni ifodali o'qish, rollarga bo'lib o'qish, tahlil jarayonida berilgan savollarga javob topish, asar qahramonlarini tavsiflash o'quvchilarning og'zaki nutq boyligini o'stirishga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Kitobblar sharq xalqlari, jumladan, o'zbek xalqi hayotida ham har doim juda katta ijtimoiy ma'naviy ahamiyatga ega bo'lgan. Cho'lponning "Adabiyot yashasa - millat yashar", - degan fikri bejiz emas. Ammo uni o'qitish birdaniga hozirgi holiga kelmagan.

Ma'lum asardan parchalarni matn mazmunini umuman o'zgartirmasdan o'qish zarur. Masalan: "Yulduzli tunlar" asaridan umumiyl mazmunini saqlagan holda ijodiy o'qish mumkin. Sharhli o'qish usulidan klassik matnlarni o'rganish va tahlil qilishda foydalilaniladi. O'qituvchi har bir bayt mazmunini sharhlab, tushuntiradi, izoh talab so'zlarga izoh beradi.

"Rollarga bo'lib o'qish" usulidan sahna asarlarni yoki nasriy asarlarni o'rganishda foydalilaniladi .

"Jo'r bo'lib o'qish" usuli ta'limning boshlangan bo'g'inlarida qo'llaniladi va o'quvchini kitob o'qishga o'rgatiladi.

"Ssenariy o'qish usuli"dan tayanch va yuqori sinflarda foydalilaniladi. Matnni o'qib o'rganish asosida senariy tuzish amalga oshiriladi. Bu usul matnni mustahkam o'zlashtirish va qayta hikoyalashga yordam beradi.

"Ma'ruza metodi"dan asosan yuqori sinflarda foydalilaniladi. Sarhisob mavzular, davrlarga obzor berish, ma'lum yozuvchining hayoti va ijodini monografik tarzda o'rganshda ma'ruza metodidan foydalilaniladi.

"Tadqiqot metodi"dan sinfda o'qib o'rganilgan ijodkor uslubining yangi qirralarini o'rganishda tadqiqot metodidan foydalilaniladi. Tayanch sinflarda adabiyotni o'rganishda badiiy asar qismlari bo'yicha rejalar tuzdiriladi. Yuqori sinflarda esa monografik mavzularni o'rganish jarayonida o'qituvchi o'z ma'ruzasining rejasini beradi. Mazkur rejalarda belgilangan masalalarga oid adabiyotlar ko'rsatiladi. O'quvchilar qo'shimcha adabiyotlar, matbuot materiallari yordamida rejadagi masalalarni to'ldirgan holda o'rganadilar. Mustaqil holda. insho, bayon adabiy taqriz tayyorlaydilar.

Badiiy asar bilan tanishish o'quvchi uchun badiiyat olamiga oshno bo'lish demakdir.

Yozuvchi tarjimai holi, davr tavsifi va boshqa hodisalar oxir-oqibatda o'quvchilarning muallif nuqtai nazarini anglashlariga, qahramonlar va asar voqealariga, umuman hayotga qarashda muallifning nuqta-i nazarini tushunib olishlariga imkon bersagina o'z vazifasini bajargan bo'ladi.

Adabiy asarlarni ifodali o'qish qoidalariga binoan ravon nutqda, ifodali, tushunarli va jozibali tarzda o'qish ham muhim ahamiyatga egadir. O'quvchi asarni ifodali o'qiyotgan shaxs shu asarning mazmunini tinglovchiga yetkazishga, undan badiiy zavq olishga ta'sir ko'rsatadi. Adabiyot darslarida hamisha ifodali o'qishdan foydalilaniladi. Agar dars ifodali o'qish darsi sifatida taskil etilgan bo'lsa, bu metod sifatida namoyon bo'ladi. Agar dars ma'lum asar tahliliga bag'ishlangan bo'lsa ifodali o'qish usul sifatida qo'llaniladi. Metod keng ma'nodagi tushuncha bo'lib, o'quvchilarni ma'lum ijodiy ishga yo'llash yoki muayyan bilimlar berishdagi o'qituvchi qo'llaniladigan ta'lim vositasidir.

Badiiy asarni to'la o'zlashtirishning asosi, uni to'liq o'qishdir.

Maxmud Qoshg'ariyning "Devoni lugatit turk", Yusuf Hos Hojibning "Qutadg'u bilig", Ahmad Yugnakiyning "Hibatul haqoyiq", Ahmad Yassaviyning "Devoni hikmat", Alisher Navoiyning "Hamsa", Boburning

"Boburnoma" singari mumtoz adabiyot namunalari ustida ishslashda ham, Mahmudho'ja Behbudiyning "Padarikush", Hamzaning "Yig'la Turkiston", Fitratning "Abulfayzhon", Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon", "O'tgan kunlar", Cho'lponning "Kecha va kunduz" kabi XX asr o'zbek adabiyoti asarlari bilan tanishishdaham, Sofoklning "ShoxEdip", Sadriddin Aynining "Sudxo'rning o'limi'", Chingiz Aytmatovning "Asrga tatigulik kun" singari jahon adabiyoti durdonalarini o'rganish chog'ida ham o'quvchilarni so'z zahirasi oshadi.

Bilim olishning dastlabki usullaridan biri kitob mutolaa qilishdir. Kitob hayotni va uning kurash qonunlarini o'rgatadi. Bilag'on, suhbatda topqir, hozirjavob qiladi, kitobdan o'rinni saboq olish esa kishini aniqlikka o'rgatadi.

TA'LIMDA MUAMMOLI O'QITISH TEKNOLOGIYASI VA AFZALLIKLARI

**Ikromova Sanobar Quldoshovna,
Navoiy viloyati, Karmana tumanidagi
10-sonli umumiy o'rta ta'lif mabkabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi**

O'quv jarayonini to'g'ri tashkil etish o'qitish samaradorligini ta'minlovchi eng asosiy manba hisoblanadi. Bilimlarning to'la o'zlashtirilishini ta'minlash muammosida o'qitish sur'atlari alohida masala bO'lib turadi. O'quv materialini o'zlashtirish darajasi o'qitish suratlari bilan bevosita bog'liqdır.

O'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalar talablari asosida ifoda etilgan o'quv maqsadlariga erishiladi. Ilmiy texnik taraqqiyot jadallahsgan davrda o'qitish samaradorligi, asosan o'quvchining o'qitish jarayonidagi o'mi, pedagogning unga bo'lgan munosabatiga bog'liq boiadi.

Muammoli o'qitish amerikalik faylasuf, psixolog va pedagog Dj.Dyunning nazariy qoidalariga asoslanadi va XX asning 20-30-yillarda tarqala boshladi.

Dj.Dyun o'qitish uchun quyidagilami asos qilib belgiladi: ijtimoiy, konstruksiyalash, badiiy ifodalash, ilmiy-tadqiqiy. Bu asoslarni amalga oshirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi: so'z, san'at asarlari, texnik qurilmalar, o'yinlar va mehnat.

Bugungi kunda. muammoli o'qitish deganda mashg'ulotlarda pedagog tomonidan yaratiladigan muammoli vaziyatlar va ulami yechishga qaratilgan o'quvchilarning faol mustaqil faoliyati tushuniladi. Buning natijasida 'quvchilar kasbiy bilimlarga, ko'nikmalarga, malakalarga ega bo'ladilar va fikrlash qobiliyatları rivojlanadi.

Muammoli o'qitish o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarga taalluqli, chunki bu yerda shaxs subyekt sifatida qaraladi.

AFU - aqliy faoliyat usullari

Muammoli o'qitish ijodiy jarayonda nostandart ilmiy o'quv masalalami nostandart usullar bilan yechishni taqozo etadi.

Talabalarga rnashq uchun beriladigan masalalar olingen bilimlarni mustahkamlash va malakalar hosil qilish uchun xizmat qilsa. muammoli masalalar esa faqat yangi yechimlar izlashga qaratiladi. O'quv materialini muammoli taqdim etilishining mohiyati shundaki. Unda o'qituvchi bilimlarni tayyor holda taqdim etmasdan, o'quvchilar oldiga muammoli masalalar qo'yadi, ularning yechimi yo'llari va vositalarini izlashga undaydi. Muammo yangi bilimlar va harakat usullar sari o'zi yo'lga boshlaydi.

Shuni qat'iyatlik bilan ta'kidlash lozimki, bu yerda yangi bilimlar malu'mot uchun emas, balki muammo yoki muammolaming yechimi uchun beriladi. An'anaviy pedagogik usuldag'i-bilimlardan muammoga qarab o'quvchilar mustaqil

ilmiy izlanish kO'nikma va malakalarini hosil qila olmaydi, chunki ularga O'zlashtirish uchun tayyor natijalar taqdim etiladi.

Muammoning yechimi ijodiy fikrlashni taqozo etadi. O'zlashtirilgan bilimlar shablonlarni takrorlash bilan bog'liq bo'lgan reproduktiv psixik jarayonlar, muammoli vaziyatlarda hech qanday samara bermaydi.

Agar inson muntazam tayyor bilim va ko'nikmalami o'zlashtirishga o'rgatilgan bo'lsa, uning tabiiy ijodiy qobiliyatini so'ndirish ham mumkin; u mustaqil fikrlashni "esdan chiqaradi". Fikrlash jarayoni muammoli masalalami yechishda a'lo darajada namoyon bo'ladi va rivojlanadi.

Muammoli o'qitishda kechadigan jarayonlamning psixologik mexanizmi quyidagicha bo'ladi: inson ziddiyatli, yangi, nomaium muammoga (muammo - murakkab nazariy yoki amaliy masala bo'lib, yashirin ziddiyatlarni qamrab oladi, uning yechimi turli, hatto muqobil vaziyatlarni talab etadi) duch keladi, unda hayratlanish, ajablanish holati paydo boiadi, "gap nimada?" degan savol tug'iladi.

O'quvchi noma'lum yechimni topish uchun mustaqil yoki o'qituvchi yordamida izlanadi. Muammoni jamoaviy hal etishda paydo bo'lувчи, subyekt-obyekt-subyekt munosabatlari ijodiy fikrlashni faollashtirishga olib keladi.

Muammoli o'qitishning asosiy belgisi, bu ilmiy, o'quv yoki barcha faoliyat turlarida paydo bo'ladigan zaruriy obyektiv qarama-qarshiliklar aksi hisoblanadi. Bu esa barcha sohalaming harakatlantiruvchi va rivojlaniruvchi manbayidir. Shu sababli muammoli o'qitishni rivojlaniruvchi deb atash mumkin, zero uning maqsadi - bilimlami, farazlami shakllantirish, ularni ishlab chiqish va yechishdan iboratdir. Muammoli o'qitishda fikrlash jarayoni faqat muammoli vaziyatni yechish maqsadida joriy etiladi, u nostandart masalalarni yechish uchun zarur boigan fikrlashni shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yO'nalishi bO'yicha Harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral
2. Mavlonova P, TO'rayeva O, Xoliqberdiyev K. Pedagogika. / Respublika oily O'quv yurtlarining boshlang'ich ta'lim metodikasi fakultetlarining talabalari, pedagogika, litseylari va kollejlarining O'quvchilari uchun darslik T.:O'qituvchi, 2001

SO'Z TURKUMLARINI O'RGANISHDA GRAFIKLI ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH

Ismoilova Umida,
Navoiy viloyat Zarafshon shahar
5-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

O'qituvchi o'quvchi ma'naviyatining me'mori. Biz bilamizki, o'qituvchi o'z ijodiy va ilmiy salohiyatidan kelib chiqqan holda darsni turli plakat va ko'rgazmalar bilan boyitishi mumkin. Boshlang'ich ta'larning ona tili darslarida o'quv materiallarni sxemalar va shartli belgilardan iborat ko'rgazmalar, modellar (tayanch signalli konspektlar) asosida ham tashkil etish yaxshi samara beradi. Davr talabidan kelib chiqib jadvallardan kampyuter texnologiyalari vositasida, turli elektron shakllarda taqdim qilish ham mumkin. Ilmiy asosga ko'ra biror narsa yoki tushunchani xotirada saqlab qolish uchun shu narsa yoki tushunchaga oid bo'lgan detalga e'tibor berish tavsiya etiladi. Biror so'zni esda saqlash uchun shu so'zga o'xshash so'zni eslاب qolish, biror narsani ko'rib eslاب qolish uchun rangi va shakl-shamoyiliga e'tibor berish kabi. Ona tili darslarida foydalanish uchun zaruriy chizma va sxemalar yetarli emas, deya hisoblagan holda 2-sinf ona tili darsligida berilgan so'z turkumlariga doir mavzularini yoritish uchun quyidagi sxemalarni tavsiya qilsa bo'ladi. "Shaxs va narsa nomini bildirgan so'zlar" mavzusi uchun:

t/r	Yoritilgan mavzu	So'rog'i	Ifodalab kelgan so'zlariga misol
1.	Kishilarning ismini bildirgan so'zlar	Kim?	Ishchi, shifokor, otboqar
2.	Narsalarning nomini bildirgan so'zlar	Nima?	Uy, chumchuq, chumoli, ot

1-shakl

Ushbu mavzu o'tilgach o'quvchilardan bir nechtasini sinf doskasiga chaqirib quyidagi sxemada mavzuni mustahkamlatish mumkin.

t/r	Kim? so'rog'iga javob bo'ladigan so'zlarga misollar	Nima? so'rog'iga javob bo'ladigan so'zlarga misollar
1.	Namuna: sartarosh	Namuna: baliq
2.		

2-shakl

Bu usul oddiy yozib olishdan yaxshiroq samara beradi va tekshirish uchun qulay hisoblanadi. 2-sinf o'quvchilari uchun ot turkumidan yangi nazariy ma'lumot otlardagi ko'plik kategoriysi hisoblanadi. Birlik va ko'plikni o'rgatishda jadvalidan foydalanish yaxshi samara berishi mumkin. Albatta, bu usuldan to'laligicha barcha mavzularda foydalanish kerak, degan fikrdan mutlaqo yiroqmiz.

t/r	Bitta shaxs yoki narsaning nomi	Ikki yoki undan ortiq narsa yoki shaxs nomi
1.	Namuna: Ona	Namuna: Onalar
2.		

Bilamizki, darslarda turli qiziqarli metodlardan foydalanish o'quvchilarni zeriktirib qo'ymaydi. Unda

qiziqish uyg'otadi. Yana shuni aytish mumkinki, chizmalardan, sxemalardan juftliklarda ishlarda, guruhlarda ishlashda foydalansa ham bo'ladi.

Jumladan, mavzular kesimida joy olgan "Shaxs yoki narsaning harakatini bildirgan so'zlar" mavzusini o'tish uchun juftliklarda ishlash usulini tavsija etamiz. Buning uchun ot+fel shaklidagi jadvalni tavsija etamiz.

t/r	Shaxs yoki narsaning nomini bildirgan so'zlar	Shaxs yoki narsaning harakatini bildirgan so'zlar
1	O'qituvchi	gapiradi, dars o'tadi, o'qiydi, yozadi, yuradi
2.	O'quvchi	tinglaydi, yozib oladi, o'tiradi, so'zlab beradi

3-shakl

Shuni aytish kerakki, sinfning psixologik xususiyatlaridan, ularning faollik darajasidan kelib chiqqan holda shunga o'xshash jadvallardan ayrim mavzularni o'tish jarayonida foydalansa bo'ladi. Bu mashqlarda berilgan ma'lumotlarni boyitish, kengaytirish o'qituvchining xohishi bilan amalga oshirilishi shart, lekin kengaytirilgan mashqlar darsning maqsadli shakllantirilgan qismlariga halal bermasligi, reglamentdan chiqmasligi, oldindan belgilangan muddatdan ortsagina bo'sh qolgan muddatni to'ldirish uchun kiritilishi maqsadlidir. Aks holda pedagogik maqsadga erishish darajasini bilmaganimiz holda kamaytirib yuborishimiz mumkin. 2-sinf ona tili darsligida sifat turkumini o'rganish uchun, samaradorlikni oshirish uchun aqliy hujum metodini chizma asosida yoritsa bo'ladi. Bu mashqni biz darslikdan tashqari mustahkamlash qismi uchun tavsija qilamiz. Bunda o'quvchilar fasllarning o'ziga xos jihatlarini sharhlaydilar. Oqibatda ularda fikrlash ko'nikmasi shakllantiriladi, badiiy tafakkuri yuksaladi. Badiiy boy tafakkur egalari bunyodkorlik qobiliyatiga ega bo'lishi shubhasizdir.

t/r	Fasllar nomlari	Fasllarning o'ziga xos belgilari
1.	Bahor	Go'zal, ajoyib, yam-yashil, gulli (bog'), musaffo (osmon), iliq
2.	Yoz	Issiq, shirin (mevalar), ko'm-ko'k bog'lar....
3.	Kuz	Salqin, sariq (yaproqlar), xazonli (yo'llar)
4.	Qish	Sovuq, oppoq (qor), ayozli (kun)

Xulosa o'rnila aytish mumkinki, ona tili fanidan 1-2-sinf darsliklarida berilgan materiallar amaliy ahamiyatga ega. Jadvallar esa buni o'rganishda juda muhim hisoblanib, o'rganish jarayonini tezlashtirishi va osonlashtirishi, ma'lumotlar osonlik bilan bolaning ko'z o'ngida gavdalaniishi bilan xarakterlanadi.

WORD GAMES FOR CHILDREN 7 YEARS OLD

**Jalolova Manzura Abdullajonovna,
an English teacher of Namangan region,
Yangikurgan district, school № 33**

Annotation. This article is about word games for children 7 years old. In this article, it is given a lot of games that are suitable for games with children of school age from 7 years.

Key words: games, involve, letters, year, age, ball, suitable, ability, children

The word games include all games in which the main element is the word. Some of them involve organizing leisure activities for a large, fun company, others allow you to spend an interesting time alone with yourself. But all word games are united by a common characteristic - they do not require any (well, or almost no) additional attributes. Maximum - pen and piece of paper, ball, cards with pictures, words or letters.

I suggest to your attention several interesting word games that are suitable for games with children of school age from 7 years.

Activity 1. "Answer quickly". The purpose of the game. To consolidate the ability of children to classify objects (by colour, shape, quality), to teach them to think and respond quickly.

The course of the game.

The teacher, holding the ball in his hands, becomes in a circle with the children and explains the rules of the game: "Now I will name some colour and throw one of you a ball. Anyone who catches the ball must name an object of this colour, then he calls any colour and throws the ball to the next. He also catches the ball, calls the subject, his colour, etc.

"Green," the teacher says (takes a short break, allowing the children to remember green objects) and throws the ball to Adham "Leaf", Adham answers and, saying "blue", throws the ball to Lola. "Sky," Lola answers and says "yellow," throwing the ball to the next. The same colour can be repeated several times since there are many objects of the same colour.

Activity 2. "Who will name more actions?". The purpose of the game. To teach children to correlate the actions of people with their profession, to activate the vocabulary, to develop the ability to think quickly.

The course of the game.

The teacher conducts a short conversation before the game, clarifying the understanding of the words "profession", "action" by the children: "Children, I work as a teacher at school. This is my profession. Karima's mom treats patients. Her profession is called a "doctor." What do you think is the profession of Mamura Soliyevna who prepares lunch for us? (The children respond: "Cook.") What professions do you know? (Children call: "A driver, teacher, shoemaker, aviator, etc."). Each person, having a profession, works, performs some actions. What does the cook do? (The children answer: "Cooks, bakes, fries, grinds meat, peels vegetables, etc."). Now we will play the game "Who will name more actions?" I will name the profession, and you will remember all the actions of a person of this profession".

The teacher says the word "doctor." Children answer: "Examines patients, listens, treats, gives medicine, makes injections, operations." "Tailor" - sweeps, cuts, flogs, irons, try on, sews, etc. The teacher calls the professions familiar to the children: janitor, nanny, laundress, chauffeur, etc. Children remember what people in these professions do. Who calls the action more is considered the winner.

Activity 3. "Yes/ no". The purpose of the game. To teach children to think, to pose questions logically, to make the right conclusions.

The course of the game.

Option 1. The teacher tells the children the rules of the game and explains the name. "Why is this game so-called? Because you and I can answer the questions of the presenter only with the words "yes" or "no". The driver will go out the door, and we will agree on what object in our room we will guess him. He will come and ask us where the item is, what it is, why it is needed. We will answer him in only two words. First, I will be the driver. When I leave the room, Salim will tell you what subject he suggests to make up. Then you will call me.

The teacher leaves, then enter the room and ask: "Is this object on the floor?" - "No". "On the wall?" - "No." "On the ceiling?" - "Yes." "Glass? Looks like a pear?" - "Yes." "Light bulb?" - "Yes."

So, word games are a wonderful way to instil in children a love for their native language, for motor activity, and even for literary creativity. The main thing is to choose the right content for the game

so that it matches the age of the children and their intellectual abilities.

References:

1. Starters classroom activities These activities are based on topics from the Cambridge English: Starters Word List Picture Book ©UCLES 2015 CE/3552/6Y01
2. "A Practical Guide to Working with Young Children", Hobart & Frankel, 1996
3. "Teaching and Learning in the Early Years", David Whitebread, 1997

ADABIYOT DARSLARI VA ADABIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

**Kenjayeva Dilshoda,
Navoiy viloyat Xatirchi tuman 12-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Bugungi ta'limgiz tizimiga zamanaviy ta'limgiz tushunchasi keng kirib kelmoqda. Maktabda o'qituvchi bolalarimizga zamонави bilim bersin, deb talab qilamiz. Ammo zamонави bilim berish uchun, avvalo, murabbiyning o'zi ana shunday bilimga ega bo'lishi kerak. Darhaqiqat, adabiyot o'qituvchisi o'quvchilardagi mustaqillikni, ijodkorlikni tarbiyalashda katta ahamiyat kasb etadi. Bu undan har bir o'quvchidagi alohida xususiyatlarni juda mukammal darajada sezishni, uning adabiyotga bo'lgan havasini oshirishda foydalanishini taqozo etadi.

Abdulla Avloniy inson shaxsining kamol topishida, uning tarbiyasida muhim bo'lgan bir qator omillarni sanaydi: "Tarbiyani kimlar qilur? Qayda qilinur? - degan savol keladur. Bu savolga, birinchi uy tarbiysi. Bu ona vazifasidur. Ikkinchisi - maktab va madrasa tarbiysi. Bu ota, muallim, mudarris va hukumat vazifasidur", - deb javob beradi. Ammo o'sha davrdagi o'qituvchi va mudarrislarga e'tirozlarini ham aytib o'tadi: "Maqsadi pul, maslagi shuhurat, yuqori maktablarda o'qumagan usuli ta'limgiz, ko'rmagan muallimlarni aytursizmi? Avval o'zlarini dorulmuallimin"larda o'qumaklari so'ngra dars bermaklari lozimdir"□ "Matlablari osh, maqsadlari chopon, darslari beimtihon, isloh yaqinidan yurmagan mudarrislarni aytursizmi? Bular o'z vazifalarini bilub, nafslaridin kechub, zamong'a muvofiq ravishda darslarini isdiloh qilib, imtihon birla o'qutmaklari lozimdir"□. Boshqa bir o'rinda esa u shunday yozadi: "Ilm o'rganmak, olim bo'lma uchun maktabga kirmak, muallimdan ta'limgiz olmak lozim, aqsliz kishilar na maktabga kirar va na muallimni bilur". Abdulla Avloniying tarbiya turlari borasidagi qarashlari ham e'tiborlidir.

O'qituvchining o'zi o'qitayotgan fan asoslarini mukammal bilishi, bilganlarini o'quvchilariga yetkaza olish darajasigina emas, hatto uning o'zini tutishi, nutqi ham o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Bugungi tez o'zgaruvchan iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy hayot ta'limgiz oluvchi yoshlar dunyoqarashini shakllantirish yangi pedagogik interfaol metodlardan keng foydalanishni taqozo qiladi. An'anaviy mashg'ulotlar olib borish asta sekin o'z o'rnini intensiv va interfaol metodlarga, noan'anaviy dars o'tish ishlariga bo'shatib bermoqda.

Bilim qanchalik mustahkam bo'lsa, ta'limgiz oluvchi dunyoqarashi, intellektual salohiyati shunchalik rivojlanadi va kamol topadi. Hozirgi kunda ta'limgiz oluvchilar uchun informatsion savodxonlik ta'limgiz samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Ushbu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish ta'limgiz-tarbiya jarayonida zamонави ta'limgiz texnologiyalaridan foydalanishni taqozo etadi. Ta'limgiz-tarbiya jarayonida zamонави pedagogik texnologiyalarni qo'llash, avvalo, pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirishni talab etadi. Chunki uni amalga oshirmay turib qo'llangan har qanday texnologiya kutilgan samaranani bermaydi.

Bugungi o'qituvchi tayyor elektron resurslar yordamida dars o'tish bilan chegaralanmasdan balki, ta'limgiz resurslarni yaratish hamda uni amalda qo'llovchi o'qitishning zamонави texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanish fan va uning tarkibiga kiruvchi bilimlar mazmunini ta'limgiz oluvchilarga yetkazish malakasiga ega shaxs sifatida faoliyat olib borishi lozim.

Ta'limgiz tizimini modernizatsiyalashda ta'limgiz barcha bo'g'inlarida tobora faol qo'llanilayotgan ilg'or pedagogik texnologiyalarning turli yo'nalishi ta'limgiz oluvchilarning ma'naviy kuchi, qobiliyatlarini ochish uchun maqbul sharoit yaratib bermoqda. Ta'limgiz tizimida yil sayin rivojlanib borayotgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ta'limgiz jarayonini sifat va mazmun jihatdan yanada yuqori bosqichga ko'tarishga xizmat qilayotganligi barchamizga ma'lum. Ayniqsa, ta'limgiz jarayonini mazmunli tashkil etish uchun zamонави texnik vositalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, texnologiya, axborot, kompyuter, multimedia, internet, masofali o'qitish, yagona axborot muhiti va shunga o'xshash axborot-kommunikatsiya texnologiyalarning zamонави vositalardan foydalanish o'zining samarasini bermoqda. Shu o'rinda ta'limgiz oluvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish, berilayotgan bilimlarni tushunish darjasini, xotirada saqlash va uni qo'llash imkoniyatlarini yuksaltirish maqsadida interfaol elektron doskalaridan foydalanish ta'limgiz samaradorligini oshirishda qo'l keladi. Bunda foydalanayotgan texnologiyalarni barcha imkoniyatlari mujassamlanadi.

Ta'limgiz-tarbiya jarayonining doimiy ravishda optimallashtib borishi dars berish jarayonida qo'llanilayotgan yangi va takomillashtib borayotgan pedagogik texnologiyalarni turli yo'nalish va maqsadlarda qo'llanilayotganligiga bog'liq.

Bugun ta'limgiz tizimida hayotga tadbiq etilayotgan islohatlarning barchasi tub mazmun-mohiyati bilan

yoshlarimizning yurt ravnaqi uchun fidoiy, izlanuvchan bo'lib yetishmog'iga qaratilgan. Chunki yosh avlodni har jihatdan yetuk va barkamol inson qilib tarbiyalay olish va ularda eng oliv insoniy fazilatlarni tarbiyalay olish buyuk kelajagimizni yaratishdir.

PHRASEOLOGY AS A PART OF LEXICOLOGY AND ITS OBJECT

Khakimova Mastura Fayzullaevna

Teacher of Termez branch of Tashkent State Pedagogical University Named after Nizami

Annotation. The article deals with the problem of Phraseology. Phraseology appeared in the domain of lexicology and is undergoing the process of segregation as a separate branch of linguistics. Lexicology deals with words and their meanings, whereas phraseology studies such collocations of words, where the meaning of the whole collocation is different from the sum total of literal meanings of the words, comprising a phraseological unit.

Key words: lexicology, linguistics, phraseology, phraseological unit.

For example, 'Dutch auction' is not an auction taking place in the Netherlands. The meaning of this phraseological unit refers to any auction, where instead of rising, the prices fall (compare "Dutch comfort", "Dutch courage", "Dutch treat" reflecting complicated historical factors). Phraseological units are (according to Prof. Koonin A.V.) stable word-groups with partially or fully transferred meanings ("to kick the bucket", "Greek gift", "drink till all's blue", "drunk as a fiddler (drunk as a lord, as a boiled owl)", "as mad as a hatter (as a march hare)" [1].

The vocabulary of a language is enriched not only by words but also by phraseological units. Phraseological units are word-groups that cannot be made in the process of speech, they exist in the language as ready-made units. They are compiled in special dictionaries. The same as words phraseological units express a single notion and are used in a sentence as one part of it. American and British lexicographers call such units idioms. Phraseological units or idioms represents the most picturesque, colorful and expressive part of the language's vocabulary.

There are some other terms denoting more or less the same linguistic phenomenon: set expressions, set phrases, fixed word-groups, and collocations. The confusions in terminology reflect insufficiency of reliable criteria by which phraseological units can be distinguished from free word-groups.

There is a certain divergence of opinion as to the essential features of phraseological units as distinguished from other word-groups and the nature of phrases that can be properly termed "phraseological units". The habitual terms "set-phrases", "idioms", "word-equivalents" are sometimes treated differently by different linguists. However these terms reflect to certain extend the main debatable points of phraseology which centre in the divergent views concerning the nature and essential features of phraseological units as distinguished from the so-called free word-groups.

In this case, there are two major criteria: semantic and structure.

Academician V.V. Vinogradov spoke of the semantic change in phraseological units as a meaning resulting from a peculiar chemical combination of words, when an entirely new quality comes into existence. For example: a dark horse.

Professor A.V. Koonin, the leading authority on problems of English phraseology in his country, defines a phraseological unit "as a stable word-group characterized by a completely or partially transferred meaning". This definition suggests that the degree of semantic change in a phraseological unit may vary[2].

I will write about those criteria later. But now I am going to give some simple definitions to them:

Phraseology is a branch of linguistics which studies different types of set expressions.

Set expressions are non-motivated or partially motivated word groups that cannot be freely made up in speech, but are reproduced as ready-made units. e.g. to carry coals to New Castle; a white elephant, to have one's heart in one's boots; to build castles in the air, etc. The term "set expression" implies that the basic criterion of differentiation is stability of the lexical components and grammatical structure of word-groups.

The term "word-equivalent" stresses not only semantic but also functional inseparability of certain word-groups, their aptness to function in speech as single words.

The term "idioms" generally implies that the essential feature of the linguistic units under consideration is idiomaticity or lack of motivation. Uriel Weinreich expresses his view that an idiom is a complex phrase, the meaning of which cannot be derived from the meanings of its elements. He developed a more truthful supposition, claiming that an idiom is a subset of a phraseological unit[3].

Great work in this field has been done by Charles Bally. This work was continued by Acad. V.V. Vinogradov. Great investigations of English phraseology were done by Prof. A. Koonin, N. Amosova, I.

Arnold and others. Phraseological units are habitually defined as non-motivated word-groups that cannot be freely made up in speech but are reproduced as ready-made units; the other essential feature of phraseological units is stability of the lexical components and grammatical structure.

The object of research of phraseology consists in phraseologic units from a given language.

The concept of phraseological unit has been first used by Charles Bally, in *Précis de stylistique*.

Phraseology as a separate linguistic discipline has existed for only about sixty years, presumes as the subject of phraseology have been known for a long time - since the time when scholars started showing interest in rhetoric and stylistics. Charles Bally is considered to be the founder of phraseology in modern linguistics, and its sudden development was encouraged by Russian linguistics in the second half of the 20th century. Russian linguists (Potebnja, Fortunatov, Shaxmatov, Molotkov, Telija and others) developed hypotheses for the theory of phraseology. Around the middle of the 20th century, more precisely, after the publication of *Basic Types of Phraseological Units in the Russian Language* by Viktor Vladimirovich Vinogradov in 1947, phraseology started to isolate itself from lexicology as one of the youngest linguistic disciplines. As a result, in the 20th century, phraseology developed into a relatively autonomous linguistic discipline which has its own object of research, its own name and its own methods of analysis and description.

In addition, to the name of a linguistic discipline, the word phraseology is used as a name for the accumulation of such expressions in a language, that is, the phraseological fund of one language community.

Used literature

- 1.Кунин А.В. Английская фразеология: Теоретический курс. Москва: Высшая школа. 1970, p.23
- 2.Weinreich,U. 'Problems in the Analysis of Idioms' in Puhvel, J. *The Substance and Structure of Language*. Berkeley: University of California Press. 1969, p. 33
- 3.Strassler, J. *Idioms in English: A Pragmatic Analysis*. Tübingen: Verlag. 1982.
- 4.Chitra Fernando. *Idioms and Idiomaticity*. Oxford University Press. 1996.

MOTIVATION THROUGH ACTIVITIES

**Madrahimova Odina Abdulhamidovna,
an English teacher of Namangan region,
Chartak district, school № 43**

Annotation. This article is about to increase motivation in learning a foreign language. The main purpose of teaching a foreign language is to develop the student's communication with each other through different interesting activities.

Key words: motivation, culture, a game, to develop, purpose, knowledge

Without knowledge of the socio-cultural background, it is impossible to form a communicative competence even to a limited extent. The only culture in its various manifestations contributes to the formation of human personality. At the same time, teaching foreign language culture is used not only as a means of interpersonal communication but also as a means of enriching the spiritual world of a person through the acquisition of knowledge about the culture of the country of the language being studied (history, literature, music, etc.), knowledge about the structure of the language, its system, nature, features, etc.

The main purpose of teaching a foreign language is to develop the student's personality inextricably linked with the teaching of the culture of the country of the language being studied, contributing to the desire to participate in intercultural communication and to improve independently in mastered activities. Foreign language learners should get acquainted with the language units that most clearly reflect the national characteristics of the culture of the people - the native speaker and the environment of its existence.

Perhaps one of the options for solving this problem is the method of project activity in English classes. Of course, this is, firstly, an increase in motivation to learn the language, and secondly, it is an opportunity to show creative abilities, ideas, as well as put the acquired knowledge into practice. Motivation plays a huge role in the study of any subject one especially foreign languages.

A communicative motive is one of the most necessary skills for any person to communicate in one language with other people. Therefore, the development of students' communicative abilities, their preparation for life in society are the main goal of teaching English at public schools. Interest in the process of teaching a foreign language rests on internal motives that come from the most foreign activity. An educational-cognitive motive is associated with a manifestation of interest in educational material. The teacher must properly organize the training activity, taking into account the professional orientation of students, using a variety of methods of conducting classes, as well as give an objective assessment of the knowledge of students. A major role in increasing student motivation is played by various activities.

Teachers use different types of interesting work in the lesson: discussion lessons on various topics, including those in the specialty; communication lessons with students; round tables; mini-conferences in groups; test lessons; online lessons; presentation lessons as well as video tutorials and so on.

I want to talk about the techniques that I use in the classroom. They allow you to use visuals, and audios, and kinesthetics.

ACTIVITY 1. "The story in the picture". The players work in pairs. Each couple receives a picture depicting a room in which there are different things and objects that characterize its owner. It is necessary to make a story about what the owner of the room does. The couple who made the most interesting story wins.

ACTIVITY 2. "Ball game". Two teams are formed. The representative of the first team comes up with a proposal with the learned verb. He throws the ball to a partner from the second team and calls the sentence, skipping the verb. The caught ball repeats the sentence, inserting the correct form of the verb, throws the ball to the partner from the first team and calls his proposal, omitting the verb, etc.

ACTIVITY 3. "Zoo". This game "Zoo" is aimed at repeating and consolidating vocabulary on the theme of "Animals". Playfully, children are invited to visit the zoo and tell them which animals they met. This game carries not only educational but also educational tasks. During an impromptu visit to the zoo, children learn to behave correctly, not to interrupt classmates' answers, and also learn mutual assistance in case of difficulties experienced by their friends.

Using the game as a way to increase motivation to learn a foreign language in elementary school is undoubtedly relevant. The element of the game in the lessons and extracurricular activities contributes to the activation of cognitive and creative activities of students, develops their thinking, memory, fosters initiative, helps overcome boredom in teaching a foreign language. Therefore, the motivational aspect is important to

activate all psychological processes - thinking, perception, understanding, and assimilation of foreign language material.

Thus, cognitive interest positively affects the successful development of educational activities. It is necessary from childhood to develop an interest in knowledge, the joy of intellectual work. The task of the teacher is to create a positive atmosphere of classes, to properly organize the learning process, to achieve the activation of the educational process as a whole.

References:

- 1.Joachim Lompscher.Motivation and activity.European Journal of Psychology of Education Vol. 14, No. 1 (MARCH 1999)
- 2.Rafalowski Welch, T. (2008). Communication strategies.
- 3.Trina R. Britcher, M.A.Motivation through Preferred Activities. January 7, 2019

WAYS OF INCREASING MOTIVATION TO LEARN ENGLISH

**Mamadaliyeva Muhabbat Sobirovna,
an English teacher of Namangan region,
Chartak district, school № 11**

Annotation. The article is devoted to the use of game methods and techniques in the process of teaching English at school. The author proves by examples that the theme of the use of games in the lessons is relevant in modern pedagogical reality, since the game is one of the most important means of physical, mental and moral education of a child, it helps to activate its activity, develops cognitive activity, observation, attention, memory, thinking, creative imagination, maintains interest in the student, relieves fatigue, that is, makes the learning process entertaining for children.

Key words: process, game, method, techniques, communicative, situation

Each teacher strives to ensure that his students study well, engage with interest and desire in school, and are interested in studying the subject. This is especially true for learning English. The teacher's task, taking into account all the above features, is to increase the level of students' foreign language skills and improve their communicative competence. The way out in this situation is to appeal to the motivational sphere of the student's personality. Students (especially students in primary classes) are children who are happy to do what they can understand, access, interestingly, and excitingly. Therefore, they should have the following motivation for learning English: "I am interested," "I am pleased to be praised," "I need it," "I can and will do it," "I succeed, so I want to learn the language further", etc.

The practice of teaching English has shown that the main way to form motivation is through game techniques in English classes. But the game in the lesson is not held to play and have fun, but to achieve the goal and get a good result, in the end, that is, to form concrete speech skills, the ability to communicate and apply grammar rules in students. In the form of an exciting game, for example, you can turn the process of learning sayings, proverbs, and short verses and acting out different, interesting activities. But it is even more important than the children feel calm, are not afraid to take part in the lesson, and this can only be achieved if learning English will be in the form of lively and active communication with the teacher and with each other.

The following ways to increase motivation can be suggested by using these activities:

Activity 1. "How many pencils?" Goal: training of numerals over 20.

A pupil always has many pencils in his pencil-box. A teacher asks the children to take out their pencil-boxes on their desks, and he points to one of the pencil-box: - How many pencils are there in this pencil-box?

Children try to guess: - There are ...

Activity 2. "Let's write a correct sentence" or "Let's make up a story/ a fairy tale". Purpose: consolidating vocabulary on topics covered.

Each student needs to prepare in advance a sheet of paper. The teacher names the words on the topics studied not only nouns, but also adjectives, and verbs, and even phrases. Pupils must listen to each word and write on their papers.

Then a teacher asks to write correct sentences from the previous given words and word phrases.

Words and word phrases: go to school, read books, daughter, have got, ice-cream, a sister, like, I, he, she, 2, every day, at 7 o'clock, her, him...

For example, I have got a sister. I like her.....

Activity 3. "Choose the right pictures". Purpose: the formation of spelling memory skills.

Students are encouraged to quickly to read the words according to given the pictures. A teacher asks the pupils to put the pictures to their right order on their desks, and they will be checked by a teacher. Who is the first will be the winner of the game.

So what's the purpose of using these games:

1. Video Games Expand Vocabulary.
2. Games improve listening comprehension.
3. Games make grammar easier.
4. Games immerse in the language environment.
5. Games increase motivation.
6. Games improve memory, attention, thinking...

Almost any game develops attention, memory, thinking, that is, improves the abilities thanks to which

you learn a new language for yourself. Educational games allow you to additionally repeat the already completed material playfully. I think that after you read a few examples with games, you can easily come up with your games or diversify existing ones.

References:

1. Chambers, Gary (2000), Motivation and the Learners of Modern Languages, Great Britain: Cromwell Press Ltd
2. Cheng, H., & D?rnyei, Z. (2007). The use of motivational strategies in language instruction: The case of EFL teaching in Taiwan.
3. Wlodkowski R., J. (1986), Enhancing Adult Motivation to Learn, London: Jossey-bass Limited

ONA-TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL USUL LAR, INNOVATSION TEXNOLOGIYALARING ROLI

**Mamadjonova Nilufar Inomjon qizi,
Namangan viloyati, To'raqo'rg'on tuman,
46-maktab ona -tili va adabiyoti fani o'qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqola ona-tili va adabiyot darslarida interfaol usul lar, innovatsion texnologiyalarning roli haqida ma'lumotlar keltirilgan. Hozirgi kunda ta'lif jarayonida interfaol usul lar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llash o'quvchilarda faqat mavzu mazmunini o'zlashtirishi emas, balki tanqidiy va mantiqiy fikrlashi ham rivojlantirishu tog'risida ma'lumotlar keltirilgan

Kalit so'zlar: yangi, kompyuterlashtirish, zerikarli, zamonaviy, talab, asosida

Ma'lumki, hozirgi kunda ta'lif jarayonida interfaol usul lar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan -kanga kuchayib bormoqda. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol usullardan to'liq foydalaniladi. Interfaol usullar -bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib, ta'lif-tarbiya samaradorligini oshirishda mazmunini tarkibiy qismi xisoblanadi. Buusullardan foydalanish natijasida quydigicha yutuqlarga erishish mumkin:

- o'quvchilarning mavzu mazmunini yaxshi o'zlashtirishiga olib keladi
- o'qituvchi va o'quvchi o'rtaida qayta aloqaning o'z vaqtida ta'minlanishi;
- o'tilgan yangi mavzu materialining yaxshi eslab qolinishi;
- o'quvchining o'z-o'zini baholashining o'sib borishi;
- o'quvchilarda faqat mavzu mazmunini o'zlashtirishi emas, balki tanqidiy va mantiqiy fikrlashi ham rivojlantiriladi.

Ona -tili va adabiyot darslarini o'qitish jarayonida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga yo'naltiruvchi usullardan biri -tadqiqot usuli -o'quv jarayonida o'qituvchi tomonidan nisbatan qiyin darajadagi muammoli nazariy va amaliy tanqidiy masalalar ko'tarilishini nazarda tutadi. Masalan, badiiy asar tahlilida "FSMU", "Venn" diagrammasi, "Baliq skeleti", "Yelpig' ich", "Zanjir", "Zinama-zina", "6*6*6", "Didaktik o'yin", "Ikki qismli kundalik", "Rolli o'yin", "Taqdimot", "T"jadvali, "Kreativ test", "SAN" texnologiyasi kabi rivojlantiruvchi ta'lif texnologiyalardan foydalanish yuqori samara beradi.

Men darslarimda foydalanadigan interfaol metodlaridan biri bo'lgan "Musobaqa usuli" ni qay tartibda o'tkazish kerakligi haqida ma'lumot beraman.

"Musobaqa usuli"

Belgilangan muddatda 5 ta mavzuga oid atamalarni sanab, yozishlarini topshiriladi. Bunda barcha o'quvchi qatnashganligi bu usulning afzalligidir. Eng ko'p yozgan o'quvchini aniqlab, 3-4 nafaridan yozganlarni o'qib berishlarini so'raladi. Do'stlik, tinchlik, birodarlik, bunyodkorlik, hamdo'stlik va boshqa bunyodkor g'oyalilar o'qilganida boshqa o'quvchilar kerakli atamalarni yozib oladilar.

Ona tili darsida esa "Olmoshlarning uslubiy xususiyatlari" mavzusidagi dars uchun;

Dars boshlanishi bilan o'quvchilarga "BBB" usulini qo'llashmiz mumkin. Bu metod yordamida o'quvchilar mavzu haqida qay darajada bilimga ega ekanliklarini bilib olish bilan birga, ularning aynan shu mavzudan nimalarni o'rganishni xohlashlari haqida xabardor bo'lish mumkin.

Bilaman, bilmayman, bilishni xohlayman.

Bu texnologiyada har bir talaba yoki o'quvchining yangi fan yuzasidan bilimini bilib olish uchun va bilishni xohlaydigan va bilmaydigan malumotlarni jadval asosida ifodalaydi. O'qituvchi esa shu asosda darsni olib boradi.

Bilaman	Bilishni xohlayman	Bilib oldim
Olmoshning tarifi	Olmoshning turlari	Olmoshning turlari

Ushbu interfaol usullarni o'qituvchi dars jarayonida samarali qo'llasa, maqsadga muvofiq bo'ladi va o'quvchilarning xotira-eslab qolish qobiliyatini rivojlantirishda ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O'qituvchilarni masofadan qayta tayyorlash va malakasini oshirish. T.: 2006, 2007.
- 2.Zamonaviy dars. T.:2007. J.Yo'ldoshev va boshqalar.
- 3.Sh.Qurbanov, E.Seytxalilov. Ta'lim sifatini boshqarish. T.: "Turon-Iqbol". 2006-yil.

DEVELOPMENT AND MONITORING OF LISTENING AND SPEAKING SKILLS IN ENGLISH CLASSES

Mamanazarova Lola Iskandarovna,
an English teacher of Namangan region,
Pap district, boarding school 11

Annotation. This article is about development and monitoring of listening and speaking skills in English classes.

Key words: attention, educational, communicative, activity, speech, time

Today I pay attention to two of these types - listening and speaking. I'll start with listening, perhaps this is the only type of speech activity in which nothing depends on the person performing it. The listener, unlike the reader, writer or speaker, is powerless to change anything in the activity performed, to facilitate it, reduce difficulties, adapt the conditions for the receipt of information to its capabilities, etc. In addition to real or educational communication, the entire process of learning a foreign language and the development of speech skills is carried out mainly through listening. That is why some teachers consider that listening should be better developed than other skills. But the analysis of the methodological literature shows that out of the four types of speech activity: speaking, reading, listening and writing, the share of listening accounts for the least amount of time devoted to a lesson in a foreign language, although from the point of view of practical knowledge of a foreign language, listening takes the position of at least more important than speaking.

Listening makes it possible to master the sound side of the language being studied, its phonemic composition and intonation: rhythm, stress, melody. Through listening, the development of a new lexical structure and grammatical structure is carried out. Without listening, speaking cannot be normal, these are two sides of speaking. Listening is a powerful tool for teaching a foreign language. This type of speech activity allows you to master the sound side of the language being studied, its phoneme component and intonation. Through listening, there is an active assimilation of the lexical structure and its grammatical structure. As a result of constant training of this type of speech activity, students develop logical thinking and the ability to perform such complex mental operations as analysis, synthesis, deduction, induction, comparison, concretization, etc. It is no secret that listening is one of the most difficult types of speech activity.

How can students improve their listening skills? Of course, for this it is necessary not only to listen to the teacher's speech in the lesson, as I advise my children, it is imperative to listen to audio recordings of native speakers not only in the lesson, but also at home, as well as to listen to authentic texts that they would be interested in. Students listen to music, understanding its meaning, watch the news that are relevant today, listen to radio broadcasts.

The most favorite listening experience among schoolchildren is undoubtedly the song. Work with songs in the lessons can be built on different schemes, depending on what you want to get as a result. From songs, you can learn pronunciation (phonetics), listening perception of English (listening), grammar, and what is called English Usage, i.e. rules of usage (which combines grammar and vocabulary).

As for speaking, as the second factor contributing to the formation of oral speech, it is speech activity that has certain signs. If the teacher asks, pointing to the book: "Is this a book?", And the student answers: "Yes, this is a book.", Then these remarks are not communication, and the product of such "speaking" is the so-called educational speech. It is necessary to give the learning process, without violating its organization, systematic and methodological orientation, the characteristic features of the communication process, that is, there must be interpretation, motivation and then the replica will become informative for the partner.

Many teachers are interested in how to develop speaking, for example, which games for forming oral speech can be used for beginners. On the one hand, I want to diversify the lesson, make it more lively and interesting, on the other hand, what to play with people when they practically do not speak a foreign language? There is undoubtedly a great temptation to leave spoken language until better times, but for now go in for grammar and vocabulary.

What to play? I will talk about one of the best game that I use with entry-level children especially often.

Game "Always say yes!". Explain to your students that they will receive one point for each correct

question that you answer "yes" to. For example, "Are you a person? Are you a teacher? Are you a mother?" Students take turns asking questions, you answer and count points. Then break them into pairs and ask now to compete with each other. For a change, you can ask them to ask questions that would suggest, from their point of view, the answer is no. To complicate the task, you can ask to ask such questions that will require a certain short answer (for example, "Yes, I am", "Yes, I do").

In conclusion, it should be noted that all interactive methods and techniques develop communicative abilities and skills, help to establish emotional contacts between students, train them to work in a team, listen to the opinions of their comrades, and establish closer contact between students and the teacher.

References:

- 1.Anderson, A. & T. Lynch (1988) Listening. Oxford: OUP.
- 2.Richards, Jack C. (1990). Conversationally speaking: Approaches to the teaching of conversation.
- 3.Rost, M. (1990) Listening in Language Learning. London: Longman.

SO'Z BIRIKMALARINING FORMAL HAMDA SISTEM TILSHUNOSLIK NAZARIYASIDAN TAHLILI

Murodova Muqaddas Ikromovna

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti

Termiz filiali o'qituvchisi

Masharipova Dilfuza Mahamatjon qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti

Termiz filiali I bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada so'z birikmalarining formal hamda sistem tilshunoslik nazariyalaridan tahlili ko'rib chiqilgan hamda otli va fe'lli birikmalarning izohi qisqacha o'rinni olgan.

Kalit so'zlar: sintaksis, formal tilshunoslik, sistem tilshunoslik, fe'lli birikma, otli birikma, ma'noviy omil, shakliy omil, joylashuv.

Kamida ikkita mustaqil so'zning ma'no va grammatic jihatdan birikishidan hosil bo'lgan sintaktik birlik so'z birikma deyiladi. Hozir biz sintaksis va so'z birikmani formal hamda sistem tilshunoslikda ko'rib chiqamiz. Birinchi navbatda sistem tilshunoslikni ko'rib chiqsak:

„Tilga xos bo'lgan har bir hodisa serqirralik xususiyatiga ega bo'lib, nutqiy yoki (lisoniy) bosqichda uning istalgan qirrasi o'rganilishi va baholanishi mumkin. Shu jihatdan olib qaraganda, tilshunoslikka ilmiy nazariy adabiyaotlarda so'z birikmasi yuzasidan berilgan va sizga bir qator tanish bo'lgan ma'lumotlarda ularga (ya'ni so'z birikmasiga) turlicha yondashuv seziladi“[1]. Mohiyatan hodisaning serqirraligi nutqayi nazari bu yondashuvlarni masalaning turli qirralarini alohida -alohida tadqiq etish sifatida baholaydi. Ma'lumki narsa-buyum, belgi, ish- harakatning umumiyyatini atash(nomlash) vazifasini so'z bajaradi. So'z birikmasi ham mohiyatan atash nomlash (nominatsiya)sath birligidir. Boshqacha qilib aytganda, so'z birikmasi lisoniy qiymat jihatidan so'zga (leksemaga) barobardir. Masalan direktor so'zi o'rniga korxona boshli'gi kabi so'z birikmalaridan birini be'malol ishlatalish mumkin. O'zbek tilida so'z birikmalarining so'zlarga atash vazifasi jihatidan teng qiymatiga yuzlab misollarni keltira olamiz. Chunonchi, tartibli - intizomda birinchi ,shabada- yoqimli shamol, amaki-otaning ukasi, yanga -akaning xotini.

Leksema bilan so'z birikmasi orasidagi asosiy farq atash (nomlash) vazifasida emas, balki shu vazifani qaysi yo'l, qaysi usul va qaysi shakl bilan ifoda etishadir. Leksik sathdan bu vazifani so'z (leksema) to'gridan-to'g'ri bajaradi. So'z birikmasi esa atash vazifasini so'zlarni o'zaro erkin sintaktik aloqaga kiritish yo'li bilan amalga oshiradi. Erkin sintaktik aloqaga kiritish deganda so'zlarga vaqtinchalik faqatgina nutq talabi, ehtiyojiga ko'ra tobe hokim munosabatiga kiritish mumkin. So'z birikmasining tarkibi tobe bo'lak va hokim bo'lakdan iborat bo'lib , so'z birikmasi hokim bo'lakning ehtiyoji va tobe bo'lakning imkoniyati orasidagi uyg'unlikning voqealanish usulidir.

Avalo, etiborimizni so'z birikmasining nutq birligi sifatidagi xususiyatlari qarataylik. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek nutqda tushunchalarni aniqroq va muayyanroq ifodalash zaruriyatidan so'z birikmasi kelib chqadi. So'z birikmasi semantik hamda grammatic jihatdan shakllangan, biror so'z turkimiga munosib birdan ortiq mustaqil so'zlardan tuziladi. Biroq mustaqil so'zlarning har qanday o'zaro bog'lanishi so'z birikmalarini hosil qilavermaydi. Jumladan: ega gapning markazi bo'lgan kesimga tobelanib kelishi mumkin.

So'z birikmasi bitta mustaqil so'z atrofida birlashadi., ya'ni so'zlardan biri hokim, qolganlari ularga unga tobe bo'ladi. So'z birikmalarini hokim bo'laklarining qaysi so'z turkimiga mansubligiga qarab otli birikma va fe'lli birikmaga bo'linadi.

Hokim bo'lak ot sifat, son, taqlid, undov yoki harakat nomi bilan ifodalansa otli birikma hisoblanadi. Otli birikmalarda tobe bo'lak ot, sifat, son, olmosh, ravish taqlid undovlar bilan ifodalanishi hamda hokim bo'lak bilan birikib turli ma'noiy munosabatlarni bildirilishi mumkin. Masalan:

1) [Ot+ot] birikuvidan tuzilgan so'z birikmalarini muayyan predmetlarning qanday materiallardan yasalganligi; (chinni payola) bir predmetning boshqasiga qarashliligi ;(ukamning kitobi) butun bo'lak munosabati; (nonning ushog'i) sabab- natija munosabati; (erinchchoqlik sababi) tur- jins mumosabati; (tuyaning erkagi) kabi o'ndan ortiq munosabatlarni aniqlashga xizamta qiladi.

2) [sifat+ ot] birikuvi so'z birikmalarini quydagi ma'nolarni ifodalaydi. Ko'k osmon muayyan predmetning rang -tusi; qizil olma predmetning maza ta'mi; shirin qovun xoslik egalik belgisi; mard o'g'lon xarakter xususiyati; chalajon odam

Bosh so'z fe'l va uning ravishdosh sifatdosh shakli bilan ifodalansa fe'lli birikma hisoblandi. Fe'lli birikma tobe bo'lak turli so'z turkimlari bilan ifodalanishi va semantik jihatdan o'ziga hos ma'noviy munosabatlarni yuzaga chqarishi mumkin. Masalan : paytni ifodalasa

[ot+ ravishdosh] birikuvidagi so'z birikmalarini tobe bo'lak semantikasi bilan bog'liq ravishda harakat yoki

holatning o'rni yoki paytiini ifodalaydi. Shahardan ketayotib, qishga qoldirib kabi

[ravishdosh+sifatdosh] shoshib yugurgan, tinmay o'qiyotgan kabi nutqiy hodisalarda harakatning holati, maqsadi kabi ma'nolar seziladi.

So'z birikmalarini inson - nutq aspektida tekshirish natijalari ularning yana bir qirrasiga e'tibor qaratishini taqozo qiladi. So'z birikmalarining har- bir ko'rinishida birikma tarkibidagi tobe bo'lak ma'noviy shakli va joylashuv kabi birikuvchanlik turlarining moslashuvini kuzatish mumkin. Bu har uchala qobilyat sintaktik aloqani ta`minlovchi omildir. Ularni har birini alohida ko'rib o'tamiz:

Ma'noviy omil deganda quyidagilar tushuniladi:

- 1)so'zlarning lug'aviy ma'nolari
- 2)so'zlarning kategorial, ya`ni so'z turkumiga xos ma'nolari

So'z birikmalarining lisoniy sintaktik qoli plarini aniqlashda ma'noviy omilining ikkinchi jihat, ya`ni so'z turkumlariga xos ma'nolari muhimdir. Bu mustaqil so'z turkumlari doirasida predmetik, belgi, miqdor, harakat, holat, tasviriylik, ta`sirchanlik, ishoraviylik kabi turkumiyl manolarni qamrab oladi. Chunonchi divanda yotmoq ,so'rida o'tirmoq so'z birikmalarida divan, so'ri so'zlari joy nomlarini atab keladi. Ayni paytda bu so'zlarning predmetik ma'nosi ham bor: yotmoq o'tirmoq so'zlarida esa fe`lning o'timsizlik (holat) ma'nolari mavjud.

Shakliy omil deganda so'zlarning sintaktik aloqaga kiritish uchun xizmat qilgan sintaktik kategoriylar sifatida tanilgan qatorlar (kelishik, egalik, nisbat, sifatdosh, ravishdosh)ning grammatic shakllari tushuniladi. So'z birkmalarida sintaktik aloqa ikki yoqlama ekanligi tilshunos olma S.Nazarovaning ilmiy tadqiqotida isbotlab berilgan. Gap doirasida kelishik sifatdosh ravishdoshlar "tobe"ga xos egalik, nisbat, shaxs-son ko'rsatgichlari hokimga xosdir. Chunonchi ukamning kitobi, o'qigan bola, zavqlanib gapirish□□

Shakliy omil so'z birikmalari tarkibidagi so'zlarning o'zaro birikmalarini sintaktik munosabat hosil qiluvchi qo'shimchlar, yordamida so'zlar so'zlarning muayyan turkumiga mansubligi asosida ta`minlaydi. Demak shakliy omil ma'noviy omil bilan mushtaraklik hosil qiladi.

Joylashuv omili degandaso'z birikmalari tarkibidagi so'zlarning erkin joylashuvi hamdaji pslashuv holatidagi joylashuvini nazarda tutamiz. Erkin joylashuvda tobe va hokim bo'laklarni bir-biridan "uzish"ajratish ular orasiga boshqa bo'laklarni kiritish imkoniyati mavjud bo'ladi. Masalan shahrimizning ko'chalari- shahrimizning obod va ko'rkar ko'chalari : kitobni o'qimoq, kitobni berilib o'qimoq. Erkin joylashuvda tobe va hokim bo'laklarni bir- biridan"uzish " balki teskari joylashtirilishi mumkin. Chunonchi mening yurtim-yurtim mening.

Jipslashuv degandatobe bo'lak hamda hokim bo'laklarni bir- biridan "uzish"mumkin emasligi nazarda tutiladi. Masalan : oltin baldoq. Demak har qanday so'z birikmasi so'zda mavjud imkoniyatlarning voqealanish shakli, yani ma'noviy + shakliy + joylashuv omillarini o'zaro muvofiqlashuvi natijasi hamdir.

Yuqorida sanab o'tilgan birikish omillari o'zaro teng huquqqa ega, biroq ular bir vaqtning o'zida baravar yuzaga chiqsa olmaydi. Negaki so'zlarning birikishini belgilovchi yetakchi omil boshqalarning to'la voqealanishiga yo'l qo'ymaydi. Ammo hech vaqt birorta omil nolga ham teng bo'lmaydi.

Endi formal tilshunoslik nuqtayi nazaridan qaraydigan bo'lsak quyidagilarni ko'rib chiqamiz:

Baxtiyor Mengliyev so'z birikmasi haqida quyidagicha so'z yuritgan. Mustaqil so'z birikuvi ikki ko'rinishda bo'ladi.

- 1) Teng bog'lanish - turg'in birikma
- 2) Nutqiy birikma -erkin birikma

Shuningdek ushbu jadvalda tilda so'z birikmasi qismlarini bog'lash vositalari ,grammatical aloqa turlari,tobe bo'laklarning sistaktik vazifasiga ko'ra , hokim bo'lakning ifodalanishiga ko'ra, tuzilishiga ko'ra turlari yanada chuqurroq tahsil qilingan.

So'z birikmasi bitta mustaqil so'z atrofida birlashadi., ya'ni so'zlardan biri hokim, qolganlari ularga unga tobe bo'ladi. So'z birikmalari hokim bo'laklarining qaysi so'z turkumiga mansubligiga qarab otli birikma va fe`lli birikmaga bo'linadi. Yuqorida aytib o'tilaganidek birikmalar fe`lli hamda otli birikmalarga ajratilishi aytildi. Endi bu masalani bu tarafdan ham ko'rib chqadigan bo'lsak hammaga ma'lumki harakat nomini otli birikmalarga kiritilgan. Endi uni ikkita misol bilan ko'rib chiqamiz: Ko'p hollarda harakat nomining - moq shakli muammoga sababa bo'ladi

Ilm olmoqning fazilati - bu otli birikma

Kitobni olmoq - bu fe`lli birikma

Shundan ma'lum bo'lyaptiki, demak so'z birikma gapning ichida kelsa otli birikma, agarda yaxlit holda kelsa fe`lli birikma hisoblanadi.

So'z birikmasi qismlarini bog'lovchi vositalar	Grammatik aloqa turlari	Tobe bo'lakning sintaktik vazifasiga ko'ra	Hokim bo'lakning ifodalanishiga ko'ra	Tuzilishiga ko'ra turlari
So'z shakli 1. Egalik qo'shimchalari Ukamning mashinasi	Moslashuv	Aniqlovchi birikma mening kitobim yaxshi kitob	Otli birikma: qizil sumka	Sodda birikma: a'lochi o'quvchi
2. Kelishik qo'shimchalari: Ruchkasini so'ramoq	Boshqaruvin	To'ldiruvchi birikma: Ukasiga bermoq	Fe'lli birikma: daftarni olmoq	Murakkab birikma : Chiroyli yozuqli daftar
3.Ko'makchilar orqali: Ukasi uchun olmoq	Boshqaruvin		Ravishli birikma: Shamoldan tez	
4. So'z tartibi ohang orqali: Yaxshi kitob	Bitishuv	Holli birikma: Yo'l tirbandligi uchun darsga kech qoldi		

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ulomov, A.Asqarova "Hozirgi zamon o'zbek tili".SintaksisT. "Universiset".1961 ; Akadem.grammatika II qism
2. B.Mengliyev ,G.Tojiyeva " Tilshunoslikka kirish"
- 3.B.Asqarova, N.Sodiqova "Umimiy tilshunoslik" T. O'qituvchi 1997
- 4."Akadem grammatika" II qism "Fan" 1996
5. www.ziyo.net
- 6.www.kutubxona.uz

THE ESSENCE OF COMMUNICATION IN TEACHING ENGLISH

**Muminova Nargiza Ibroximovna,
an English teacher of Namangan region,
Kasansay district, boarding school № 52**

Annotation. This article is about good communication skills to help students to achieve academic success. Students need good communication skills to further their careers in education. Without good communication skills, students disable the learning process as well as their career mobility.

Key words: method, innovation, communication, students, classroom

A communicative method has its innovations, its characteristics, and its advantages. This is the most popular method. All public schools are involved in their system. The main direction of this method is communication. Therefore, the lesson requires the presence of a representative of the language group, the language being studied. In the classroom, students are allowed to apply their language abilities in real-life conditions. Thanks to such opportunities, students can freely express their thoughts in a foreign language using the appropriate grammar rules.

The first step to mastering the language is the memorization of words, expressions, and only then the imposition of existing knowledge on their grammatical basis. In the learning process, all language skills are developed. You will learn to speak and write, you will be able to translate foreign texts by ear and read well. Students learn to speak easily and fluently, and most importantly, without errors. During classes, students, and especially teachers don't speak their native language. All explanations are made using familiar phrases and lexical constructions; facial expressions, gestures, audio recordings, and any visual material - videos, pictures, photographs - are used. An important point is that in the learning process students are immersed in the culture, geography, and history of the country whose language they are studying. Reading the press of this country, watching her television, listening to her music, students are very interested in learning the language. All explanations are made using familiar phrases and lexical constructions; facial expressions, gestures, audio recordings, and any visual material - videos, pictures, photographs - are used.

The important point of the communicative method is the work of students in pairs. The teacher creates all kinds of situations so that students can try themselves in real communication. This type of work allows students to independently correct each other, find errors in their speech and the speech of their interlocutor. By discussing various topics and questions in groups, students can help their colleagues to express their thoughts correctly, to construct the proposal most reasonably.

Role-playing games are considered an integral part of the training. This is very effective, especially in the first phase of learning a language. All sorts of interesting situations are played out between the students, from which it is necessary to find a competent way out. Various performances are played out, small performances, fairy tales, everyday life situations are played out, and the main task of these games is to develop speaking speech. Plots can be the simplest - a trip to the store, trip on an excursion, acquaintance. Participants must get out of any difficult situation using the vocabulary of only a foreign language. The problem situation maybe this: you get lost in an unfamiliar city and trying to figure out how to get to the hotel whose address you forgot or lost.

At the second stage of learning a foreign language, dramatization is replaced by a more complicated type of game, and intelligence is already connected here. This team is like the well-known "Brain Ring". Such training allows students to improve their horizons relative to the country whose language is being studied, as well as check the general level of knowledge, ingenuity, erudition, logic. An important point here is the competition itself, the desire to win. This makes participants think faster, moreover in a foreign language.

A communicative methodology also practices discussion games. The essence of these games is to discuss and analyze relevant topics of concern to students. Each student expresses his point of view regarding a particular issue. The teacher guides students, develops the topic, asks leading questions, expresses his opinion. Topics the discussions are very diverse, you can discuss your favorite films, music, environmental issues, and unemployment, attitudes towards marriage and divorce, etc. These discussions require a relaxed atmosphere and help younger students communicate in a foreign language without worry. Such simple communication removes psychological fear and tension, students gradually begin to express their thoughts competently and clearly.

These are the main features of the most popular communicative system for teaching foreign languages. This technique has become popular due to its effectiveness. You don't need to memorize the rules and language formulas, you just need to relax and learn to communicate in a foreign language. The communicative method creates all the conditions for this.

Reference:

1. Lynch, T. (1996). Communication in the Language Classroom (Vol. Fourth Impression). England: Oxford University Press
2. Lynch, T. (1996). Communication in the Language Classroom (Vol. Fourth Impression). England: Oxford University Press. 2.Petrie, P. (2011). Communication Skills for Working with Children and Young People: Introducing Social Pedagogy (3rd ed.). London: Jessica Kingsley Publishers.

МАКТАБДА ERGASHTIRUVCHI BOG'LOVCHILARNING SINTAGMATIK MUNOSABATLARINI O'RGANISH

**Bobomurodova Munira,
Navoiy viloyat Navbahor tuman 1-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Hozirgi kunga qadar maydon nazariyasi leksik va sintaktik sathlarga nisbatan qo'llangan bolib, yordamchi so'zlar, xususan, ergashtiruvchi bog'lovchilar bu jihatdan o'rganilmagan. Bog'lovchilarning semantik-funksional maydoni, ular o'rtaсидаги paradigmatic, funksional va strukturonomik munosabatlarni oydinlashtirishi zarur.

O'zbek tilida yordamchi so'zlardan faqat ko'makchilar chuqurroq o'rganilgan, uning boshqa yordamchi so'zlarda farqi, semantik-grammatik xususiyatlari aniq bo'lganligi uchun bir so'zning o'zi ham ko'makchi, ham bog'lovchi funksiyalarini bajarib kelganda ham, ularning qaysi sintaktik qurshovda bog'lovchi, qaysi pozitsiyada ko'makchi ekanligini osonlikcha farqlash mumkin. Chunki ko'makchilar har doim ot yoki otlangan so'zlardan keyin keladi va o'zidan oldin kelgan so'z bilan birgalikda bir so'roqqa jayob bo'ladi. Bog'loychi va yuklamalar esa bunday xususiyatga ega emas. Ergashtiruychi bog'loychilarning matn ichidagi vazifasi ham alohida o'rganilishi zarur bo'lgan masalalardan hisoblanadi. Chunki ergashtiruychi bog'loychilar tobe munosabatga olib keladi. Matn ichidagi qismlar ham tobe munosabatga bo'lib, bu vaziyatda ergashtiruychi bog'lovchilarning o'rni va vazifasiga aniqlik kiritish zaruriyatga aylanadi.

Ergashtiruychi bog'loychi vositalarning paradigmatic (uyadoshlik) munosabatiga ko'ra turlarni aniqlash uchun morfemika sathiga xos birliliklarning o'zaro munosabati, bir-birini taqozo etuvchi, shartlangan aloqalar fonida olinishi zarur. Til birligini mohiyatini uning o'zida emas, balki mazkur til birligi bilan boshqa til birliliklari o'rtaсида amalga oshadigan munosabatlar va aloqalar tizimidan izlash lozimdir. Gi potaksis butunliklarning qismlari orasidagi aloqaning turli-tumanligi, ularning struktura va semantik xususiyatlari ularning nazariy asosini belgilashni talab etadi.

Bog'lovchi vosita ikki sodda gapni ham grammatic, ham semantik jihatdan bog'lashi natijasida yangi mazmunga, yangi sifatga ega bo'lgan sintaktik butunlikni yuzaga keltiradi. Bu butunlikning qismlari ajratilganda esa, ana shu yangi sifat yo'qoladi. Shu sababdan ergashtiruychi bog'loychi vositalarning sistemadagi o'rnnini belgilashdaan'anaviy tilshunoslikdagi ergash gapli qo'shmagaplar atamasi o'rnidagi potaksis butunlik (GB) atamasi qo'llanildi. Ergashtiruychi bog'loychi vositalarning ham o'ziga xos ma'nosi mavjud.

Mustaqil so'zlarning leksik ma'nosi asosiy bo'lib, modal ma'nosi ana shu Grammatic ma'nosi unga yo'ldosh bo'lsa, ergashtiruychi bog'loychi vositalarning grammatic ma'nosi asosiy bo'lib, modal ma'nosi ana shu grammatic ma'nodan kelib chiqadi. Ergashtiruvchi bog'loychi vositalarning grammatic ma'nosi ularning vazifasiga mos bo'lib, tobe munosabatni ifodalash bilan tugallikka ega bo'ladi. Agar ergashtiruvchi bog'lovchi vositalar bir grammatic funksiyaga ega bo'lsa ham, lekin ular anglatadigan modal ma'nolar bir-hil emas. Tobelikning mohiyatini ochish uchun tashqi shakl yetarli emas, shakl bilan ma'no birgalikda o'rganiladi.

Gi potaksis butunlikqismlari bo'lgan hokim va tobe gaplarni struktur vasemantik, sinsemantiyabelgisiga ko'ra quyidagi turlarini ajratish mumkin:

1. Potensial avtosemantik gaplar.
2. Struktur-sinsemantik gaplar.
3. Sinsemantik gaplar.
4. Asemantik gaplar.

Potensial avtosemantik ya struktur-sinsemantik gaplarda to'liq predikatsiya mavjud bo'lib, oddiy shakldagi semantik yadroga ega bo'ladi. Bu semantik yadro sodda gapning semantik yadrosidan boshqa semantik maydonlar bilan qo'shilishi, uyg'unlashishi hususiyatiga ega ekanligi bilan farqlanadi. Sinsemantik gaplarda esa to'liq bo'limgan predikatsiya bo'lib, ular potensial avtosemantik struktur-sinsemantik gaplar bilan birgalikda murakkab shakldagi semantik yadroga ega bo'ladi. Agar hokim qism ham, tobe qism ham sinsemantik gap bilan ifodalangan bo'lsa, bunday gi potaksis butunlik ikki to'liq bo'limgan predikasiyadan hosil bo'lgan o'ta murakkab semantik yadroga ega bo'ladi.

Gapda ergashtiruvchi vositalar semantik jihatdan bir paradigmada turlicha munosabatlar asosida yaxlit butunlikni, sistemi tashkil qiladi. Lekin nutqiy jarayonda xususiy ma'nolari bilan darajalanadi. O'zlarini ifodalagan xususiy ma'nolari ishtirot etayotgan gapning mazmuniy tuzilishini o'zgartiradi. Shuning uchun bog'lovchilarning munosabatdorlik asosida o'rganish maqsadga muvofiqliqdir. Bunday o'rganish bog'lovchilagning o'rganishdagi ba'zi chalkashliklarga chek qo'yadi.

SO'ZNING NUTQDA QO'LLANISH USULLARI

Mustafoyeva Nigora,

**Navoiy viloyat Xatirchi tuman 2-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Inson til orqali o'z fikrini bayon qiladi, ya'ni boshqalarga axborot beradi va shu vosita bilan boshqalarning fikrini ham anglaydi. Til tilsimining qudratini terantasavvur etish va bu qudratni tugalishga solish uchun muntazam mahorat va malaka talab qiladigan narsa tilning o'z mohiyatida mavjud. Til mohiyatan bitmastuganmas, cheksiz-chegarasiz ifoda imkoniyatlarining jamidir.

Har bir shaxsning kimligi uning tili orqali namoyon bo'ladi. Shu bois ajodolarimiz so'zlash madaniyatiga alohida ahamiyat bergenlar. Nutq madaniyati jamiyat madaniy-ma'rifiy taraqqiyotining, millat ma'naviy kamolotining muhim belgisidir.

So'z har qanday tasavvur, har qanday fikrning libosidir. So'z til va nutqning muhim elementlaridan biridir. 'Ulug bobokalonimiz, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyandas, millatimizning g'ururi Alisher Navoiyning aksariyat asarlari, xususan, "Xamsa" dostonidagi bir necha boblar so'z ta'rifiga bag'ishlangan. Sho'ir, avvalo, hayot mohiyati hisoblangan to'rt unsur: suv, havo, olov, tuproqning ham, yetti qavat osmondag'i yetti sayyoraning ham so'z tufayli vujudga kelganinita'kidlaydi:

To'rt sadaf gavharning durji ul,

Yetti falak axtarining burji ul.

Alisher Navoiyning teran tafakkuri va bepoyon badiiy taxayyuli mahsuli bo'l mish benazir so'z durdonalari tilimizning butun salohiyatini namoyon etuvchiulkan qomusdir. Shuning uchun ham O'zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov aytganlaridek, "Ona tiliga muhabbat, uning beqiyos boyligi va buyukligini anglash tuyg'usi ham bizning ongu shuurimiz, yuragimizga avvalo Navoiy asarlari bilan kirib keladi". Fikrning aniq va ravshan bo'lishi so'zdan to'g'ri foydalanishga bog'liq. So'zdan to'g'ri foydalanish uchun esa, avvalo, uning lug'aviy ma'nosini anglash zarur. Lekin buning o'zi yetarli emas. Fikrni to'g'ri, aniq ifodalash va tushunish uchun so'z ma'nolari doirasini, uning matnda ifoda etgan ottenkalari va ma'no ekvalentlarini ham chuqur bilmoq kerak.

Masalan, "yurmoq" fe'li.

1) qadam tashla bolg'a bosmoq, qadamlab jilmoq. Tez yurmoq. Sekin yurmoq. Oqsab yurmoq.

2) Ma'lum yo'nalishda harakat qilmoq, bir joydan boshqa joyga jilmoq, bormoq yoki ketmoq (asosan transport vositasi haqida). Mashina chap tomon gayurdi.

3) Umuman, bir joydan jilmoq, siljimoq (suzmoq, sudralmoq, o'rmalamoq va sh.k)

4) Kezish, aylanish, sayohat va sh.k.da bo'lmoq;

5) Hayot kechirmoq, yashamoq;

6) Ish-faoliyat va sh.k da birga bo'lmoq.

7) Qatnamoq;

8) Davom etmoq (o'zi birikib kelgan so'z bildirgan holatda);

9) Shaxmat, qarta, domino kabi o'yinlarda o'z navbatida, navbatli kelganda harakat qilmoq, o'ynamoq, yurishqilmoq.

10) Harakatga kelmoq, ishlaturmoq, ishlamoq (mexanizmlar haqida)ma'nolarni bildiradiki, buni anglamagan kishi fikrni to'g'ri ifodalay olmaydi va to'g'ri tushunmaydi.

Ma'lumki, fikr og'zaki va yozma ravishda bayon etiladi. Har ikki shaklda ham so'z ishlatishda ehtiyyotkorlik, mas'uliyat kerak. Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Alisher Navoiy, Bobur kabi shoirlarimiz asarlarida so'zni o'ylab ishlatish zarurligi ta'kidlaganlar.

Og'zaki nutqda so'z qo'llashdagi ayrim nuqsonlar umumiy fikr ichida sezilmay qolishi yoki tinglovchiuni to'g'ri tushuna bilishi mumkin. Lekin yozma nutqda bunday qilib bo'lmaydi. Yozma nutqda har bir so'zning nominativ, denotative va konnotativ ma'nolari jiddiy hisobga olinishi lozim. Aks holda fikr noaniq yoki xira bo'lib qolishi mumkin.

So'z tanlashda quyidagi xatolar sodir bo'lishi mumkin:

1. So'zni noto'g'ri qo'llash.

2. So'zni o'rinsiz takrorlash.

3. So'zni ortiqcha qo'llash.

4. So'zni tushirib qoldirish.

So'z ishlatishdagi xatoliklardan yana biri so'zlarni buzib, farqiga bormay ishlatishdir. Nutq madaniyatini yuksaltirish uchun kurash kuchaygan, kishilarning fikr bayonida aniqlik katalashib bortayotgan hozigi kunda

bunday xatolarga yo'lqo'yishni odatiy hol deb bo'lmaydi.

So'zlar atash vazifasini bajarganda uslubiy ta'sirchanlikdan xoli bo'ladi. Ma'lumki, so'zlar tushunchalarni ifodalashi bilan birga ana shu tushunchalarga inson munosabatini ham ifodalaydi. O'zbek tili jahondagi eng boy tillardan biri bo'lib, ko'p lug'aviy birliklar ko'p ma'nolidir. Kishilar o'zining kundalik hayotida yangi paydo bo'lgan tushunchalarning har biri uchun alohida alohida so'zlar qo'llayveradigan bo'lsa, so'zlarning soni o'ta ko'payib ketib, ularni xotirada saqlash mumkin bo'lmay qoladi. Natijada tildan foydalanish ham qiyinlashib, u sekin-asta yaroqsiz holga kelib qolgan bo'lardi. Shuning uchun ham har qaysi tilda sanoqli til birliklarining turli xil kombinatsiyalaridan cheksiz tushuncha va fikrlarni ifodalashga harakat qilinadi. Ana shunday harakat tufayli tilda ilgari mavjud bo'lgan so'zlarga yangi-yangi ma'nolar yuklanadi. Fikrning aniq va ravshan bo'lishi nutqda so'zdan to'g'ri foydalanish, uning lug'aviy ma'nosini anglash zarur.

JADID ADABIYOTI VAKILLARI IJODINI O'RGATISHDA AKT VOSITALARIDAN FOYDALANISH

Muxammedova Marhabo,
Navoiy viloyat Qiziltepa tuman 17-umumta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Abdulla Avloniy, Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Usmon Nosir singari ko'plab adiblar ijodini o'rganish oldidan kirish mashg'ulotini qatag'on yillari mafkurasi va siyosiy qatag'on qurbonlarining shaxsiyatiga, ayniqsa ularning erk va ozodlik, millat taqdiri va milliy madaniyatga oid slaydlar namoyishiga o'quvchilar e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Yangi o'zbek adabiyotining tug'ilishi, shakllanishi, rivoji bir asr davomida uch xil ijtimoiy tuzum - chorizmi istibdodi, chorizm hokimiyati va niyoyat, istiqlol davrida, xilma-xil siyosiy, mafkuraviy oqimlar - jadidchilik, bolshevizm va milliy istiqlol mafkurasi ta'sirida taraqqiy etdi. Jadid adabiyotida mustamlaka istibdodiga qarshi xalqdagi nafrat, birinchi jahon urushi, milliy ozodlik harakatlari, 1916-yilgi xalq g'alayonlari, 1917-yilgi fevral inqilobi, Oktabr to'ntarilishi, bolsheviklarning hokimiyat tebasiga kelishi, o'lkadagi fuqarolar urushi, sho'ro hokimiyatining ko'plab tadbirlari - yer-suv islohoti, kollektivlashtirish, mamlakatni sanoatlashtirish, "madaniy inqilob", kompartiyaning adabiy siyosati, g'oyaviy-siyosiy kurash vasvasasi, 30-yillardagi mislsiz qirg'inlar kabi hodisalari aks ettirildi. Bularning barchasi o'sha asr adabiyotiga o'ziga xos xususiyatlar baxsh etdi.

Jadid adabiyoti ya'ni 20-30-yillar adabiyoti milliy badiiy madaniyatimiz tarixining keyingi bosqichlaridan shu jihat bilan farqlanadiki, bu davrda yagona Yozuvchilar uyushmasi tashkil etildi. Barcha yozuvchilari yagona ijodiy metod - realizm metodi ishlab chiqarilganiga qaramay, ozmi-ko'pmi fikrlar erkinligiga, ijod erkinligiga erishdilar.

Jadid adabiyotiga demokratik ruhdagi inqiloblar o'z ta'sirini ko'rsatgan. Eron va Turkiyadagi inqilobiy voqealar, ayniqsa, 1905-yil rus inqilobi Turkiston xalqlari hayotiga yangi g'oyalarni olib kirdi. Bog'chasaroyda Ismoil G'aspirali tomonian chiqarilgan "Tarjimon" gazetasining Turkistonda tarqalishi ham xuddi shu davrga to'g'ri keladi. Ovro'ponning eng taraqqiy etgan mamlakatlari hayoti bilan tanishgan G'aspirali o'z gazetasi orqali dunyoviy fanlardan ham bilim beruvchi maktablar ochish, xalqni ma'rifatli qilish masalarini targ'ib etadi.

Jadidlar jamiyat hayotiga yangi g'oyalarni olib kira boshlaganlarida, matassib kishilarning qattiq kishilarga uchrashdilar va ularning sa'y-xarakatlari bilan aksar jadidlar kofir deb e'lon qilindi.

XX asrning boshlarida I. Gaspirali ta'sirida Turkistonda dastlabki "Usuli savtiya" maktablarini ochgan va jadidchilik xarakatini boshlab bergen yoshlar Buxoro yoki boshqa shaharlardagi eski, maktab, madrasa va qorixonalarda diniy ta'lim olgan kishilardir. Ular jadidlar guruhini tashkil etdilar: ular insoniyat tarixida katta inqilobiy o'zgarish yasovchi davrning kelganini va endi, eskicha, jaholat va nodonlik muhitida yashash mumkin emasligini tushunib yetdilar.

Jadidlar birinchi navbatda, "Usuli savtiya" maktablari orqali xalqni savodli qilish, uning ongini oshirish va ma'rifatlashgan, taraqqiyashgan xalq yordami bilan mustamlaka kishanlarini parchalash vazifasini o'z oldilariga qo'ydilar. Jadidchilik, ya'ni milliy uyg'onish xarakatining pirovard maqsadi chor hukumatini 1905-yil inqilobiga o'xshash omnaviy harakatlar yordamida ag'darib tashlash va o'lkaning mustaqilligiga erishish edi. Shu maqsaddajadidlar, birinchidan, yangi tipdag'i maktablar ochib vauning maktablar uchun darslik hamda qo'llanmalar yaratib, halq ommasini maktab va maorif bilan oshno qildilar. Ikkinchidan, jadidlr halqni uyg'otishda targ'ibot va tashviqot ishlarining muhimligini his etib, "Qora xalqni oqartirmaq va ko'zini ochmoq" maqsadida matbuot masalalariga g'oyat katta e'tibor berdilar. Abdulla Avloniy yozganidek "Bu maqsadg'a erishmoq uchun gazit chiqarmoqni munosib ko'rib, uyushmaning harakati bilan o'zbek tilida gazetalar chiqarildi". Uchinchidan, ular jadid adabiyotini maydonga keltirib, o'z g'oyalarni she'riy nasriy va demokratik asarlar orqali xalq ommasi ongiga yetkazishga intildilar. Nihoyat, to'rtinchidan, shu davrda katta ta'sir kuchiga ega bo'lgan jadid teatri vujudga keldi. Jadidchilik harakati namoyonalari ana shu to'rt jabhadan samarali foydalangan holda xalq ommasi orsida dalil kirib bordilar.

Ulamolarning xalq o'rtasidagi obro'-e'tiborini tushirishga harakat qilgan, din, millat, Vatan nomidan aytilgan fikrlari bilan yoshlarni milliy ozodlik va milliy madaniyat uchun kurashga chaqirgan bu gazetalar tez fursatda shuhrat topdi va shu sababdan tez orada yopildi.

1910-yillarda jadid matbuoti bilan birgalika jadid adabiyoti ham maydonga keldi. Bu adabiyot asosan 1905-1918-yillarda shakllanib, Turkiston muxtoriyatining mag'lubiyatga uchrashi bilan o'z umrini tugatdi va uning aksar vakilari sho'ro hokimiyati bilan murosaga kirishdilar.

Jadid adabiyoti garchand qisqa umr ko'rgan bo'lsa-da, jadid yozuvchilari badiiy ijodning qariyb barcha turlari isloh etilishi va taraqqiy qilishishga katta hissa qo'shdilar. Eng muhimmi, xalqni uyg'otib, uning 1916-yili o'z haq-huquqini talab etib, maydonga chiqishiga yo'l ochib berdilar.

Jadid adabiyoti Mahmudxo'ja Bexbudiy va Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy va Hamza, Fitrat va Cho'lpon singari ulug' yozuvchilarni yetkazib berdi. Afsuski, bu yozuvchilarni yashagan tarixiy davri ularning ijodiy imkoniyatlari to'la yuzaga chiqishi uchun imkon bermadi. Ammo, shunga qaramay, ular o'zbek xalqining milliy uyg'onishi, mustaqil o'zbek davlatining vujudga kelishi yo'lida fidokorlik bilan ijod qildilar. O'zbek jadid adabiyoti beshigini tebratgan bu yozuvçilar ijodining ahamiyati, avvalo, shu narsa bilan belgilanadi.

Maktab dasturida mana shu voqealar slaydlar asosida yoritib berilsa, darsning samaradorligi yanada ortadi. O'quvchilar jadid adabiyoti vakillarini suratlari orqali taniydlilar. Har bir ijodkor asari bilan birga ko'rsatilib o'tilishi va yosh avlodga yaqindan tanitilishi kerak.

ADABIYOT DARSLARIDA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH

**Muxammedova Shaxnoza,
Navoiy viloyat Qiziltepa tuman 1-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Ma'lumki, adabiyot darslarida innovatsiya va ilg'or xorijiy tajribalar muhim ahamiyat kasb etadi. Buni biz grafik tashkil etuvchilar yoki organayzerlar misolida ko'rib chiqishimiz mumkin. Grafik tashkil etuvchilarga "Insert" usuli, "Toifali jadval", "Konseptual jadval", "BBB" usuli, "Klaster" sxemasi, "T-jadvali", "Venn diagrammasi", "SWOT-tahlili", "Baliq skeleti", "Muammoli vaziyat" sxema va diagramma kabilalar kiradi.

Organayzer inglizcha "tashkil etuvchi, grafik tashkil etuvchi" ma'nosini bildiradi. Axborot texnologiyalari sohasi atamasi sifatida ishlataladi. Aniqrog'i, Power-point va shu kabi dasturlarda tayyorlanadigan vizual ko'rgazmali namoyish usuli hisoblanadi. Tahliliy ma'umotlarni ko'rgazmali taqdim etish usullari va vositalari sifatida organayzerlar (grafik tashkil etuvchilar) ning vazifasi muhim hisoblanadi.

Ma'lumotlarni ko'rgazmali taqdim etish usullari va vositalari: grafik tashkil etuvchilar. Ushbu bo'limda ma'umotlarni tarkiblashtirish va umumlashtirish usul va vositalari, o'rganilayotgan tushunchalar o'rtasida aloqa va aloqadorlikni o'rnatish, ma'umotlarni tahlil qilish, solishtirish va taqqoslash, muammolarni hal etishni rejalashtirish kabi masalalar o'rganiladi.

Grafik tashkil etuvchi - fikriy jarayonlarni ko'rgazmali taqdim etish vositasi. Ular ma'umotlarni tarkiblashtirish va tarkibiy bo'lib chiqish usul va vositalari, o'rganilayotgan tushunchalar (hodisalar, voqealar, mavzular va shu kabilar) o'rtasida aloqa va aloqadorlik o'rnatishga o'rgatadi. "Ming marta eshitgandan ko'ra bir marta ko'rgan yaxshi" degan naql bor. Og'zaki ravishda materiallarni o'zlashtirish ko'rsatkichi 10 foiz bo'lgan sharoitda dars o'tish samarasiz bo'ladi. Mashg'ulotlarda o'quv materialni ko'rgazmali shaklda taqdim etish lozim.

Dars o'tish qulay va jonli bo'lishi uchun turli ko'rgazmali qurollar ishlab chiqish zarur bo'ladi. Ulardan o'z vaqtida va o'rnida foydalanishga harakat qilish kerak. Murakkab mavzuni o'quvchilar ongiga osongina yetkazish uchun organayzerlardan foydalanilanish tavsiya etiladi.

Bunday samarali usullardan "Insert" usulidir. Insert so'zi inglizcha joylashtirmoq, belgi qoymoq ma'nosini beradi hamda mustaqil o'qish, ma'ruza tinglash jarayonida olinadigan ma'lumotlarni bir tizimga keltirishga imkoniyat yaratadi. O'quvchilarda oldindan olingan ma'lumotni yangisi bilan o'zaro bog'lash qobiliyatini shakllantirishga imkon beradi.

Bunda o'qish vaqtida olingan ma'lumot yakka tartibda taqsimlanadi: matnda belgi qo'yilgan mos ravishda jadval ustunlariga "joylashtiriladi":

- V - haqida olingan bilim (ma'lumot)ga mos keladi;
.... haqidagi bilimga qarama-qarshi;
+ - yangi ma'lumot sanaladi;
? - tushunarsiz qoshimcha ma'lumot.

INSERT JADVALI

V	+	-	?

Insert - samarali o'qish va fikrlash uchun matnda belgilashning interfaol tizimi. Insert - avvalgi bilimlarni faollashtirish va matnda belgilash uchun savollarning qo'yilish muolajasi. Shundan so'ng, matnda uchraydigan, har turdag'i axborotlarning belgilanishi. Insert - matn bilan ishslash jarayonida ta'lim oluvchiga o'zining mustaqil bilim olishini faol kuzatish imkonini ta'minlovchi kuchli asbob.

Insert - o'zlashtirishning majmuali vazifalarini yechish va o'quv materialini mustahkamlash, kitob bilan ishslashning o'quv malakalarini rivojlantirish uchun foydalaniadigan o'qitish usulidir.

"Klaster" usuli adabiyot darslarini sifatlari va samarali tashkil etishda juda muhim usul hisoblanadi. Klaster inglizcha tutam, bog'lam ma'nosini beradi. Klaster axborot xaritasini tuzish yo'li, barcha tuzilmaning mohiyatini markazlashtirish va aniqlash uchun qandaydir biror asosiy omil atrofida g'oyalarni yig'ishga

imkon beradigan grafik organayzer hisoblanadi. Ma'lumot xaritasini tuzish vositasi - barcha fikr konstitutsiyasini fokuslash va aniqlash uchun qandaydir asosiy omil atrofida g'oyalarni yig'ish. Bilimlar faollashishini ta'minlaydi, mavzu bo'yicha fikrlash jarayonida yangicha g'oyalar taqdim etishga erkin va ochiq kirib borishga yordam beradi.

Klasterni tuzish qoidalari bilan tanishadi. Sinf doskasi yoki katta qog'oz varag'i markazida kalit so'zlar 1-2 so'zdan iborat mavzu nomlanishi yoziladi. Kalit so'zlar bilan g'oya bo'yicha yon tomonidan kichkina hajmdagi aylanaga "yo'ldoshlar" yoziladi - ushbu mavzu bilan aloqador so'z yoki so'z birikmasi. Ular chiziq bilan "bosh" so'zga bog'laniladi. Ushbu yo'ldoshlar"da "kichik yo'ldoshlar" ham bo'lishi mumkin va boshqalar. Yozuv ajratilgan vaqt tugagunga yoki g'oya yo'qotilmaguncha davom ettiriladi. Mulohazalar uchun klasterlar almashtiriladi.

Klasterni tuzish qoidasi.

1. Aqlingizga kelgan barchani yozing. G'oya sifatini muhokama qilmang; ularni oddiy holda yozing.
2. Orfografiya va boshqa omillarga e'tibor bermang.
3. Ajratilgan vaqt tugaguncha yozuvni to'xtatmang. Agarda aqlingizda g'oyalar kelishi birdan to'xtasa, u holda qog'ozga rasm chizing, qachonki yangi g'oyalar paydo bo'limguncha.
4. Ko'proq aloqa bo'lishligiga harakat qiling. G'oyalar soni, ular oqimi va ular o'rtaсидаги о'заро aloqadorlikka chegaralanmang.

Fikrlarning tarmoqlanishi - bu pedagogik strategiya bo'lib, u o'quvchilarni biron bir mavzunni chuqur o'rganishlariga yordam berib, o'quvchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma-ketlik bilan uzviy bog'lagan holda tarmoqlashlariga o'rgatadi.

Bu usul biron mavzuni chuqur o'rganish va o'quvchilarning fikrlash faoliyatini jadallashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin.

NAVOIY ASARLARIDA TASAVVUF CHIZGILARI

**Muxiddinova Gulmexra,
Navoiy viloyat Qiziltepa tuman
17-umumta'lim maktabi ona tili
va adabiyot fani o'qituvchisi**

Adabiyot ma'naviyat xazinasidir. Darhaqiqat, uning bag'rida hozirga qadar insoniyat ardoqlab kelayotgan eng tansiq hislar, latif tuyg'ular - insonparvarlik,adolat, shafqat, o'zaro hamjihatlik, do'stlik mehr va muruvvat, sevgi va muhabbat, go'zallikka tashnalik singari o'lmas insoniy tuyg'ular jamuljamadir.

Ulug' shoir asarlarida har bir detal, sujet lavhalari timsollar tilida gapiradi, ya'ni u bir badiiy maqsadni turli lavhalar orqali bayon qiladi. Shu jihatdan olib qaraganda, Navoiy lirikasida ham, "Xamsa" dostonlarida ham yagona bir g'oya bor: bu insонning Haq tomon ko'tarilishidirdir. Alisher Navoiy ijodida dunyo go'zalligi ilohiy husn jamolning davomi va moddiy ifodasi sifatida qaraladi. Shoир uchun olam va odam yagonadir, ruh va jism birgadir. U kuylagan reallik ilohiy sifatlarning mazhari va jilosи. Ilohiy mazhardan ilohiy manbaga qarab boradigan ruh ular uchun eng go'zal ruhdir.

Qatra dengizdan nishona, dengizning mohiyati qatrada ifodalangan. Shu singari inson ruhida ham Olloh sifatlari mujassam. Vaqtincha g'ariblikda, musofirlikda bo'lган inson ruhi hijron dog'ida qiynalib, azob chekadi. Ammo, ruh moddiylikdan poklansa, musaffo shabnamday bo'lib, Dengizga ya'ni asliga borib qo'shilishi mumkin. Bu esa faqat ilohiy ma'rifat orqali, ya'ni o'zini anglash va shu asosda o'z Rabbisini tanish orqali qo'lga kiritiladi.

"Farhod va Shirin" dostonining markaziy qahramoni Farhod ham solih timsolidir. Navoiy e'tiqodiga ko'ra, oshiqlik va shohlik umuman bir-biriga kelishmaydigan tushunchalardir. Navoiy Haq yo'lida sayr qiluvchi orif inson ishq bilan saltanat sohibi shoh ishqini solishtiradi va haqiqiy oshiқ qanday bo'lishi kerakligini Farhod tilidan bayon etadi. Haqiqiy oshiқ chindan ham o'zini unutgan majnundir. Oshiқ bir parvonadir, hamisha shamga intilguvchi, u bir zarradir quyoshga intilguvchi, u bir qatra kabidir, dengiz mavjlariga qo'shilishi qo'msaguvchi. Dunyo moliga hirs qo'yanlar uchun bu dunyoda shohlikdin ulug'roq martaba yo'q, ammo ishq sohibi Farhod uchun bu kifoya emas, uning ko'ngli hamisha bir dard iskanjasida yonaveradi, o'rtanaveradi. U vujudini o'rtayotgan dardning boisini bilishi lozim edi. U toj-taxt ilinji, ganj-u xazinadan butkul voz kechib, ishq gavharini tanladi. Xisrav bo'lsa, shohlik g'ururi bilan mast, demak, ilohiy ishqqa noloyiq. Xisravning savollari, do'q-po'pisalariga Farhod orifona javoblar qaytarib, uni mulzam qiladi. Ushbu "munozara" Nizomiy Ganjaviyning "Xusrav va Shirin" va Xusrav Dehlaviyning "Shirin va Xusrav" dostonlarida ham bor. Biroq ularda ishq masalasida ikki qutbning to'qnashuvi, shoh-u darvesh dunyoqarashidagi chuqur ziddiyat Navoiyda bo'lganidek, keskin va aniq ifodalangan emas. Voqeан, ulug' o'zbek shoiri uni "Farhod va Shiirn" dostoni muqaddimasidayoq qayd etib, salaflarda tasavvufiy orifona ishq tasviri namoyon emas.

Alisher Navoiyning "Farhod va Shiirn" dostoni sarguzasht assarning mukammal turidir.

Asardagi tasavvufiy g'oya, insoniylik mohiyati haqidagi qarashlar go'zal badiiy libosda berilgan. Bu badiiylikni ta'minlagan muhim omillardan biri, dostondagi badiiy-tasviriy vositalardir. Dostonda Navoiyning mahorati so'z qo'llashdan tortib, tovushlardan foydalanishigacha bo'y-bastini ko'rsatib turibdi.

Ulug' shoir dostonni o'qiganlar ko'zidan yoshlar oqizishini istaydi. "Shu bilan birga, deydi davom etib, xoh oshkora o'qilsin, xoh pinhona - bu asarimni ko'z ichidagi yoshdek asraydigan qil. So'z ahllariga uni sarmoya qil: qanday gavhar nazm qilmoqchi bo'lsalar, unga zeb-ziynat etgil, zamon qutisini u bilan to'ldirib falak bo'shlig'ini ham u bilan to'lat. Kimki uni sindirsa, o'zini sindirgil. Qutlug' ko'rgan odamlarga esa baxtiyorlikni ravo ko'r", - deya niyat qiladi.

Alisher Navoiy butun umrini xalqning baxt-saodati, yurt tinchligi, mamlakat taraqqiyotiga baxsh etganligi tufayli shunday yuksak saodatga tuyassar bo'ldi. Alisher Navoiyning shaxsiyati, ijtimoiy-siyosiy faoliyati, shoир sifatida yaratgan asarlari, olim sifatida olib borgan tadqiqotlari hamon o'rganib kelinmoqda va bundan keyin ham o'rganiladi. Shu bois, Alisher Navoiy ijodi adabiyotimizning milliy iftixori sanaladi.

Badiiy adabiyot insонning ma'naviy olamini boyitadi, ruhiyatini tarbiyalaydi, qalbimiz va ongimizda odamiylik hislarini parvarishlaydi. Badiiy adabiyotning asosiy quroli badiiy so'zdir. O'zi ko'zga ham ko'rinnmaydigan so'z yordamida nafaqat atrofdagi narsa-hodisalarni, balki boshdagи o'ylar, ko'ngildagi sezimlarga qadar ifodalash mumkin. Insonning o'y-xayollari, istag-u armonlari badiiy adabiyotda to'la aks etadi.

O'zbek millatining qon-qoniga adabiyotga oshuftalik hissi singib ketgan. Ona zaminimizda yaratilgan ko'plab asarlar jahon adabiyoti durdonalari safidan mustahkam o'rin egallab ulgurgan.

Hazrat Navoiy ijodi cheksiz bir ummon, bu ummonda ajabtovur, qimmatbaho marvaridlar bisyor. Bejiz buyuk adibni so'z san'atkori deb atamaymiz. Boisi uning bebaho fikr dengizida so'zlardan terilgan dur-u gavharlar diqqatingizni tortadi.

Qomusiy olimlardan biri bo'lган Ibn Sino "Sharq ko'proq pand-nasihat yo'li bilan, G'arb hayotni real ko'rsatish bilan tarbiyalaydi", - deb ta'kidlagan edi. Darhaqiqat shunday. Hazrat Navoiy sharqona pedagogikaning noyob namunasini o'z asarlariga singdirib yuborgan. Navoiyning shunday hikmatlari borki, u xalqimizning ongiga asrlar davomida singib ketgan.

Uning bundan besh asr avval ilgari surgan g'oyalari bugun ham o'z dolzarbligini va ahamiyatini yo'qotmay kelayotgani bugun dunyo ahlini hayratga solyapti.

UMUMINSONIY QADRIYATLAR ASOSIDA KASBIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH

Nabiyeva Dilnoz Ergashovna,
Navoiy viloyat Karmana tuman 22-umumiyy o'rta ta'lim maktabi
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Xalqimiz ma'naviyatini yuksaltirishda milliy urf-odatlаримиз va ularning zamirida mujassam bo'lган mehr-oqibat, insonni ulug'lash, tinch va osoyishta hayot, do'stlik va totuvlikni qadrlash, turli muammolarni birlashtirish hal qilish kabi ibratlari qadriyatlar, avvalo, o'qituvchi ongiga singgan bo'lishi va shu asosida o'quvchi ongiga singdirilishi, demokratik jamiyat barpo etish va uni mustahkamlash uchun barkamal avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuning uchun hozirgi kun tarbiyachisi:

- pedagogik faoliyatda qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon;
- milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarni, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan, ma'naviy barkamol;
- O'zbekistonning mustaqil davlat sifatida taraqqiy etishiga ishonadigan, vatanparvarlik burchini to'g'ri anglagan e'tiqodli fuqaro;
- mutaxassislikka doir bilimlarni, psixologik, pedagogik bilim va mahoratni, shuningdek nazariy ilmlarni mukammal egallagan;
- o'qituvchilik kasbini va bolalarni yaxshi ko'radigan, har bir o'quvchi ulg'ayib, yaxshi odam bo'lishiga chin ko'ngildan ishonadigan, ularning shaxs sifatida rivojlanib, inson sifatida kamol topishiga ko'maklashadigan;
- erkin va ijobiy fikrlay oladigan, talabchan, adolatli, odobli bo'limg'i darkor.

Ushbu qadriyatlar ta'lim-tarbiya asosida yosh avlod ongiga singdiriladi. Mamlakatimiz ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilar va tarbiyachilarining pedagogik mahoratida umumbashariy qadriyatlar ularning ma'naviy dunyosi naqadar keng ekanligini namoyish etadi. Buyuk allomalarimizning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarida umuminsoniy, ma'naviy qadriyatlarga bo'lган e'tibor asosiy o'rinn tutadi. Ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'l mish ilm-u ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining asosi deb bilganlar. Inson xulqi va xatti-harakati aqlga, ilm-fanni o'rganishga hamda ma'rifatga asoslangandagina kamolotga erishadi.

Yosh avlodni tarbiyalashda ularga ilmiy bilimlarni berish bilan birga ma'naviy bilimlarni ham berish hamda umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash maqsadga muvofiqdir. Shunday ekan bu maqsadlarga erishish uchun, eng avvalo, o'qituvchining ma'naviy dunyosi va umuminsoniy qadriyatlarga nisbatan munosabati juda yuqori darajada bo'lishi kerak.

O'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonlarini tashkil etishda ma'lum omillarga e'tibor qaratish zarur:

- o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonlari samaradorligi o'qituvchilar faolligi va mustaqil ta'lim olish faoliyatiga bog'liqligi;
- ta'lim muassasasida o'qituvchi shaxsining rivojlanishiga turli darajada ta'sir ko'rsatuvchi tarbiyaviy munosabatlar jarayonlari o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonlarining komponenti sifatida ahamiyatiligi;
- tarbiyaviy munosabatlarning asosiy shakllaridan biri bo'lган inson-kitob-inson munosabatlarini, ya'ni inson-kitob-inson munosabatlari jarayonda ham o'zaro ta'sir jarayoni mavjudligini inobatga olish o'qituvchilarining kasbiy kompetentliligi jarayonlarini ilmiy asosda tashkil etishda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Buyuk Sharq allomalarining fikrlariga ko'ra, insonparvarlik g'oyalaring amalga oshishi ma'naviy barkamollikka erishish, bilimli va ma'rifatli bo'lishga bog'liq. Shuning uchun ham ular ilmlililikni insoniy qadriyat darajasida ulug'lab, jamiyatning barcha a'zolarini ilm egallashga chaqiradilar, muallimlarning mehnatini qadrlaydilar. Shu jumladan, Abu Rayhon Beruniy bilim-umuminsoniy qadriyatlarni o'rganishning kaliti ekanligini alohida ta'kidlab, shunday yozadi: "Ilmnинг foydasi ochko'zlik bilan oltin, kumush to'plash uchun bo'lmay, balki u orqali inson uchun zarur narsalarga ega bo'lishdir". Demak, umuminsoniy qadriyatlarning mohiyatini pedagogik nuqtayi nazardan izohlaganimizda, insonning ma'naviy ehtiyojlari asosida paydo bo'lgan, amaliy faoliyatda davr sinovidan muvaffaqiyatli o'tgan, o'z shakl va mazmunida xalqning ma'naviy olamini mujassam etgan, asrlar davomida xalqning ma'naviy madaniyatini shakllantirish

manbayi sifatida qadrlanib kelingan ma'naviy- ruhiy xatti-harakatlar, narsa va hodisalar tushuniladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta'lif tizimidagi islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan o'qituvchi mehnati faoliyatining umuminsoniy qadriyatlarga yo'naltirilganligiga bog'liq. O'qituvchi o'zining qizg'in mehnat faoliyati va kasbiy mahorati bilan umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlarga nechog'lik boy ekanligini ta'lif-tarbiya jarayonida namoyish etadi. O'qituvchi mehnatining natijasi bo'l mish komil inson yuksak ma'naviyatni yaratadi va rivojlantiradi, umumbashariy qadriyatlarni asraydi.

Mamlakatimizda "kadrlarni o'qitish va tarbiyalash milliy tiklanish tamoyillari va mustaqillik yutuqlari, xalqning boy milliy, ma'naviy va intellektual salohiyati hamda umumbashariy qadriyatlarga tayangan, insonparvarlikka yo'naltirilgan ta'lifning mazmuni davlat ta'lif standartlari asosida" ("Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" 54-bet) olib boriladi. Ayniqsa, umumbashariy qadriyatlarni asosida ta'lif oluvchining shaxsiga unda ta'lif va bilimlarga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirishga, mustaqil ish tutishni, insoniy qadr-qimmat tuyg'usini shakllantirishga alohida e'tibor beriladi.

Pedagogik faoliyatda umumbashariy qadriyatlarni o'qituvchining qizg'in mehnati evaziga shakllanib boradi va quyidagi muammolar o'qituvchi uchun bugungi kunda eng muhim ahamiyatga ega:

- o'qituvchi mehnatida jamiyatga xos umumbashariy qadriyatlarni o'z maqsadlarining asosi deb bilishi;
- o'qituvchi mehnatida maqsadli qadriyatlarni samarali o'qivchilarga uzatish istagini mavjudligi va imkoniyatlari;
- o'quvchilar maqsadli qadriyatlarni qabul qilishi uchun o'qituvchi tomonidan zarur shart-sharoitlarning yaratilishi.

O'qituvchi mehnatining mohiyatida uning ma'naviy saviyasini ko'rsatadigan intellektual ong, yuksak ma'naviyat, an'analarga va umumbashariy qadriyatlarga tayanadigan zamонавиylig' or yutuqlardan oziqlanadigan milliy dunyoqarash va e'tiqod kabi mezonlar mavjud bo'lishi kerak.

Bizning milliy xususiyatlarimiz umuminsoniy qadriyatlarni bilan bog'lanib ketgan. Asrlar davomida xalqimiz umuminsoniy, umumbashariy qadriyatlarni rivojiga ulkan hissa qo'shgan. Turli millat vakillariga hurmat, ular bilan bahamjihat yashash, diniy bag'rikenglik, dunyoviy bilimlarga intilish, o'zga xalqlarning ilg'or tajribalari va madaniyatini o'rganish kabi xususiyatlar ham xalqimizda azaldan mujassam.

Milliy qadriyatlarni asosida yoshlarimizning iymon-e'tiqodini mustahkamlash, irodasini baquvvat qilish, ularni o'z mustaqil fikriga ega bo'lgan barkamol insonlar etib tarbiyalash har bir o'qituvchi-pedagogning insoniy burchidir.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Abu Rayhon Beruniy: O'ylar, hikmatlar, naqllar, she'rlar. Toshkent.

ADABIYOT DARSLARI SIFAT VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Najimova Nigina,
Navoiy viloyat Uchquduq tuman 3-maktab
o'zbek tili fani o'qituvchisi

Hayot darsligi deb atalmish adabiyot darslari orqali yosh avlodga sifatli ta'llim-tarbiya berish sharaflı vazifamiz ekanligi hammamizga ma'lum. Ushbu jarayonni sifatlari va samarali tashkil etishda bizga interaktiv metodlar yaqindan yordam beradi. Bunday interaktiv metodlardan "SWOT tahlil" usulidan adabiyot darslarda foydalanish orqali biz darsdan ko'zlangan natijaga erisha olish imkoniga ega bo'lamic. Masalan, Abdulla Qahhorning "Dahshat" hikoyasidagi Unsin timsolining tahlilini qilib ko'rmoqchi bo'lsak, quyidagilarga e'tibor beramiz.

Kuch. Unsining asardagi boshqa qahramonlarga nisbatan uning xarakteridagi ustunlik jihatlari, kuchi nimalardan iborat.

Zaiflik. Unsining zaifligi nimada?

Imkoniyat. Unsining hayotida qanday (tashqi) imkoniyatlar mavjud?

Xavf-xatar. Unsining hayotini o'zi istagan darajada yaxshilashga qaysi tashqi omillar xavf tug'dirishi mumkinligi tahlil qilinadi.

Tahlil qilish jarayonida asarda korsatilgan parchalardan foydalanish ham mumkin.

Tahlil ko'rinishi quyidagicha bo'ladi.

Kuch (S) - ichki.	Zaiflik (W) -ichki
<p>Unsin, Dodxoning eng kichkinasi, sakkizinch xotinidir.</p> <p>U qo'rmas, jasur qahramon. Asardan parcha:</p> <ul style="list-style-type: none">- Javob bersangiz. Ganjiravonga ketsam... Bitta go'rga bitta pichoq emas, o'nta go'rga o'nta pichoq sanchib kelaman...- dedi.-Unsin jonidan kechgan kishining shijoati bilan dodxoga tik qaradi.	<p>Unsin ishonuvchan. Inson aqliga kelmaydigan topshiriqni bergan Dodxoga, berilgan topshiriqni bajarsam, menin javobimni beradi keyin men o'z uyimga ketaman, deb o'yaydi.</p>
<p>Imkoniyat (O)- tashqi. Unsin ham hamma qatori qorong'u go'ristonidan qo'rqli mumkin, lekin u hozirgi kunda istiqomat qilayotgan Dodxoning o'yini-tiriklar go'risoni, deb bilib o'z erki, shaxsining qadri uchun o'zida iroda topa oldi.</p> <ul style="list-style-type: none">- Unsin xuddi dasasidan katta hayitlik olib bozor boshiga ketayotgan yosh boladay chopqillab go'riston tomon ketdi.	<p>Xavf-xatar (T) - tashqi. Go'ristoniga yetib kelgan Unsinni vahima bosdi. Hamma narsani olibdi-yu, eng zaruri o'tin esidan chiqibdi. Har sag'anadan bir qo'l, har g'o'rda bir tovush chiqishini kutib o'tin qidirish vahimasi yuragiga rahna soldi.</p> <ul style="list-style-type: none">- O'likning qornimikin? – degan gap xayoliga keldi.- Kattakon bir sag'ananing ichidanmi, naryog'idanmi allaqanday bir tovush eshitildi-yu, hayal o'tmay nimadir kelib Unsining yelkasiga minib oldi. Unsin bir telba ahvolda bo'lsa ham fahmladi: maymun! Dodxoning maymuni. Dunyoda Dodxoday berahm odam bormikan?

Atoqli adib G'afur G'ulomning "Shum bola" asari dunyodagi ko'plab xorijiy tillarga tarjima qilingan. Mazkur asarni o'rganish jarayonida o'quvchilar e'tiborini Shum bolaning xulq-atvori, kechinmalari va odamlarga munosabatiga qaratiladi. Bunda "SWOT" - universal tahlil" usuli qo'l keldi.

Buning uchun kompyuter ekraniga bo'sh jadval joylashtiriladi yoki A-3, A-4 formatli qog'ozlarda chizilgan jadvallar o'quvchilarga tarqatiladi. Ular Shum bolaning kuchli, zaif tomonlarini, uning o'sha paytdagi imkoniyatlari, unga tashqi ta'sirlarni izlab topishlari va jadvalga tushirishlari lozim. Uni guruhlardan bir o'quvchi taqdim qilishi mumkin. Har bir o'quvchi o'zining tahlilini tayyorlashi, uni izohlab,

"SWOT – UNIVERSAL TAHLLILI	
KUCHLI TOMONLARI	ZAIF TOMONLARI
JASUR, JO'MARD, TIRISHQOQ, ZIVRAK, HOZIRJAVOB, SO'ZAMOL	VOLG'ONCHI, BETGACHOPAR, O'ZIBILARMON
IMKONIYATLARI	TASHQI XAVF-XATAR
SEZGIR, HILYAKOR, DADIL, KUZATUVCHAN	YETIMLIGI, BOSH PANASIZLIGI

yangi fikrlar bilan boyitishi asar qahramonini yanada yaxshi o'rganishida zamin yaratadi:

Namuna:

Bu metodni o'qituvchi ijodiy y ondashib davom ettirgan holda yakunlashi kerak. Ya'ni aytilgan tafsiflardan hayotiy, badiiy umumlashma chiqarib, xulosaga kelish topshirig'ini berishi mumkin.

Masalan, Xusrav haqidagi fikrlardan insonga tegishli hokimiyat, kuch-qudrat, cheksiz boylik ma'naviy tubanligi bois uning zaif tomonining yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin ekan. Aynan Xusravning hukmdorligi, cheksiz cherik va katta xazinaga egaligi uning ojizligi bo'l mish hamma narsani zo'rlik, boylik hal etadi deb o'yashiga olib kelgan.

Farhod uchun xos bo'lgan ishonuvchanlik, sodda beg'uborlik bir qarashda doimo simpatiya uyg'otuvchi xarakter xususiyat bo'lib ko'rindi. Lekin ular qahramon tushib qolgan muhitga ko'ra zaifligining atributlari tarzida namoyon bo'ldi.

O'quvchilarga shuni singdirish kerakki, demak, ijobiy yoki salbiy, go'zal yoki xunuk ko'ringan narsalarning haqiqiy bahosi ba'zan inson tushib qolgan muhit, bu muhitda kishi o'zini qanday tutishi yoki unga yuzma-yuz kelgan insonlarning munosabatidan kelib chiqib, boshqacha qiymat, baho olishi mumkin. Bunday ijodiy yechim, xulosa orqali o'qituvchi shogirdlarini chigal, g'oyat murakkab, hamisha jumboq kishilik turmushiga tayyorlaydi, ularga turli hayotiy vaziyatlar, turfa sajiyalı insonlar bilan yuzlashganda eng to'g'ri yo'l yoki qarorni tanlay bilish muhimligini singdiradi.

"Farhod va Shirin" dostonidagi Xusrav obraziga tavsif berish,
ularga xos jihatlarni tahsil qilish
I-guruh (Xusrav obraz)

K (kuchli jihatlar) hukmron sifatida katta qudratga ega	Z (zaif tomonlari) hamma napsani zo'rlik, boylik hal qiladi deb o'yaydi.
--	---

I (inkonklyastlar) kuch bilan Shiriniga egalik qilishi mumkin	X (savf-xatarlar) o'g'li Sheruyaning ahloqsizligi, otasini yuzxotur qilmashligi, qo'l ostidagilarning noroziligi
--	---

ADABIYOTNING BIRINCHI XUSUSIYATI - OMMAVIYLIGI

Narzullayeva Mavluda

Navoiy viloyat Navbahor tuman 7-maktab

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Adabiyotning asl o'zagi xalqning o'zidan olib yana xalqqa taqdim etishdir.

V. G. Belinskiy ta'rificha, "adabiyot" doimo ommaviylikka suyanadi, o'z tasdig'ini jamiyat fikridan oladi", u "faqt bilimdonlarning yoki mumtoz havaskorlarning kichik doirasi e'tiboridan emas, balki butun xalqdan, eng kamida xalqning ma'rifatli sinflarining e'tiboridan madad oladi. Adabiyot butun jamiyatning mulkidir".

Haqiqatan ham, adabiyot jamiyatning hamma tabaqalariga mo'ljallangan bo'ladi va odamlarning yoshi, jinsi, kasbi, ijtimoiy hayotda tutgan o'rniga qaramasdan, hamma tomonidan o'qiladi, har bir kishida qiziqish tug'diradi. Bugina emas, bir xalqda yaratilgan adabiyot asarlari boshqa xalqlarning ham barcha vakillari tomonidan qiziqib o'qiladi, jahondagi odamlarning hammasida: ularning irqiy, milliy, diniy, iqlimi farqlaridan qat'i nazar qiziqish tug'dira oladi, hamma kishilarga foyda yetkazadi, butun insoniyatning mulki bo'lib qoladi. Qadim yunon adabiyoti "butun insoniyatning mulkidir".

Bir xalq adabiyotining butun insoniyat va uning tarixi uchun ahamiyati qanchalik zo'r bo'lishini rus adabiyoti misoldida ham ko'rish mumkin. XIX va XX asr rus klassik adabiyoti olamdagি hamma xalqlar madaniyatiga juda zo'r hissa bo'lib kirdi, jahon adabiyotining taraqqiyot yo'llarini ko'p jihatdan tayinlab berdi.

Adabiyoti taraqqiy topgan har bir xalqning yutuqlari tezda butun jahon miyisosiga chiqadi, hamma mamlakatlar va xalqlar tomonidan eng keng miyosda qabul etiladi. "Keling, Alisher Navoiydek shoir bo'lgani uchun quvonaylik. Bizga shunday shoirni armug'on qilgan o'zbek xalqiga katta rahmat aytaylik,- degan akademik I.Konrad.

Adabiyotning butun insoniyat madaniyati bilan chambarchas bog'lanib ketgani uning bu qadar keng ommaviyligini ta'min etuvchi sabablardan biridir. "Alisher Navoiyning azamat siymosi jahon adabiyotidan ajrab qolgan emas, - deb yozgan edi mashhur rus olimi V. Jirmunskiy.

Har bir xalqning vakillari tomonidan yaratilgan asarlarning butun insoniyat tomonidan qabul etilishida adabiyotning ana shu xususiyati ommaviylikda yana ham yaqqol ko'rindi. O'zbekiston tarixi, geografiyasi va undagi tabiiy boyliklardan yoki unda fanning taraqqiyotidan ma'lumot beruvchi asarlar butun jahon o'quvchilarining ma'lum qisminigina qiziqtirishi mumkin. Ammo Navoiy, A. Qodiriy va Oybek yaratgan badiiy adabiyot namunalari turli geografik mintaqada yashovchi o'quvchilarda qiziqish tug'dira oladi. Shuning uchun ham o'zbek adabiyoti asarlarining yer yuzidagi juda ko'p tillarga tarjima etilgani beziz emas.

Adabiyotning ommaviyligi ana shunday cheksizdir. Adabiyotning ikkinchi xususiyati uning ma'lum shaxslar, iste'dod egalari tomonidan yaratilishidir.

Bu jihatdan yozma adabiyot xalqning og'zaki ijodidan farq qiladi. Og'zaki ijodga mansub asarlarning yaratuvchisi noma'lum. Aslida ular xalqning jamoa ravishdagi ijodiy mahsulidir. Adabiyotda esa har bir asarni ma'lum shaxslar yaratadi. Adabiy ijodning eng ushoq shakli aforizm (hikmatli so'zlar) ni kim yaratgani aniq. (Masalan, Navoiy hikmatli so'zlarini bilamiz.) Vaholanki, xalq ijodida bu ijodiy shakl "maqol", "matal" yoki bo'lmasa "otalar so'zi" nomi bilan yuritiladi, uning yaratuvchisi noma'lum, to'g'rirog'i butun xalqdir. Belinskiy ta'rificha, adabiyotni yaratuvchilar "xalq emas, balki ayrim shaxslar bo'lib, ular o'zlarining aqliy faoliyatlar bilan xalq ruhining turli tomonlarini aks ettiradilar". Yaratuvchining hamma xususiyatlari adabiyot asarlarida o'z izini qoldiradi. "Adabiyotda shax so'zning butun huquqiga ega bo'ladi va adabiy davrlar doimo shaxslarning nomlari orqali namoyon qilinadi". Haqiqatan ham, o'zbek mumtoz adabiyotining shakllanishi Lutfiy, Navoiy, Bobir, Ogahiy, Muqimiy kabi ulkan yozuvchilarning nomlari bilan bog'liqdir. Qozoq adabiyoti deganimizda, dastavval Abay, ozarbayjon adabiyoti deganimizda Fuzuliy, rus adabiyoti deganimizda Pushkin, Lermontov, Dostoyevskiy, Lev Tolstoy va M. Gorkiy, tojik adabiyoti deganimizda Rudaki, Firdavsiy, Jomiy, Sa'diy, Sadriddin Ayniy kabi ulug' shaxslar ko'z oldimizga keladi.

Adabiyotning uchinchi xususiyati badiiylikdir, ya'ni hayotning unda obrazlar orqali in'ikos etishidir. Shunday qilib, ommaviylik, yaratuvchi shaxsning aniqligi va badiiylik "adabiyot" atamasi bilan ataluvchi madaniy hodisaning muhim xususiyatlaridandir.

Adabiyotshunoslik va shu fanning bir qismi bo'lgan adabiyot nazariyasi, asosan uch muammo doirasini o'rganadi: adabiyotning ijtimoiy ahamiyati, adabiyotni yaratishda ijodkor shaxsning ahamiyati va badiiylik nimadan iborat ekanligini aniqlaydi. Bular adabiyotshunoslik va adabiyot nazariyasining bosh vazifalaridir.

Bu muammolarni yoritishda adabiyotshunoslik, dastavval, badiiy adabiyotda namuna bo'larlik asarlar yaratgan yozuvchilarning ijodiga suyanadi. Adabiyotning mumtoz asarlarida adabiy ijodning qonunlari alohida bir aniqlik va yorqinlik bilan namoyon bo'ladi. Adabiyotshunoslik va adabiyot nazariyasining vazifasi ana shu xususiyatlarini aniqlashdir. Bunday qonunlarning mavjudligi va ularni o'rganish zarurligi allaqachon fan tomonidan aniqlangan va adabiyotni yaratuvchilar tomonidan tan olingan hodisadir.

THE IMPORTANCE OF ROLE-PLAYING GAMES IN TEACHING ENGLISH

Nazarov Rustam Irkinovich,
an English teacher of
Tashkent institute of railway engineers

Annotation. This article is about the importance of role-playing games in teaching English. The use of role-playing games in the classroom can improve the effectiveness of classes. Different role-playing games are also given.

Key words: role-playing, educational games, develop, speech skills, a special

Role-playing can be attributed to educational games, as it determines the choice of language means and develops speech skills. Role play is a special exercise for mastery of speech skills within the framework of interpersonal communication, allowing you to simulate the act of communication in certain situations. Role play defines a pattern of speech behavior, characteristic of the performer in various situations: for example, the choice of certain speech turns, compliance with the rules of speech etiquette, knowledge of the background and active vocabulary related to sociocultural information, in other words, involves preliminary work with the language material, its training in exercises.

Role-playing games are actively used in teaching English. This is a technique with very good teaching capabilities, so it is often used not only for children, but also for adults. Learning activities are becoming more interesting and diverse, the participants in the game actively interact with each other, which allows to accelerate the development of speech skills. In order for the role-playing game in the foreign language lessons to bring maximum benefit, you need to choose the right topic and tasks for the participants. One of the key requirements is student interest. Roles should be understandable to them, and the vocabulary used should not be too complicated. Another criterion is the usefulness of the created speech situation. The main value of this learning tool is to give the student the necessary skills that he can use in real communication. The use of role-playing games at different stages of teaching the English language increases the motivation to learn the language, as it makes the learning process more creative and interesting, which indicates the relevance of this work and contributes to the formation of foreign language communicative competence among students. It should also be noted that the use of role-playing games is necessary at all stages of teaching a foreign language, including students in everyday communication, during which spoken language is used. For the development and improvement of speech skills among various activities, the most effective is the use of role-playing in the lesson. Each teacher wants to teach his students how to think, but at any level of difficulty, this requires the implementation of three interconnected components: problem solving, interaction with other participants, and self-awareness. An educational game-exercise helps to activate, consolidate, control and adjust knowledge, skills and abilities, creates educational and pedagogical visibility in the study of specific material. It creates the conditions for the active mental activity of its participants. Under the role-playing game, we consider a methodological technique related to the group of active ways of teaching practical knowledge of a foreign language. Role play is built on interpersonal relationships that are realized in the process of communication. Role-playing game has great potential in practical, educational and educational relations, contributing to the expansion of the sphere of communication. Therefore, a role-playing game should be given a worthy place at all stages of the lesson. The following materials can be used in a role-playing game:

- Information cards (introduction, description of the conflict case, additional information on the subject);

- Role cards (assistance in arguing for individual roles, additional information); - Cards with the result and tasks (various statement of tasks, additional information on the general problems of the topic);

- Discussion cards (instructions for conducting class discussions during the discussion phase).

The following role-playing games are:

1. Role-playing game "Interview". Assignment to the first partner: You are a reporter for the newspaper Murabbiy. After the performance, talk with the theater critic, find out if he liked the performance.

2. Role-playing game "Birthday Invitation". Students of the entire group, if it does not exceed 10 people, are given cards in a foreign language with the reason for refusing to take part in the birthday (headache, brother's birthday, preparation for difficult test work, sports competitions, the arrival of relatives from ...,

etc.). On one or two cards marked "Invitation is greatly appreciated." In the process of this game, the following speech intentions are realized: accept / decline invitations, express gratitude / regret, etc.

Summing up the results of this work, I came to the following conclusions. Role play can be attributed to educational games, since it largely determines the choice of language tools, contributes to the development of speech skills, and allows you to simulate the communication of students in various speech situations. In other words, role-playing is an exercise for mastering skills in interpersonal communication. In this regard, role-playing provides a learning function. Confidence and easy of communication between teachers and students, arising from the general gaming atmosphere and the games themselves, make the guys have serious conversations, discuss any real situations.

References:

- 1.Craciun, D. (2010). Role - playing as a creative method in science education
- 2.Kusnierek, A. (2015). Developing students' speaking skills through role-play.
- Phillips, Brian David. Roleplaying Games in the English as a Foreign Language Classroom. 1993.

ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILANI IJODIY FIKRLASHGA O'RGAТИSHNING ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОSLARI

Normamatova Nargiza,
Navoiy shahar 16- AFCHO'IUM
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Azal-azaldan barkamol avlodni tarbiyalash butun bashariyatning eng yuksak orzularidan biri bo'lib kelgan. "Maktabda adabiyot o'qitishning bosh maqsadi sog'lom, e'tiqodli, o'zga insonning tuyg'ularini anglaydigan, o'tkir hissiyotli, yuksak didli, axloqan barkamol, aqlan yetuk, o'z xatti - harakatlariga mas'ul bo'la oladigan komil insonning ma'naviy dunyosini shakllantirishdan iboratdir", - deb alohida ta'kidlanadi umumiyl o'rta ta'limning "Adabiyot o'quv dasturi" da. Barkamol salohiyatli avlodni tarbiyalash maqsadida qabul qilingan "Ta'lif to'g'risida"gi Qonun" va "Kadrlar tayyorlash Milliy dastur"ini hayotga tatbiq etish ishlari davlat siyosatining ustuvor yo'naliishi hisoblanadi.

Adabiyot fanining oldiga qo'yiladigan bugungi vazifalar milliy hamda jahon adabiyotining nodir namunalarini o'qitish orqali o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy dunyosi, adabiy-estetik didini shakllantirish hamda ularda mustaqil fikrash, obrazli tafakkurga oid bilim, ko'nikma, malakalarni hosil qilish va rivojlantirish; badiiy adabiyotga qiziqtirish orqali o'quvchilarning ma'naviyatini, dunyoqarashini kengaytirib, mustahkamlab borishdan iborat.

O'quvchilarda mustaqil va ijodiy fikrash layoqatini shakllantirish ta'limning asosiy maqsadlaridan biridir. Jumladan, adabiyot ta'limidagi o'quv topshiriqlarning mazmuni ham muloqot asosida o'quvchini ijodiy fikrashga undaydi.

Psixolog-olim Ergash G'oziyevning fikricha, 11-14 yoshga yetganda, ya'ni o'smirlik davrida o'quvchida analitik-sintetik faoliyat jadal sur'at bilan rivojlnana boshlaydi. Shu bois ularda sabab va natijani izohlash, mustaqil fikrash mustahkamlanib boradi. O'quvchi o'rganilayotgan materialning muhim belgilarni ajratishga, umumiyl xulosalar chiqarish malakasiga ega bo'ladi. Demak, ijodiylikning birinchi belgisi ijodiy fikrash olish sanaladi.

Ijodiylikning yana bir belgisi yangilik topa bilishdir. Masalan, o'quvchi dars jarayonida yangi ijod mahsulini yaratishi (buning o'zi ham oldindan rejalashtirmagan bo'lishi mumkin), bir mavzuda turli matnlar tuzishi mumkin. Ijodiy tafakkur o'quv topshiriqlari orqali shakllanadi. Shu bois maktab darsliklarida o'quv topshiriqlarning xarakteriga juda katta e'tibor qaratilgan. Ijodiylikning yana bir muhim belgisi mustaqil ishslashdir. Mustaqil ishslash, birinchidan, ko'nikma va malakalarni talab etsa, ikkinchidan, tafakkur va xotira bilan chambarchas bog'langan.

Adabiyot o'qitishda oldingi o'rganilganlarga tayanib, yangi tushunchalarni kuzatish, guruhlarga ajratish, qiyoslash, umumlashtirish orqali o'zi mustaqil qoida, ta'rif chiqarishga o'rgangan o'quvchi bir-biriga o'xshash va farqli hodisalar ustida ishlaydi, o'qituvchi yordamida xulosa va hukm chiqaradi.

Ta'lif-tarbiya tizimi kadrlarning yangi avlod tafakkurini, ongini shakllantirishga xizmat qiladigan zarur bir sohadir. Yoshlarga ta'lif berishdan asosiy maqsad barkamol avlod ongiga fan asoslarini puxta singdirish orqali ularni diyonatli, e'tiqodli qilib o'stirish, ijtimoiy hayotdagagi har bir hodisaga ongli yondashish ruhida tarbiyalash, egallagan bilim va ko'nikmalarini hayotga tatbiq etish qobiliyatini tarkib toptirish, rivojlantirishdan iborat. Bu jihatdan ayniqsa, umumta'lif mакtablarida adabiyot darslari yosh avlodni jamiyatning olg'a surayotgan yuksak g'oyalari ruhida tarbiyalash vositasi hisoblanadi. Adabiyot o'qitishning vazifasi o'quvchini kitobga ishqiboz, o'qiganini idrok etadigan, idrok etganini tahlil eta oladigan inson qilib tarbiyalashdan iborat. Adabiyot o'quv fani sifatida murakkab va ko'p qirralidir. Umumta'lif mакtablarida o'quv fani sifatida o'qitiladigan ana shu adabiyot darslarida asarlari ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalashga xizmat qiluvchi ijodkorlar-yozuvchilar va shoirlarning hayot yo'li va asarlari turli bosqichlarda o'rgatiladi, bu zamonaviy pedagogikaning o'z dolzarbligini yo'qotmaydigan masalalaridan sanaladi. Ayni paytda adabiyot darslarida o'quvchilarning ijodiy fikrashini rivojlantirish, ularni mustaqil fikrashdigan tafakkuri ozod shaxslar qilib tarbiyalash asosiy vazifalardandir.

O'qituvchi darsga tayyorgarlik ko'rish mobaynida o'quv vositalarini dars mavzusiga qarab tanlaydi va asosiy e'tiborni qo'llaniladigan metodlar va o'quv vositalariga qaratadi. O'qituvchi har bir mavzuga mos yangi usullar va texnik vositalardan o'z o'rnida va unumli foydalana olsa, shundagina ko'zlagan maqsadga erisha oladi. Bu esa o'quvchilarni mustaqil bilim olishga, berilgan aniq mavzu bo'yicha atroflicha fikrashga va ijodiy faol bo'lishga yo'naltiradi. Bu jarayonda interfaol usullardan foydalanimganda o'quvchilarning mustaqil fikrash,

tahlil qilish, xulosa chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, sog'lom muloqot, munozara, vaziyatni baholash ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi. Ijod bu - faoliyat. Lekin o'quvchining barcha xatti-harakatini ijodiy faoliyat deb atay olmaymiz. Ijodning amaliyotdagi natijasi originallik va noyobligi bilan ajralib turadi. Muammoni eski usul, yondashuv bilan yechish imkoniyati bo'limganda, oldin qo'llanilmagan, innovatsion vositalardan foydalananib natijaga erishish ijod hisoblanadi. Ijod insonning qobiliyati, maqsadi, intilishi, ijtimoiy-psixologik muhiti kabi omillar bilan bog'liq. Dars davomida mavzu yuzasidan kelib chiqqan muammolarni innovatsion texnologoyalarni qo'llash orqali oson yechimini topish mumkin.

SWOT - UNIVERSAL TAHLIL METODINI ADABIYOT DARSLARIDA QO'LLASH

Nurmanova Munavvara Komilovna
Xorazm viloyati Hazorasp tumani Pitnak shahridagi
6-son mактаб о'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada SWOT - tahlil metodi, adabiyot darslarida undan samarali foydalanish, asar qahramonlarini tahlil qilish jarayonida o'quvchilarda shakllanishi mumkin bo'lgan ko'nikmalar hamda ushbu tahlil orqali ularda voqelik yoki qahramonga xolis va to'g'ri munosabat bildira olish malakasi shakllantirilishi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: SWOT, kuch, zaiflik, imkoniyat, xavf-xatar

Bugun shiddat bilan rivojlanib borayotgan axborotlar asrida ta'limgoh sohasida ham bir qancha amaliy ishlar qilinmoqda. O'quvchilarni izlanishga, mustaqil fikrlashga, qarama-qarshi fikrlarga nisbatan o'z javobini bera olish, munosabat bildirishga undaydigan tahlil turlaridan, turli xil metodlardan foydalanilmogda.

O'quvchi shaxsini rivojlantirishda ta'limgoh qo'llanilayotgan metod va usullar ularning aqliy rivojlanishi, bildirayotgan fikrlari orqali ichki "men" ida bo'layotgan o'zgarishlarni o'rganishda qo'l keladi. O'quvchilarga mustaqil ravishda turli qiyinchilik darajasidagi muammolarning yechimini topishda, darsliklardagi mavzular asosida amaliy-ijodiy topshiriqlar namunalarini tayyorlashda "SWOT - universal tahlil" metodi katta yordam beradi. Adabiyot fanidagi mavzularni o'zlashtirish hamda ularni tahlil etishda muhim vosita va samarali texnologiya bu "SWOT" tahlildir.

Avvalo, metodning umumiy ta'rifiga to'xtalsak. Uning nomi inglizcha Strengths -kuchli tomonlar, Weaknesses -kuchsiz tomonlar yoki zaiflik, Opportunetiss -imkoniyatlat, Threats - tashqi muhitda mavjud xavfxatarlar degan ma'noni bildiradi.

"SWOT - tahlil" metodini quyidagicha amalga oshirish mumkin: Darsda kichik guruuhlar faoliyati tashkil qilinadi. Guruhlarga mavzular beriladi. Aynan mavzudagi muammoning kuchli va zaif tomonlari, uni rivojlantiruvchi ichki imkoniyatlar bilan birga, unga to'siq bo'luchchi tashqi xavfxatarlar aks ettiriladi. Mavzudagi asar qahramoni yoki voqelikni tahlil qilish uchun ushbu metoddan foydalanish maqsadga muvofiq. Bu metod asar mohiyatini, obrazlar ruhiyatini tahlil qilishda qo'l keladi.

10-sinf adabiyot darsligida O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romanidagi boblardan parchalar berilgan. Albatta, o'quvchilar romanni to'lig'icha o'qib chiqmasa, parchaning o'zi bilan cheklanib qolsa, obrazlarni tahlil qilishga qiynaladi. Darslikdagi parchada Qora amma, Robiya kabi qahramonlar ishtiroy etgan, ularning mulohazalari bitilgan o'rinalar aks etgan. O'quvchi darslikda berilmagan, o'quvchiga notanish bo'lgan obraz haqida gapirib, uning kuchli va kuchsiz tomoni, imkoniyati va tashqi xavfxatar haqida gapirib o'tsa, ular o'zlariga tanish qahramonlarni yuqorida tilga olingan jihatlar bo'yicha tahlil qilishga harakat qiladilar. Misol tariqasida "Ikki eshik orasi" romanidagi Orif oqsoqolning kelini Zuhra timsolini tahlil qilishimiz mumkin. Tahlil ko'rinishi quyidagicha bo'ldi.

Kuch (S) – ichki. Zuhra ruhan kuchli ayol, aqli o'ziga yetarli, Orif oqsoqolning erka kelini. Qaynonasi uni opasi Fotimadan ortiq ko'radi va hamisha uni maqtab, u bilan faxrlanib yuradi. Zuhra sevgan yigit bilan baxtli bo'lish uchun qochib ketishga o'zida jur'at topdi va yigitini himoya qila oldi. Asardan parcha :	Zaiflik (W) – ichki. Zuhra qochib ketishga jur'at qila oldi, lekin ko'nglidagi gaplarni yaqinlariga ochiq aytishga, ayniqsa, Orif oqsoqolning salobati, bir so'zliligi, hech qachon so'zi sinmagan odam bo'lganligi uchun va birovning kelini bo'la turib (garchi eri urushda halok bo'lgan bo'lsa-da) yana boshqa turmush qurish, ayniqsa, o'zbekchilikda bu holat o'zgalar tomonidan to'g'ri qabul qilinmasligini o'ylab, qo'rqi.
---	---

– Qo'yvor! – dedi melisaning yuziga chang solib. – Tegma! Qo'yvor! Kozim akam senga o'xshab kavakka bekinib yotganmas!	
Imkoniyat (O) – tashqi.Zuhra ham boshqalarga o'xshab baxtli bo'lishga, farzand ko'rib, uni tarbiyalashga haqqi bor.Unda yana baxtli bo'lish uchun imkon mavjud.U o'z hayoti uchun, baxtli yashash uchun kurashishga o'zida iroda topa oldi.	Xavf-xatar (T) – tashqi. Avvalo, Zuhra Kozim bilan qo'lga tushgach, opasi Fotima singlisining bu ishi uchun undan voz kechishi, qaynonasining holati va munosabati, eng asosiysi, Orif oqsoqolning bu ishga bo'lgan munosabatini o'ylab, yuragiga g'ulg'ula tushadi.

O'quvchi asardagi qahramonni tahlil qilar ekan, albatta, bildirilgan fikrlarni hayotga tatbiq etishga , kimningdir xatti-harakatlari yoki bo'layotgan voqeа-hodisalarni to`g`ri baholashga, uni tushunishga harakat qiladi.Obrazning kuchli tomonlarini, xarakteridagi zaiflik jihatlarini tahlil qilish jarayonida o`quvchilar qahramonning imkoniyatlarini hamda uning zaifligiga ta'sir qiluvchi xavf-xatar oqibatlarini o`rganadilar.Obrazni faqat tashqi tomondan emas, balki ruhiy jihatdan ham tahlil qilishga harakat qiladilar.Eng asosiysi, ularda hayotda bo'layotgan voqeа-hodisalarga xolis va to`g`ri munosabat bildira olish ko`nikmasi shakllanadi.

SWOT tahlil o`quvchini biror-bir hodisani, voqelikni , qaysidir timsolni tahlil qilishga o`rgatishi bilan birga,unda ushbu jihatlarning qaysi biri bor-u, qaysi biriga o`z harakatlari bilan erisha olishini ham anglab yetishida katta yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Muxamedov O`X., Usmonboyeva M.H., Rustamov S.S., "Ta'limni tashkil etishda zamonaviy interfaol metodlar" .O`quv-uslubiy qo'llanma. Toshkent.2016.
- 2.Hoshimov O` . "Ikki eshik orasi ". Roman."SHarq" nashriyoti, Toshkent.2018
- 3.ziyonet.uz

ADABIYOTNING BOSHQA SAN'AT TURLARI BILAN BOG'LQLIGI

Nurmanov Farhod,
Navoiy viloyat Xatirchi tuman 57-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

O'z vaqtida Abdurauf Fitrat: "San'at lug'atda hunar demakdirkim, bir narsani yaxshi ishlab chiqarishdan iboratdir"- deb yozgan edi. Bir qarashda Fitrat "san'at" so'zining ma'nosini, san'atning mohiyatini jo'nlashtirayotgandek ko'rinishi mumkin. Biroq e'tibor qilinsa, olim "yaxshi" so'ziga ayricha urg'u berayotgani, unga juda katta ma'nou yuklayotgani anglashiladi. Darhaqiqat, tilimizda ishlatiluvchi "san'at" so'zining ma'nou qirralari ancha keng. Masalan, "rassomlik san'ati", "kulollik san'atini egallamoq", "yuksak san'at bilan ishlangan" kabi birikmalarning har birida "san'at" so'zi turli ma'nou qirralarini ifodalaydi. Shunga qaramay, ularda "san'at" so'zi ifodalayotgan ma'nou qirralarini birlashtiruvchi umumiyy nuqtalar mavjudki, bu mazkur so'zning har uchala holda ham "go'zallik", "mahorat", "did" tushunchalari bilan bog'lqligidir.

"San'at" so'zi jonli tilimizda nechog'li keng ma'noda qo'llanmasin, tabiiyki, bizni uning lug'aviy ma'nosi emas, istilohiy ma'nosi qiziqtiradi. Istilohiy ma'noda san'at deganda insonning go'zallik qonuniyatlarasi borliqni badiiy o'zlashtirish (va o'zgartirish) ga qaratilgan yaratuvchilik faoliyati hamda uning natijasi o'lar oq vujudga kelgan narsalar jami tushuniladi. Demak, bu ma'noda tushunilsa, go'zallik qonunlari asosida mahorat va did bilan yaratilgan narsalarning hammasi san'atga aloqadordir. Shu bois ham biz "amaliy san'at" va "badiiy(nafis) san'at" turlarini ajratamiz.

Adabiyotning o'ziga xos belgilari haligacha muhokama qilinadi. Lingivistikaning qo'shimcha darajalari, gapdan amaliy kontekstning ajratilishi, dunyoga badiiy bog'lqlik - hammasi "Tilning estetik vazifasi" nomli umumiyy sarlavha ostida kelishi mumkin. Estetika san'at nazariyasining tarixiy nomi bo'lib, go'zallik san'atning ob'ektiv xususiyatimi, yoki tomoshabinlarning sub'ektiv javobimi, go'zallikning haqiqat va yaxshilikka bogliqligi degan muhokamalarga sabab bo'lgan.

Zamonaviy g'arbiy estetikaning asosiy nazariyachisi bo'lgan Immanuel Kant uchun estetika bu - moddiy-ma'naviy dunyo, kuchlar dunyosi va g'oyalar dunyosi o'rtasidagi farqni qisqartirishga urinishdir. Estetik buyumlar, jumladan, rasmlar yoki adabiyot asarlari seziladigan shakl (ranglar, tovushlar) va ma'naviy tarkib (g'oyalar) ning birlashmasi bilan moddiylik va ma'naviylikni birga olib borishning ehtimolliligini namoyish qiladi. Adabiy asar estetik buyum, chunki u kitobxonlarni shakl va ma'nou o'rtasidagi o'zaro bogliqlilik etiborga olishga undaydi.

Yaxshi hikoya kitobxonlar, yoki tinglovchilarga ta'sir qiladi. U kuldirishi, o'rgatishi, yomon ishga undashi mumkin. Lekin siz yaxshi hikoyalarni bu narsalardan birortasini qilmasdan turib aniqlay olmaysiz.

Nazariyachilar asarlar boshqa asarlardan yaratiladi deb bahslashishadi. Bu fikr ba'zida "matnlararo" nomi bilan keladi. Asar aloqasi orqali boshqa matnlar o'rtasida, yoki orasida mavjud bo'ladi. Biror narsani adabiyot sifatida o'qish bu boshqa nutqning ma'nosiga aloqasi bor ligivistik hodisalarini muhokama qilishdir.

She'rni adabiyot sifatida o'qish bu uni boshqa she'rarga bog'lash, his-tuyg'u hosil kilish yo'llarini boshqa she'rlar bilan taqqoslashdir. Ular she'riy tasavvur va she'riy talqin harakatlarida tug'iladi. Bu yerda biz yaqin nazariyalarda muhim bo'lgan boshqa tasavvurga duch kelamiz. Bu adabiyotning o'z-o'zini aks ettirishidir. Romanlar ba'zi darajalarda romanlar, tajribalarga shakl va ma'nou berish va aks ettirishning muammolarini va ehtimolliklari haqidadir. "Bovari xonim" asari Emma Bovarining haqiqiy hayoti va o'qigan ishqiy romanlari o'rtasidagi aloqani tadqiq qiladi.

Adabiyot yozuvchilar rivojlantirish yoki yangilashga urinadigan amaliyotdir va shuning uchun u doimo adabiyot o'zidagi mahsuldir. Xususiyatlar natijalarga qarshi. Beshta holatning har birida biz men yuqorida eslatib o'tgan tuzilishga duch kelamiz. Tushunish nuqtai nazari dunyo bo'yicha eng ko'p qo'llaniladigan atamalardan biri hisoblanadi. Adabiyotning sifatlari xolisona xususiyat yoki tilni shakllantirish yo'llarining natijalari orqali qisqartirilmaydi. Bu bo'limning birinchi qismida ba'zi bir kichik tajribalardan aniqlangan sababning kaliti bor. Biz qabul qilgan asoslarimizni til rad etadi. "Biz qo'ngiroq atrofida aylandik" misrasini taqdir yasovchi yoki kuchli aralashtirish she'rga aylantirish juda ham qiyin. Har doim biz nimanidir adabiyot sifatida qabul qilmoqchi bo'lsak, til namunalari buni rad etadi; biz buning ustida ishlashimiz kerak. Nihoyat, adabiylik adabiyotda til materiali va o'quvchi o'rtasidagi adabiyot nima degan xulosa o'rtasidagi ziddiyatida bo'lishi mumkin. Lekin aytganimdek, biz o'rgangan 5 ta sabablarga ko'ra bularning har biri o'zlarining sifat belgisi ekanligini, va bular adabiyotda judayam muhim burilish kasb etishini bildirgan,

chunki bular tilo'rganishning boshqa sohalarida hamuchrab turadi.

Aytaylik, hovlisiga gulu rayxon o'tqazayotgan ayol, o'ziga oro berayotgan qiz, daraxtlarga shakl berayotgan bog'bon, tabiat manzarasidan zavqlanayotgan sayyoh, o'sha manzarani chizayotgan rassom. Bularning barida estetik faoliyat unsurlari u yoki bu darajada mavjud. Biroq ular bir-biridan farqlanadi. Aytaylik, agar piyola go'zallik qonunlari asosida kechgan mehnat faoliyati mahsuli bo'lsa, haykal go'zallik qonunlari asosida kechgan ijodiy-ruhiy faoliyat mahsuli. Anglashiladiki, estetik faoliyat tushunchasi badiiy ijod, badiiylik tushunchalaridan keng ekan, zero, badiiy ijod estetik faoliyatning bir ko'rinishi sifatida mavjuddir. Biz mutaxassis sifatida ko'proq tor ma'nodagi "san'at" tushunchasi bilan ish ko'ramiz.

Tor ma'noda qo'llanilgan "san'at" so'zi badiiy san'atlarni ko'zda tutadi. Badiiy san'atlar deganda biz musiqa, raqs, rassomlik, haykaltaroshlik, badiiy adabiyot, teatr, kino kabi san'at turlarini tushunamiz. Modomiki, san'atni turlarga ajratar ekanmiz, bu turlarni umumlashtiruvchi va farqlovchi jihatlar bo'lishi lozim. Sanalgan san'at turlarini umumlashtiruvchi jihat obrazlilik, ya'ni, ularning bari badiiy obraz vositasida fikrlaydi. Farqlovchi jihatlarga kelsak, bu narsa, birinchi navbatda, obrazni yaratish materialida ko'rindi: musiqa ohanglar, rassomlik ranglar, raqs plastik harakatlar, haykaltaroshlik qotgan plastika vositasida obraz yaratadi.

LEKSIKOGRAFIYANING LUG'ATSHUNOSLIKNI YARATISHDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

O'ralova Mehriniso
Nizomiy nomidagi TDPU
Termiz filiali talabasi

Annotatsiya. Maqolada leksikografiya tushunchasi va uning amaliyotda qo'llanishi haqida fikr yuritilgan. Leksikografiya o'z mohiyatiga ko'ra leksikologiyaning bir bo'limini tashkil etadi. Lug'at tuzish ishi bilan shug'ullanadigan bo'lim leksikografiya deyiladi. U lug'at tarkibiga kiruvchi so'zlar, iboralar, maql va matallar hikmatli so'zlarni yozma ravishda to'plash, ularni alfavit, bazan ma'nova va semantik asosda ma'lum tartibda joylashtirib, turli lug'at kitoblari tuzish haqidagi ta'lilotdir. Leksikografiya ham amaliy ham nazariy soha sifatida leksikologiya, uslubshunoslik fonetikaga hamda til tarixi, tilning grammatik qurilishi haqidaOgi ta'lilotga suyanadi.

Kalit so'zlar: Lug'at birliklari, atama, ibora, izohli lug'at, imlo lug'at, sinonimlar lug'ati, orfoepik lug'at, eskirib qolgan so'zlar, etimologik lug'at, morfem lug'ati, chappa lug'at, frazeologik lug'at, tasviriy ifodalar, yangi so'zlar, shevaga xos so'zlar.

Lug'atchilik lug'atlar tuzish barobarida bir qator ijtimoiy muhim vazifalarni bajaradi: o'z va o'zga tillarni o'rganish; ona tilini tavsiflash va me?yorlashtirish (izohli, imlo va boshqa turdagilug'atlar yordamida); tillararo aloqa-munosabatni ta?minlash (ikki va ko'p tilli lug'atlar, so'zlashgichlar); muayyan til leksikasini ilmiy o'rganish (etimologik, tarixiy lug'atlar) va boshqalar. Lug'at tuzish ishi sifatida turli xalqlarda yozuv taraqqiyotining ilk bosqichlarida u yoki bu tushunarsiz (eskirgan, dialektal, maxsus yoki chet tilga mansub) so'zning qanday ma?no anglatishini bilish ehtiyoji natijasida paydo bo'lган. Dastlabki tuzilgan lug'atlar umumlashgan, universal xususiyatga ega bo'lган . O'zbek leksikasi tarixi Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asaridan boshlangan.S.Mutallibov ta'kitlaganidek bu asar faqat so'zlar va ularning ma?nolarini tavsiflab qolmasdan, turkiy xalqlar tarixi, urf-odatlari, geografik joylashuvi kabi keng ma?lumotlar manbai hisoblanadi. Shu bilan birga u dastlabki ikki tilli (turkiycha-arabcha) lug'atlardandir.U asosli ravishda turkologiya fanining asoschisi hisoblanadi. Mahmud Zamaxshariy o'zining "Asos ul-balag'a", "Muqaddimat ul-adab" asarlari bilan ham amaliy,ham nazariy leksikografiyaning rivojiga ulkan hissa qo'shdi. Alisher Navoiy ijodiga bo'lган katta qiziqish XV asrdan keyingi davrda bir qancha lug'atlarining yaratilishiga sabab bo'ldi:"Abushqa"(XVI-asr,Turkiya) izohli lug'ati, Tole Imoni Hiraviyning "Badoye ul-lug'at", Muhammad Rizo Xoksorning "Muntaxab ul-lug'ot", Mirzo Mahdiyxonning "Sangloh", shuningdek, Muhammad Yoqub Chingiyuning "Kelurnoma", "Sulaymon Buxoriyning "Lug'ati chig'atoiy va turki usmoniy" ("Chig'atoycha-turkcha lug'at"), Ishoqxon Ibratning "Lug'ati sitta as-sina" ("Olti tilli lug'at") kabi lug'atlarini ko'rsatish mumkin. XIX asr oxiri va XX asr 1-choragida turli xil sabab va ehtiyojlar, davr taqozosini bilan Turkistonda ikki tilli leksikografiya rivoj topdi, o'lnab ruscha-o'zbekcha, o'zbekcha-ruscha lug'atlar, so'zlashgichlar tuzilib nashr etildi. V.M.Nalivkin va M.Nalivkinarning 1884-1912 yillar mobaynida bir necha marta nashr etilgan "Russko-sartovski i sartovsko-russkiy slovar" ("Ruscha-sartcha va sartcha-ruscha lug'at"), Ashurali Zohiriy tomonidan 1927-yilda tuzilib, nashr ettirilgan 2 jildli "Ruscha-o'zbekcha mukammal lug'at" keyingi davrlarda O'zbekistonda yaratilgan ikki tilli lug'atlar uchun asos bo'ldi. Hozirgi kungacha 10 ga yaqin xorijiy til bilan o'zbekchani qiyoslovchi ko'plab tarjima lug'atlari, fan sohalariga oid 100 dan ziyod bir, ikki va uch tilli terminologik lug'atlar yaratildi.1981-yilda o'zbek xalqi tarixida birinchi marta "O'zbek tilining izohli lug'ati" tuzilib, nashr etildi. XX asr o'zbek lug'atchiligi rivojiga A.Zohiriy, A.Qodiriy, Ye.D.Polivanov, A.K.Borovkov, V.V.Reshetov, S.Ibrohimov, Olim Usmon, Z.Ma?rufov, Sh.T. Rahmatullayev, N.Mamatov, A.Hojiyev, T.Aliqulov va boshqalar munosib hissa qo'shdilar. O'zbek leksikografiyasi oldiga yangi vazifalar qo'yildi. O'zbek tili bo'yicha orfografik, orfoepik, terminologik va qomusiy lug'atlar yaratish vazifasi qo'yildi. Va bu ishlar o'z o'rnida amalga oshirildi. 1956-, 1965-, 1975- yillarda "O'zbek tilining imlo lug'ati" nashr etildi. 1983- yilda "O'zbek tilining adabiy talaffuzi lug'ati" nashr etildi.

1963- yilda A.Hojiyevning "O'zbek tili sinonimlarining qisqacha lug'ati" nashr qilindi. 1978- yilda SH.Rahmatullayevning "O'zbek tili frazeologik iboralarining izohli lug'ati", 1976- yilda "O'zbek tilining morfem lug'ati", shuningdek, qator toponomik va antroponomik lug'atlar vujudga keldi.

Respublika mustaqilligi tufayli o'zbek leksikografiyasi oldiga yangi davr talablariga javob beradigan ensiklopedik va lingvistik lug'atlar yaratish vazifasi qo'yilgan va bu vazifa o'z o'rnini bilan amalga oshirilmoqda. Nazariy

leksikografiyabir qanchamuammolarni qamrab oladi: lug'atlarning umumiy ti pologiyasini vayangi turdag'i lug'atlarni ishlab chiqish; lug'at mikrostrukturasini, ya?ni har bir lug'at maqolasini ishlab chiqish (so'zga grammatik va fonetik izoh berish, so'z ma?nolarini ajratish va tasniflash, dalil sifatidagi illyustratsiyalar turlari, ta?riflash turlari, belgilar tizimi, so'z etimologiyasi haqidagi ma?lumatlar) va boshqa. Leksikografiya tilshunoslikning barcha bo'limlari, ayniqsa, leksikologiya bilan o'zaro bog'liq. Zamonaviy leksikografiya muayyan davr jamiyatidagi bilimlar majmuyini aks ettiruvchi lug'atlarning muhim ijtimoiy vazifasini alohida qayd etadi. Leksikografiyalug'atlar ti polo-giyasini ishlab chiqadi. Shu jihatdan bir tilli leksikografiya (izohli va boshqa lug'atlar), ikki tilli leksikografiya (tarjima lug'atlar), o'quv leksikografisi (til o'rganishga maxsuslashgan lug'atlar), ilmiy-texnik (terminologik lug'atlar) o'zaro farqlanadi. L.V.Sherbaning lug'at-shunoslikning ahamiyati va mashaqqatlarini inobatga olgan holda "Men tilshunoslikda lug'atshunoslikdan ko'ra jiddiyroq sohani bilmayman"deb aytgan so'zlarini keltirish mumkin. Navikov o'ziga xos "O'quv lug'atları" tipologiyasini taklif qiladi. Uning fikriga ko'ra o'quv lug'atları paradigmatic-sintagmatic, semiosiologik- onomasiologik, bir tilli- ikki tilli lug'atlar hamda tilning mahsus sistem birliklari so'z yasash, chastotali, valenlik va distributsiya lug'atlaridan iborat bo'lishi lozim.

Lug'at turlari va ularning tuzilishi. So'zlarning ma'lum maqsad bilan to'plangan tartibga solingan kitob yoki boshqa shakldagi to'plami lug'at deyiladi.

Lug'atlar turli maqsadlarga tuziladi. Ko'zlangan maqsad jihatidan lug'atlar 2 xil bo'ladi.

- 1) Ensiklopedik (Qomusiy) lug'atlar;
- 2) Lingvistik (Filologik) lug'atlar.

Ensiklopedik (qomusiy) lug'atlarda madaniyatning barcha sohalariga oid tushunchalar izohlanadi. Ularda tabiat hodisalari, ijtimoiy hayotdagi voqealar, mashhur kishilar chiqishini ko'rsatish bilan chegaralaniladi. Shuning uchun bunday lug'atlar tushuncha lug'ati deb yuritiladi. Bunday lug'atlarda odatda, rasmlar, karta va sxemalar ham keltiriladi.

Ensiklopedik lug'atlarda so'z va iboralar alfavit tartibda maqolaning sarlavhasi sifatida qo'yiladi. Ensiklopedik lug'atlar ham maqsad va vazifasiga ko'ra 2 xil bo'ladi; umumiy ensiklopedik lug'atlar va biror sohaning ensiklopedik lug'ati.

Lingvistik lug'atlar va ularning turlari: lingvistik lug'atlar turli maqsadlarda tuziladi va ularning turlari ham ko'p. So'zning biror sohaga oid leksikasi bilan adabiy til leksikasining ma'lum qatlam bilan chegaralanganligi va chegaralamaganligiga ko'ra lug'atlar dastlab ikkiga bo'linadi:

- 1) umumiy lug'atlar;
- 2) maxsus lug'atlar.

Umumiy lingvistik lug'atlarda hamma qo'llaydigan so'zlarning xarakteristikasi beriladi.

Bular bir tilli, ikki tilli, ko'p tilli bo'ladi. Bir tilli lug'atlarning ham umumiy va maxsus ti plari bor. Masalan, izohli lug'at, imlo lug'ati, sinonimlar lug'ati, frazeologik lug'at, dialektal lug'at maxsus lug'atlar tipigakiradi. Ikki tilli frazeologiklug'atlarning asosiy prinsi plaridan biri iboralarni tarjimaqilish muammosidir.

Izohli lug'atlarda lug'aviy birliklarning ma'nosi izohlanadi. Agar lug'aviy birlik ko'p ma'noli bo'lsa uning barcha ma'nolari belgilanadi va har bir ma'nosi izohlanadi. Umumiy izohli lug'larda so'zlarning ma'nolari izohlanadi, ularning grammatik, stilistik, frazeologik iborada qatnashishi kabi belgi xususiyatlari ko'rsatiladi. 1981-yilda yaratilgan

"O'zbek tilining izohli lug'ati" ikki jilddan iboratdir. Bu lug'atlarda so'zlarning o'z va ko'chma ma'nolari haqida to'la ma'lumot beriladi.

Imlo lug'atlar. Bu turdag'i lug'atlarga kirgan so'z va iboralarning izohi ham, tarjimasi ham bo'lmaydi. Bunday lug'at so'zlarning yozilishini imlo qoidalarini o'z ichiga oladi. Tillardagi hamma so'zlarning yozilishini imlo qoidalariga mos kelmaydi. Bu turdag'i lug'atlar istisno so'zlarning orfografiyasining aniqlashda ayniqsa qol keldi. Imlo lug'atları hamma uchun birdek ahamiyatlidir.

Frazeologik lug'atlar. "Frazeografiya" - termini tilshunoslikda professor M. E.Umarxo'jev

tomonidan o'tgan asrning 70-yillarda qo'llangan hamda uning birinchi bor 1971-yili Germaniyaning Leypsig shahrida chop etilgan maqolalarida frazeografiya terminiga shunday ta'rif berilgan: "frazeologik lug'atlar tuzishning nazariy hamda amaliy masalalari bilan shug'ullanuvchi fanga frazeografiya" deyiladi. Ko'p tilli lug'atlarga tarjima lug'atlar deyiladi.

XULOSA.

Lug'atlar juda muhim madaniy boylikdir, chunki lug'at nutq madaniyati, so'zlarning ma'nolarini aniq tushuntirish va ularni nutqda to'g'ri qo'llash, savodxonlikka erishishning asosidir. Lug'atlar muayyan xalq ma'niviyligi va milliy madaniyatida muhim o'rinnegallaydi. Ularda jamiyatning ma'lum davrda erishgan bilimlari aks etadi. Lug'atlar ma'lum ijtimoiy vazifalar bajarishi bilan ahamiyatlidir. U doimo zamonaga hamnafas tarzda mukammallahib borishi zarur. Biroq lug'atlar qanchalik zamonaviy, mukammal bo'lmasin, davrdan ma'lum darajada orqada qolib ketadi. Lug'at tarkibi qancha boy va xilma xil bo'lsa, til shunchalik boy va taraqqiy etgan bo'ladi.

Leksikografiya- tilni tez va samarali o'rganishda katta ahamiyatga ega. Bu esa nafaqat o'qituvchilar uchun balki, o'quvchi, talaba yoki ilmiy izlanuvchilar uchun ham muhimdir. Leksikografiyaning o'rni lug'atshunoslikda beqiyosdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. A.To'raxo'jayeva. Hozirgi o'zbek adabiy tili.
2. U.Tursunov, A.Muxtorov, SH.Raxmatullayev. "Hozirgi o'zbek adabiy tili".
3. Zamonaviy lug'atshunoslik taxlili.
4. R.Rasulov. Umumiy tilshunoslik.
5. Lug'atshunoslik.
6. A.Nurmonov, A.Sobirov, N.Mahmudov, N.Qosimova, SH.Yusupova.
Hozirgi o'zbek adabiy tili.
7. N.Erkaboyiva. O'zbek tilidan qo'llanma.
8. A. Sodiqova. Tilshunoslikka kirish. 1981.
9. Букчина Б.З. Орфографический словарь русского языка - М.: ACT-Пресс 1999; 713 с.

ABDULLA QODIRIYNING "ULOQDA" HIKOYASINI O'RGANISH

Ostanayeva Linura Umarovna

Navoiy viloyati Zarafshon shahar

12 - mактаб она тили va адабиёт fani o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada o'quvchining milliy qadriyat va an'analarimizga, kitobga bo'lgan qiziqishi, ona tabiatga, jonivorlarga mehr tuyg'usi orta borishi bayon etilgan.

Kalit so'zlar:sarkor,ko'pkari, uloq, yugan, qora qashqamg'a.

Qodiri... O'zbek nasrini yuksak rutbalarga ko'targan, kitobiylashgan tilimizga jonli xalq ohanglarini olib kirgan qilqalam adib. Prozamizda Abdulla Qodiriyning badiiy tiliga teng keladigan go'zal til yo'q! Badiiy tilni ko'pchilik adabiy til bilan chalkashtiradi. Badiiy til har bir ijodkorning individual uslubi, o'ziga xos tilidir. "O'zbek tili kambag'al emas, balki o'zbek tilini kambag'al deguvchilarining o'zi kambag'al. Ular o'z nodonliklarini o'zbek tiliga to'nkamasinlar", deb yozgan edi kuyinchak adib. Abdulla Qodiriyning ona tilimiz jozibasi va qudratini ko'rsatishdagi xizmati buyuk. Buyuk o'zbek yozuvchisi, o'zbek romanchilik mакtabining asoschisi Abdulla Qodiriy tavalludining 125 yilligi Respublikamizda qizg'in nishonlanmoqda. Abdulla Qodiriy birinchi bo'lib "Mustaqillik" ordeniga sazovor bo'lgan. Alisher Navoiy nomidagi Davlat mukofoti bilan taqdirlangan. Poytaxtimiz markazida Abdulla Qodiriy nomidagi bog' barpo etilgan. Yaqinda adibning uy - muzeysi tashkil etildi . Bu o'zbek xalqining o'z buyuk farzandi xotirasiga hurmati bo'ldi. Adib ijodini o'rganish , uning asarlarini qayta- qayta o'qish orqali yangi ochilmagan qirralarni kashf etamiz. Bugungi kunda adabiyot ta'limining bosh maqsadi har bir ijodkorning o'ziga xos badiiy olami tomon o'quvchini yetaklash, so'z sehrini tuydirish, go'zallik alomatlarini his qila oladigan, uni qadrlaydigan insonni voyaga yetkazishdan iborat.

Abdulla Qodiriyning "Uloqda" hikoyasi yangi o'zbek adabiyotidagi birinchi hikoyadir. Hikoya 1915-yilda yozilib, 1916-yilda Toshkentda alohida kitobcha shaklida nashr etildi. V sinf "Adabiyot darslik-majmu"dan o'rin olgan Abdulla Qodiri hayoti va ijodi , "Uloqda" hikoyasini o'rganish uchun- 1soat, "Uloqda" hikoyasi matni ustida ishslash -1soat, jami: 2 soat ajratilgan. Bunda hikoya haqida nazariy tushuncha ham shu 2 soat ichiga kiritilgan."Uloqda" hikoyasini o'rganishdan oldin guruhlarga quyidagi topshiriqlar tarqatilib, bahsga chorlanadi:

- 1-topshiriq: Nega hikoya "Uloqda" deb atalgan?
- 2-topshiriq: Bu o'yin haqida nimalar bilasiz?
- 3-topshiriq: Siz ham bu o'yinni tomosha qilganmisiz?
- 4-topshiriq: Yana qanday milliy o'yinlarimiz bor ?

O'quvchi savollarga javob izlash orqali "Uloq" o'yini ,uning o'tkazilish tartibi haqida ma'lumot yig'adi.Ayniqsa , bu o'yinni yoqtiradigan o'quvchilar tezda bunga kirishib ketadi. "Uloq", ya'ni "Ko'pkari"- o'zbek xalqiga xos milliy o'yinlardan biri . "Ko'pkari" o'yini noyabrdan boshlab mart oylarigacha bo'lgan vaqtda o'tkaziladi. Chavandozlar may oyidan boshlab otlarni asta- sekin tayyorlab, sentabrdan esa chiniqtirishni boshlashadi .Qadimda hosil bayrami , Navro'z bayrami, xatna to'y munosabati bilan bunday o'yinlar tashkil etilgan.

"Ko'pkari" o'yini uchun qir, adirlar , shudgor qilingan yerlar tanlanadi. Bu o'yinda uloqni o'rtadan olib chiqqan va marraga keltirgan chavandozlar sovrинга ega bo'lishadi. Har bir chavandoz yigitning orzusi - davralarda o'zi va otining nomini baralla yangrashi

Hikoyada chavandoz yigitlar Murod va Salimlarning nomi faxr bilan tilga olingan. Hikoya Turg'un ismli sizlarga tengqur yigitchaning tilidan aytib beriladi. Otasidan uloq tomoshosiga ruhsat olgan Turg'un astoydil tayyorgarlik ko'ra boshlaydi. Qashqa toychog'ini yuvib-tarab, o'zi ham hayit bayramlarda kiyinadigandek yasanib,tomoshaga otlanadi. Ana shunday jiddiy tayyorgarligi uchun bola kattalardan ham tengqur do'stalaridan ham "Turg'un chavandoz" degan maqtov eshitgisi keladi, hurmati oshishini istaydi. U do'stalarini kim o'zarga ot choptirib yengadi. Ularning otlarig'a-o'zimnikiga, kiyimlariga-kiyimimga qarab, o'zimni allaqancha yuqorida ko'raman. Haydar soqov tutila-tutila: "Kelinglar, bir choptiraylik",-dedi. Nurxon ko'nmasa ham yuganidan tortub olub ketdi. Chidab turib bo'lmas ekan: ularning ketidan qora qashqamg'a bir-ikki achchig' qamchi berub yuborishim bormi,jonvor o'n odumida ularni yo'lda qoldurib ketdi. Bularning barchasi Turg'unning uloq tomoshasiga astoydil tayyorlanganligi natijasi edi.Yozuvchi ushbu holatlar tasviri orqali Turg'undagi o'zi qiziqqan ishiga mas'uliyat va jonkuyarligini ibrat qilib ko'rsatadi. Uloq boshlanib,

unga hakamlik qiluvchi Orif sarkor fotiha bergach, bir soatlar o'tib, " ota bolani aka ukani tanimaydigan chang-to 'zon" baqiriq-qiyqiriq avjiga minganda, "bosh yorilib, ko'z chiqqan bilan, otdan yiqilib, qo'l singan bilan" birovning ishi yo'q paytda birdan uloqchilar tinchib qoladi. Uloqchilardan biri -Esonboyni besh- olti ot bosib, ezib tashlagani ma'lum bo'ladi. Chalajon holda davradan olib chiqilgan chavandozning ko'p o'tmay joni uzilib, erta tongda janozasi o'qiladi. Hikoya davomida o'quvchi qiziqarli va dahshatli voqeа guvohi bo'ladi. Turgunboy Esonboyning yaxshi sifatlarini ko'z oldiga keltiradi va uni tuzalib ketishini istaydi. To'g'ri , har bir narsaning yaxshi va yomon tomoni bo'ladi. Otlarning chopishi, g'oliblikka intilish ,eng chopqir ot egasi bo'lish, maqtovga sazovor bo'lish ko'pchilikka yoqadi.Turg'uboyda shu fazilatlarning guvohi bo'ldik. Dars davomida "Ko'pkari" o'yinidan vediolavhalar tomosha qilish orqali o'quvchi bu o'yinning naqadar qiziqarli ekanligini guvohi bo'ladi.

Asarni mustahkamlash uchun quyidagi savollar berish tavsiya etiladi.

- 1."Uloqda" hikoyasida asosiy hikoyachi kim?
2. Hikoyadagi qahramonlarga tavsif bering.
3. Hikoyachi nima uchun "Turg'un chavandoz" nomini olishga qiziqadi?
- 4."Uloqda " hikoyasidan yozuvchi ko'zlagan maqsad nima?

Darsning xulosa qismida o'zbek xalq dostonlaridagi Boychibor , G'irko'k, Jiyronqush,G'irot kabi bebahotlar, ularning fazilatlari haqida ma'lumotlar berilsa,shuningdek o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olib, Turob To'laning "Do'nan" hikoyasi , Ernest Seton Tompsonning "Yovvoyi yo'rg'a" ,Tog'ay Murodning " Ot kishnagan oqshom" , Odil Yoqubovning "Adolat manzili" asarlarini o'qish tavsiya etilsa, o'quvchining milliy qadriyat va an'analarimizga, kitobga bo'lgan qiziqishi,ona tabiatgaga, jonivorlarga mehr tuyg'usi orta boradi.

O'quvchiga vazifa qilib, qadimiy milliy o'yinlarimiz haqida ma'lumot yig'ish topshirilsa ,maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Foydalanimanligi adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Adabiyot: Umumiy o'rta ta'lrim maktablarining 5-sinf uchun darslik.Iqism/ S.Ahmedov, B.Qosimov, R.Qo'chqorov, Sh.Rizayev.-T.:"Sharq",2015.-176 b.
- 2.Musurmonova O. Adabiyot darslarini tashkil etishning samarali shakllari. - T.: O'qituvchi, 1993 -78 b.
3. www.ziyouz.com
4. www.ref.uz
- 5 .www.adabiyot.uz

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA "IKKI QISMLI KUNDALIK" USULIDAN FOYDALANISH

O'roqova Nozima,
Navoiy viloyat Qiziltepa tuman 25-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Ta'lismiziga zamonaliv texnologiyalarni joriy etishning zarurati va ahamiyati jihat shuki, o'quvchilar dars jarayonida oлган bilimlarini hayotdagi muammoli vaziyatlarda qo'llay oladi. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lismi va uning o'quvchi shaxsini rivojlantirishdagi o'rni katta. Chunki, o'quvchi shaxsini rivojlantirishga qaratilgan ta'lismi o'quvchilarni bilim, ko'nikma, malaka hamda kompetensiyalarni egallashga xizmat qiluvchi metod va usullar yordamida amalga oshiriladi.

Adabiyot darslarida "Ikki qismli kundalik" usulidan foydalanan ta'lismi sifatini oshirishda yordam beradi. Bu pedagogik texnologiya bo'lib, yozma nutqni rivojlantiradi. Bu uslub o'qib chiqilgan mavzu bo'yicha tushunchalarni shaxsiy tajriba bilan bog'lashga imkon beradi.

"Ikki qismli kundalik" usulini qo'llashning asosiy maqsadi o'rganilayotgan mavzuga qiziqish uyg'otish, yozma nutqni rivojlantirish, o'quvchilarni mustaqil fikrлаshga o'rganish.

O'tkazish bosqichlari:

1-bosqich. O'quvchilarga oldindan tayyorlab qo'yilgan matn o'qish uchun taklif etiladi.

2-bosqich. Hamma matn bilan tanishganiga ishonch hosil qilib, daftarni vertikal chiziq bilan ikkiga bo'lish so'raladi.

3-bosqich. O'quvchilarga, daftarni chap tomoniga muallif sitatalar (g'oyalari, fikrlari)ni yoqqanlarini (yoki yoqmaganlarini) yozishlari aytildi.

4-bosqich. O'ng tomonga o'quvchi mazkur sitataga berilgan o'zini izohini yozadi, ya'ni o'qilgan matn haqidagi tushunchasini umumlashtirib beradi.

5-bosqich. Topshiriqni shu qismi tugagandan keyin o'quvchilarga (o'z xohishiga ko'ra) bittadan sitatalarni va ularga yozilgan izohni o'qish taklif etiladi. sitata va ularning izohi o'qilayotganda savol berish yoki mazkur sitataga o'z izohnini berishga ruxsat etiladi.

6-bosqich. O'quvchilar sherik (uchliklar yoki kichik guruhlari) bo'lib ham ishlashlari mumkin.

Namuna: G'afur G'ulomning "Mening o'g'rigina bolam" hikoyasi misolida

"Mening o'g'rigina bolam" hikoyasida menga ta'sir qilgan fikr	Izohim
Qutlug' uydan quruq ketasanmi, bolam? Bir nima olib ket.	O'zbek xalqi juda qadim zamonalardan o'zining mehmondo'stligi, bag'rikengligi, odamiylici, olijanobligi bilan boshqa xalqlardan ajralib alohida turadi. Qora buvining "...qutlug' uydan quruq ketasanmi, bolam? Bir nima olib ket", degan gapida mana shu bag'rikenglik, mehr-oqibat tushunchalari mujassam. Chunki qozon o'zbek xonardonidagi baraka, to'kinlik, farovonlik timsoli hisoblanadi.

Said Ahmadning "Qoplon" hikoyasi misolida "Ikki qismli kundalik" usulidan foydalanan

	"Qoplon" hikoyasida menga yoqqan ibora yoki	Menga yoqqan ibora yoki gappa munosabatim va fikrim
--	--	--

	gap	
	Bu itni taniyman	Tillayev Qoplomni ko'rib, "Bu itni taniyman" desa-da, achchiq istehzo bilan aytilgan bu so'zlarni asli Qurbonboyga qarab qo'yib aytди. Aslida "it" deb Qurbonboyni nazarda tutadi.

8-9-sinflarda mumtoz adabiyotning nodir namunasi hisoblangan g'azal janrini badiiy, ilmiy tahlil qilish o'quvchilarga murakkablik tug'diradi. O'quvchilar g'azal mazmunini tushunmasdan uni yod olish bilan cheklanadilar. "Ikki qismli kundalik" usulidan foydalanish juda samarali hisoblanadi. Alisher Navoiy o'rganishda ham juda samarali hisoblanadi.

Namuna:

Tanlangan bayt	Baytning sharhi
Mehr emas, ohim o'tidin ko'kka yetmish bir sharar, Ayb emastur gar desam: "Dam ursam afloq o'rtanur". (Mubolag'a san'ati.) A. Navoiy	Alisher Navoiyning baytida oshiqning sevgilisi hajrida chekkan iztiroblari g'oyatda kuchaytirilib tasvirlangan: ko'kdagi quyosh oshiq yerda chekkan oh o'tining bir uchquni emish. Bu bo'rtirilgan tasvir tufayli oshiq qiyofasi, ruhiy holati, ichki olami, qalbida mavj urgan ehtiroslari ta'sirchan, jozibali ifodalangan. Bu xil tasvir shartli ekanini his qilamiz, uning vositasida yoridan ayrilgan inson kechinmalarining eng yuqori darajasini aqlan anglashimiz mumkin, hamda oshiq qalbining iztiroblari haqiqatdan ham nihoyat darajada kuchli ekaniga ishonch hosil qilamiz.

O'QUVCHILARDA KITOBOXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

**Qiyomova Rahima,
Navoiy viloyat Zarafshon shahar 2-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Yoshlarda kitobga bo'lgan mehrni uyg'onishida adabiyot fani o'qituvchisi katta ahamiyatga ega bo'ladi. Agar farzandlarimizda kitob o'qishga havas bo'lmasa, uning kitob o'qishga bo'lgan e'tiborini o'zgartirish mushkul bo'lib qoladi. Ularni o'qishga majburlash emas, balki kitob o'qishga havas uyg'otish lozim. Bu borada ota-onा, ustozu murabbiylar va kutubxona xodimlari bevosita yordam berishlari lozim bo'ladi. Bunda bolalarning yosh xususiyati, qiziqishi hisobga olinishi kerak. Italiyan yozuvchisi Seneka: "Kitoblarning soni emas, ularning yaxshisi foyda keltiradi", -deb aytgan edi. O'quvchilarni mustaqil o'qishga qiziqtirish uchun "She'riyat gulshani", "Kitob - mening do'stimsan", "Kitob mo'jizaga chorlaydi", "G'olib kitobxon", "Sinfning eng yaxshi kitobxoni" kabi tanlovlarni va har xil mavzularda bahs-munozaralarini tez-tez o'tkazib turish tavsiya etiladi.

Ta'lim muassasalarida o'quvchilarning sinfdan tashqari o'qigan kitoblari asosida kitobxonlar konferensiyasini o'tkazish, ularning mantiqiy va ijodiy fikrlesh qobiliyatini boyitadi, kitobga bo'lgan havasini uyg'otadi. Farzandlarimizni kitobga qiziqtirish oson ish emas. Bu ham tarbiyaviy jarayon. Har bir bolaning qiziqishi, moyilligi inobatga olingan holatda uning o'z kitobi bo'lishi kerak. Biz kattalar bolalardan ko'p kitob o'qishni talab etamiz. Bu bir qarashda to'g'ridek. Lekin bu yerda asosiy gap o'quvchi-yoshlarimizning o'qimoqchi bo'lgan kitobining yoshiga mosligi, qiziqishi, moyilligiga to'g'ri kelishiga e'tiborni qaratish va nihoyat o'z kitobini o'qishi lozimligiga qaratishimiz lozim. Bu o'qish madaniyati qanday va qay darajada tarbiyalanganiha bog'liq.

Kitob o'qish madaniyatiga kitob xarid etish va kutubxonani muntazam boyitib borishga alohida e'tibor bilan qarash, kitob saqlash odobi, o'qish jarayoni, o'qiganni o'ziga va hayotga tatbiq eta bilish kabi yana o'nlab masalalar kiradi. Kitobni tanlab, aniq maqsadni o'yagan holda o'qish zarur. Bundan tashqari bola faqatgina kitob o'qish bilan chegaralanib qolmasdan, balki kitobdag'i asosiy ma'no-mazmunga tushunishi ham lozim. Kitobga bo'lgan havas o'quvchilarni kerak bo'lsa ayrim asarlarni takror va takror o'qishga olib keladi. Nemis shoiri F.Gebblep: "O'qilgan kitoblarni takror o'qish savodxonlikning eng ishonchli tarozisidir" deb aytgan edi.

Umumta'lim maktablarining ona tili va adabiyot o'qituvchilari kutubxonachilar bilan hamkorlikda har chorakda bir marta "Kitoblar mo'jizasi" yoki "Kitoblar olamiga sayohat" mavzusida ko'rgazma tashkil etishlari maqsadga muvofig. U faqat ko'rgazma bo'lib qolmay, balki eng kitobxon o'quvchilar taklif etilib, kitob haqidagi fikri va eng sevimli asari qahramonlari ramziy tasvirini ifod etib berish ko'rgazma ishtiroychilar tasavvurida chuqur iz qoldiradi. O'quvchilar o'zları sevib o'qigan asarlari yuzasidan taqrizlar yozishni o'rgansalar yanada yaxshiroq bo'ladi. Yoki o'qigan asarlari taassurotlari asosida o'quvchining ijod namunalari (kichik hikoya, she'r, hajviya) ko'rgazmaga qo'yiladi. Eng faol qatnashgan ishtiroychilar rag'batlanТИRILADI.

Tadbirda qatnashgan har bir o'quvchilarning arzimas kichik bir muvafaqqiyatini chetda qoldirmaslik, uni olqishlash, qiziqishini o'stirish lozim. Toki u kitobga bo'lgan havasi yana ham oshib, kitobga bog'lansin. O'quvchilarning bo'sh vaqtlarini samarali tashkil etish, to'garakka a'zo bo'lgan o'quvchilar bilim doirasini kengaytirish, qo'shimcha ma'lumotlar berish maqsadida ekologik, texnik, iqtisodiy, huquqiy bilimlardan keng xabardor etish maqsadida kutubxonada burchaklar tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Kutubxona - bu haqiqiy madaniy-ma'rifiy maskan sifatida faoliyat ko'rsatishi kerak. Bu ziyo va ma'naviyat maskani bolajonlarning eng sevimli dargohiga aylanishini va o'z bag'riga ko'proq bolalarni chorlashi lozim.

Hozirgi kunda rang-barang voqeа va hodisalarga boy filmlar, sarguzashtlar haqida hikoya qiluvchi boshqa vositalar (televizor, kompyuter, internet)ning ta'siri kuchayib bormoqda. Bular o'quvchi-yoshlarimizga qo'shimcha axborot berish bilan birga, farzandlarimizning ko'p vaqt televizor yoki kompyuter yonida, samarfonlar bilan o'tishiga sabab bo'lmoqda. Gruzinlar madaniyat va ma'naviyat belgisi sifatida har bir kelin sepiga Shota Rustavelining "Yo'lbars terisini yopingan pahlavon" kitobini qo'shib berar ekan. Bizda ham shu asar bilan bemalol bo'ylisha oladigan asarlar bor, faqat ularni targ'ibot-tashviqot qlishimiz, o'quvchilar qalbiga chuqurroq singdirishimiz lozim. Komil insonlarni tarbiyalashda kitobning o'mni beqiyosdir.

O'quvchilarni kitob bilan ishilashga odatlantirish katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Kitobxonlik yoshlarning ma'naviy boyligini oshiradi, ularni mehnat va ijodiy yo'lga boshlaydi. Kitob hayotning ulug'vorligini anglab olishga, u haqida mustaqil fikr yuritishga yordam beradi.

ALISHER NAVOIYNING O'ZBEK ADABIY TILINI RIVOJLANISHIDAGI O'RNI

**Qo'chqorova Gulchehra,
Navoiy viloyat Navbahor tuman 21-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Alisher Navoiy o'zbek adabiy tilini rivojlantirish, bu tilda go'zal asarlar yaratish, o'zbek tilini yuqori mavqega ko'tarish, uni mamlakat va xalq manfaatlariga xizmat qildirishni orzu qiladi. U turkiy tilini kamsitgan, bu tilda yaxshi asarlar yozish mumkin emas, turkiy tilga bee'tibor bo'lgan kishilarga munosib javob bera oladi. O'zbek adabiy tilini boyitdi, ravnaq toptirdi. Abdurahmon Jomiy Navoiyning bu xizmatini alohida ta'kidlagan edi. Jomiyning ta'kidicha, taraqqiyotdan, e'tibordan chetda qolgan o'zbek tiliga Navoiy qaytadan jon beradi, uni yana keng yoyilishiga erishadi. Ya'ni "Bu qalamga falakdin ofarinlar yog'ulsin chunki bu chiroyli naqshlarni o'sha qalam yartdi, Navoiy forsiyda asar bitg'uchilarga rahm-shavqat qildi va ko'plab asarlarini turkiyda bitdi. Agar asarlarini forsiyda bitganda edi, boshqa shoirlarning ijod qilmoqqa majoli qolmasdi"- deydi Jomiy.

Navoiy ko'pchilik asarlarini o'zbek tilida yozadi. Uning keng imkoniyatlarni ko'rsatib beradi. O'zbek yozuvchilariga o'z ona tilida ijod etish vazifasini qo'yadi. Navoiy fors-tojik tiliga ham yaxshi munosabatda bo'ladi.

Buyuk mutafakkir shoir, olim, musiqachi, rassom va davlat arbobi, o'zbek adabiy tilining asoschisi, Bobur ta'bıricha, "Tili Andijon shevasi bilan rost" bo'lgan Alisher Navoiyning "Majolis ul-nafois" asari orqali biz XV asrda yashab ijod qilgan ko'plab ijod ahli sanalmish shoir va yozuvchilarning hayoti va ijodidan xabardor bo'lamiz.

Navoiy o'ziga ustoz deb bilgan Nizomiy Ganjaviy, Abdurahmon Jomiy, Xusrav Dehlaviylar bitgan "Xamsa" dostonlariga munosib javob berdi. Kamol Xo'jandiy, Hoftz Sherazi, Sa'diy Sherazi, Amir Xusrav Dehlavi, Abdurahmon Jomiylar g'azallariga tatabbu'lар bitdi. Navoiy "Majolis ul-nafois" asrining debochasida shunday yozadi:

Yuz hamd angakim yasab jahon bo'stoni,
Aylab yuzu zulfidin gulu rayhoni.
Qildi yasog'och bu bo'i ruhafzoni
Nazm ahlin aning bulbuli hush ilhoni.

Ushbu misralardan ko'rinish turibdiki, Navoiy ustozlarining ijodini beqiyos mehr, yuksak sadoqat bilan o'rgangan. Masalan, Farididdin Attorning "Mantiq ut-tayr" (qush nutqi) asari esa, unga umrbod yo'ldosh bo'ldi. Uning bosh g'oyasi Navoiy ma'naviy hayotining mag'zini tashkil etdi.

Bu "Guliston" yanglig'u ul "Bo'ston.
Menga ul holatda ta'b'i bulhavas,
"Mantiqut-tayr" aylab erdi multamas,
Topti sokin-sokin ul takrordin

Asar qushlarning suhbatga to'planishidan va adolatli podshohni izlash qarori bilan boshlanadi. Alisher Navoiy asarlarida afsonaviy va real qushlar obrazi ham ko'p uchraydi. Qaqnus, Samandar, Xumo, Anqo singari afsonaviy qushlar, bulbul, to'ti, laylak, boyqo'sh singari qushlar nomi shular jumlasidandir. Masalan, "Lison ut-tayr" da bulbul, to'ti ornitonimlari ketma-ket kelib, tanosub san'atini vujudga keltirgan:

O'yla quyshlar nutqini izhor etay,
Bulbul, to'ti kibi guftor etay.

Ma'lumki, Alisher Navoiy "Lison ut-tayr" asarida qushlar orqali shoir inson fe'l-atvori, xarakteri, uning ichki kechinmalariga, shoir bir qush bilan hudhud o'rtasida bo'lib o'tgan savol-javobni obrazli bayon qilishda intoq san'atidan foydalangan. Bu o'rinda qo'llangan hudhud ornitonimi arabcha so'z bo'lib, sassiqpopishak ma'nosini anglatadi. Bu qushning qanotlari turfa rangda bo'ladi. "Lison ut-tayr" asari boshdan-oyoq ana shu intoq san'ati zamiriga qurilgan bo'lib, bu badiiy san'atning lisoniy-uslubiy talqini asarda ornitonimlar asosida amalga oshirilgan. Aslida so'zlatish, gapirtirish ma'nosidagi intoq san'ati badiiy asarda hayvonlar va jonsiz narsalarini odamlarga o'xshatib so'zlatishni ham nazarda tutadi. Alisher Navoiy "Lison ut-tayr" dostonida asarning badiiyligini oshirish maqsadida kalog', zog', to'ti, bulbul, qumri, so'ng'ur, yurtachi kabi ornitonimlarni uyushiq bo'laklar sifatida qo'llab ta'did san'atini hosil qilgan. Negaki, "shoir tasvirdan sanash ohangida uyushiq bo'laklarga mansub so'zlardan ikki yokiundan ortig'ini ishlatsa, ta'did

san'ati vujudga kelgan bo'ladi".

Alisher Navoiy asarlarida ornitonimlar yordamida bir bayt yoki parchaning o'zida ikki va undan ortiq she'riy san'atlar hosil qilingan o'rinalar ham mavjud. Masalan, "Lison ut-tayr" dostonining XIV bobidan olingan quyidagi baytda to'ti, kalog' (ola qarg'a), bulbul, qumri, zog' ornitonimlari qator kelib, tanosub san'atini; to'ti, bulbul ornitonimlari uyushib kelib, ta'did san'atini vujudga keltirgan. Shuningdek, bu baytda zog' ornitonimi bilan yonma-yon grammatik vositasini qo'llash orqali tashbih san'ati ham hosil qilingan:

Yuqori o'lтурди to'tidin kalog',
Bulbul qumridin ul yanglig'ki zog'
Soda ko'nglum bahra ul guftoridan.

Biz "Lisonut-tayr" dostonidan Alisher Navoiyni qanday diniy va dunyoviy masalalar band etgani bilan tanishamiz: inson olamga kelar ekan, hamisha talab yo'liga kirishi, izlanishi, o'rganishi lozimligi haqida to'g'ri bilim hosil qilishi-ma'rifatli bo'lishi kerakligi, kamolotga yetish zarurati kabi muhim masalalar bizni chuqur o'yga toldiradi. Navoiy falsafiy, axloqiy, ma'naviy dunyosidan xabardorlikning o'ziyoq bugungi kitobxon uchun beqiyos ahamiyatga ega.

UMUMIY O'RTA TA'LIMDA USMON NOSIR IJOD YO'LINI UZVIYLIKDA O'RGANISH

Qurbanova Nafisa

(Xorazm viloyati Hazorasp
tumani Pitnak shahridagi
6-son umumiyo'rta ta'lim
maktabining ona tili va
adabiyot fani o'qituvchisi)

ANOTATSIYA- adabiy ta'limda uzviylikka alohida e'tibor qaratilishi bejiz emas. Chunki har bir sinf darsligi o'quvchi yoshini hisobga olib yoziladi. Buni biz o'zbek adabiyotida yorqin iz qoldirgan Usmon Nosir hayoti va ijod yo'lini 5-, 8-sinf adabiyot darslarida uzviy o'rganilishida ko'rishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: o'zbek adabiyoti, Usmon Nosir, Usmon Nosir she'rlari, uzviylik

Biz bir yozuvchi yoki shoirning hayoti va ijodini quyi sinflarda soddaroq va oddiy so'zlar orqali bayon etilishini bilamiz. Bu yoshdag'i o'quvchilarning fikr lash doirasi qobil qilish imkoniyatlari cheklangan bo'ladi. Shuning uchun ham ularga hikoyalari, ular yoshiga mos mavzular berilgan. 6,7-sinflarda shoir yoki yozuvchi hayoti va ijodidan parchalar berilsa, 8-,9-sinflarda esa yozuvchi, shoir ijodining g'oyasi ilgari surilgan maqsadni yoritish bilan belgilanadi.

Buni biz o'zbek adabiyotida yorqin iz qoldirgan Usmon Nosir hayoti va ijod yo'lini 5-, 8-sinf adabiyot darslarida uzviy o'rganilishida ko'rishimiz mumkin. Dunyo adabiyotida shunday shoirlar o'tganki, ularning umri va ijodi xuddi qorong'u osmonni birdan yoritib yuborgan chaqmoqqa o'xshaydi.

Rus shoiri M.YU. Lermontov, tatar ijodkorı Abdulla To'qay, o'zbek adabiyotining yorqin namoyondasi Usmon Nosir mana shunday yorqin siymolardandir.

Usmon Nosir garchi juda kam umr ko'rgan bo'lsa-da, u yozib qoldirgan asarlarning ahamiyati asrlarga tatigulikdir. Usmon Nosir 32 yil yashagan bo'lsa, shuning 6-7 yilidagina erkin ijod qilish imkoniyatiga ega bo'ldi. Usmon Nosir nafaqat adabiyotni, balki dunyo tarixi, san'atini ham chanqoqlik bilan o'zlashtirishga, buyuklikka ergashib ijod qilishga oshiqardi.

Usmon Nosir hayot yo'li dastlab 5-sinfning "Adabiyot" darsligida ixchamgina tasvirlanadi. She'rlar ham bola ongida tasavvur qila olinadigan darajada tanlangan. Bu yoshdag'i o'quvchilarga matn va she'r sarlavhasi sodda, lo'nda bo'lishi lozim, negaki bola she'r nomini eshitishi bilan she'r nima haqida bo'lishini va undagi so'zlarini tasavvuriga sig'dira olishi, shu bilan birga, bevosita she'rning qahramoniga aylanishi kerak.

Usmon Nosir she'riyati haqida so'z ketganda bolalarcha sho'xchanlik, beg'uborlik, soddalikni ko'rishimiz mumkin. Uning she'rlaridahar bir fasl, yer, osmon, quyosh, yulduz, oy daraxt va chechaklar qush va hayvonlar badiiy umumlashma obraz darsjasiga o'sib chiqadi. Bu jihatdan uning to'rt misradan iborat quyidagi she'ri e'tiborga loyiq.

BOLALIGIMGA

Kapalakning gul emganin ko'rdim,

Eslab ketdim seni malagim,

Sen berdingmi shuncha shirin she'rni,

Ey barglari ko'm-ko'k palagim?

She'rni o'qigan har qanday o'quvchi bolalikning shirin xotiralariga cho'mishi aniq. Bola- kapalak; bolalik-gul, malak, ko'm-ko'k palak...

Usmon Nosir she'riyati asl tuyg'ular va porloq fikrlar ifodasi bo'lmish she'riyatdir. Shoir o'zi his qilmagan, diliga tug'yon solmagan mavzular haqida aslo qalam tebratmagan. Uzviylik davom etgani holda 8-sinf darsligida oddiyidan murakkabga singari ish ko'rildi. Bu sinfda asosan, she'rlarning mohiyati va tahliliga ko'proq o'rin ajratilgan. Shu o'rinda "Yurak", "Yana she'rimga" misol bo'la oladi.

"Usmon Nosir she'riyatimizga shamolday kirib keldi. Balki bo'ronday! U shunday to'polon va to'lqin bilan keldiki, uncha-muncha she'riy uslub va ijodni to's-to's qilib yubordi"- deb Turob To'la bejiz aytmagan

Shuningdek, shoirning tarjimonlik mahoratiga urg'u berilgan. Rus adabiyotining ko'rkam dostonlari A.S. Pushkinning "Boqchasarov fontani", M.YU.Lermontovning "Iblis" nomli dostonlarini, Heyni, Gyote, Bayron ijodidan ko'pgina namunalarni o'zbek kitobxonlari Usmon Nosir tarjimasida o'qidi.

Xulosa o`rnida shuni aytish mumkinki, har qanday darslik va material, avvalo ta`lim mazmunining uzviyiligi va uzlucksizligi tamoyiliga asoslanishi kerak. Har qanday darslik o`zidan avvalgi bosqich uchun yaratilgan darsliklarning tadrijiy davomi bo`lmog`i davlat ta`lim standarti talabidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

- 1.T.Niyazmetova "Adabiy ta`lim muammolari" Toshkent 2012
- 2.S.Olim, S.Ahmedov, R. Qo`chqorov 8-sinf adabiyot darsligi Toshkent 2019
- 3.www.ziyonet.uz

O'QUVCHILARNI YOZMA MATN YARATISHGA O'RGATISH USULLARI

Qurbanova Orzigul,
Navoiy viloyat Navoiy shahar 2-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Ma'lumki, bugungi kunda mamlakat oliv o'quv yurtlariga kirish imtihonlari testlar asosida amalga oshirilmoqda. Shuning uchun o'quvchilar, ota-onalar, hatto ko'pchilik o'qituvchilar o'quvchilarning insho yozishiga e'tiborni susaytirdilar. To'g'ri, insho oliv maktabga kirish vositasi emas. Lekin u umumiyl o'rta ta'limda ham, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limida ham o'quvchilarning adabiy darslaridagi asosiy ish turlaridan biri hisoblanadi. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ta'lim tizimi oldiga mustaqil mulohaza yurita oladigan ma'naviy barkamol shaxslarni shakllantirish vazifasini qo'ygan. Insholar esa inson tafakkurini charxlash, dunyoqarashini kengaytirish, fikrlarini, qarashlarini qat'ylashtirish, ma'naviyati shakllantirish va rivojlantirish omili hisoblanadi. Shuning uchun adabiy ta'limning barcha bosqichlarida o'quvchilarga insho yozdirish shart.

Milliy ta'lim tizimiga yevroga usullarining, rivojlangan mamlakat ta'limi yutuqlari kirib kelishining mamlakat ta'limi yutuqlari kirib kelishining o'ziga xos ijobji tomonlari mavjuddir. Lekin ular - evropaliklar, biz ham - ming yillik tarbiya tarixiga ega o'zbeklar ekanligimiz unutilmagani ma'qul. Sharqda azal-azaldan ko'ngil tarbiyasi ustuvorlik qilib kelgan. Ma'naviy yetuklik baland martabada bo'lgan. Bilimlarni o'zlashtirishga, fanda kashfiyotlar qilishga ruhiy kamolot orqali erishilgan. Shuning uchun ham maktablarda avval badiiy adabiyotni o'qitish, so'zdan ta'sirlanishga o'rgatish amalga oshirilgan. Ruhiyatni uyg'otishga harakat qilingan. Bezovta qalbgina izlanishlarga qodir ekanini bobolar yaxshi tushunishgan. G'arbliklar ta'lim tizimining xususiyatlarini ko'r-ko'rona ko'chirish emas, ular erishgan yutuqlarning o'quvchi milliy xususiyatlari, ruhiy o'ziga xosligi, real jihatlariga mos keladigan tomonlarini o'zlashtirish kerak. Aks holda, chet el tarbiyashunosligidagi tashqi jihatlargina o'zlashtirilib chekinish yuz berishi mumkin.

Tajriba almashishlar ko'rsatdiki, Yevropa ta'lim tizimida har qanday o'quv fani bo'yicha, u biologiya bo'ladimi, iqtisodmi, tilmi, turli mavzular yuzasidan esselar yozish yetakchilik qiladi. Ma'lumki, esse-erkin fikrning, mustaqil tafakkurining mahsuli. U -iod. Adabiyot darslarida insho yozish ham iod. Ijodning har ikala turi orasidagi tafovut uncha katta emas. Albatta, insholar ta'lim tizimida o'rganib qolning an'anaviy tartibda emas, aynan ijodning natijasi tarzida yozilishi kerak. Adabiyot darslarida tanlangan insho mavzulari o'qituvchilar uchun eski bo'lishi mumkin, ammo o'quvchilar uchun yangi ekanligini muallim e'tibordan ochirmagani ma'qul.

O'quvchilarda ijodkorlikni o'stirish uchun ularni ijodga undovchi material, stimul va erkinli berish, ularni o'qitishni bas qilib, o'qishga yo'nalish berib turish zarur. O'quvchilarning mustaqil ijodiy faoliyati bo'lmiss insholarni tashkil etishda quyidagilarga e'tibor qaratilishi maqsadga muvofiq bo'ladi:

a) o'quvchiga katta va xilma-xil mavzularni tanlash ixtiyorini berish. Bu mavzular o'quvchilar uchun maxsus tanlangan bo'lmay, o'qituvchining o'zi uchun ham jiddiy va qiziqarli bo'lishi mumkin.

b) o'quvchilarga o'rtoqlarining insholarini o'qishga berish va namuna sifatida ham faqat bolalarning ishlarini tavsiya etish;

v) o'quvchilarning insholarini tekshirayotganda daftaring ahvoliga, xatining sifatiga, xatolariga va ayniqsa, uning ifoda tarziga, aytishjoiz bo'lsa, uslubi bo'yicha hech qachon tanbeh bermaslik kerak. Adabiyot darslarida maqsad ijodga yo'lganda bu jihatlar ikkinchi planda qoladi;

g) ijod paytida hajm va mazmun masalasi, uning tili diqqat markazida turmaydi. O'quvchi bularga e'tibor qilsa, asosiy fikrni unutib o'yishi mumkin. U yozuvchi emas. Til, uslub, husnixat va imlo masalasi, odatda ona tili darslarining zimmasiga yuklanadi.

O'quvchilarni insho yozishga o'rgatish darayoni va shu tarzda tashkil etilsa, adabiyot a'li oldiga qo'yilgan maqsad va amalga oshishi birmuncha tezlanishi tayin.

Odatda, o'quvchilar o'z insholarida darslik mualliflari "yopishib olishadi". Buning asosiy sabablari ularning yozma ishni qanday bajarishni bilmasligi, o'z fikrini ifodalashga o'rgatilmagani, timsollari haqida shaxsiy qarashlarining yo'qligi, asar mazmunini yoki matnning qaysi o'rni va jihatni ta'sir etganini ajrata olmasliklaridadir. O'quvchilarning yozma ishlarini tashkil etishdan oldin o'qituvchi ular badiiy asarni qanday o'qiganlari va qanchalik tushunganlarini aniqlab olishi zarur. Shundan kelib chiqib ma'lum darajada tushuntirish ishlari amalga oshiriladi. Ayni vaqtida o'quvchida mustaqil fikr, sog'lom ma'naviyat shakllantirish yo'lida ham ishlanadi.

UMUMINSONIY QADRIYATLARNING ULUG'LANISHIDA MUMTOZ ADABIYOTNING O'RNI

**Rajabova Dilbar,
Navoiy viloyat Navoiy shahar 2-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

"El-yurt va davlat uchun, uning taqdidi va kelajagi uchun qayg'uradigan, odamlarning ezgu niyatlarini o'ziga oliv maqsad qilib qo'ygan, elim deb, yurtim deb yonib yashaydigan, har qanday vaziyatda ham xalqni birlashtirib, turli balo-qazolardan asrash uchun safarbar eta oladigan shaxslargina tarixda o'chmas iz qoldiradi". Darhaqiqat, bizning yurtimizda nomlari abadiyatga muhrlangan mana shunday ulug' ajoddolarimizning soni bir talay. Xususan, hazrat Mir Alisher Navoiyning yorqin xotirasi fikrimizning yaqqol dalilidir. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov "Alisher Navoiy atoqli shoirgina emas, balki teran mushohada yurituvchi donishmand hamdir. Uning insoniylik borasidagi fikrlari hali-hanuz o'z qimmatini saqlab kelmoqda", deganlarida to'laqonli haq gapni aytgan edilar.

Bugun biz Navoiy ijodini o'rganar ekanmiz, uning ilmiy salohiyat bobida juda katta mehnat talab qilinishini guvohi bo'lamiz. Chunki Navoiy aytgan har bir so'z mohiyati turli mazmunga ega bo'lib, tahlil jarayoniga to'g'ri yondashish lozimligini talab qiladi.

"Hazrat Alisher Navoiy ijodiy merosi xalqimiz madaniyatining buyuk sarchashmasi bo'lgani uchun unga takror va takror murojaat etaveramiz. Ular bizni mudom o'qish va uqishga undayveradi".

Haqiqatan ham, Navoiy asarlarini o'qir ekanmiz, bunga o'zimiz amin bo'lib boraveramiz. Ma'lumki, "Xamsa" Navoiyning shoh asarlaridan biri sanalib, uning zamirida insonga xos bo'lgan barcha umuminsoniy qadriyatlar mujassamlashgan. Chunki Navoiy inson qadr-qimmatini barcha narsadan ustun qo'ygan. Shuning uchun shoir inson maqomi berilgan har bir shaxsni ushbu sharafga munosib ko'rileganiga shukronalar keltirib, faqat ezgu g'oyalarning egasi bo'lislularini chin dildan xohlaganlar. Bu borada, avvalo o'zlar har tomonlama o'rnak bo'lib, boy ijodiy merosi zamiriga singdirilgan g'oyalarning orqali o'zgalarni ham ana shunday inson bo'lishga da'vat etganlar.

"Xamsa" ning birinchi dostoni "Hayrat ul-abror" Navoiyning falsafiy qarshlari zamiriga yo'g'rilgan bo'lib, unda Navoiy haqiqiy umuminsoniy qadriyatlarni to'laqonli shakllantirib bergan. Doston muqaddima, yigirma maqolot, yigirma hikoyat va xotimadan iborat bo'lib, asarda shoir ularda nafaqat insonni insonga, balki Olloh tomonidan tuhfa etilgan barcha yaratiqlarga bo'lgan insoniy munosabatlari qay darajada bo'lmog'i lozimligi xususida so'z yuritadi. Dostonning uchinchi maqolati "Salotin bobida" deb nomlanib, Navoiy yurtning kelajagi, xalqning ishonchi, ezgu g'oyalarning asosiy tayanchi faqat adolat orqali yuzaga chiqishini mahorat bilan aks ettirgan. Har qanday zulm o'chog'ini birgina adolat mezoni orqali bartaraf qilinishi Shoh G'oziy timsolida yoritib berilgan. Shoh G'oziyning tinchlik o'natish maqsadida yo'l qo'ygan birgina xatosini adoalat tarozisi oydinlashtirib berdi. Shu orqali el orasida uning martabasi yanada ulug'landi. Chunki shoh G'oziy va jabrdiyda keksa bir kampirning o'rtasidagi ziddiyatlari vaziyatniadolatli hal etilishi umuminsoniy qadriyatlarning bir ko'rinishi desak, mubolag'a bo'lmaydi. Bunday tashqari dostonning beshinchi bobida shoir Hotami Toy hikoyasi orqali ham ushbu fikrlarni ilgari suradi. Hotami Toy - bu shaxs nihoyatda saxiy, o'zgalardan yordamini ayamaydigan, ko'ngli keng inson qiyofasini shakllantirgan. U timsol orqali shoir insonlarni saxiylikka da'vat qiladi. Ammo hikoya boshqacha yondashadigan bo'lsak, har bir ishning chegarasi borligini anglab olishimiz mumkin. Chunki hikoya qahramoni Hotami Toy nihoyatda saxiy kishi bo'lib, borini xalq oldida to'kib-soladi. Uning bu ishiga faqat bir kishi qarshi chiqib, o'z fikrini ayta oladi.

Naqdni dog'i guldeksovurmag'il,
G'uncha kibi dog'i girihsurmagil.

Hotami Toy bir yo'qsil kishining mag'rur turib aytgan ushbu so'zlaridan so'ng, chuqur o'ya tolib, o'zining himmatidan ham yuqori turuvchi himmat egasini ko'rib, u kishiga tasannolar aytishida ham umuminsoniy qadriyatlarni ko'rishimiz mumkin.

Dostonning oltinchi maqolati odob masalalariga bag'ishlanadi. Navoiy bu maqolatda kishilar bilan munosabat va muomala odobi, o'zini tuta bilish, bola tarbiyasi hamda ota-onaga qay darajada g'amxo'rlik qilish lozimligi xususida so'z yuritadi. Masalan, birgina quyidagi mashhur bayt zamiriga singdirilgan g'oyani tahlilga tortadigan bo'lsak, umuminsoniy qadriyatlarning tub negizini anglab yetamiz.

Boshni fido ayla ato boshig'a,
Jismni qil sadqa ano qoshig'a...

Dostonning o'ninchi bobiga rostlik ta'rifiga bag'ishlangan bo'lib, "Sher va Durroj" hikoyati orqali shoirning asl maqsadini bilib olamiz. Hikoyada to'g'rilik ko'klarga ko'tarilib, egrilik qattiq tanqid ostiga olinadi. Chunki ularning birinchisi kishini yuqori martabalarga ko'tarsa, ikkinchisi qaysidir ma'noda inson umriga raxna soladi. Shuning uchun Navoiy barchamizni hamisha tog'rilikka qalqon bo'lishga undaydi.

Xulosa o'rnida aytish joizki, shoirning asarlari umuminsoniy qadriyatlarga, ezgu g'oyalarga boyligi bilan katta ahamiyat kasb etadi. Buni har birimiz anglab yetmog'imiz lozim. Zero, Navoiy asarlari g'oyasi va undagi jamiki pand - nasihatlar kaliti so'z bo'lib, ular hamisha mangulikka daxldordir. Shoir asarlariga qayta-qayta murojaat qilishimizning boisi shunda bo'lsa, ajab emas.

HUKUMAT QARORLARI TILI TERMINOLOGIYASI VA UNING ILMUY NAZARIY JIHATLARI

ToshDO'TAU 2-bosqich magistranti
Rajabova Sadoqat Rasul qizi

Annotatsiya: Maqolada hukumat qarorlar tili terminalogiyasining o'rganilishi tarixi, sinonimik jihatlari, yuridik terminlar ilmiy nazariy jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: huquqiy, davlat, jamiyat, M.Qosimova, qonunchilik, qonun tili, innovatsiya, biznes-inkubator, startap-akseleratorlar, nou-xau.

O'zbekiston Respublikasi milliy istiqlol g'oyalariga asoslangan demokratik huquqiy davlat va adolatli fuqarolik jamiyati qurayotgan bugungi kunda milliy qonunchilik tizimini takomillashtirish eng muhim vazifalardan biridir. Shu bois Oliy Majlis tizimi va qonun ijodkorligi jarayonida tub islohotlar amalga oshirilmoqda, rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasidan kelib chiqqan holda ikki palatali professional parlament tizimi shakllantirilmoqda.

Huquqshunos olim E.X.Xalilov O'zbekistonda qonunchilik istiqbollarini belgilayotib, hozirgi paytda qonun ijodkorligi amaliyotida qonunchilik texnikasi bilan bog'liq bir qancha muammolar mavjudligini, ularni ilmiy jihatdan o'rganish zarurligini, bunda ayniqsa qonunlarning tili masalasiga ko'proq e'tibor qaratish lozimligini alohida ta'kidlaydi. Shuningdek, SH.Z.Urazaev, professorlar G'.Abdumajidov, G'.Ahmedov, H.Odilqoriev, A.X.Saidov kabi huquqshunos olimlar ham hozirgi paytda o'zbek qonunchiligi tili va yuridik atamashunoslik tizimida jiddiy muammolar borligini alohida qayd etadilar .

Biz mazkur maqolamizda huquqiy normalar, Hukumat qarorlari va boshqa hujatlardagi ayrim terminlar xususida to'xtalib o'tamiz. Ularning mazmuni, uslubi, tasnifiga keyingi ishlarimizda o'z qarashlarimizni bildirib o'tamiz.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tarkibida Normativ-huquqiy atamalar bo'yicha maxsus komissiya tashkil etilgan bo'lib, unga qonunchilik atamalarining birligini saqlash, ularni tahlil etish, loyihalarni ifoda usuli jihatidan takomillashtirish kabi vazifalar yuklatildi. Biroq, bu vazifa shunday murakkab jarayonki, uni chuqur ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etmasdan hamda o'zbek yuridik tilini takomillashtirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqmasdan turib, uni amalga oshirish murakkabdir.

Mamlakatimizga esa "qonun tili" tushunchasi 1990 yillardan keyin kirib kelib, bu sohada Respublikamizda ilk ishlar amalga oshirildi. O'zbek yuridik tili va atamalari bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari 1986 yilda M.Qosimova tomonidan "O'zbek yuridik terminologiyasining tarkibiy tuzilishi", 1984 yilda L.M.Boyko tomonidan "Qonunchilik texnikasi (nazariya va amaliyot)", 1991 yilda L.A. Karimova tomonidan "Tillar to'g'risidagi qonunlarning huquqiy va ma'naviy jihatlari", 1995 yilda SH.N.Ko'chimov tomonidan "O'zbekiston Respublikasi qonunlarining tili" mavzularida nomzodlik dissertatsiyalari himoya qilindi.

Shuningdek, G'.Abdumajidov, G'.Abdurashmonov, G'.Ahmedov, H.Bektemirov, B.Mamedov, H.Odilqoriev, A.Saidov, L.Saidova, G.Sarkisyants, S.Sodiqov, G'.Sotimov, H.Xolmedov, M.Qosimova kabi huquqshunos va tilshunos olimlar tomonidan o'zbek yuridik tiliga bag'ishlangan bir qancha ilmiy risola, lug'at va ilmiy-ommabop maqolalar nashr etildi.

XXI asr fan, texnika va texnologiyalar sohasidagi yangiliklar, kashfiyotlar jamiyatning barcha sohalariga kirib borishi yangi so'zlar, terminlarning tilimizga

kirib kelishini kuzatamiz. Har qanday tilga kirib kelgan so'z dastlab neologizm

sifatida qaraladi va u vaqt o'tib, asosiy leksik qatlamga o'zlashib ketishi yoki aksincha iste'moldan chiqib ketishi mumkin.

Keyingi davrda juda ko'plab so'zlar faol leksik qatlamda qo'llanmoqda. Xususan, Innovatsiya (ingl. Innovations-kiritilgan yangilik, ixtiro) 1. Iqt.Texnika va texnologiyaning yangi turlari (avlodlari)ni joriy etish maqsadida iqtisodiyotga sarflangan mablag'dir. 2. Ilg'or texnika va texnologiya, boshqarish va boshqa sohalardagi yangiliklar va ularning turli sohalarda qo'llanilishi. 3. Tlsh. Muayyan tilda, asosan uning morfologiyasida eng so'ngi davrarda paydo bo'lgan yangi hodisalar (til birliklari).

Intellektual (lot. Intellecctus - aql-idrok bilish; tushinish) 1. Ot ma'naviy ehtitojlar bilan yashovchi yoki aqliy faoliyatning eng yuksak va murakkab turlari bilan shug'ullanuvchi (shaxs). 2. Sft. Intelektga oid: aqliy, ma'naviy. Intellektual mulk-kabi terminlar tilimizda keng qo'llansada ularda neologizmlik xususiyati saqlanib

qolgan. Mazkur so'zlar ma'lum bir vaqt o'tib asosiy leksik qatlamdan o'z o'rnnini topishi mumkin. Xuddi shunday terminlarga diversifikasiya, brend, integratsiya, intensiv, biznes-inkubator, startap-akseleratorlar, nou-xau, nomenklatura,, kompleks, novatorlik, preferensiylar, ekspertiza, konyunktura, konstruktor kiritishimiz mumkin.

O'tgan asrning 90-yillarda tilimizga kirib kelgan bir qator terminlar mavjud bo'lib, ular o'z davrida neologizmlik xususiyatini to'la o'zida saqlagan holda ishlatalgan. Bugungi kunga kelib, bu kabi terminlar neologizmlik xususiyatini yo'qotib, asosiy leksik qatlamdan muqum o'z o'rnnini egallagan. Masalan, monitoring, valyuta, komunikatsiya, patent, makroiqtisodiyot, liberallashtirish, eksport, import, moderinizatsiya va boshqa bir qancha so'zlarni aytishimiz mumkin.

Sinonimik tarzda parallel qo'llanayotgan terminlar mavjud bo'lib, ularning ayrimlari hali ham neologizmlik xususiyatini yo'qotgani yo'q. Masalan, kontrakt-shartnoma, korrupsiya - poraxo'rlik, kredit - muddatli to'lov, aksiya - qimmatli qog'oz va boshqa so'zlarni keltirishimiz. Bu so'zlar amalda parallel ravishda keng qo'llaniladi.

Bugungi kunda keng qo'llanilgan "tovar" so'zini rus tilidan o'zlashgan so'z deb bilamiz. Tarixiy manbalarga, xususan, "Devonu lug'atit-turk"da bu so'z

"towar - jonli, jonsiz mol . O'g'uz va boshqalarda tawar deb yuritadilar. Tarixan bu so'z mavjud bo'lgani va u "jonli va jonsiz mol" degan ma'noni anglatgan. Keyinchalik mana shu so'z istimoldan chiqib "mol" varianti qolgan. Keyinchalik esa boshqa tilda o'zlashgan so'z holida yana istimolga kirib keldi. Bu shundan dalolatki, biz terminlarni qabul qilayotganimizda uning ma'nosiga mos variantni tanlashimizda tashqari o'z tarixi manbalarimizni ham e'tiborsiz qoldirmasligimiz kerak. Xoh ijtimoiy termin bo'lsin , xoh yuridik termin bo'lsin har bir manbani sinchiklab o'rganib, tadqiq qilib so'ngra mos variantini tanlashimiz kerak deb o'yaymiz.

Xulosa qilib aytganda, tilimizdagi yuridik terminlarda ham boshqa sohalardagi terminlar kabi chetdan o'zlashgan terminlar ham mavjud. Bu terminlar neologizmlik xususiyatini saqlagan holda kelganlarini ham, tilimizga singib ketib bu xususiyatini yo'qotganlarini ham yoki terminlar tilimizdagi muqobili bilan parallel ravishda qo'llanganlarini ham ko'rshimiz mumkin. Sof neologizmlik xususiyati mavjud bo'lgan terminlarga: diversifikasiya, brend, integratsiya, intensiv, biznes-inkubator, startap-akseleratorlar, nou-xau, nomenklatura,, kompleks, novatorlik, preferensiylar, ekspertiza, konyunktura kabi terminlarni keltirish mumkin, sinonim holatda parallel qo'llanilib kelayotgan terminlarga esa: kontrakt-shartnoma, korrupsiya - poraxo'rlik, kredit - muddatli to'lov, aksiya - qimmatli qog'oz va boshqa so'zlarni keltirib o'tishimiz mumkin. Yuridik terminlarni tahlil qilar ekanmiz yechimini kutib turgan muammolar anchagini guvohi bo'lamiz. Ilm fanimizning asosiy vazifalaridan biri mana shu muammolarni bartaraf etishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ko'chimov Sh.Yuridik til nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent-2013 - 125 b.
2. Xayitov X. Qonun ijodkorligida yuridik lingvistikating o'mi va ahamiyati. - Toshkent-2011. - 25 b.
3. Mahmud Koshg'arity "Devonu lug'atit-turk" I jild. - Toshkent-2013, - 498 b
4. Bektemirov H., Holmedov H., Sodiqov S. Huquqshunoslikka oid o'zlashma terminlar. - Toshkent: Adolat, 1999. - 66 b.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati. J.II. - Toshkent: O'zbekiston milliy entsiklopediyasi, 2006. - 672 b.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. J.III. - Toshkent: O'zbekiston milliy entsiklopediyasi, 2006. - 688 b.

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA SAHOVAT VA HIMMAT TUSHUNCHALARINING AKS ETTIRILISHI

Ravshanova Feruza,
Navoiy viloyat Navbahor tuman 2-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Kamol et kasbkim olam uyidin
Senga farz o'limg'ay g'amnok chiqmoq.
Jahondin notamom o'tmak biaynih,
Erur hammomdin nopol chiqmoq.

So'z mulkining sultoni Alisher Navoiy axloqiy, ma'naviy fikriy kamolotga erishish mavzuda ko'p asarlar yaratgan. Bunda ulug' shoir har bir janrning talabi, tabiatni va ifoda yo'li hamda usullarini hisobga olib qalam yuritgan. Bu holni yuqoridagi qit'a janridagi to'rtlikda ham kuzatishimiz mumkin. Qit'aning dastlabki misralari to'g'ridan-to'g'ri "Kamol et kasbkin□", degan da'vat bilan boshlanishi novoiyvor xususiyatga egadir. Ulug' allomalardan Aziziddin Nasafiyning yozishicha: "Komil inson, yaxshi so'z, yaxshi amal, yaxshi axloq va puxta ilmga sohib bo'lgan kishidir". Navoiyning nuqtai nazariga ko'ra, mol-u davlatni yig'ish emas, balki xayrli ishlarga, xalq farovonligi yo'lida sarflash himmat va kamolotga yetishishning muhim belgisidir.

Saxiylik va himmat xususida so'z borganda, Alisher Navoiyning "Mahbub ul-qulub" asarini eslamaslikning hech ham iloji yo'q. Negaki bu asarda shoir himmat borasida faxr va iftixor ila shunday yozadi: "Odam bir badan bo'lsa, himmat uning jonidir. Himmatlilardan olam ahli uchun yuz ming sharaf va shukuh yetishadi. Navoiy himmati baland insonlarni hamisha ulug'lar ekan, avvalo, o'ziga ham nasihat qilishni unutmaydi. Bu borada "Hayrat ul-abror" dostonida shunday yozadi:

Himmat agar bo'lsa Navoiy sanga,
Bandadurur Hotami Toyi sanga.

"Nazm ul-javohir" da esa Navoiy "Olam tarki kishiga himmatdin erur" degan fikrni ilgari suradi. Ya'ni: kishi bu yorug' olamga kelar ekan, yaratgan unga munosib umr beradi. Ana shu umrni barchamiz ezgu ishlar ila ado etib, bu yorug' olamni tark etsak, bu ham himmatlilik belgisi ekan.

Himmat egasi boshpanasi bo'lmasada hamisha boy kishi sanalgan. Chunki ulardagi muloyimtabiatlilik, mehribonlik, shirinsuxanlik, yomonliklarga yaxshilik ila javob bera oladigan mustahkam iroda, sabr-qanoat kabi insoniy fazilatlarning mujassamligi ularning mol-dunyosi mo'l har qanday himmatsiz insondan ustun ekanligidan dalolat bergen". Saddi Iskandariy" dostonida shu xususidagi ibratlari haqiqat o'z aksini topgan.

Birovkim, aning himmati yo'turur,
G'aniy bo'lsa ham hurmati yo'qturur.

Himmat egasi hech qachon shuhratparastlikka intilmaydi. Uning go'zal fazilati bo'lgan himmati bunga yo'il qo'ymaydi. Hatto himmati baland gado ham shohlik tojidan voz kechishi mumkin. Buni biz ushbu dostonidagi "Iskandar va gadolikni ixtiyor etgan shahzoda muloqoti" orqali bilib olamiz. Inson degan oliy maqomni ulug'lovchi himmat tushunchasini anglab yetmoqlik, u bilan oshno bo'lmoqlik bugun barchamiz uchun sharafdir. Hamisha ana shundday ezgu ishlarga pospon bo'lib, hech kimdan saxovatimizni darig' tutmaylik. "Odam bir badan bo'lsa, himmat uning jonidir. Himmatlilardan olam ahli uchun yuz ming sharaf va shukuh yetishadi. Himmatsiz kishi-er sonida emas; jonsiz badanni hech kim tirik demas. Oliyhimmat odam balandparvoz lochindir; behimmat-sichqon ovlovchi kalxatdir. Himmat egasi qashshoq bo'lsa ham tubanlik qilmas; himmatsiz kishi xazina topsa ham buyuklarga teng bo'lmas. Himmatlari kishilarning darajasi yuksakdir". O'z zamiriga yashiringan ma'no nozikliklarini topishga undayveradi.

Zero, Navoiyning so'zi oddiy so'z emas. Uning qariyb olti asrdan buyon o'rganilishining siri ham ana shunda. Navoiy ijodi o'ziga xos hikmatlar bo'stonidir. O'zingizda tug'ilgan har qanday savolga javob izlab, unga murojaat qilsangiz, ahvoli ruhiyatizingizga mos bir hikmat topib, murodingiz hosil bo'lishi, ko'nglingiz taskin topishi shubhasiz. Ko'pni ko'rjan donishmand shoir hayotning deyarli hamma yaxshi yomonini boshidan o'tkazgan, insoniyat fe'l-atvorini yaxshi xis qila olgan, jamiyat va xalq munosabatlarini tahlil qila olgan va aql tarozisida o'lchab, ko'ngil daftariga bitgandir. Ulug' Navoiyning har bir misrasini o'qib qalbimiz shuurga, nurga to'lgadek bo'ladi. Biz so'z olamining podshohi Mir Alisher Navoiy hazratlarining boy merosini ongimizga singdira olsak, har biri bir dunyoga teng misralarni qalbimiz mulkiga aylantira olsak, o'laymanki, dunyoda hech qachon, hech kimdan kam bo'lmaymiz.

MUAMMOLI TA'LIM TEKNOLOGIYASINING NAZARIY ASOSLARI

Yarasheva Raxima,
Navoiy viloyat Zarafshon shahar 10-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Muammoli ta'lism texnologiyalari o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Muammoli ta'lism texnologiyasining asosi - insонning fikrashi muammoli vaziyatni hal etishdan boshlanishi hamda uning muammolarni aniqlash, tadqiq etish va yechish qobiliyatiga ega ekanligidan kelib chiqadi. Muammoli ta'lism o'quvchilarning ijodiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini o'stirishda jiddiy ahamiyatga ega. Muammoli ta'lismning bosh maqsadi - o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzuga doir muammolarni to'liq tushunib yetishiga erishish va ularni hal eta olishga o'rnatishdan iborat. Muammoli ta'lismni amaliyatda qo'llashda asosiy masalalardan biri o'rganilayotgan mavzu bilan bog'liq muammoli vaziyat yaratishdan iborat. Turli o'quv fanlari bo'yicha o'qituvchilar darslar jarayonida muammoli vaziyatlar hosil qilishni va ularni yechish usullarini oldindan ko'zda tutishlari kerak. Muammoli vaziyat yaratish usullari:

- o'qituvchi o'quvchilarga dars mavzusi bilan bog'liq ziddiyatlari holatni tushuntiradi va uni yechish yo'lini topishni taklif qiladi;
- bir masalaga doir turli nuqtai-nazarlarni bayon qiladi;
- hal etish uchun yetarli bo'limgan yoki ortiqcha ma'lumotlar bo'lgan yoki savolning qo'yilishi noto'g'ri bo'lgan masalalarni yechishni taklif etadi va boshqalar.

Muammoli vaziyatni hal etish darajalari:

- o'qituvchi muammoni qo'yadi va o'zi yechadi;
- o'qituvchi muammoni qo'yadi va uning yechimini o'quvchilar bilan birlashtiradi;
- o'quvchilarning o'zları muammoni qo'yadilar va uning yechimini topadilar. Muammoli vaziyatni yechishda qo'llaniladigan usullar:
- muammoni turli nuqtai-nazardan o'rganish, tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish, faktlarni aniqlash va qiyoslash;
- vaziyatga bog'liq xulosalar chiqarish o'quvchilarning o'zları aniq savollar qo'yishi va boshqalar.

Muammoli ta'lism texnologiyasi juda qadim zamonlardan shakllanib kelmoqda. Jumladan, qadimgi Grestiyada muammoli savol-javoblar, qadimgi Hindiston va Xitoyda muammoli bahs-munozaralardan keng foydalanilgan. Muammoli ta'lismni amerikalik psixolog, faylasuf va pedagog Dj. Dyui 1894-yilda Chikagoda tashkil etgan tajriba maktabida qo'llagan. XX asrning 60-yillarda bu yo'nalishda tadqiqotlar olib borildi. 70-80-yillarga kelib, amaliyatga keng joriy etildi. Muammoli ta'lismning asosiy g'oyasi bilimlarni o'quvchilarga tayyor holda berish emas, ular tomonidan dars mavzusiga tegishli muammolar bo'yicha o'quvchilarning qobiliyatlarini bajarish asosida o'zlashtirilishini ta'minlashdan iborat. O'zbekistonda muammoli ta'lismni qo'llash bo'yicha bir necha asrlar davomida maktab va madrasalarda suqrotona savol-javob usulidan keng foydalanish asosida o'quvchilarda ziyraklik, hozirjavoblik sifatlari hamda go'zal nutq tarkib toptirilgan.

Suqrotona savol-javob usuli hozirgacha eng samarali ta'lism usullaridan biri sifatida qo'llaniladi. Bunda o'quvchi chuqur mantiqiy fikrashga, ziyraklikka, aniq va to'g'ri so'zlashga, nutqning mantiqiyligi va ravonligiga hamda tanqidiy, ijodiy fikrashga o'rnatilgan. Masalan, suqrotona suhbatlar deganda o'qituvchining o'quvchini mustaqil va faol fikrashga olib kirishi hamda uning fikrashidagi noto'g'ri jihatlarni ziyraklik bilan aniqlagan holda ularni tuzatish yo'liga olib chiqishdan iborat usullar nazarda tutiladi. Bunday suhbat bosqichlarini quyidagicha soddashtirib ifodalash mumkin:

1. Savol-javoblar orqali o'quvchining bilim darajasi va fikrashga qobiliyatini umumiyligi tarzda aniqlash.
2. O'rganilayotgan mavzuning mazmunini o'quvchi motivlariga muvofiqlashtirish. Bu, asosan, o'quvchining qiziqish va qobiliyatlariga mos bo'lgan misollar tanlash orqali amalga oshiriladi.
3. O'quvchini faol muloqotga olib kirish. Bunda asosan rag'batlanish usullaridan foydalaniladi.
4. O'qituvchi o'zini bilmaydigan odamdek, o'quvchidek tutib, savollar berib boradi.
5. O'quvchining to'g'ri fikrlarini maqtash orqali uni yanada erkin va chuqurroq fikrashga, so'zlashga jalb qilish.

Bundan ko'rinish turibdiki, ushbu usul yuqori natija berishi shubhasiz bo'lib, ammo buning jiddiy shartlari ham mavjud. Bular o'qituvchining keng bilimga va ijodiy fikrashga qobiliyatiga, yuqori muloqot madaniyatiga, pedagogik mahoratga ega bo'lishi kabilardan iborat.

ONA TILI DARSLARINI O'TISHDA YANGI TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI TATBIQ ETISH

**Ro'zmatova Umida Ergashevna,
Namangan viloyati, Namangan tuman,
21-sonli DIUMI ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqola ona tili darslarini o'tishda yangi ta'lism texnologiyalarini tatbiq etish deb nomlanadi. Hozirgi kunda qo'yilayotgan muhim talab ta'lism mazmuniga innovatsion texnologiyalarni keng qamrovda joriy etish masalari haqida fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lism, interfaol, texnologiya, muammo, foydalanish, zamon, dars

Mamlakatimizda ta'lism tizimini tubdan isloh qilish borasida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev rahnamoligida amalga oshirilayotgan tub islohotlar va zamonaviy bilimlarni puxta o'zlashtirgan, raqobatbardosh va innovatsion texnologiyalarni qo'llay oladigan yosh avlodni tarbiyalashni talab etmoqda. Har qanday muammoli masalalarni hal etishda o'z nuqtai-nazari bilan yondashadigan, o'z mustaqil fikriga ega, harbir masalada qat'iy qaror qabul qila oladigan va izlanuvchan yoshlarni tarbiyalash uchun innovatsion texnologiyalardan foydalanish o'z oldimizga qo'yan ustuvor vazifalarni bajarishimizga ko'maklashadi. Bunda interfaol ta'lism texnologiyalaridan foydalanish yaxshi samara beradi.

Hozirgi kunda o'qituvchi zamon talablariga javob berishi, texnika va texnologiyalarning tezkor o'zgarishlarini his qila bilishi va o'z faoliyatini shu o'zgarishlar asosida tashkil eta bilmog'i lozim. Shuning uchun ham o'qituvchi faoliyatida innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish bugungi kun talabidir. Innovatsiya orqali o'qitish jarayoni o'qituvchi va o'quvchining o'zaro munosabatlarini optimallashtiradi. Bunda har ikkala shaxs ham faol ishtiropchiga aylanishi ko'zda tutiladi. Ta'lism jarayonining samaradorligi esa ushu o'zaro munosabatlarning qanday bo'lismiga bog'liq. Shunday qilib, hozirgi kunda qo'yilayotgan muhim talab ta'lism mazmuniga innovatsion texnologiyalarni keng qamrovda joriy etishdir. Mazkur talab dars jarayonida muammoli vaziyatlar yaratib, o'quvchilar faolligini oshirish, mustaqil va ijodiy fikrash ko'nikmalarini shakllantirish, o'z nuqtai-nazarini asoslay olish, ularninutqiy faoliyatiga tayyorlash, ta'lism samaradorligini oshirish kabi bir qator vazifalarni amalga oshirishga xizmat qiladi. Eng muhim, interfaol usullar o'quvchilarning kommunikativ bilimi, tushunchasini, kunikma va malakalarini oshiradi.

Hozirgi kunda dars o'tish jarayon ida yangi ta'lism texnologiyalarini tatbiq etish ayniqsa, chuqur nazariy bilimlar berish, nazariy bilimlar asosida amaliy faoliyat ko'nikma va malakalarini shakllantirish, takomillashtirish imkonini beradi. Ona tili mashg'ulotlarida quyidagi interfaol metodlardan foydalanish o'quvchini mantiqan fikrashga undaydi:

"3/3" ("4/4", "5/5", ...) metodi. "Konvert" o'yini, "5/5" o'yin-topshirig'i, "FSMU" texnologiyasi, "Fikrlarimni yozma ifodalaymiz", "Panorama" metodlari. Hozirda boshqa fan sohalari qatori ona tili va adabiyot fanlarida ham o'qitishning zamonaviy texnologiyalaridan unumli foydalaniilmoxda. Shunday pedagogik texnologiyalardan biri "Panaroma" metodidir.

"Panorama"metodi. Mazkur o'yindahar bir partaga gazeta yoki jurnal qo'yib chiqiladi. O'quvchilar sinf daftarlari matbuot sahifasidan topgan qo'shma fe'llarni yozib chiqadilar. So'ngra o'quvchilarga o'qituvchi tomonidan tayyorlangan jadval beriladi. O'quvchilar jadvalning bo'sh kataklarini o'zлari topgan qo'shma fe'llar bilan to'ldirishlari zarur. Har bir o'quvchi jadvalga bitta javob yozib sherigiga uzataveradi. O'yin shartiga ko'ra so'zlarni takror yozish yoki jadvalni olgandan keyin o'ylab o'tirish mumkin emas. Jadval to'limguncha tarqatma qog'oz partama-partalar aylanaveradi. Javob topolmagan o'quvchi o'yindan chiqaveradi. O'yin oxirida g'olib bo'lgan uch yoki to'rt o'quvchi jadvaldagilarni o'qib chiqishlari va gazeta yoki jurnallarda eng ko'p qo'llaniladigan qo'shma fe'llar haqida umumiyl xulosaga kelishlari va umumiyl xulosalarini aytish uchun taqdimotga chiqishlari kerak. Faollarga rag'bat kartochkalari berib boriladi. Bu o'yin-topshiriqorqali sinfdagi barcha o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirganlik darajasini bilib olish mumkin.

Interfaol usulda ish yuritmoqchi bo'lgan o'qituvchilarga shuni eslatmoq joizki, yangicha ishslash uchun faqatgina maqola, adabiyotlar o'qishning o'zi kamlik qiladi. Buning uchun, ya'ni o'qituvchi o'z faoliyatida interfaol metodlarni qo'llash uchun o'zi ishchanlik o'yinlari, aqliy hujum, munozara, debatlarda qatnashib, tajribadan o'tkazishi zarur deb xisoblayman.

Xulosa kilib aytganda har bir darsda va mashg'ulotlarda o'quvchi, o'rganuvchilarga mustaqil fikrini ayta olish imkonini yaratish, undagi bu qobiliyatni shakllantirish va rivojlantirishga turki berish hozirgi kun talabiga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Yo`ldosheva D., Hamroyeva Sh. Ona tili ta'llimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar.-Metodik qo'llanma.-T.: Turon zamin ziyo, 2017.
- 2.Ona tili darsligi . 7-sinf N.Mahmudov va b... "Ma'naviyat "2013
- 3.Ona tili O'qituvchilar uchun qo'llanma Umida Mashari pova va boshqalar "Sharq" nashr Toshkent_2014

O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH

**Ro'ziyeva E'tibor,
Navoiy viloyat Karmana tuman 22-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Mumtoz adabiyotni davlat standarti tomonidan belgilangan dastur asosida o'rgatish o'qituvchidan, avvalo, nazariy bilimlarni, mumtoz adabiyotning tasvir usullari, badiiy ifoda vositalari, vazn va qofiyadan foydalanish mahorati, undagi rang-barang lirik va epik timsollar talqini haqida atroficha bilimga ega bo'lishni taqozo etadi. Mumtoz adabiyotimizning badiiy tasvir tamoyillari, tasavvufiy timsollar mohiyati, xilma-xil she'riy shakllar va janrlarning xususiyatlari, she'riy san'atlar, aruz va qofiya haqidagi ilmlardan, ayni vaqtida, mumtoz she'riyatimiz va nasrimizning yetuk namoyandalari ijodidan atroficha xabardor bo'lgan o'qituvchilargina bu murakkab vazifalarning uddasidan chiqa oladilar.

Maktabda mumtoz adabiyotni o'rganish ikki bosqichdan tashkil topadi: 5-6-sinflarda o'quvchilar mumtoz adabiyotimizning yorqin namunalarini bilan tanishtirilib, barkamol badiiy merosimiz haqida dastlabki bilim va malakalar hosil qilinsa, 7-9-sinflarda mumtoz she'riyatimiz va nasrimiz tarixi, yetuk ijodkorlar merosi izchil va chuqur o'rganiladi, adabiy taraqqiyot bosqichlari, ulardan har birining xususiyatlari, ijodkorlar merosining g'oyaviy va badiiy nafosati, badiiy tasvir usullari, she'r ilmi ancha teran o'zlashtiriladi.

5-6-sinflarda adabiyotning so'z san'ati ekanligi haqida dastlabki ma'lumotlar o'zlashtirilgach, mumtoz adabiyotimiz namunalarini o'rganishga kirishilar ekan, avvalo, dasturda nazarda tutilgan ijodkorlar hayoti va faoliyati, adabiy merosi bilan o'quvchilarni tanishtirish nazarda tutilgan. Ana shy ma'lumotning mazmundorligi, jozibadorligi o'rganiladigan asarga o'quvchilar qiziqishini uyg'otishda muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ham ijodkor hayoti va faoliyati haqidagi o'qituvchi ma'ruzasi jonli va maroqli hikoya tarzida uyushtirilishi zarur. Bunday hikoya mazmuni esa shoir yashagan davrdagi ijtimoiy-siyosiy va madaniy-adabiy hayot, ijodkor shaxsi, oilasi, ustozlar, xalq hayotiga, o'z davridagi voqealarga munosabati, asarlari va ularning yaratilish tarixi, ijtimoiy-ma'rifiy va tarbiyaviy ahamiyati, hozirgi qo'nda istiqlol ma'naviyatini shakllantirish va kamol toptirishdagi qimmati haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak.

Ijodkor hayoti va faoliyati haqida ma'lumot berishga bag'ishlangan suhbat davomida e'tibor qilinishi lozim bo'lgan yana bir muhim jihat mayjud: o'qituvchi mazqo'r suhbatni olib borar ekan, o'rganilishi nazarda tutilgan asarlar matnini o'zlashtirish va ularni badiiy tahlil qilishda qo'l keladigan voqe-a-hodisalarga diqqat qilishi zarur bo'lsa, darslikdagi ma'lumotni to'ldirishi lozim. Masalan, 5-sinfda Boburning hayoti va faoliyati bilan aloqador qator ruboilyarni tahlil etish mo'ljallangan. O'qituvchi shoir hayoti haqida so'zlar ekan, shu asarlarning maydonga kelishiga sabab bo'lgan voqealar: Boburning temuriylar saltanatini saqlab qolish uchun Shayboniyxon qo'shinlariga qarshi olib borgan muvaffaqiyatsiz qo'rashlari, mag'lub bo'lgan hukmdor sifatida qo'shni Afg'oniston va Hindistonga yo'l olishi, o'z xatolaridan afsuslanib, bir umr ona Vatan ishqini bilan yashaganligi haqidagi lavhalarga qaratsa, ular shoir ruboilyarni matnini osonlik bilan o'zlashtiradilar.

Mazkur asarga qiziqishni qo'chaytiradigan yana bir vosita uni ifodali o'qishdir. Ha, she'riy asarning sinfda ta'sirchan qilib badiiy o'qilishi o'quvchilarni hech qachon loqayd qoldirmasligi, ularning ruhiyatiga kirib borib, ijobjiy taassurot hosil qilishi, bu esa asarga qiziqish kuchaytirishi ko'plab tajribalar bilan dalillangan. Xususan, sinfda badiiy qilib yoddan o'qilgan asarlar o'quvchilar e'tiborini o'ziga tortishdan tashqari, san'atkorlik bilan o'qiyotgan ustozga ehtirom hissini tarbiyalaydi, ularning har birida asarni xuddi shunday o'qishga havas uyg'otadi. U esa so'z san'atiga muhabbatni kamol toptirish jihatidan alohida ahamiyatga egadir. Shuning uchun ham biz o'qituvchilarga o'zlari o'qitayotgan sinflarning darsliklaridan o'rin olgan she'riy asarlarni yoki ulardan parchalarni yod olib, dars davomida badiiy o'qib berishlarini tavsiya qilamiz.

Albatta, mumtoz she'riyat namunalarini ifodali o'qishning o'ziga xos murakkabliklari mayjud. Bu asarlarning aksariyati aruz o'lchovlari asosida yaratilganligi tufayli mazkur o'lchov xususiyatlaridan xabardor o'qituvchilargina ularni ifodali o'qib bera oladilar.

Aruz vazni qoidalari bu vazn asosida yaratilgan asarlarni ifodali o'qish usullari Anvar Hojiahmedovning "Maktabda aruz vaznini o'rganish" kitobida bayon qilingan. o'qituvchilar ana shy kitobdan aruz tizimining nazariy asoslarini o'zlashtirishlari, o'qish chog'ida qisqa, cho'ziq va o'ta cho'ziq hijolarning o'qilishini bilib olishlari mumkin.

Shubhasiz, badiiy asarni ifodali o'qish chog'ida faqat vazn xususiyatlari saqlanibgina qolmasdan, shoir

ifodalayotgan g'oyalar, u chizgan lirik yoki epik timsollar ruhiyati, tuyg'ular olami ham yorqin aks etishi zarur. She'riy asarni shunday o'qish kerakki, lirik qahramon hissiyoti o'quvchi qalbiga ko'chsin, epik timsollar hayoti, kechinmalari o'quvchi dilini o'ziga maftun qilib, uni asar voqealarining faol qo'zatuvchisiga, iloji bo'lsa, ishtirokchisiga aylantirsin.

Asar matnini o'zlashtirish mumtoz adabiyot namunalarini o'rganishning eng muhim jihatlaridan. Tahlil qilinayotgan she'riy yoki nasriy asar mazmunini puxta o'zlashtirmay turib, uning tahliliga kirishish - foydasiz mashg'ulot. O'quvchi acap mazmunini atroflicha anglab yetgandagina uning badiiy tahlilini o'zlashtira oladi.

ADABIYOT DARSALARINI QIZIQARLI TASHKIL ETISH USULLARI

Ro'ziyeva Laylo,
Navoiy viloyat Navbahor tuman 21-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

*"Adabiyot yurak kirlarini yuvuvchi toz ma'rifat suvidir".
Abdulhamid Cho'lpon*

Bu yorug' dunyoda har bir inson o'z kasbini fidoyisi, uning yetuk mutaxassisib bo'lishi, o'z o'rnida izlanuvchan, zamon bilan hamnafas bo'lishi zarurdir. Bugun iqtisodiy, ma'naviy siyosiy jihatdan yuksalib borayotgan yurtimizda yosh avlod tarbiyasi, qolaversa ertangi kun egalarini komil, fozil, ma'nani boy qilib tarbiyalash biz pedagoglarning kundalik faoliyatiga ko'zlagan maqsadimiz bo'lmos'i lozim. Maktab inson hayotiga poydevor sanaladi. Poydevor qanchalik mustahkam bo'lsa, farzandlarimiz ertaga yurt koriga yaraydigan, yot g'oyalarga qulqo qo'ymaydigan dono va baxtli farzandlar bo'lib yetishadilar. Har bir dars mashg'ulotimizda o'z o'quvchilarimizda ilg'or g'oyalalar bilan bilim berar ekanmiz ona zaminni e'zozlashga uni ko'z qorachig'idek asrashga undab yashamog'imiz lozim. Bugun biz uztozlar ta'lim - tarbiya jarayonida tinimsiz izlanib, jamiyatimiz taraqqiyoti yo'lida yangicha zamonaviy dars mash g'ulotlari, ijodiy jarayon orqali farzandlarimizni chuqur bilim egalari qilib tarbiyalamog'imiz darkordir. Har bir o'qituvchi dars mashg'ulotiga tayyorgarlik ko'rар ekan ta'lim standartlariga amal qilgan holda faoliyat olib boradi. Bugungi kun o'qituvchidan ijodkorlikni talab qiladi. Shundan kelib chiqqan holda ona tili ta'limi oldiga ijtimoiy jihatdan mukammal shakllangan, mustaqil fikrlay oladigan, nutq va muloqat madaniyati rivojlangan, savodxon shaxsni kamol toptirish maqsadi qo'yiladi. O'quvchi yoshlarni dars mashg'ulotlarida ta'lim standartlari bo'yicha qo'yilgan me'yorlarni egallashlari uchun qo'llanadigan zamonaviy metodlar o'z o'rnida ijobjiy natijalarga zamin bo'la oladi. Dars o'tishning kengva zamonaviy metodlari, usullari rang-barang. Bu usullardan foydalanishda o'qituvchidan ijodkorona yondashuv talab etiladi. Dars mashg'ulotining shakllari borasida ta'lim standartlari xilma-xillikni talab etadi. "Sahna", "Muloqat", "Bahs-munozara", shakllari o'qituvchini o'z ustida mustaqil ishlashga undaydi.

Darsning mazmuni va xarakteriga qarab xalqimizning boy ma'naviy merosidan, ma'naviy qadriyatlaridan samarali foydalanish. O'tilayotgan mavzuning mazmuniga bog'liq holda mustaqil yurtimizdag'i o'zgarishlardan o'quvchi talabalarni xabardor qilish. Dars o'qituvchi va o'quvchining ijobjiy hamkorligiga asoslanishi lozim. Shundagina o'quvchilar mustaqil erkin fikrlay oladilar, irodalari tarbiyalanadi. Nutq madaniyati rivojlanadi. Muammoli vaziyat izlanishlar orqali o'z yo'lini topa oladilar. Bu borada adabiyot fanining o'rni va ahamiyati katta. Shu bois o'quvchilarini mutolaaga o'rgatish, oilaviy kitobxonlikni yo'lga qo'yish uchun adabiyot o'qituvchilarining ota-onalar bilan oilada kitob o'qish, bu borada muhokama o'tkazish, natijani kuzatish kabi masalalarda hamkorlik o'rnatish yaxshi natija berishi turgan gap. Shuningdek, 5-6-sinflarda milliy, qardosh va chet el yozuvchilarining sarguzashtlarga boy badiiy asarlarini o'qish va bolalarning taassurotlari bo'yicha suhbat uyushtirish hamda xulosa chiqarishga o'rgatish maqsadga muvofiq.

O'quvchilarini kitobga qiziqtirishning yana bir samarali usuli bu - darsni musobaqa tarzda tashkil etishdir. "Kim ko'p badiiy asar o'qigan?", "Kim she'rni ifodali yoddan aytadi?", "Kim ko'p dostondan parcha yod olgan?", "Kim ko'p g'azal yod biladi?", "Kimning shaxsiy ijodiy ishlari chop etilgan?" mavzulariga sinflararo musobaqalar tashkil etilsa, o'quvchilar, albatta o'z iqtidorlarini namoyish etishga harakat qiladilar.

Adabiyot darslarida ifodali o'qishga katta e'tibor qaratilishi. O'qituvchi matnni bolalar qalbiga kirib boradigan darajada his qildirib, ifodali, ta'sirchan tarzda o'qishi, o'quvchi hissiyoti, tuyg'ularini qo'zg'ata olishi, atoqli san'atkorlar ijrosida o'qilgan, ertak qahramonlarining video lavhalarini taqdim qilishi va bolalarni shunday o'qishga o'rgatishi nafaqat fanga qiziqishni orttiradi, balki bola qalbiga ruhiy orom beradi, estetik didini o'stiradi, she'riyatga, kitob mutolaasiga mehr uyg'otadi.

O'quvchilarini dars jarayonining faol ishtiroychilariga aylantira olish. Bolalarga mustaqil fikr bildirish, rad etish, isbot qilish, o'z fikrini himoya qilish imkonini yaratish. Sinfdan tashqari tadbirlerda o'rganilgan asarlardan parchalarni sahnalashtirish, rollarga bo'lib o'qish, she'rxonlik, ruboixonlik kabi adabiy kecha va musobaqalar, uchrashuvlar tashkil qilish.

Bugun kompyuter texnikasidan ta'lim muassasalarida nafaqat informatika, balki boshqa fanlarni o'qitish, ayniqsa elektron darsliklar asosida ko'rgazmali darslarni tashkil etishda foydalanilmoxda. Zamonaviy

texnologiyalar bilan boyitilgan mashg'ulotlar bola xotirasiga ko'proq saqlanib qolishi barchamizga sir emas. Biz o'qituvchilar o'z kasbimizning egasi bo'llibgina qolmasdan barcha yo'nalishlarda faol bo'llib, ijodkorona yondashuvlar asosida ta'lim-tarbiya jarayonini rivojlantirishimiz lozimdir.

Go'zal va boy tilimizni yoshlarimizga mukammal o'rgatish, imlo savodini mustahkamlash, nutq faolligi ravon farzandlarimizni ertaga qaysi kasb egasi bo'lischenidan adabiyotni sevish, mutolaa qilish orqali ezgu fazilatlarni qalblariga jo aylagan yoshlarni tarbiyalab, mustaqil hayotga yo'llash biz pedagoglarning ezgu maqsadimiz yo'lidagi istaklarimizdir.

Donolarning aytishicha, elni ma'rifat asraydi. Shunday ekan, ustozlar zimmasiga kelajagi buyuk davlatning komil, har tomonlama barkamol vorislarni yetkazib berishdek yuksak vazifa yuklangan. O'qituvchi - ziyoli inson. Nafaqat yosh avlodga bilim berishi, balki o'zining yurishturishi, kiyinishi, axloq-odobi, jamiyatdagi o'rni bilan ularga shaxsiy namuna, ibrat ham bo'lishi zarur. Shular bilan bir qatorda bugun o'qituvchi zimmasiga joylarda hukumatimiz qarorlari, davlatimizning ichki va tashqi siyosati mazmun-mohiyatiniaholiga, o'quvchi-yoshlarga to'g'ri tushuntirish, ularni ezgu maqsadlar sari ruhlantirish singari muhim vazifalar ham yuklanganini unutmasligimiz, ularni bajarishga bor bilim-tajribamizni safarbar etishimiz kerak.

BOBUR IJODINI MULTIMEDIA VOSITALARI BILAN O'RGATISH

**Rustamova Mohichehra,
Navoiy viloyat Xatirchi tuman 22-umumta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Maktab ta'limali ko'rgazmali, turli AKT va IPT vositalaridan foydalanib darslarni tashkil etish bugungi kunning eng dolzarb vasifasi. Har bir mavzuni yoritishda ta'lim beruvchilar bunga amal qilmoqda. Mumtoz adabiyotning yirik namoyondasi Bobur ijodini o'rgatishda slaydlar namoyishidan ko'proq foydalanaman.

"Boburnoma" Bobur nomini dunyoga mashhur qilgan memuar asardir. Bu qomusiy asar tufayli ilm-fanning turli sohalari haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lamiz. "Boburnoma" asari dunyoning ko'plab tillariga tarjima qilingan. Ingliz olimasi Anetta Beverixs bu asar haqida shunday yozgan edi: ""Boburnoma" tarixda yaratilgan barcha yozma yodgorliklarning eng bebahosidir". Bobur asarlari dunyoning ko'plab tillariga qayta-qayta tarjima qilinmoqda.

Rashid Raxmat Orat 1877-yilda Bobur asarlarini turk tiliga tarjima qilgan. Tlimiz va urf-odatlارимиз o'xshash bo'lган turk diyoriga Bobur asarlarini sevib o'qiladi. J.Leydin 1926-yilda Bobur asarlarini ingliz tiliga tarjima qilgan. Rus adibi, mohir tarjimon Mixail Sale Bobur asarlarini 1993-yili rus tiliga tarjima qilgan.

Zahiriddin Muhammad Boburning umri deyarli taloto'plarda, jang-u jadallarda o'tgan, hatto ijod uchun xilvatga chekinishga ham hamisha vaqt topavermagan. Shuning uchun Bobur she'riyatida kurashchan ruh ustuvor. Boburdagi yurtga sadoqat, vatanparvarlik yoshlarga namunadir. Tarix to'fonlarida Hindistonga ketgan, shoh va shoir Bobur ona yurtining bir kaft tuprog'iga zor edi. Xokini Hind yerida emas, ona-yurt shamollari esib turadigan idan Kobulga ko'chirishlarini vasiyat qilishi ham aynan yurt sog ichidan edi.

Tole yo'qi jonimg'a balolig' bo'ldi,
Har ishnikni ayladim xatolig'bo'ldi.
O'z yerni qo'yib, Hind sori yuzlandim,
Yo Rab yetayin, ne yuz qarolig'bo'ldi??!

Vatandan ayrilishni Bobur yuz qarolig', xato qilishlik va tolesizlik deb ifodalaydi. Buyuk mutafakkir, olim mahoratlari sarkarda, shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Boburdan kelajak avlodlarga juda boy ma'naviy meros qolgan.

Bu mumtoz inson tariximizning eng buyuk va murakkab siymolaridan biridir. Bobur juda hayot kechirdi. Lekin shu 47 yillik suronli kechirgan umri bilan jahon tarixidan shavkatli o'rinn olib ulgirdi.

Vatanini juda erta tark etgan Bobur o'zining ko'ngil kechinmalarini she'rlarida bayon etgan.

Davron meni o'tkardi saru samondin,
Oyirdi meni bir yo'li xonu mondin.
Gah boshima toj, goh baloyi ta'na,
Nelarki boshimg'a kelmadi davrondin.

Bobur o'zbek va fors tillarida ijod etgan zullisonayin shoirdir. U 16-17 yoshidan boshlab ijod bilan shug'ullanadi. Bobur o'zbekcha she'rlarni to'plab Qobulda "Qobul devoni", Hindistonda "Hind devoni" asalarini yozgan. Shoirning devonlaridan g'azal, ruboiy, tuyuq, fard, muammo kabi janrlar joy olgan. Zahiriddin Muhammad Bobur 20 yoshida "Xatti Boburiy" yozuvini kashf etgan.

Bu serqirra shaxs tarjimonlik bilan ham shug'ullangan. Hoji Ahrorning "Voldiya" asarini she'riy yo'l bilan tarjima qilgan. Boburning dunyoga mashhur "Boburnoma" asari dastlab "Vaqoe", "Voqeoti Boburoiy", "Voqeanoma", "Tuzuki Boburiy", "Boburiya" nomlarini olgan. "Boburnoma"da fan, san'at, adabiyot ahli xususida keng fikr yuritgan. "Boburnoma" XVI -XVII asrlarda fors, golland, ingliz, fransuz, nemis tillariga tarjima qilingan.

Geografik jihatdan qimmatligi shundaki, u barcha voqealari, tarixiy shaxslar hayoti va faoliyati, joylarning aniq geografik xususiyati, jumladan, Farg'ona vodiysidan to Janubiy Hindistongacha bo'lgan ulkan hududning geografiyasi, tabiat, shaharlari, boyliklari, odamlari, urf-odatlari, xo'jaligi haqida ko'plab ma'lumotlar qoldirgan.

Ayniqsa, o'zbek qovunini, poliz ekinlarini jahonga mashhur qilgan Boburdir. U bir mamlakatning o'simliklarini ikkinchi mamlakat yerlariga o'tqazib bog'lar barpo qilgan. Xususan, Qobulga shimoldan olcha, Hindistonga banan, shakarqamish keltirib ektirgan.

Bobur nafaqat buyuk davlat arbobi mohir sarkarda, shoir, bastakor ayni paytda mashhur tarixchi olim hamdir. Bu borada uning nomini abadiylikka muhrlagan "Boburnoma" asaridir. Bu asar Movarounnahr, Afg'oniston, Hindiston, Eron xalqlari tarixi haqida juda qimmatli ma'lumotlar beradi. Asar 1493-1529 yillar oralig'ida bo'lib o'tgan tarixiy voqealar asarda tilga olingan joylar haqida yilma-yil hikoya qiladi.

Bobur Mirzoning juda ko'p asarlarida yurt sog'inchi o'z aksini topgan.

Zahiriddin Muhammad Boburning bizgacha 200 dan ortiq ruboiylari yetib kelgan bo'lib, ruboiylari falsafiy fikrlarga boy, shaklan mukammal. "Boburnoma"dagi qaydlardan ayonki, Bobur aksari ruboiylarini alohida tayyorgarliklarsiz yaratgan.

Ko'pdin berikim, yoru diyorum yo'qtur,
Bir lahzau bir nafas qarorim yo'qtur.
Keldim bu sori o'z ixtiyorim birla,
Lekin borurimda qarorim yo'qtur.

Buyuk shoh va yetuk sarkarda bo'lsada o'zga yurtda o'zini to'kis baxtli his etmaganini bot-bot takror etadi.

"Boburnoma"ni o'qir ekanmiz, muallif badiiy didining naqadar yuksakligi, aql-u zakovati teranligi, bilimi cheksizligining guvohi bo'lamiz. Bobur iymonli komil musulmon va so'zamol notiq shaxs bo'lgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur asarlari bilan ma'naviyaimiz xazinasiga juda ulkan hissa qo'shgan buyuk shaxsdir.

USING DIFFERENT GAMES IN TEACHING ENGLISH

Rustamova Rohatoy Gafurovna,
an English teacher of Namangan region,
Naryn district, school № 44

Annotation. This article is about using games in teaching English. In this article it is given the importance of using different games in teaching English

Key words: interactive, knowledge, English, games, think, develop, method

Interactive games in English deepen, expand students' knowledge, develop logical thinking, instill interest in the subject, and allow you to consolidate language material.

One of the forms of interactive teaching methods is the game. From our point of view, the game is especially important in learning English for the following several reasons:

A game allows involving not only active, but also poorly performing students in the educational process. Playing English lessons creates a game situation through which students are able to show resourcefulness and ingenuity, which they had not previously seen. The uniqueness of the game is manifested in the fact that a student who is weak in linguistic practice is able to take a leading position: resourcefulness and quick wit are sometimes more important than knowledge of the subject. The atmosphere of equality, the competitiveness factor captivate students, give their game actions a certain excitement, acting, etc. Linguistic material is imperceptibly assimilated, and at the same time there is a feeling of satisfaction - "it turns out, I can also speak on a par with everyone". Game techniques are universal, because their applicability finds place in different groups according to the level of language proficiency beginners, continuing and advanced. Combining games and training is not only possible, but also very useful. The share of entertainment in the lesson can play a huge motivating role, especially for those who are used to more formal techniques in learning. Such motivation fuels students' interest and concentrates their attention on the lesson and assignment. The essence of such games is genuine. This is the real English language for absolutely real speech communication of people. Any teacher, from the time of the initial stages of his professional training, knows about the existence of four basic styles in teaching:

- visual (use of images);
- audio (various audio recordings);
- linguistic (no comment);
- kinesthetic / physical (perception of information through movements and tactile sensations).

Board and interactive games correspond to each of these styles. Many consist of stunningly beautiful visuals (for example, Forensic Officer: The Murder in Hong Kong). For audiences, the benefit is in explanation and detailed discussion during the game.

So, with the help of the games, pronunciation is worked out well, lexical and grammatical material is activated, listening, speaking skills are developed. The game develops the creative, mental abilities of the student. It is supposed to make a decision: what to do, what to say, how to win. Educational games help make the process of learning a foreign language interesting and exciting. A game is a great tool for working out communication skills in a given topic. And the key word here is "refinement" of the acquired knowledge. Presentation of the topic and its assimilation occur through other aspects of the lesson: through grammar exercises, audio and video materials, etc.

From the point of view of individual selection for the goals of the game can be divided into:

Grammatical. Create a real situation of verbal communication for working out a specific speech sample. For example, the game "Lotto" helps to work out irregular verbs: the teacher names the verb, and the student, in his field, crosses out the second or third form of this verb.

Lexical. They help to work out the vocabulary and develop speech activity. Snowball, or a memory game, is a great example. The main goal is to remember the word of the neighbor, repeat it and add your own. And so in a circle.

Role and business. Improve students' speech response in the communication process. For example, playing a "telephone conversation", a student plays a dialogue on the phone on a given topic.

Phonetic. Train correct reading, pronunciation and intonation. During the game "Rhymes", the teacher calls the word, and students should quickly pick up a rhyme for it.

Spelling. Help improve writing. The most popular games are tied to restoring the order of letters in a word.

My experience shows that students of all ages really like to play.

References:

- 1.Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2011). Research Methods in Education, Routledge
- 2.Greenall, S. (1990). Language games and activities. Hulton Educational Publications Ltd.
- 3.Huyen, N. T. (N.D). Learning Vocabulary Through Games. Asian EFL Journal .

ONA TILIMIZNING AHAMIYATLI JIHATLARI

Ruzibayeva Soxiba Xudoyorovna
Xorazm viloyati, Hazorasp tumani
Pitnak shahridagi 6-son məktəb o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. Ona tili millat ruhi hisoblanadi. Har bir millatni millat, xalqni xalq qiladigan narsa bu uning tili, tarixi va qadriyatidir. biz yosh avlod o`z tariximizni anglamog`imiz, qadriyatlarimizni asrab-avaylamog`imiz va tilimizni imlo qoidalariga mos ravishda qo`llamog`imiz kerak.

Kalit so`zlar: imlo, millat ruhi, milliy til, ma'rifat, manaviyat, davlat tili, rasmiy ish qog`ozlari Til millat ruhi hisoblanadi. Bu bejiz emas, albatta. Chunki til kishilar o`rtasida aloqa vositasi bo`libgina qolmasdan, shu til egasi bo`lgan jamiyatning olam haqidagi bilimlarini to`plab kelajak avlodga yetkazuvchi, sevgi a`zolarimiz bilan bilib bo`lmaydigan narsalarni ham bilib olishga yordam beruvchi, milliy madaniyatimiz va ma`naviy qadriyatimizni namoyon etuvchi, kishilarning ruhiy olamiga go`zallik baxsh etuvchi bir xilqatdir. Shuning uchun o`zbek ma'rifatparvari Abdulla Avloniy: "Har bir millatning dunyoda borlig`ini ko`rsatadurg`on oyinai hayoti uning tili va adabiyotidur. Milliy tilni yo`qotmak, millat ruhini yo`qotmoqdir", - deya ta'riflagan edi.

Har bir millatni millat, xalqni xalq qilib birlashtirib turgan uchta muhim belgi mavjud. Bular: millatning tili, tarixi, va qadriyatlaridir. Bu uch belgi millatning uchta ustunlaridir. Bu ustunlarning birontasi shikastlansa, millat ravnaqiga putur yetadi.

O`zbekiston istiqqlolini qo`lga kiritdi va o`zbek tili mustaqil O`zbekiston Respublikasining davlat tili bo`lib qoldi. O`zbekiston Respublikasining "Davlat tili to`g`risida"gi Qonuni tilimizni ana shu xavfdan qutqardi. Uning istiqbolini qonun bilan belgilab qo`ydi.

Lekin bu qonunni amalga oshirish bo`yicha hali yuzaga chiqarishimiz mumkin bo`lgan qator muamolar ham turibdi. Ular, mening nazarimda, quyidagilardan iborat.

Kishilarimizni milliy madaniyatimiz, ma`naviy qadriyatlarimizga muhabbat, ona Vatanimizga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularda milliy g`urur ruhini uyg`otish, cheksiz imkoniyatlarga ega milliy tilimizning boyligidan faxrlanish undan o`rinli va oqilona foydalanish hissini singdirish ham shunchalik zarurdir.

Mashhur avar shoiri Rasul Hamzatovning "Dog`istonim"asarida shunday bir fikr bor: Amerikaga borgan bir sayyoh u yerda muhojirlikda yashab yurgan qo`shnisining farzandini ko`rib qoladi. Safardan qaytgach, muhojirning onasiga o`g`lini ko`rganini, sog`-omon yurganini aytibdi. Shunda ona: "Sizlar qaysi tilda gaplashdilaring? Agar avar tilini unutgan bo`lsa, unday o`g`lim y o`q"-debdi. Tilni ulug`lash unga mehr-muhabbat uyg`otish, undan g`urur-iftixon hissini uyg`otish g`oyasining oliy namunasi bu! O`tgan yetmish yil davomida bizda ana shunday hisning o`ldirilishiga harakat qilinganligining guvohi bo`lamiz. Chunki yangi qurilgan hashamatli binolarimiz peshtoqlarini o`zimizning go`zal so`zlarimiz bilan ko`z-ko`z qilish, o`zgalarning havasini uyg`otish o`rniga, ajnabiyo so`zlar bilan qalashtirib tashlamagan bo`lardik.

Yana bir mumamo savodxonlik darajasi masalasidir. Aholimizning 100 foiz savodli bo`lgani bu bizning juda katta yutug`imiz hisoblanadi. Lekin ko`chalarda ilinayotgan axborot vositalari imlosiga shu qadar e'tiborsiz bo`lib boryapmizki, bu yuksak ma`naviyatga intilayotgan xalqimiz ma`naviyatiga putur yetkazmoqda. Reklama afishalaridagi ko`chaga ilinayotgan har bir axborot vositalarining imlo me'yorlariga mosligini nazoratdan o`tkazishni talab qilishga haqlimiz.

Xulosa o`rnida shuni aytish mumkinki, eng nozik tuyg`ularni ham, hatto bulbul kuyini ham ifodalay olish imkoniyatiga ega qudratli tilimiz bor. Undan faxrlanish bilan uning rivoji uchun hammamiz ma'sul ekanligimizni unutmasligimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

- 1.A.Nurmanov "Tanlangan asarlar" 3-jild Toshkent 2012-yil
- 2.T.Niyozmetova "Adabiy ta'lif muammolari" Toshkent 2013
3. WWW.zyonet

YOSHLAR MA'NAVIY KAMOLOTINING DURDONALARI

**Salohiddinova Gulshod,
Navoiy viloyat Nurota tuman 57- mактаб
она тили va adabiyot fani o'qituvchisi**

Ulug' mutafakkir Alisher Navoiy - butun umrini turkiy til mavqeyini ko'tarish, turkiy adabiyot imkoniyatlarini dunyoga tan oldirish, turkiy davlatchilik asoslarini mustahkamlash, jamiyatda haqiqat va adolat mezonlarini qaror toptirishga bag'ishlagan bobokalonimizdir. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'biri bilan aytganda, inson qalbining quvонч-u qayg'usini, eзgulik va hayot mazmunini Navoiydek teran ifoda etgan shoир jahon adabiyoti tarixida kamdan-kam topiladi. Ona tiliga muhabbat, uning beqiyos boyligi va buyukligini anglash tuyg'usi ham bizning ong-u shuurimiz, yuragimizga, avvalo, Navoiy asarlari bilan kirib keladi. Biz bu bebaho merosdan xalqimizni, ayniqsa, yoshlarmizni qanchalik ko'p bahramand etsak, milliy ma'naviyatimizni yuksaltirishda, jamiyatimizda ezgu insoniy fazilatlarni kamol toptirishda shunchalik quadratli ma'rifiy quroqla ega bo'lamiz.

Alisher Navoiy xalqimizning ongi va tafakkuri, badiiy madaniyati tarixida butun bir davrni tashkil etadigan buyuk shaxs, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyandas, millatimizning g'ururi, sha'n-u sharafini dunyoga tarannum qilgan o'lmas so'z san'atkoridir. Alisher Navoiy serqirra ijodkor. Adabiyotimiz tarixida u ko'proq shoир sifatida mashhur. Navoiy juda erta yoshdan boshlab, to umrining oxirigacha she'riyat bilan oshno bo'ladi. She'r yodlash, she'r yozish hayoti mazmuniga aylandi. Navoiy shoир sifatida Sharq adabiyotini mukammal bildi, o'rgandi. Nizomiy Ganjaviy, Xisrov Dehlaviy, Hofiz Sheroyi, Abdurahmon Jomiy, Sa'diy, Lutfiy va boshqalarni o'ziga ustoz deb biladi. Professor A.Hayitmetov Navoiy she'riyati, uning ijodkor sifatida shakllanishini shunday izohlaydi: "Navoiy lirikasi ungacha bu sohada fors-tojik va o'zbek tillarida she'r yozib katta muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritgan o'zbek, fors-tojik shoirlarining ijodi zaminida vujudga keldi".

Manbalarda qayd etilishicha u maktab yoshidan boshlab she'r yoza boshladi. 1465-1466-yillar orasida kitobxonlar tomonidan she'rlari jamlanib devon tuziladi. 1465-1466-yillarda tuzilgan ilk "Devoni Navoiy" mashhur xattot Sulton Ali Mashhadiy tomonidan tayyorlangan. Unda 1466-yildan ilgari yozilgan she'rlari kiritilgan. Devonda 391 g'azal, 41 ruboiy va bir mustazod bor. Hayotiy ishqni kuylaydi. Diniy fikrlarni bildiradi. Shohlik va darveshlik haqida gapiradi. Davr muammolari haqida bahs yuritadi. 1470-1476-yillar o'zining ilk devoni "Badoe ul-bidoya"ni tuzdi.

Dahr bog'ida bo'lib komim ravo,
Komronlar topti nazmimdin navo.

Shu bayt asosida "Navoiy" taxallusi "Baxtni kuyllovchi" ma'nosida olgani aytildi. Bu devondan shoirning 842 ta she'rlari joy olgan. Ulardan 585 tasi g'azal, 3 ta tarjiband, 4 ta muxamma, 2 ta musaddas, 3 ta mustazod, 49 ta qit'a, 78 ta ruboiy, 10 ta chiston, 52 muammo, 10 ta tuyuq, 46 ta fard.

Ulug' shoirning hali bizga noma'lum ancha-muncha g'azallari mayjudligini isbotlovchi yana bir misolni Hasan Nisoriyning "Muzakkiri ahbob" tazkirasida ham uchratamiz.

Navoiy 1491-yilda to'rt devonining birinchi, redaksiyasini uzil-kesil tuzib yakunlagan. 1495-yilga kelib, yangi yozilgan she'rlarini qo'shib, to'rt devonni to'ldirgan hamda uni "Xazoyinul-maoniy" nomida majmuaga biriktirib, Husayn Boyqaroga va saroyga topshirgan. Navoiy she'riyatining asosiy qismini g'azallar tashkil qiladi. Olimlarimizning qayd etishicha, "Xazoyinul maoniy"ga kirgan she'rlarining asosini g'azallar tashkil qiladi. "G'azalchilikdagi bu davr o'zbek adabiyotining haqiqiy boshlang'ich davri, ko'tarilish davri edi". Navoiy g'azallarida Sharq adabiyoti an'analaridan ijodiy foydalanadi, o'zi ham g'azalchilikda yangicha o'zgarish kashf etadi. Navoiy lirikasi u yashab ijod etgan tarixiy davr va sharoit bilan chambarchas bog'liq.

Olimlarimizning ta'kidlashicha, o'zbek adabiyotida Rabg'uziy, Xorazmiy va boshqa yirik shaxslar g'azallarini Navoiy taraqqiy ettirdi. A.Hayitmetov ta'kidlashicha, Navoiy she'riyatining asosiy motivlarini ishq mavzusi va ishqning asosi bo'lgan hijron tashkil etadi. Bu narsa mumtoz adabiyotimizda an'anaviydir. Chunki qaysi bir Shoир asarlariga nazar solmaylik, unda insoniy, ilohiy ishq, majoziy va ishqilohiy asosiy o'ren egallaganining shohidi bo'lamiz. Zukko shoир M.Shayxzoda ishq haqida quyidagi fikrlarni bildiradiki, bu fikrlar Navoiy kuylagan ishqqa ham xosdir: "Ishq olami ulug' bir olamdir. Bu murakkab bir tuyg'u, rango-rang bir gulistondir. Shuning uchun ham shoirning ichki kechinmalarini muhabbatning lug'at kitobi desa bo'ladi". Navoiy she'riyatidagi hayotiy voqealar, ulardan olingan taassurotlar, qahramonning lirik kechinmalar, his-tuyg'ulrini ifo da etadi. Navoiy yilning to'rt fasliga qiyos qilib umrini to'rt bosqichga: yoslik, yigitlik,

o'rtalik yoshlik va keksalikka bo'ladi. Hamda bu bosqichlarning chegarasini belgilaydi: tufuliyat (yoshlik) 7-8 yoshdan 20 yoshgacha, shabob (yigitlik) - 20 yoshdan 35 yoshgacha, kuhuliyat (o'rta yoshlik) - 35 yoshdan 45 yoshgacha va keksalik 45 yoshdan 60 yoshgacha.

To'rttala devonning hajmi bir-biridan katta farq qilmaydi. Birinchi devonda - 840 she'r (11437 misra). Ikkinchi devonda - 769 she'r (10847 misra), 3-da 740 she'r (10840 misra), to'rtinchi devonda - 793 she'r (11776 misra), Bularni professor A.Abdug'afurov shunday tahlil etadi.

"Xazoyin ul-maoni" majmuasining bu birinchi devonini Navoiyning o'zi "Tufuliyat bahori g'unchasi", deb baholaydi. Yoshlik bosqichini esa shoир quyidagicha izohlaydi: "Tufuliyat ovonikim, yetti-sakkiz yoshdan yigirma yoshgacha chinasa bo'lgaykim, umr fusulining navbahori va hayot gulshanining shukfa va gulzoridur". Devonda Sharq she'riyatining sakkiz faol turida yaratilgan umumiyl soni besh ming yetti yuz o'n sakkiz yarim baytdan iborat sakkiz yuz qirq she'r jamlangan. "Xazoyin ul-maoni" majmuasining keyingi uch devonida bo'lganidek, "G'aroyib us-sig'ar"da ham olti yuz ellik g'azal tartib berilgan. Devon mashhur:

Ashraqat min aksi shams ul-ka'si anvar ul-xudo,

"Yor aksin mayda ko'r!" deb jomdin chiqdi sado.

bayti bilan ochiladi. Devondan o'rin olgan g'azallarning asosan ko'pchiligi insoniy sevgi-sadoqat, ishq-muhabbat mavzuida bo'lib, ularda vafodor oshiqning go'zal ma'shuqa tomon talpinishi, hijron azoblaridan nola-fig'oni, visol yo'lida barcha to'siqlardan o'tishga tayyorligi badiiy etuk misralarda nihoyatda ta'sirchan va hayotiy ifodalanadi. Odamiylik, pokdomonlik, insonparvarlik,adolat va saxovat kabi yuksak insoniy fazilatlar, Navoiy butun ijodiy merosida bo'lgani kabi lerik janrdagi she'rlarining yetakchi g'oyaviy mundarijasidir.

NAVOIY IJIOD DURDONALARI - BETAKROR G'AZALLAR TALQINIDA

**Sattorova Gulzoda,
Navoiy viloyat Navbahor tuman 6-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Alisher Navoiyning "Avvalg'ilarg'a o'xshamas" g'azali shoir tafakkurining ma'naviy va muhtasham yodgorliklaridan hisoblanadi. G'azalni tushunish anglash, umuman olganda, g'azal olamiga kirish, ma'no olamiga kirish badiiy timsollar sirlaridan bahramand bo'lisl, ruhiy olamning noayon sarhadlarini kashf etish, qalb haqiqatini anglash kabi katta jarayonlarga kirish bilan barobar, desak mubolag'a bo'lmaydi.

"Ko'nglum ichra dard-u, g'am avvalgilarga o'xshamas" misralari bilan boshlanuvchi g'azal an'anaviy yetti baytdan iborat. Navoiy g'azalining radifiga o'xshamas so'zi tanlangan. G'azal mana shu qofiyalaridagi raviyim harfi hisoblanadi. Navoiy qofiyadagi so'zlarni mohirona tarzda qo'llagan, ya'ni g'am, ham, sitam, sanam, alam, dijam, haram, karam kabi so'zlarni qofiya sifatida tanlash shoirning yuksak mahorat sohibi ekanligini ko'rsatadi. Oshiqona ma'noga bag'ishlangan, ammo zohiriyl ma'nolari bilan oshiqona bo'lib ko'ringan ushbu g'azalda tasavvufiy, orifona ma'nolar ham ifoda etiladi. Bu esa g'azalga o'zgacha joziba baxsh etadi. Birinchi bayt injularini teramiz.

Ko'nglum ichra dard-u g'am avvalg'ilarg'a o'xshamas,
Kim ul oyning hajr-u ham avvalg'ilarg'a o'xshamas.

Lirik qahramon mat'ladayoq bizga o'zi chekayotgan iztirob, dard-u g'amlar haqida o'rtanib so'zlaydi "Ko'nglimdag'i bu dard-u g'am avvalgi dardlarga o'xshamaydi, faqat bu emas yorimning hajri ham avvalgiga o'xshamas", - deydi. Lirik qahramon, yani oshiq kuchli, dard, alam chekyapti. Uning bu dardlari avvalgi chekkan dardlariga sira o'xshamaydi, oshiq bu safar avvalgi dard-u alamlardan ham ortiqroq azob chekyapti, faqat bu emas, yorining hajri ham avvalgilarga o'xshamaydi.

Ne sitamkim, qilsa rahmi maxfiy erdi zimnida
Emdi qilsa ham sitam avvalg'ilarg'a o'xshamas.

"Yorim avval ham menga ne sitamlar, azoblar ko'rguzdi, lekin ularning orasida sirli ravishda rahm ham qilib turadi. Hozir-chi? Hozir rahm qilish u yodqa tursin, menga ko'rguzayotgan azoblari ham avvalgilardan kuchli"-deb holi zabun, ahvoli nochor oshiq sho'xchan va bevafo yori unga ko'rgazgan azoblari haqida so'zlaydi. Baytdagi rahm va sitam so'zlari ta'zod san'atini yuzaga keltirgan.

Demangiz Shirin-u Layli oncha bor husn ichrakim,
Xo'blikda ul sanam avvalg'ilarg'a o'xshamas.

Lirik qahramon keyingi paytda yorining husnini ta'riflaydi va g'azalxonlarga murojaat qiladi: "Mening chekkan azoblarim, g'amlarimni ko'rib demak, oshiqning ko'ngil qo'ygan yorining husni Shirin, Layli kabi g'azallarining husniday chirolyi ekan-da, deb aytmang. Chironda bu sanam Shirin-u, Layliga ham o'xshamaydi, uning husni bu gozallarning husnidan ham ziyoda. Shoir bu baytda ilohiy ishq haqida ham to'xtalgan desak, mubolag'a bo'lmaydi. "Ul sanam" deb, nafaqat yorni, balki dunyodagi bor mavjudotga vujud bag'ishlagan, vujud ahliga saxovat fayzini bergan Ollohoi ham nazarda tutgan. Shoir shu baytda Layli, Shirin so'zlarini qo'llab talmeh san'atini yuzaga keltirgan.

Javridin erdi alamlar, emdi tutmish o'zga yor,
O'lmishamkim, bu alam avvalg'ilarg'a o'xshamas.

Ushbu bayt oshiqning yanada og'ir ahvolga tushganligini ko'rsatadi. "U menga shuncha azoblarni berdi-yu, o'zgani yor tutdi. Men endi bu dunyoda yashay olmayman, chunki bu avvalgi g'amlardan ham oshib tushdi", - deydi lirik qahramon. Ha, yagona inson muhabbat bilan yashash, o'z sevgilisiga sadoqat Navoiy zamonida qanchalar dolzarb muammo bo'lsa, bizning davrimizda undan ham muhimroq ijtimoiy axloqiy masala hisoblanadi. Navoiy shu o'ta nozik masalani ham nazaridan chetda qoldirmagan. Bu esa uning eng buyuk shoir ekanligining yana bir isbotidir.

Ishq aro Farhod ila Majnung'a o'xhatmang meni,
Kim bu rasvoi dijam1 avvalg'ilarg'a o'xshamas.

Lirik qahramon yana g'azalxonlarga murojaat qiladi. "Meni ishq aro dard-u g'am chekishda Majnun bilan Farhodga o'xhatmang, chekkan dard-u alamlarim bu ikki oshiq chekkan azoblardan ham kuchliroq", - deb o'zi chekayotgan ishq dardining og'irligini yana bir karra ta'kidlaydi. Bu baytda ham shoir talmeh

san'atiga qo'l urgan, ya'ni shu baytda Farhod, Majnun ismlarini qo'llagan.

Ko'yining ehromidin ko'nglumni man etmang yana,

Kim anga azmi haram avvalg'ilarg'a o'xshamas.

Ul yorimni sevishdan, unga ehtirom qilishdan ko'nglimni ma'n etishga urinmang, ovvora bo'lmgan, mening azmi qarorim, ya'ni qat'iyatlari fikrim avvalgilarga o'xshamaydi, deya shoir navbatni maqta'ga beradi.

Ey Navoiy, qilma Jamshidu Faridun vasfikim,

Shoh G'oziyg'a karam avvalg'ilarg'a o'xshamas

Maqta' shoirning qalb izhoridek jaranglaydi. "Ey Navoiy, Jamshid va Faridunlarning ta'rifini qilmakim, Chunki Shoh G'oziydek saxovatli inson avvalgilarga o'xshamas, uningdek himmatli inson hech qachon topilmaydi". Shoir maqta'da ham Jamshid Faridun ismlarini qo'llab, talmeh san'atiini mohirona qo'llagan.

G'azal olamining noyob durdonasi sanalmish ushbu g'azalda yuqorida aytib o'tganimizdek, oshiqona ma'nolar bilan birga tasavvufiy ma'nolar ham ifoda etilgan, ya'ni g'azaldagi yor obrazida Olloho timsoli mujassamlashgan. Tashqi tomonidan yuzakiroq qaraganimizda lirik qahramon yorini ta'riflagandek bo'ladi, g'azalning mazmuniga kirib borganimiz sari shoir, asosan, Olloho ta'rif borganini bilib, tushunib boramiz va ibratli hayot hikmatlarini terib boramiz.

ONA TILI DARSLARIDA INTEGRATSION TA'LIM

Sobirova Manzura Komilovna
Xorazm viloyati Hazorasp tumanidagi
5-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu "Ona tili darslarida integratsion ta'lism" mavzusidagi maqolada integratsion ta'lism, ya'ni fanlararo bog'lanishning ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: integratsiya, an'anaviy o'qitish, interfaol, kreativlik.

Annotation: This article with the title "Integrational education in the lessons of Native Tongue" provides full information about integrational education, which is a connection between the subjects.

Key words: integration, traditional teaching, interactive, creativity.

Intellektual taraqqiyotni taxmin etgan va uning rivojlanishi yo'lida qator ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda tub islohotlarning amalga oshishini shartlayotgan bugungi globallashuv asri jamiyatning bir qator ijtimoiy gumanitar soha vakillarining oldiga aniq va asoslangan talablarni qo'yemoqda. Jamiyat rivoji, istiqboli bilan bog'liq muammolar bilan shug'ullanuvchi fanlarning masalalari qatorida ta'lism falsafasi ham insonning ta'lism olish jarayonidagi intellektual o'rganishga yondosh holda, shaxsni ijtimoiy - insonparvarlik, tabiiy-ilmiy jihatdan kamolga yetkazish masalasi bilan shug'ullanadi.

Bugungi kunga kelib, an'anaviy o'qitish o'rmini shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar egallamoqda. Bu o'rinda noan'anaviy o'qitish shakli - integratsiyaning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Integratsiya chuqur, noan'anaviy ta'lism bilan tavsiflana oluvchi, turli xarakterdagi katta hajmli o'quv materialining uyg'unlashuvini o'zida namoyon etadi. Ta'kidlash kerakki, integratsiya ayrim bo'laklarning yoki elementlarning bir-biriga qo'shilishi, bir butunga aylanishi, yaxlitlanishidir. O'z darsini integratsiyalashgan usulda tashkil etayotgan o'qituvchi sinf o'quvchilarining yoshi, aqliy rivojlanish darajasi va albatta qiziqishlari doirasiga mos tarzda vosita va usullar tanlaydi. Integratsion dars odatdagি darslardan:

- aniqligi, ixchamligi, o'quv materialining zikh ko'lami;
- darsning har bir bosqichida integratsiyalanayotgan oq'uv fanlarining har taraflama mantiqiy shartlanganligi;
- berilayotgan o'quv materialining keng ko'lamli axborotga egaligi;
- o'quvchilar ongida barcha fanlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq ekanligini his qilishlari bilan ajralib turadi.

Integratsiyalangan darsda maqsadni bir nesha fanlarning aloqadorligini inobatga olgan holda belgilash lozim bo'ladi. Bunday mashg'ulotda o'quvchiga beriladigan topshiriqlarning optimal yuklama ko'lamenti zimdan hisob- kitob qilib olish kerak. Mashg'ulotni olib boruvchi bir necha o'quv fanlarini o'zaro uyg'unlashtirgan holda yaxlit bir darsda mavzuni yoritadi.

O'quvchilarda mustaqil va ijodiy fikrlash layoqatini shakllantirish ta'limga asosiy maqsadlaridan biridir. Jumladan ona tili ta'luming mazmuni ham muloqot asosida o'quvchini ijodiy fikrlashga undaydi. Ijodiylikning bir ko'rinishi fanlararo bog'lanish - integratsiyadir. Fanlararo bog'lanish turli ta'lism bosqichlaridagi ona tili darsliklarida ko'proq o'z yechimini topgan. Ona tili ta'limi mazmunini yangilashdan ko'zlangan maqsad mustaqil ijodiy tafakkur egasini tarbiyalash ekan, har bir dars mavzusi o'quvchining fikrlash qobiliyatini o'stirishga, aqliy darajasining takomiliga xizmat etishi lozim. Yangilangan ona tili darsliklarida berilgan mashqlardagi matnlar asosida milliy g'oyani yoshlar qalbi va ongiga singdirib borish talab qilinadi.

Ona tili darslarini integratsion - interfaol shaklda tashkil etishda turli texnik vositalardan, multimedia, xarita, ko'rgazmalardan, turli o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lib, bu vositalar o'quvchilarning kreativligini oshiradi. Dars jarayonida muayyan topshiriqnı bajarish jarayoniga oid elektron taqdimotlar, darsning integratsion qiyofasini ta'minlovchi adabiyot, geografiya, biologiya, chet tili singari fanlararo bog'liqlikka ishora qiluvchi turli videoroliklarni namoyish etish o'rinnlidir.

Shunday qilib, integratsion ta'limga samarasini ta'lism shaklini to'g'ri, pedagogik asoslangan tarzda tanlash bilan keskin ravishda bog'liq bo'lib, bunda har uch turdag'i: ta'limi, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi maqsadlarning chuqur tahlili talab qilinadi.

Fanlararo integratsiyani sog'lom muhit, o'zaro hurmat va ijodiy hamkorlik hukm surgan pedagogik jamoadagina amalga oshirish mumkin bo'ladi. Integratsion darsning yutuqli jihatlari quyidagilardan iborat:

1. Bu turdag'i mashg'ulotlarda o'quvchi olamni bir butun, yaxlit holda tasavvur etishni boshlaydi.
2. Mashg'ulot shakli standart emasligi bilan qiziqarli - bunday darslarda rivojlantiruvchi

maqsad, ayniqsa, yuqori darajada ta'minlanadi.

3. O'qituvchi kreativligi asosiy omillardan hisoblanadi.

Demak, darslarning integratsion shaklda tashkil etish nafaqat darsning maroqli va sermazmun o'tishini, balki o'quvchilar dunyoqarashining har tomonlama rivojlanishini kafolatlaydi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili o'quv jarayonida zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish, fanlararo integratsiyalash o'quvchilarning mavzuni oson o'zlashtirishlariga yordam beradi, dars sifati va pedagogning kasbiy mahoratini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ОБУЧЕНИЕ ЧТЕНИЮ: ЦЕЛИ И ПРИЕМЫ (ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД)

Тигаханова Мохира Джурасвна,
преподаватель русского языка и литературы
среднеобразовательной школы № 66 города Наманган

Аннотация. Чтение - это деятельность с целью. Человек может читать, чтобы получить информацию или проверить существующие знания, или чтобы критиковать идеи писателя или стиль письма. Человек может также читать для удовольствия или для расширения знаний о языке, который читается. Цель чтения также определяет соответствующий подход к пониманию чтения. Коммуникативный подход к обучению языку дал преподавателям разное понимание роли чтения в языковой аудитории и типа текстов, которые можно использовать в обучении.

Ключевые слова: чтение, тексты, понимание, процесс, стратегии, аутентичный материал.

Чтение - это сложный "когнитивный процесс" декодирования символов для создания или получения значения. Чтение - это средство овладения языком, общения и обмена информацией и идеями.

Цель чтения также определяет соответствующий подход к пониманию чтения. Человек, которому нужно знать, может ли она позволить себе поесть в конкретном ресторане, должен понимать информацию о ценах, представленную в меню, но не должен узнавать название каждой из перечисленных закусок. Человек, читающий стихи для удовольствия, должен понимать слова, которые использует поэт, и способы, которыми они соединены, но не должен определять основную идею и вспомогательные детали.

Однако человеку, использующему научную статью для обоснования своего мнения, необходимо знать словарный запас, который использует, понимать факты и причинно-следственные связи, которые представлены, и распознавать идеи, которые представлены как гипотезы и данности.

Исследования в области чтения показывают, что хорошие читатели читают обширную инструкцию по интеграции текста в текст с имеющимися знаниями. Имеют гибкий стиль чтения, в зависимости от того, что они читают. для цели; чтение выполняет функцию чтения как процесс чтения - это интерактивный процесс, который происходит между читателем и текстом, что приводит к пониманию.

В тексте представлены буквы, слова, предложения и абзацы, которые кодируют значение. Читатель использует знания, навыки и стратегии, чтобы определить, что это означает. Знания, навыки и стратегии читателя включают в себя лингвистическую компетентность распознавать элементы системы письма, знание словарного запаса и то, как слова структурированы в предложения. знание маркеров дискурса и того, как они связывают части текстов друг с другом. Компетенция в области социолингвистики - знание различных типов текстов и их обычной структуры и содержания. Стратегическая компетенция - способность использовать стратегии сверху вниз, а также знание языка. Таким образом, понимание прочитанного - это гораздо больше, чем расшифровка. Понимание прочитывается, когда читатель знает, какие навыки и стратегии соответствуют типу текстов, и понимает, как их применять для достижения цели чтения. Цели и методы обучения чтению - процесс чтения. Он может развить у учащихся понимание процесса чтения и стратегий чтения, предлагая студентам подумать и рассказать о том, как они читают на своем родном языке. - Позвольте студентам практиковать полный репертуар стратегий чтения, используя материалы для чтения. - Студенты практикуют стратегии чтения в классе в своих заданиях на чтение. Это поощряет студентов осознавать, что они делают, выполняя задания по чтению. Интегрируя стратегии чтения - преподаватели могут помочь своим студентам стать более эффективными читателями, обучая их, как использовать стратегии до, во время и после чтения. Перед чтением - планируйте задание на чтение. Заранее определите, для чего читать. Обсудите, нужно ли больше лингвистических или базовых знаний. Во время и после чтения - проверка прогнозов и проверка неточных догадок. Определите, что является и что не важно понимать. Перечитайте, чтобы проверить понимание. Спросите о помощи. После чтения - оцените понимание и использование стратегии. Оцените понимание в конкретной задаче или области. Нужно использовать аутентичный материал и подход.

Для того, чтобы ученики развили коммуникативную компетентность в чтении, занятия в классе и чтение домашних заданий должны напоминать реальное задание на чтение, которое включает в себя значимое общение.

Список использованной литературы:

- 1.Макарова В.И. Использование игровых моментов при обучении грамоте// Начальная школа - 1986. - N 6.
- 2.Нечаева Н.В. Изучение результативности развития речевой деятельности младших школьников. - М., 1996.
- 3.Палат, Е.С. Современные информационные технологии в образовании. - М.: Академия, 2000.
- 4.Цукерман Г.А. Игровые формы обучения чтению!! Начальная школа - 2002. - N 6. - с. 30
- 5.Эльконин Д.Б. Как учить детей читать. - Знание, 1991. - N 1

THE ROLE OF FAIRY TALES

**To' xtamurodova Azima Abdulla qizi ,
an English teacher of Namangan region,
Turakurgan district, school № 8**

Annotation. This article is about the importance of fairy tales in teaching English. In the given article the role of a fairy tale as a methodical tool within the ability development process to communicate English for school pupils has been studied.

Key words: fairy tale, important, competence, main, ability, speech, language

Speech communication in oral and in writing forms in studying language ability formation is the main purpose of English studying. Practice shows that lexical-grammar competence development often leads out from the communicative skills and abilities development. Those who study English always try to find the fastest, easiest, most interesting and effective way. There are many methods for learning English, like any other, so choosing the one that suits you are not difficult. We have already talked a lot about different ways of learning English. Each of them is effective in its own way. Some of these methods are suitable only for adults, some, on the contrary, only for children.

But there is one way that is suitable for both adults and children. Everything is very simple, this is a method of learning English from fairy tales. Folk tales, as you know, are passed from mouth-to-mouth, and, therefore, this is an excellent tool for learning spoken English. Through fairy tales, you will be able to familiarize yourself not only with the peculiarities of speech turns, but also with the culture and customs of the British.

In addition, fairy tales are interested in themselves. Everyone loves fairy tales, and first of all, for their kindness and purity, for the fact that "good always conquers evil." It is this feature of fairy tales that helps to remove negative emotions. Thus, reading fairy tales brings some advantages. And if you add to these pluses the study of English, then we can confidently say that fairy tales are a great way to learn a language for adults and children. English fairy tales are written in an accessible language and contain simple speech turns, which greatly facilitate the understanding of the meaning of what they read.

Of course, English folk-tales are very different from our Uzbek fairy tales, and this is not surprising. Folk English tales help to better understand the British, introduce us to national myths and legends, with certain elements of the culture and history of England. The genres of English fairy tales are somewhat similar to the Uzbek ones, however, their content is very different. Just like in Uzbek, there are fairy tales about animals, domestic and magical tales about witches, giants and ghosts.

As for the content of fairy tales, the defining difference lies in the behavior of the characters, the motives of their actions. In English folk-tales, heroes do not seek to reach unprecedented heights, defeat everyone in the world, take possession of untold riches and at the same time become smarter, stronger, etc., which in Uzbek fairy tales most often happens to heroes. English fairy-tale characters are more inert, for them the main goal is to avoid failure, and not achieve success.

Many tales in English for children about animals. The British love animals. Here we offer to read a fairy tale about a horse with a beautiful name "A horse and a dog". The events of this tale, as expected, took place a long time ago in England, when houses were drowned with coal and milk was transported on a cart. So, a horse and a dog had a cherished dream: a horse dreamed of becoming a racehorse, and a dog - a beagle.

English writer Andrew Lang collected fairy tales. Thus was born the book, which he called "Colored Fairy Book". In this book you will find tales of all the peoples of the world: French, German, Russian, English, Scottish, and even Chinese. Andrew Lang translated all these tales into English and now you can read them too. The book is recommended for reading in English to children in the 5th grade of high school.

Just starting to learn English we offer to read and listen to Oscar Wilde's fairy tale "The Nightingale and the Rose" from a book in English for beginners. A dictionary is attached to the text of the tale, and audio is in English. So, you are offered to study 16 nouns, 14 adjectives, 37 verbs, 12 prepositions and conjunctions. First, learn the words for the first part, listen and read the work of Oscar Wilde, "The Nightingale and the Rose." Then go to the second part.

When listening to fairy tales, children are often deeply affected by their contents and, at the same time, their imagination develops and takes on new shapes. Thus, fairy tales affect child's emotional, physical and mental development. They help us because we connect to our own lives, dreams, anxieties, and consider what we would do in their shoes. Fairy tales help children learn how to navigate life. Like all stories, fairy tales are meant to entertain, but that's secondary. Unlike today's novels, their main purpose is to give a moral in a way the audience will remember. They exist to teach a clear lesson. Since folktales have been passed down through the oral tradition, they were honed for listening, so they were easy to remember and share.

References:

- 1.Anderson, Graham. Fairytale in the Ancient World. London: Routledge, 2000.
- 2.Donald Haase, "Fairy Tale," The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales
- 2.F. J. Harvey Darton, Children's Books in England: Five Centuries of Social Life, 3rd Rev. Ed. by Brian Alderson (Cambridge: Cambridge University Press, 1982

USING GAMING TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH

**Toshboyeva Nazira Xamidovna,
an English teacher of Namangan region,
Namangan district, school № 30**

Annotation. This article is about using gaming technologies in teaching English. So, we can say that learning games lexical, grammar, role-playing are a strong motivating factor in the process of teaching a foreign language.

Key words: technology, games, class, memory, communicate, help, lesson

At present, gaming technologies are of great interest to educators and remain "innovative" in the education system. The game form of classes is created in the lessons with the help of game techniques and situations that act as a means of inducing, stimulating students to learn activities. A game helps to consolidate the linguistic phenomena in memory, maintain the interest and activity of students, arouse the desire of students to communicate in a foreign language. Games help the teacher revitalize the lesson, add naturalness to the educational communication in the studied foreign language, facilitate the process of mastering the language material, and make the study work interesting. In this case, you are invited to a number of simple games that you can play in any lesson, as well as at home. Team play Have the children play teams. Stand up and say: "Stand up!" Then sit down and say: "Sit down!" Raise your hands up: "Hands up!" Lower your hands: "Hands down!" Students must follow commands at your signal. Repeat these movements and commands several times so that students can remember them. Continue the game by giving out teams in breakdown. Later, in the next lesson, gradually add new teams. For example, ask children to touch their nose, ear, or eyes to open or close their textbook.

Activity 1. The Echo Game

This exercise allows you to repeat the lexical material that you learned from the lesson earlier. Repeat the new words with the children. Particular attention should be paid to proper articulation. After repeating, offer the children an Echo game. Turning to the side, pronounce each word in a distinct whisper. Children take turns repeating every word after you, like an echo, but already loudly.

Activity 2. "A magician"

To conduct this game you will need a big hat, toys or cards with words from the last lesson. With the hat on the table, have the children play a magician. Say: "Let's play!" Have the children close their eyes and place a toy or a kitten card under the hat. Let the children take turns asking questions and trying to guess what exactly you hid under the hat. The game can be conducted as follows: Teacher: "What is this?" Children: "A dress?" The teacher shakes his head and answers: "No". Children: "A cat?" Teacher: "No." Children: "A pig?" Teacher: "No." Children: "A kitten?" The teacher nods his head and answers: Yes. It's a kitten. A child who has guessed a hidden card or toy becomes a leading magician.

This game can also be played in groups. To do this, divide the children into two teams. Give one team cards, another toys. The game in groups is carried out in the same way as above.

Activity 3. Who knows numbers better.

Representatives from each team go out to the board on which the numbers are written (not in order). The leader calls the number, the student searches for it on the blackboard and draws around with colored chalk. The winner is the one who circled more numbers.

Activity 4. "Drawing pictures"

The class is divided into three teams, each of which represents a police station. 3 presenters are selected. They turn to the police station to find a missing friend or relative. The host describes their appearance, and the children make the appropriate drawings. If the picture matches the description, it is believed that the missing person was found.

Host: I can't find my sister. She is ten. She is a schoolgirl. She is not tall / Her hair is dark. Her eyes are blue. She has a red coat and a white hat on.

Activity 5. "Guess".

A toy or object is hiding in the classroom in advance. Children must guess what is hidden in the classroom and where. Questions are asked by both students and the teacher.

Students: Is it a bear? (a book, a ball, etc)

Teacher: What color is it?

Students: Is the car blue?

Teacher: Where is it?

Students: Is the car under the desk?

Thus, games in the educational process have great potential for the further formation and activation of students' skills and creative thinking, cognitive activity. A game is the way of children to know the world in which they live, and which they are called to change.

References:

- 1.Birova, I. L., (2013). Game as a Main Strategy in Language Education.
- 2.Klopfer, E., Scot, O., Katie, S., (2009). Moving Learning Games Frward: Obstacles Opportunities and Openness. Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.
- 3.Wang, Y., H., (2010). Using Communicative Language Games in Teaching and Learning English in Taiwanese Primary Schools.

DIDAKTIC GAMES IN TEACHING ENGLISH

**Turdaliyeva Gulchehra Ne'matjonovna
an English teacher of Andijan region,
Oltinkul district, school № 14**

Annotation. This article is devoted to didactic games, as an indispensable companion of childhood in the life of younger schoolchildren and the world around them. The author shows that the game is both a method of environmental education and a means of environmental education. It also refers to the opinions and statements of various scientists and researchers, how they studied and the methodology of conducting didactic games for children of primary school age.

Key words: game, mental, improve, didactic, aim, intellectual, education

The didactic game is a single system of influence, which is aimed at arousing interest in knowledge, activating the child's cognitive process, improving intellectual skills, and raising conscious behavior. Didactic game is a peculiar way of learning. Toys used in the classroom are intended for the development of mental functions and qualities, for the upbringing of an integral personality. A didactic game is a type of training session in the form of a training game in which the principles of active learning are implemented. In a didactic game, there are certain rules, its structure and a system for assessing children. It presupposes collective educational activity when individual students or groups of students are engaged in the search for a solution to an educational issue or a solution to a problem posed by a teacher.

Such a game requires a team or group of participants. The educational process involves the presence of a task or several interrelated tasks that must be solved by resorting to a variety of tasks. An example of such a game can be called intra-class competitions. The teacher prepares an interesting and fascinating game scenario in advance, compiles a list of tasks and generates the final goal. Children should be divided into small groups, each of which, interacting within their team, must solve each problem and move forward in solving the final question. It is quite realistic to think of a didactic game for a teacher or teacher based on the task that needs to be conveyed to the children.

One of the components of the educational process can be considered didactic exercises. This is a type of exercise, the purpose of which is training, they contain the fulfillment of one task or one action. They can take place separately from the main learning process, they can be duplicated and repeated depending on the situation to consolidate this or that knowledge.

I believe that early childhood has always been considered the best for the development of all kinds of positive qualities in children. After all, kids believe in everything that their elders tell them, especially if you present information in the form of a game. The game, as a method of environmental education and a means of environmental education, is the best way to introduce a child to the world around him, to activate his vocabulary on this topic, however, it's much more intensive to compare and generalize the observed phenomena, to establish relationships between them, children learn in the process of real work on the site, as well as caring for houseplants at school.

The analysis of pedagogical literature shows that researchers subdivide all currently existing didactic games into such three types as:

- Games with objects (toys, natural materials);
- Desktop-printed games;
- Word games.

Didactic games with objects (or with pictures):

Activity 1."Look and remember." Items are laid out on the table; the summoned child carefully examines what lies on the table, then turns away from the table and recalls all objects from memory; the teacher changes the set of items and calls the next child.

Desktop-printed games:

Activity 2."What season?" The teacher distributes to children 2-3 pictures with the image of characteristic signs of a particular season (for example, children make a snowman, trees in the snow, the janitor clears the paths)."Guys, don't show anyone your pictures. We will guess what is depicted in them. " Turning to the baby asks to describe him what is painted on the first card. Who guessed, calls the time of year. The one who

made a prediction shows a picture to make sure that the season is correctly guessed.

Word games:

Activity 3." Verbal volleyball".In this game, the participants, standing in a circle, throw each other a ball or balloon. At the same time, the player who throws calls any noun, and the player who catches the ball needs to have a meaningful verb, for example, the sun shines, the dog barks, etc. If the player calls an inappropriate verb, he drops out from the game.

So, didactic games affect the development of cognitive interest of younger students, the level of knowledge in the subject, the level of intellectual activity.

References:

- 1.Oprea, C., (2008) - " Strategii didactice interactive", ed. a III-a, EDP, Bucure?ti
- 2.P?curari, O., (2003), Strategii didactice inovative, Editura Sigma
- 3.Sugar, S., Sugar, K. (2002) Primary games: Experiential Learning Activities for Teaching Children, San Francisco, Editura John Wiley & Sons, Inc.

INTEGRATED SKILLS IN COMMUNICATION

Uraqova Shaxlo

Samarqand viloyati, Paxtachi tumani,

3-maktab o'qituvchisi

Jalelov Akbar,

Samarqand viloyati, Paxtachi tumani,

1-maktab o'qituvchisi

Keywords: Communication, speakers, non-communicative activities, integrated skills

Kalit so'zlar: So'zlashuv, so'zlashuvchilar, nokommunikativ mashqlar, integrallashgan ko'nikmalar

In teaching a foreign language much attention and strength should be given to formation productive skills which include language and speech skills. For efficiency of successful communication it is important to improve integrated skills.

In other words process of communication involves the integrating skills of speaking, listening, writing and reading. And this requires the awareness of the nature of communication and its reference to various stages of learning. That is why the importance of integrating skills should be emphasized. Communication between humans extremely complex changeable and has many variables. Communicative activities have communicative purpose. That means a speaker involved into communication, always has some purpose. In other words the speaker tries to get or to give information or wants to express pleasure etc. During the conversation speakers behavior may be rude, flatter, agreeable. Communication is usually carried out by four types of speech: speaking, listening writing and reading. In oral communication speaking and listening skills are integrated and

in the written form of communication writing and reading skills are integrated. It is obvious that whenever communication takes place of course there is a speaker and listener. During oral communication we may notice a quick change of positions in which speaker quickly becomes a listener and a listener becomes a speaker, because communicative process is a bilateral process and they change their positions while talking. These all require that speech skills should be

integrated. Whatever activity the learners are involved in, if it is to be communicative, and if really promoting the language use, the learners should have a desire to communicate. If they don't have desire for communicating and if they

are not involved or don't want to be involved then such communication

will not be effective. In non-communicative activities there will be no desire to communicate on the part of the learners and they will have no communicative purpose. In other words in such cases the learners are involved just in a drill in repetition because they will not be motivated by desire of reaching a communicative purpose. If the emphasis is given to the use of the language forms but not to its content then such communicative activity cannot be real.

Comparative study of non-communicative and communicative activities help us to define their peculiarities. Non-communicative activities have the following characteristic features:

- lack of communicative desire;
- lack of communicative purpose;
- attention is focused on the form not on the content,
- one language item is emphasized,
- teachers intervention in the conversation exist,
- using materials which force the use of certain language forms

Following peculiarities are characteristic for communicative activities:

- existence in the learners a desire to communicate
- existence a communicative purpose,
- attention is focused on the content not on the form,
- variety of language forms are available to be used;
- there is no teachers intervention to the learners conversation;
- there is no material control.

In improving productive skills of communication three major stages are emphasized. They are: a)

introducing new language, b) practice and c) communicative activities. The introduction of new language is often treated as

non-communicative activity. During such activities the teacher will work with controlled techniques. This means that teacher asks the learners to repeat and perform language material in drills. The teachers job at this stage of the lesson is to present the students with clear information about the language means and to show the function of the language form or utterances. In other words the teacher shows what the new language means and how it is used. The principle of integrating skills should be one of the leading principals in teaching English as a foreign language. Communication is usually carried out orally and in the written form. So, we differentiate oral speech and written speech.

Oral speech includes speaking and listening. In oral communication a speaker has a great range of expressive possibilities at his disposal. Except words he can vary his intonation, stress and this helps the speaker to show which parts of what he is saying are more or less important. Besides this the speaker can use paralinguistic means as facial expressions, gestures and body posture to make conversation more expressive. But a person who is speaking on the phone cannot use facial expression or gestures. In such cases a speaker expresses his feelings by intonation and stress.

Written speech requires more accuracy. There is no immediate feedback from the reader. A person who is writing cannot use intonation and paralinguistic means of expressing speech. And these disadvantages may be compensated by accuracy and using grammatical and stylistic techniques.

References:

1. Jalolov J. J., Makhkamova G. T., Alimov Sh.S. ?English language teaching methodology?, (theory and practice),
Tashkent, ?Fan va texnologiya?, 2015.
2. Celce-Murcia, M.?Teaching English as a second or foreign language?, N.Y., Newbury House, 1991.
3. Littlewood, W. ?Communicative language teaching?, London, 1981.

INTEGRATION YONDASHUV ASOSIDA KASBIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH

Vaisova Yorqinoy

Xorazm viloyati Hazorasp tumanidagi
5-maktabining Ona tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu "Integratsion yondashuv asosida kasbiy sifatlarni shakllantirish" mavzusidagi maqolada yangi avlodni tarbiyalashda ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, mustaqil dunyoqarashga ega, ijodiy fikrlovchi, milliy qadriyatlarga sadoqatli barkamol shaxsni voyaga yetkazish vazifalari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: milliy qadriyatlar, integratsiya, pedagogik faoliyat, kasbiy sifat.

Annotatsiya: This article with the title "Development of the professional qualities based on integrational approach" provides full information about the missions in bringing up new generation who have their independent outlook and who are faithful for their national customs.

Keywords: national customs, integration, pedagogical process, professional quality.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan tub islohatlar jamiyatda o'ziga xos ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy rivojlanish yo'lining tanlab olinishi,jahon ta'limi standartlariga muvofiq keluvchi uzliksiz ta'lim tizimini shakllantirish uchun qulay shart-sharoitni yaratadi.Ta'lim sohasida olib borilayotgan hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan davlat siyosati ijtimoiy jamiyat taraqqiyotini taminlovchi ustuvor yo'nalishlardan birdir.

Bu yo'nalishda oshiriladigan muhim tadbirlar qatorida mutaxassislarning yangi avlodni shakllantirish,ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, mustaqil dunyoqarashga ega,ijodiy fikrlovchi,boy milliy meros,umuminsoniy va milliy qadriyatlarga sadoqatli barkamol shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazish vazifalari belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14-martdag'i „O'rta maxsus,kasb hunar ta'limi muassasalarini faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2829-sonli Qarorida:

1.Zamonaviy fikrlovchi pedagogik kadrlar tayyorlashga,o'quvchilarning ijodiy salohiyatining namoyon bo'lishi,individual is'tedodlarni va har bir o'quvchining qobiliyatini,bilim egallash jarayonida mustaqil faoliyat ko'nikmalarini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish.

2.Ilg'or mahalliy va xorijiy ta'lim muassasalarining tajribasini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishning zamonaviy shakllarini joriy etish.

Matematika,ona tili, o'qish, tabiat, o'qish, tasviriy san'at, musiqa, mehnat, jismoniy tarbiya, odobnomalarini integratsiyasi.

Boshlang'ich sinflarda fanlarni integratsiyalash dars samaradorligini oshiradi, vaqtidan unumli foydalanishga olib keladi, darsni chuqur o'zlashtirishga yordam beradi, bo'sh vaqt orttiriladi va to'garaklarga jalb etiladi.

Boshlang'ich ta'limda matematika ona tili, o'qish, tabiat,matematika , tasviriy san'at darslarini integratsiyalash mumkin. Masalan, O'zbekiston mening Vatanim mavzusini o'tishi uchun mavzu tushuntiriladi, tabiiy boyliklari va ularni qadriga etish ko'rib chiqiladi va mavzu asosida rasm ham chiziladi,Respublikamizdagi viloyatlar nomilari,ularning yer maydonlari,aholisi haqifa ham qo'shib tushunchalar berib boriladi. Bu esa bolani mavzuni yaxshi tushunib olishiga yordam beradi, kengroq va chuqurroq tushunishiga imkon ortadi, uzoq vaqt yodda saqlab qolishiga yordam beradi.

Bola bir darsning o'zida maktab ilm dargohi ekani haqida o'rgandi, maktab haqida bildi va rasm chizdilar, maktab haqida masala yechdilar, matabning o'rni , ahamiyati haqida biliib oladilar. Shunday qilib o'quvchi birgina integratsiya darsida juda ko'p ma'lumotlarga ega bo'ldi va uzoq vaqt esda saqlab qoladilar deb o'yayman.

Fanlarni integratsiya qilib dars o'tilganda quyidagilarga e'tibor berish kerak.

- har bir dars muayyan maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.
- fanlararo aloqalarga oid tanlangan qo'shimcha material o'tiladigan mavzu bilan bog'lanishi shart.
- sind o'quvchilari faolligini oshirish maqsadida ular bilan ishslash yo'llarini aniqlash mumkin.

4.Pedagogik va xususiy-metodik bilimlar orasidagi o'zaro integratsiyalashuvi quyidagilardan iboratdir.

O'qituvchining shaxsiy-pedagogik faoliyatidan kutiladigan va erishiladigan

natijalar o'quvchi shaxsi,uning yo'nalganligi,tarbiyalanganlik holati va ijtimoiy faoliyatni tashkil etishga tayyorligi,bilim olishni davom ettirishi,aqliy va jismoniy madaniyati kabi holatlar bilan belgilanadi. Kutilayotgan natjalarning eng yuqori darajasi o'qituvchining kasbiy malakasi hisoblanadi.

Pedagogik malaka - mutaxassisning ma'lum turdag'i vazifani hal etishdagi imkoniyatlarni ifodalovchi kasbiy-pedagogik tayyorlanganlik darajasi va ko'rinishi.

O'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish mazmunini integratsiyalashning quyidagi darajalari mavjud;

- 1.Funksiyasiga ko'ra integratsiyalash: (kasbga yo'naltirilgan, muammolilik, kommunikativlik, tashkilotchilik.)
 - 2.Rivojlanish tendensiyasiga ko'ra integratsiyalash (ta'limning ustuvorligi,demokratlashuvi,insomparvarlashuvi,barkamol shaxsni tarbiyalashga qaratilganligi,ta'lim va tarbiyaning uzvii bog'liqligi)
 - 3.Yo'nalishga ko'ra integratsiyalash (o'qituvchi obro'sini ko'tarish,ta'lim muassasini rivojlantirish,yangi ta'lim texnologiyalarini joriy etish)
 - 4.Tiplarigako'rainergratsiyalash (umummetodologik, umumilmiy,xususiy ilmiy,muammoli)
 - 5.Darajasiga ko'ra integratsiyalash (yaxlitlik,didaktik sintez,fanlararo aloqadorlik.)
 - 6.Amalga oshirish darajasiga ko'ra integratsiyalash (an'anaviy va noan'anaviy)
- Yuqorida ko'rsatilgan darajalarga amal qilib ishni tashkil etgan o'qituvchi faoliyati davomida yuqori natijalarga erishadi.

ONA TILINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARNING AHAMIYATI

Voxidova Farida Abdurakovna,
Namangan viloyati, Namangan tumani,
30-sonli mактаб ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola ona tilini o'qitishda interfaol metodlarning ahamiyati haqida ma'lumotlar keltirilgan. Eng muhimmi interfaol metodlarni qo'llash orqali o'qituvchi o'quvchilarining aniq ta'limiylar maqsadga erishish yo'lida hamkorlikka asoslangan xarakatlarni tashkil etish, yo'naltirish, boshqarish, nazorat va tahlil qilish orqali xolis baholash imkoniyatlari to'g'risida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: tezkor, ilgari, ona-tili, interfaol, metod, til, mukammal, o'quvchi

Bugungi tezkor rivojlanayotgan zamonda ilm-fan, texnika ham shiddat bilan o'sib bormoqda. Har bir sohada taraqqiyot ilgari qadam tashlamoqda. Xususan, ilm-fanda ham katta o'zgarishlar, sezilarli yutuqlarga erishilmoxqda. Har bir fanni yangi innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalaniib o'quvchilarga yetkazib berish bugungi kundagi ta'limga asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Boshqa xorijiy tilni yaxshi o'rganmoqchi bo'lgan kishi avvalo o'z ona tilini mukammal bilishi, e'zozlashi, sevishi, qadrlashi, uning sofligi, go'zalligi, qadr-qimmati uchun kurashishi milliy qadriyatlarning eng muhimidir. O'z tilida xalqining tarixi, madaniyati, urf-odati, adabiyoti hamda san'atini bilishning ahamitiyati juda katta. Binobarin, kishi o'z ona tilidan tashqari, boshqa tillarda ham so'zlashi olishi uning dunyoqarashini, ma'naviyatini yanada yuksaltiradi. Har bir til o'ziga xos jihat bilan boshqalaridan ajralib turadi. Inson til o'rganishning afzalliliklarini mukammal o'zlashtirmagunicha o'sha tilni yaxshi bila olmaydi.

Shunday ekan, o'z tilini mukammal bilgan kishi, boshqa tillarni o'rganishga kirishishi tabiiy hol. Buning uchun esa, o'qituvchi, albatta, o'quvchi haqida, uning bilim darajasi, o'rganish ehtiyoji va imkoniyatlari haqida mukammal ma'lumotga ega bo'lishi zarur. Ona tilini o'qitishda yana bir jiddiy muammo til qaysi metodlar va o'qitish uskunalarini yordamida olib borilayotgani bilan bog'liq. Ona tilini o'rganishda taqdim etiladigan har bir material ma'noli bo'lishi va mavzular bir biri bilan bog'langan va, zarur bo'lsa, bola boshqa darslarda o'rgangan boshqa narsalar bilan bog'langan bo'lishi lozim.

Buning uchun esa o'qituvchidan o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lishi va bilimga chanqoq yoshlarga bilim berishda zamonaviy innovatsion yondashuv talab etiladi. Ta'lim taraqqiyoti jarayonida pedagoglar o'qitishning juda ko'p usullarini izlab topganlar. Bu usullarning ayrimlari ko'pchilikni o'qitishga mo'ljallangan bo'lsa, ayrimlari individual ta'limga moslashtirilgandir. Ona tili darslarida ko'plab interfaol metodlardan foydanishimiz mumkin: "Savol-javob" metodi, "Aqliy hujum" metodi, "Case study" metodi, "Suhbat" metodi va shu kabi mtodlar darslarimizni qiziqarli va samarali tashkil etilishida qo'l keladi. O'qituvchi ta'lim jarayonida interfaol ta'lim yordamida o'quvchilarining qobiliyatlarini rivojlantirish, o'z-o'zini nazorat, o'z-o'zini boshqarish, samarali suhabat olib borish, tengdoshlarlar bilan ishslash, ularning fikrlarini tinglash va tushunish, mustaqil hamda tanqidiy fikrlash, muqobil takliflarni ilgari surish, fikr-mulohazalarini erkin bayon qilish, muammoning yechimini topishga intilish, murakkab vaziyatlardan chiqa olish kabi sifatlarni shakllantirishga muvaffaq bo'ladi. Eng muhimmi interfaol metodlarni qo'llash orqali o'qituvchi o'quvchilarining aniq ta'limiylar maqsadga erishish yo'lida hamkorlikka asoslangan xarakatlarni tashkil etish, yo'naltirish, boshqarish, nazorat va tahlil qilish orqali xolis baholash imkoniyatini qo'lga kiritadi.

Ushbu maqolamda men ona tili va adabiyot darslarimda o'quvchilarimni fikrlashga yo'naltirganimda ko'proq "Savol-javob", "Aqliy hujum" metodidan foydalanaman.

"Aqliy hujum" metodi - bu katta yoki kichik guruhdagi faoliyat bo'lib, o'quvchilarini biron bir mavzuga e'tibor berishga va fikrlarning erkin oqimiga hissa qo'shishga undaydi.

"Savol-javob" metodi esa mavzuning o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilish darajasini aniqlashga yordam beradi. Uni qo'llashning samaradorligi savol-javoblarning aniq, qisqa va tushunarli tarzda ifoda etilishi, aynan mavsuga doir bo'lishiga bog'liq. Ta'lim jarayonida bu metodni qo'llash quyidagi tartibda amalga oshiriladi.

Xulosa qilib aytganda, interfaol ta'lim asosini interfaol metodlar tashkil etadi. "Aqliy hujum" hamda "Savol-javob" metodlari to'g'ri va ijobjiy qo'llanilganda shaxsni erkin, ijodiy fikrlashga o'rgatadi.

O'qituvchi mohiyati yoritilgan mavzu
yuzasidan savollar tayyorlaydi

O'qituvchi savollarni o'quvchilar e'tiboriga
havola etadi.

O'quvchilar berilgan savollarga javob qaytarish
orqali mavzuni o'zlashtirganlik darajasini
namoyish etadi.

O'qituvchi o'quvchilarning savol-javobdag'i
ishtiroklarini tahlil qilib berilgan savollarga
javob qaytarish orqali mavzuni o, baholaydi va
mashg'ulotga yakun yasaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Bukatov B.M. Pedagogicheskiye tainstva didakticheskix igr.-M,2003
- 2.Ro'ziyeva D.I. Usmonboyeva M.H.Xoliqoxa Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanishi.Metodik qo'llanma.-Toshkent:-2013
- 3.Panina T.S. Vavilova L.N.Sovremmeniye sposobi aktivizasiy obucheniya.Uchebnoye posobiye.-M, 2008

ONA TILI VA ADABIYOT FANI TA'LIM TIZIMINING POYDEVORI

Xakimova Maluda Maximovna,
Namangan viloyati, Namangan tuman,
11-maktab ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola ona tili va adabiyot fani ta'lismizning poydevori mavzusida bo'lib, maqolada ona tili va adabiyot fanini o'qitishda AKT ning ahamiyati, o'quvchilarni kitobga qiziqtirish masalari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: fan, poydevor, o'quvchi, o`zlashtirish, mas'uliyat, muammolar

Ijtimoiy hayotning barcha sohalaridagi kabi istiqlol ta'lismizni ham isloh qilishni taqazo qildi. Shu munosabat bilan ona tilidan ta'lismizning mazmunini yangilash, tadris usulini o'zgartirish muammosi kun tartibidagi dolzarb masalalardan biri bo'ldi. Mamlakatimiz o'qituvchilar shaxsan Prezident e'tiborida ekan, istiqbolli islohotlar davom etishi shubhasiz. O'qituvchilarning ong-u shuurini zamon va davr ruhiga moslashga yo'naltirilgan ijtimoiy innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashga bel bog'lanilgan. Tan olish kerakki, sohadagi muammolar biz o'yagandan ancha ko'p. Ular yillar davomida yig'ilib qolgan. Yechim topishning yagona yo'li muammolarni bosqichma-bosqich bartaraf etib borishdir. Bundan boshqa yo'l yo'q. Ularni bir oyda yoki bir yilda to'la bartaraf etib bo'lmaydi.

Ma'lumki, ona tili va adabiyot fani ta'lismizning poydevori hisoblanib, o'quvchilarni boshqa fanlarni o`zlashtirishi unga bog'liq bo'ladi va bu ona tili o'qituvchisi zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. To'g'risini aytganda, bugungi kunga kelib, yuqorida muammolarning aksariyati yechildi: o'qituvchida o'z ustida ishlash uchun kerakli vaqt ham, chekka tuman maktablarida kompyuter, proektor, hatto uzlusiz elektr energiyasi ham muammo bo'lmay qoldi. Kitobxonlik madaniyatiga davlat miqyosida e'tibor qaratildi, bu esa jahoning boshqa davlatlarida kam uchraydigan holat.

O'quvchi-yoshlar o'rtasida kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish ustuvor vazifaga aylandi. Chunki til va adabiyot o'qituvchisining eng asosiy va dolzarb vazifalaridan biri ham shu. Bugungi kunda umumta'lim muassasalari kutubxonalari badiiy adabiyotlar bilan to'liq ta'minlanlandi, o'quvchilarning kitob o'qishga qiziqishi oshib bormoqda. Bolaga kitob o'qitish uchun o'qituvchining o'zi o'rnak bo'lishi o'quvchini kitobga bo'lgan mehrini, qiziqishini yanada oshiradi.

O'quvchilar o'rtasida kitob o'qish madaniyatini yanada yuksaltirish borasida rejali tadbirlar amalga oshirilmoqda. O'quvchilar o'rtasida o'zaro raqobat muhitini yaratish va ularni kitob mutolaasiga rag'batlanirish maqsadida maktabimizda o'quvchilar o'rtasida "Eng yaxshi kitobxon o'quvchi" va "Kitobxon muktab" tanlovlari joriy etilip kelinmoqda.

Hozirgi kunda o'quvchilarda kompetentsiyalarni shakllantirishda zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish natijasida; o'quvchilarda fanni o'rganishga qiziqish ortadi; mashg'ulotlar o'quvchilar uchun zerikarli bo'lmaydi; kompyuter bilan ishlashga bo'lgan ishtiyoq oshadi; ta'linda o'quvchining individuallik darajasini oshiradi; o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi; yaxlit axborot tizimini to'plash imkoniyatiga ega bo'ladi; materialllar mazmunining xilma-xilligini ta'minlaydi; ta'linda ko'rgazmalilikni kuchaytiradi; texnika vositalari bilan ishlay olish malakalari shakllanadi: o'quvchilarda o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini paydo bo'ladi: tabaqalashgan ta'lismiziga o'tish imkoniyati tug'iladi.

Xulosa qilib aytganda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'quvchilarni qiziqarli olamga olib kirishda o'qituvchining imkoniyatlarini kengaytiradi, bunda o'quvchilar axborotlarni mustaqil ravishda izlab topadilar, oladilar, tahlil qiladilar va boshqalarga yetkazadilar. Bolani axborot bilan ishlashga, o'qishga o'rgatish - zamonaviy o'qituvchilarning muhim vazifasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.A. Zunnunov va boshq. Adabiyot o'qitish metodikasi. - T.: "O'qituvchi", 1992.
- 2.A.G'ulomov.Onatili o'qitish prinsiplari vametodlari.- T.: "O'qituvchi", 1992
- 3.G'ulomov A. Ona tili o'qitishning dolzARB muammolari. 1993 yil

GRAMMAR GAMES IN ENGLISH LESSONS IN PRIMARY CLASSES

Xalilova Ra'no Xamidovna,
an English teacher of Namangan region,
Namangan district, school № 30

Annotation. This article is about grammar games in English lessons in primary classes. A lot of grammar games are also given. Games help children learn to hear and extract grammar information to make conversation with each other.

Key words: grammar, vocabulary, tool, children, important, to teach, method

Grammar is one of the most important aspects in the study of any language, since without grammar knowledge there can be no talk of full-fledged communication. The vocabulary itself is not a language - it only serves as a building material. Vocabulary becomes an effective tool when it comes to the disposal of grammar. That is why it is so important to teach children grammar from the very beginning of language learning. However, working with children, mainly of primary school age, it became clear to me that loading students with rules, diagrams and a huge number of training exercises was useless. Children simply lose interest not only in the study of grammar, but also in the language as a whole.

Therefore, it is important to choose a bright, unusual and exciting method of studying grammar. One of these methods, of course, are grammar games.

Activity 1. Grammar game "Guess the Question"

Call two children and put them so that they do not see the board and write on the board the question "What did you do last weekend?" Ask the rest of the children to make suggestions and answers to your question. Children sitting with their backs to the blackboard call one student each, listen to the sentence and try to guess what question is written on the blackboard. This game helps children learn to hear and extract grammar information from the affirmative sentence to ask a question. You can choose the degree of difficulty of the question based on the level of children, for example: How do you come to school? / Where are you going for holiday?

The role of the game in English classes is huge. It is a good means of enhancing vocabulary, grammar, working out pronunciation, developing oral speech skills. You can play not only at lessons, but also at recesses, evenings, matinees, English clubs.

Activity 2. Grammar game "Guess the Question"

Call two children and put them so that they do not see the board and write on the board the question "What did you do last weekend?" Ask the rest of the children to make suggestions and answers to your question. Children sitting with their backs to the blackboard call one student each, listen to the sentence and try to guess what question is written on the blackboard. This game helps children learn to hear and extract grammar information from the affirmative sentence to ask a question. You can choose the degree of difficulty of the question based on the level of children, for example: How do you come to school? / Where are you going for holiday?

Activity 3. "Puzzle".

It is proposed to consolidate grammatical material. Students are encouraged to collect 2 cut pictures, 1 of which contains images on various topics (for example, a gorilla on a car, a gorilla on a car). The student collects 1 picture, and then draws up the necessary sentence from it (here we fix the verb to be and the prepositions of the place).

Activity 4. The game "Lotto".

Purpose: to teach to accurately use the verb to be (am, is, are) in sentences with personal pronouns.

You can use the "grammar word".

Each student receives a large card in which personal pronouns, nouns or proper nouns substituting them are selectively entered. Students "fill in the lotto", put small cards on the empty cells of the big card (in the correct order).

Activity 5 What is this?.

A boy or girl drinks milk, plays, draws. Only the head is visible in the hole. After showing the card, the teacher asks: "What is he (she) doing?" "Is he (she) eating, sleeping, reading, playing)?

Thus, an educational game is such a type of activity of students in a lesson during which educational tasks are solved in a playful way. The game arouses interest and activity of children and gives them the opportunity to prove themselves in activities fascinating for them, contributes to faster and more durable memorization of foreign words and sentences.

References:

- 1.Grammar Practice. Longman. Greenbaum, S & Nelsonan, G. (2002).Introduction to English Grammar (Second Edition).Longman.
- 2.Khan, J (1996).Using games in teaching English to young learners in (eds) Brumfit, C, Teaching English to Children.From Practice to Principle England: Longman
- 3.Palnov, K. (2010) Use of Games in English Language Teaching. Masaryk University in Brno Faculty of Education. (Published Bachelor thesis

O'QUVCHI YOSHLARNING SAVODXONLIK MADANIYATINI OSHIRISH USULLARI

Xamidova Marsiana,
Navoiy viloyat Zarafshon shahar 12-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

"Biz ta'lif-tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamondan talablari asosida takomillashtirishni birinchi vazifamiz deb bilamiz."

Shavkat Mirziyoyev

Kitob boladagi ma'naviy bo'shlinqni to'ldiradi. Ustoz, ota-onasi, Vatan, o'rtoq do'st, birodarlarga mehrmuhabbatli qiladi. Bola kitob o'qish orqali-komil inson minorasini o'zi bino qiladi. O'quvchi o'zi o'qib-o'rganib qurgan mustahkam minorani hech qanday tashqi salbiy oqim-ta'sirlar buzub kirolmaydi. O'quvchining kitob o'qishga mehri ustozga, ota-onaga, Vatanga muhabbatning kalitidir. Shunday ekan, har bir o'qituvchi o'z oldiga o'quvchilariga kitob o'qish mas'uliyatini shakllantirishi, rivojlantirishi zarur va shart. Buning yo'l-yo'rqlarini o'ylab topishi, amaliyotga tadbiq etishi lozim.

Albatta, kitobni ardoqlagan oilada hotirjamlik, osoyishtalik, halollik va ahillik hukm suradi. Bunday muhitda baraka ham bo'ladi. Oilada birinchi otaning o'rni, uning hurmatini joyiga qo'yish, onani e'zozlash, katta aka-opalar, ukalarga e'tiborli bo'lish degan tansiq odatlar bevosita kitob orqali mustahkamlanadi. Kitobni bola xijjalab, sabr bilan o'qish jarayonida, har bir so'zni yurakdan his qilib hazm qiladi. Bu donolar ta'kidlaganidek, toshga o'yilgan naqsh singaridir. Kitob ilm olishga tashnalikni oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini yil sayin barqarorlashtirib borar ekan, uning istiqboli bugungi avlodning har tomonlama bilimdon, ma'naviy va jismoniy jihatdan barkamol insonlar bo'lib yetishishlariga bog'liqdir. Eng avvalo, yosh avlodning ilmiy-dunyoviy bilimlar asoslarini puxta egallashi, ularda keng dunyoqarash hamda tafakkur ko'laming hosil bo'lishi va ma'naviy-axloqiy sifatlarning shakllanishi uchun ta'lif-tarbiya ishlarini samarali tashkil etilishiga erishish lozim. Zero, yurtning porloq istiqbolini yaratish, uning nomini jahonga keng yoyish, ularni boyitish, O'zbekiston Respublikasini rivojlangan mamlakatlar qatoridan joy egallashini ta'minlash, yosh avlodning komil inson bo'lib kamol topishiga bog'liqdir. Har tomonlama barkamol avlodni tarbiyalab, voyaga etkazishda esa zahmatkash o'qituvchi va murabbiylarning mashaqqatli mehnatlari yotadi.

Umumta'lim maktabida o'qitiladigan bir qator o'quv fanlarida badiiy asarlarga ko'p murojaat qilinadi. Masalan, o'qish darslarida yozuvchilar, shoirlarning hayoti va ijodi, ularning asarlari, ona tili va rus tili fanlari darslarida badiiy asarlardan parchalar, gaplar keltiriladi va ularni tahlil etish orqali fan asoslari o'rganiladi hamda shu asosda o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatiladi. Mehnat ta'limi darslarida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining samaradorligini oshirishda ham badiiy asarlardan foydalanish yaxshi natijalarga olib kelishi mumkin.

O'zbekistonning kelajagi va ravnaqi uchun yangi dastur va tadbirlarni ishlab chiqilar ekan, xalqimiz hayotining yanada farovon bo'lishiga hissa qo'shish har bir yurt fuqarosining burchidir. Ana shu burchlarimizdan biri yoshlarning bilim olishlariga shart-sharoitlar yaratib berishimiz lozim. Buning ucnun nima qilmoq kerak, degan savol paydo bo'lishi tabiiy. Eng to'g'ri va oqilona fikr bu o'quvchilarni o'zining qiziqishi va moyilligiga, qobiliyatiga mos bilim olishlariga imkoniyat yaratib berishimiz va mustaqil qaror qabul qila olishi uchun har xil chora-tadbirlarni o'rgatishimiz lozim. Ana shu chora-tadbirlardan biri maktablarda o'quvchilarning badiiy asarlarga qiziqishlarini ta'minlash juda muhimdir. Chunki, o'quvchilar badiiy asarlarni mutolaa qilganlarida asar qahramonlarini o'zlarining tasavvurlarida ko'radilar. Bo'lib o'tgan voqealarni tahlil qiladilar. Natijada fikrlash doiralari kengayib hayotga real qaray boshlaydilar. Hamma bolalar ham badiiy asarlarni o'qiyvermaydilar-ku, degan e'tiroz paydo bo'lishi mumkin. Buning uchun esa maktablarda darsdan tashqari tadbirlarni, o'quvchilarning qiziqishiga mos bo'lgan kechalarni tashkillashtirish maqsadga muvofiqdir.

Yoshlarga bilim berish uchun, avvalo, o'qituvchilar izlanuvchan va bilimli bo'lmog'i darkor. O'qituvchi bir daraxt bo'lsa, o'quvchilar esa uning shoxlari. Daraxtning ildizlari qanchalik baquvvat bo'lsa, mineral o'g'it, quyosh nuri va suvgaga yetarli darajada to'yingan bo'lsa, uning mevasi shunchalik totli va shifobaxsh bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, kelajagimiz buyuk bo'lishi, mamalakatimiing ravnaqi uchun

vijdonan harakat qilmog'imiz zarur. O'quvchi yoshlarning har tomonlama barkamol inson bo'lib voyaga yetishlari uchun, avvalo, biz o'qituvchilar bilimli, ma'naviyatli, raqobatbardosh mutaxassis bo'lib shakllanishimiz darkor. Ana shundagina biz ko'zlagan maqsadimizga erishgan bo'lamiz.

MUMTOZ ASARLARNI O'RGANISH JARAYONIDAGI MURAKKABLIKLARNI BARTARAF ETISH USULLARI

**Xamrayeva Gulzoda,
Navoiy viloyat Zarafshon shahar 3-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Maktabda mumtoz adabiyotimizni o'rganish ancha murakkab va mas'uliyatlari jarayon. Uni muvaffaqiyatli ado etmoq uchun mumtoz adabiyotni o'rganishning maqsad va vazifalari, usullari va shakllarini puxta bilish talab qilinadi. Maktabda mumtoz adabiyotni o'rganish ikki bosqichdan tashkil topadi: 5-6-sinflarda o'quvchilar mumtoz adabiyotimizning yorqin namunalari bilan tanishtirilib, mumtoz badiiy merosimiz haqida dastlabki bilim va malakalar hosil qilinsa, 7-9-sinflarda mumtoz she'riyat va nasr tarixi, etuk ijodkorlar merosi izchil va chuqur o'rganiladi, adabiy taraqqiyot bosqichlari, ularidan har birining xususiyatlari, ijodkorlar merosining g'oyaviy va badiiy nafosati, badiiy tasvir usullari, she'r ilmi ancha teran o'zlashtiriladi. Mumtoz adabiyotni o'qitish bilan bog'liq qiyinchilik va murakkabliklar quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1. Vazn bilan bog'liq murakkabliklar.
2. Qofiya bilan bog'liq murakkabliklar.
3. Til xususiyatlari yuzaga keltiradigan to'siqlar.
4. Obrazlarning ko'proq ramziy va majoziy xarakterda ekanligi.
5. Tasavvufiy (ramziy) ma'noni ilg'ash mushkulligi.

5-6-sinflarda adabiyotning so'z san'ati ekanligi haqida dastlabki ma'lumotlar o'zlashtirilgach, mumtoz adabiyotimiz namunalarini o'rganishga kirishilar ekan, avvalo, dasturda nazarda tutilgan ijodkorlar hayoti va faoliyati, adabiy merosi bilan o'quvchilarni tanishtirish nazarda tutilgan. Ijodkor hayoti va faoliyati haqida ma'lumot berishga bag'ishlangan suhbat davomida o'rganilishi nazarda tutilgan asarlar matnnini o'zlashtirish va ularni badiiy tahlil qilishda qo'l keladigan voqe-a-hodisalarga diqqat qilishi, darslikdagi ma'lumotni to'ldirishi lozim. Masalan, 5-sinfda Boburning hayoti va faoliyati bilan aloqador qator ruboilyarni tahlil etish mo'ljallangan. O'qituvchi shoir hayoti haqida so'zlar ekan, shu asarlarning maydonga kelishiga sabab bo'lgan voqealar: Boburning temuriylar sultanatini saqlab qolish uchun Shayboniyxon qo'shinlariga qarshi olib borgan muvaffaqiyatsiz kurashlari, mag'lub bo'lgan hukmdor sifatida qo'shni Afg'oniston va Hindistonga yo'l olishi, o'z xatolaridan afsuslanib, bir umr ona Vatan ishqini bilan yashaganligi haqidagi lavhalarga qaratsa, ular shoir ruboilyarni matnnini osonlik bilan o'zlashtiradilar. Mazkur asarga qiziqishni kuchaytiradigan yana bir vosita uni ifodali o'qishdir. She'riy asarning sindfa ta'sirchan qilib badiiy o'qilishi o'quvchilarni hech qachon loqayd qoldirmasligi, ularning ruhiyatiga kirib borib, ijobiya taassurot hosil qilishi, bu esa asarga qiziqish kuchaytirishi ko'plab tajribalar bilan dalillangan.

Albatta, mumtoz she'riyat namunalarini ifodali o'qishning o'ziga xos murakkabliklari mavjud. Bu asarlarning aksariyati aruz o'lchovlari asosida yaratilganligi tufayli mazkur o'lchov xususiyatlaridan xabardor o'qituvchilargina ularni ifodali o'qib bera oladilar. Asar matnnini o'zlashtirish mumtoz adabiyot namunalarini o'rganishning eng muhim jihatlaridan. Tahlil qilinayotgan she'riy yoki nasriy asar mazmunini puxta o'zlashtirmay turib, uning tahliliga kirishish - foydasiz mashg'ulot. O'quvchi acap mazmunini atroflicha anglab yetgandagina uning badiiy tahlilini o'zlashtira oladi. Asar matni ustida ishslash davomida o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida:

- asardagi barcha qiyin so'zlar mazmunini anglab olishlari;
- she'riy asarning har bir bayti, har qaysi misrasida ifodalangan mazmunni tushunib yetishlari;
- asarda qo'llangan har bir tasviriy ifoda vositalari, she'riy san'atlarni aniqlashlari;
- ijodkor tasvirlagan lirik kechinmalar yoki epik timsollarning yetakchi xususiyatlari bilan atroflicha tanishishlari;

- asarning vazni va qofiya tuzilishi haqida ma'lumotga ega bo'lishlari zarur.

5-6-sinflarda mumtoz adabiyot namunalarini matnnini o'zlashtirishda she'riy asar bo'lsa, baytma-bayt, nasriy asar bo'lsa, jumlama-jumla sharhlash usuli yaxshi natija beradi. Bu jarayon o'qituvchi boshchiligidagi suhbat tarzida uysushtirilgani ma'qul. O'qituvchi savollari:

- asardagi tushunilishi qiyin bo'lgan so'z yoki iboralar mazmuni;
- misra yoki bayt mazmuni,
- tasvir vositalari turi hamda asardagi vazifasi;
- butun asar mazmuni haqida bo'lishi mumkin.

O'qituvchi o'z hikoyasini faqat darsliklardagi ma'lumotlar bilangina cheklamay, boshqa asarlardan olingan yangi tafsilotlar, muhim faktlar bilan to'ldirib borsa, ayni muddao bo'ladi. Shuningdek, hikoya davomida ijodkor asarlaridan tanlangan ahamiyatli parchalarni o'qib berish ham dars samaradorligini oshiradi. Bu jarayonda ko'rgazmalilikdan keng foydalanish, xususan, rasmlar, xaritalar, yozuvchi asarlari nashrlari, albomlar, magnit lentalaridagi yozuvlar, videofilmlar va boshqalardan foydalanish, eshittirish ham hikoya ta'sirchanligini kuchaytiradi.

KITOBNING PAYDO BO'LISHI TARIXI HAQIDAGI QARASHLAR

Xasanova Zulkumor,
Navoiy viloyat Karmana tuman 3-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Kitobga mehr, ma'rifat va ma'naviyatga tashnalik bizning xalqimiz uchun azaliy odat hisoblanadi. Inson kitob orqali olam haqidagi turfa ma'lumotlarga ega bo'ladi. Darhaqiqat, kitob - axborotlarni, g'oya, obraz va bilimlarni saqlash hamda tarqatish, ijtimoiy-siyosiy, ilmiy, estetik karashlarni shakllantirish vositasi, qolaversa, bilimlar targ'iboti va tarbiya quroli va badiiy, ilmiy asar, ijtimoiy adabiyot hisoblanadi.

Kitob ishi uni yaratish, tayyorlash, uni tarqatish, saqlash, tavsiflash va o'rganish bilan bog'liq katta jarayonni o'z ichiga oladi. Fan, adabiyot, san'at asarlardan matbaada ko'paytirish va tarqatish uchun tanlash, ularga ilmiy va badiiy nuqtai nazardan yondashish, tahrir qilish, badiiy bezash, matbaa ijrosini belgilash va nashrga tayyorlash noshirlikning vazifasi. Kitobni ko'plab chiqarish - kitob bosish ishi poligrafiya sanoatida olib boriladi. Kitoblarni to'plash, saqlash, o'quvchilar o'rtasida tashviqot qilish, ulardan kitobxonlar foydalanishlari uchun qulay sharoit yaratish kutubxona ishiga qaraydi. Albatta, biz kitoblarning yaratilish tarixi bilan jida qiziqamiz. Kitobning paydo bo'lish tarixi yozuvning yaratilishi va shakllanishi jarayoni bilan uzviy bog'liq. Yozuvning tuzilish xususiyatlari: belgilar tizimi, ularning joylashish tartibi, yozuv materiali va qurolining o'ziga xos tomoni va boshqa ma'lum darajada kitob tuzilishini ham belgilab berdi. Qadimgi Misr, Rim, Yunoniston va O'rta Osiyoda kishilar tosh, palma daraxti barglari, sopol va boshqa materiallarga yozib, fikr izhor etganlar. Har bir kitob o'nlab shunday materiallardan tayyorlangan plitalardan iborat bo'lib, og'irligi bir necha kg bo'lgan. Yozuv materiali sifatida papirus o'simligi ishlatalishi (miloddan avvalgi 4-3 ming yilliklarda) bilan o'rama kitoblar paydo bo'ldi. Ularning o'zunligi o'rtacha 10 m. atrofida bo'lib, ingichka, yumaloq tayoqlarga o'ralgan va maxsus charm yoki yog'och g'iloflarda saqlangan. Sharq mamlakatlari, Qadimgi Rim va Yunonistondagi ko'pgina nodir asarlar papirusga bitilgan. Miloddan avvalgi ikkinchi asrga kelib kitob materiali sifatida pergament (teri)dan foydalanish keng rusm bo'ldi. Dastlab bunday kitoblar o'rama holda saqlangan. Ayrim ma'lumotlarga Qaraganda, O'rta Osiyoda, xususan, Xorazmda miloddan avvalgi 1-mingyllikning 1-yarmida vujudga kelgan zardushtiylik diniga taalluqli Avestoning qadimiylar nusxasi ham 12 ming mol terisiga bitilgan. Arablarning O'rta Osiyodagi istilosiga qadar (8-10asrlar) bu yerda ko'p nodir kitoblar saqlangan kutubxonalar bo'lgan. Lekin ularning ko'pi bosqinchilik urushlari natijasida yo'qotib yuborilgan. I-II asrlardan boshlab Qadimgi Rimda xuddi hozirgi kitoblarning varaqlari singari buklab, tikib tayyorlangan va bir-biriga biriktirilgan.

Muqovali kitoblar - kodeks paydo bo'ldi. Ular dastlab papirus, so'ng pergamentga yozilgan. Bunday kitoblar og'ir va beso'naqay edi. 6-asrdan boshlab kodeks shakli asosida hozirgi ko'rinishdagi kitoblar paydo bo'ldi. Teriga ishlangan noyob kitoblardan biri - Mushafi Usmon Qur'onidir. Qur'oni Karimning bu nusxasi 644-656-yillarda xalifa Usmon ko'rsatmasi bilan Muhammad (s.a.v)ning kotiblari Zayd ibn Sobit, Amir ibn al O's va Hishom ibn Hakimlar tomonidan ko'fiy xatida yozilgan. Mazkur qo'lyozma kitob Amir Temur tomonidan Samarqandga olib kelgingan. Jami 353 varaq, hajmi 68x53x22 sm.

Qog'ozning kashf qilinishi kitob tarixida yangi davr ochdi. Ayrim ma'lumotlarga qaraganda, 650-yillardayoq Samarqandda qog'ozli kitoblar bo'lgan. 13-asrdan yevropada qog'oz asosiy yozuv materiali bo'lib qoldi. Qog'oz kitobning ko'payishiga va tarqalishiga yangi imkoniyat ochdi. Kitobsahifalariga turli miniatyurlarlar, hoshiyalariga bezaklar ishlana boshlandi. Asta-sekin xattotlik (kalligrafiya), muqovasozlik kabi hunarlar ajralib chiqdi. Ayniqsa, O'rta Osiyoda o'rta asrlarda xattotlik san'ati keng rivojlandi. Mashhur xattotlarning ko'p avlodlari kitob tayyorlash usulini-materiallар, siyoh, xat ko'chirish texnikasini takomillashtirib bordilar.

X-XII asrlarda Movarounnahrda muayyan soha sifatida shakllangan kitobat san'ati XIV-XV asrlarda yangi taraqqiyot bosqichiga ko'tarildi. Har bir kitob qog'ozidan tortib muqovasigacha, siyohdan bo'yoqlari-yu, zarhaligacha ma'lum me'yordagi modda, reja va qoida asosida tayyorlanib, xushbo'y hid anqib turishi uchun ba'zan siyohga gulob yoki anbar qo'shilardi. 15-16 asrlarda bir qancha iste'dodli xattot, musavvir, lavvoh va sahhoflar (Abdurahmon Xorazmiy, Sultonali Mashhadiy, Sultonali Xandon, Mirali qilqalam va boshqalar) yetishdi. Hirot xattotlariga ustozlik qilib, kitobat san'ati ravnaqiga ulkan hissasini qo'shgan xushnavis xattotlardan Sultonali Mashhadiy edi. U Nizomiy, Hofiz, Sa'diy, Navoiy, Husayn Boyqaro va boshqalarning asarlarini ko'chirib shuhrat qozondi. Sultonali tomonidan ko'chirilgan 50 dan ziyod kitobbizning davrimizgacha yetib kelgan. Alisher Navoiyning ilk she'rlar to'plamini muxlislari tomonidan yozilgani aytildi. Bu ishni xattot Sultonali amalga oshirgan edi. Temuriy hukmdorlar devonxonalar qoshida,

xususan, Samarcand, Hirotda maxsus saroy kutubxonalar tashkil etilgan. Bunday kutubxonalar o'rta asrning o'ziga xos hunarmandchilik korxonasi bo'lib, ularda qo'lyozmalarini toplash va saqlash bilan birga kitobsozlik bilan bog'liq bo'lgan bir qancha amaliy ishlar bajarildi. Husayn Boyqaro va Alisher Navoiy saroy kutubxonasi ham o'z davrida mashhur bo'lgan. Navoiy badiiy qo'lyozma san'atini rivojlantirishga katta hissa qo'shdi. Uning bevosita ko'magi bilan Behzod, Sultonali Mashhadiy, Shoh Muzaffar kabi o'nlab kitobsoz ustalar yetishib chiqdi. Bu ustalarining uslub va an'analari keyingi yillardagi kalligrafiya san'atining asosini tashkil etdi.

Kitob nusxalarini ommaviy ko'paytirish yo'lidagi izlanishlar natijasida XV-asrning 40-yillarida Germaniyada Logann Gutenberg tomonidan kitob bosish usuli ixtiro qilindi. Kitoblar qanday o'quvchilar ommasiga mo'ljallanganligi, maqsadi va mavzuiga qarab turlarga ajratiladi. O'quvchilarga ko'ra, ular ommaviy, mutaxassislar uchun va bolalar kitobi bo'lishi mumkin. Maqsadiga ko'ra, rasmiy, ilmiy, ilmiy-ommabop, o'quv, adabiy-badiiy, ma'lumotnoma va boshqa xillarga bo'linadi. Ilmiy kitoblar ichida monografiya keng tarqalgan. O'quv kitoblari darslik, o'quv qo'llanmasi, o'quv metodik qo'llanma va boshqa turlarga ajratiladi. Ma'lumotnomalar esa lug'at, ensiklopediya, kalendar, yo'l ko'rsatkich kabilarga bo'linadi.

HOW TO RETELL THE TEXT IN ENGLISH

**Xo'jaxanova Hulkar Ikromjonovna,
an English teacher of Namangan city, school № 66**

Annotation. This article is about how to retell the text in English. Ways of retelling the texts are given.

Key words: text, help, repeat, details, retell, chosen, important, colorful, read

Learning texts while learning a foreign language is an important point. Learning by heart trains memory, enriches vocabulary. Formulating retelling skills is equally important. These skills help you formulate thoughts. Instead of retelling with memorized phrases, the narrator learns to think. Retelling a text in English is different from retelling in Uzbek.

There are two types of retelling of the English text:

verbose - to tell the text with details without repeating a fragment of what was written; selective - emphasis is placed on the idea, topic, details are not important.

For a detailed retelling, specify the details. A detailed retelling of the teacher is asked when studying a new vocabulary, topic. Retelling in English strengthens and develops memory, makes vocabulary richer, trains speech. Having learned to retell the text in detail, you can speak correctly. Most prefer cramming to retelling. We have chosen tips on how to write a detailed retelling.

-Read the English text 2-3 times. A detailed retelling will turn out to be fuller, more interesting, more colorful. It is important to understand the idea, story lines.

-Highlight, write out the translation, transcription of unknown vocabulary, translate. Then catch the meaning, the idea of writing, learn new vocabulary.

-Write down the names of the main characters. Marker highlights the main sentences. Write a short plan that you will work on. Retelling is much easier when you have short notes with you.

-Having learned to retell paragraphs separately, tell the text in full. Speak out loud with clear words. Practice in front of the mirror. Ask parents and friends to listen to your monologue, criticize, point out errors.

-It is best to do the task before going to bed. Get up in the morning, repeat what you have learned. Run a glance at work, new vocabulary, view the plan. Retell the English text without breaking it into paragraphs.

-Retelling the text is not taught by heart. If you forgot the translation of the English word - use a synonym, simplify the sentence.

-Learn a dozen stable expressions, use introductory words. They will help to get out of a difficult situation and gain time. You will not be condemned if you forget the fact, plot twist, word. It is better to retell an interesting text. Choose simple, detailed, well-known topics. Remembering information is easier if you understand. You are not allowed to choose the text yourself, and the final topic is not interesting? Play in public. By telling the text confidently and without hitches, you will win the love of the audience. Inaccuracies in the plot may not be noticed. So you will convey emotions to the interlocutor. Retelling is usually done in indirect speech. This means that all direct statements on behalf of the characters are transmitted on behalf of someone else who reports about them. First of all, in indirect speech it is necessary to take into account the effect of such a law as the coordination of times. This is the law of the relationship between the main sentence and the subordinate clause. There are many such main and subordinate sentences in indirect speech, since we are forced to open quotation marks, and the direct speech contained in them often becomes a subordinate sentence.

So, in order to start working with the text, you need to remember a few phrases that are suitable for retelling the beginning of the text.

This story is about -

The story shows (indicates) -

At the beginning of the story the author describes -

The story under consideration is from the book by ...

The extract for retelling is from the story by ...

In the end, it is imperative to draw conclusions. The following phrases are suitable for this:

To conclude (to sum up, to summarize) -

The story gives a good insight into ... -

At the end of the story the author sums it all up by saying ... -

In conclusion, I recommend to you to read the text again carefully and try to find out what you miss in the story. If you wish, you can retell the text after reading it again.

References:

- 1.Dulay, H., Burt, M., & Krashen, S. 1982. Language Two. New York: Oxford UniversityPress.
- 2.Grade, W., & Stoller, F. D. 2002. Teaching and Researching Reading. Harlow: PearsonEducation Limited.
- 3.Hemmati, W., & Kashi, M. 2012. The Impact of Oral Retelling and Summary Writing Techniques on Iranian Upper Intermediate EFL Learners' Reading Comprehension.

ПОДХОДЫ К ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ В ШКОЛАХ

**Преподаватель физического воспитания
средней школы №5 города
Наманган (Узбекистан) Холмирзаев Абдулжаббор.**

Аннотация. Студенты более физически активны в дни, когда у них есть физическое воспитание. Качественное физическое воспитание пользуется сильной поддержкой как родителей, так и организаций, занимающихся вопросами здоровья детей. Несколько моделей и примеров демонстрируют, что физическое воспитание, запланированное в течение школьного дня, возможно на ежедневной основе.

Ключевые слова: физическое воспитание школа, молодое поколение,

Физическое воспитание стало предметом изучения в школах в начале 19 века. Его роль в здоровье человека была быстро признана. К началу 20-го века личная гигиена и физические упражнения были включены в учебную программу по физическому воспитанию как основные результаты обучения для студентов . Педагог Томас Вуд критиковал исключительное внимание к здоровью как слишком узкое и вредное для развития всего ребенка. Образовательное сообщество впоследствии приняло инклюзивный подход Вуда к физическому воспитанию, в соответствии с которым основные движения и физические навыки для игр и спорта были включены в качестве основного учебного материала. За последние 15 лет физическое воспитание вновь развились, чтобы связать движение тела с его последствиями (например, физическая активность и здоровье), обучая детей науке о здоровом образе жизни и навыках, необходимых для активного образа жизни. Физическое воспитание является содержанием образования с использованием "всеобъемлющего, но физически активного подхода, включающего обучение социальным, когнитивным и физическим навыкам и достижение других целей посредством движения". Две основные цели физического воспитания: (1) подготовить детей и молодежь к физической активности на протяжении всей жизни и (2) привлечь их к физической активности во время физического воспитания. Эти цели представляют собой пожизненные преимущества оздоровительного физического воспитания, которые позволяют детям и подросткам становиться активными взрослыми на протяжении всей жизни. В институционализированном образовании основной целью было развитие познавательных способностей детей в смысле усвоения знаний в академических дисциплинах. Эта цель диктует учебную среду, в которой сидячее учебное поведение считается подходящим и эффективным и поощряется. Физическое воспитание как часть образования предоставляет всем детям единственную возможность узнать о физическом движении и заниматься физической активностью. Как уже отмечалось, его цель и место в институционализированном образовании изменились с первоначальной направленности на обучение гигиене и здоровью до обучения детей различным формам и преимуществам физического движения, включая спорт и физические упражнения.

Вместо того, чтобы сосредотачиваться исключительно на том, чтобы дети постоянно двигались, чтобы записывать время активности, новый учебный подход подчеркивает необходимость научить их науке, объясняющей, почему им нужно быть физически активными в своей жизни. Учебный план разработан таким образом, чтобы дети занимались физическими упражнениями, которые демонстрируют соответствующие научные знания. Целью является развитие и поддержание индивидуальной физической формы студента. В отличие от моделей двигательного образования и спортивного образования, основная предпосылка заключается в том, что физическая активность имеет важное значение для здорового образа жизни и что понимание учащимися фитнеса и изменений в поведении является результатом участия в программе фитнес-образования. Концептуальная основа модели разработана на основе связанных со здоровьем компонентов кардиореспираторной подготовки, мышечной силы и выносливости, а также гибкости. Недавний метаанализ показывает, что учебные программы по физическому воспитанию, включающие занятия фитнесом, могут значительно увеличить количество времени, затрачиваемого на физическую или интенсивную физическую активность. Существует несколько концептуальных моделей учебных программ по фитнесу как для средней школы, так и для старших классов средней школы. К ним относятся "Фитнес для жизни: средняя школа"; Персональный фитнес для вас; Будьте активны! Готовься!; Личная пригодность:

хорошо выглядеть, хорошо себя чувствовать; и Основы Фитнеса. Действия в учебной программе предназначены для пользы для здоровья, и конечная цель для ученика состоит в том, чтобы развить приверженность регулярным физическим упражнениям и физическим упражнениям.

Предполагается, что все дети могут достичь оздоровительного уровня физической формы посредством регулярного участия в энергичной или умеренной физической активности.

Список использованной литературы:

- 1.Коданева, Л. Н. Методика физкультурных занятий в специальной медицинской группе общеобразовательных учреждений : практическое пособие / Л.Н. Коданева / под ред. В. Н. Фурсовой. - М. : АРКТИ, 2006.
- 2.Кондратьев, А. Н. Формирование мотивационной сферы учащихся в условиях здоровье формирующей технологии физического воспитания / А.Н. Кондратьев // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 2005.- №5
- 3.Сухарев, А. Г. Образовательная среда и здоровье учащихся : научно- методическое пособие / А.Г. Сухарев. - М. : МИОО, 2009.

TA'LIM JARAYONIDA MILLIY TARBIYANING AHAMIYATI

**Xolova Ma'mura,
Navoiy viloyat Qiziltepa tuman 1-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

"...Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan".

Shavkat Mirziyoyev

Bugun ta'lim tizimida milliy va umumbashariy manfaatlar uyg'unlashmoqda, gohida esa bu manfaatlar to'qnash kelmoqda. Boshqaruv kadrlari milliy manfaatlarning ifodalovchi sifatida milliy manfaatlarimizning umuminsoniy manfaatlar bilan uyg'unligini ta'minlaydi. Yurtboshimizning mamlakatimiz vorislari bo'lmish yosh avlodning barkamol bo'lib voyaga yetishishida oila, ota-onha ma'suliyatini oshirishga, umumiyligi ta'limga va uning uzviy davomi bo'lmish kasb-hunar ta'limi sifatini oshirishga o'g'il-qizlarimizning malakali kadrlar bo'lib yetishishiga jiddiy e'tabor berayotgani beziz emas. Ta'limga sohasiga hech bir mamlakatda uchramaydigan darajada ko'p mablag'lar ajratilyapti. Maktablarda o'qish, hunar o'rganish uchun yaratilgan sharoitlar hatto rivojlangan davlatlarda ham uchramaydi.

Ilm-fanning oliy maqsadi uning inson farovonligiga, uning atroflicha rivojlanishiga xizmat qilishdir. Shuning uchun ham ilmiy-texnik progress zamonaviy iqtisodiyotning birinchi asosiy muammosidir. Ishlab chiqarish o'ziga ikki yuzdan ortiq sohani qamraydi va o'nlab millon har xil tovar ishlab chiqaradi va xizmat ko'rsatadi. Ishlab chiqarishning shunday murakkabligi uning ilm-fan ishlab chiqarish bilan bog'liq holda rivojlanadi. Shuning uchun ham xalq xo'jaligida, jumladan sanoatda ularning jarayonlarini rejalashtirish va boshqarishda ilmiy asoslanganlikning roli tobora oshib boradi. Mamlakatimiz olimlari fundamental va amaliy tadqiqotlar yo'nalishlarida samarali mehnat qilib kelmoqdalar. Hozirgi davrda mamlakat istiqbolini belgilovchi ustivor yo'nalishlarda davlat byudjetidan katta mablag'lar ajratib, kompleks ilmiy-tadqiqotlar olib berilmoqda. Fanning mamlakat istiqbolidagi roli beqiyos bo'lganligi sababli, uning moddiy-texnik bazasi mustahkamlashga katta e'tabor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasida rivojlangan demokratik jamiyatni barpo etishda fan va ilmiy ijodiyotga ajratilgan o'rinn kelgusida o'zining ijobjiy natijalarini berishiga shak-shubha yo'q.

O'zbekiston Respublikasida yoshlarga juda katta e'tibor qaratilib, ularga har sohada katta imkoniyatlar ochib berilmoqda. Xalqimiz qadimdan yoshlarga katta e'tibor qaratib, ularning barkamol avlod bo'lib ulg'ayishlarida juda katta ahamiyat beriloqda. Bu o'rinda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining or'ni beqiyosdir. Hozirda axborot-kommunikatsiya texnologiyalar jadal rivojlanib, har sohada o'z o'rnini egallab bormoqda. Axborot asrida almashinuvni va axborot qiymati oshib bormoqda. O'zbekiston yoshlari ijtimoiy tarmog'i, ya'ni O'zbekiston yoshlari portalini yaratilishi muhim ahamiyatga ega. Portal quyidagi: O'quvchilar uchun elektron kutubxona, maktab darsliklari, qo'himcha adabiyotlar, bilimlarni mustahkamlash, har bir fan bo'yicha bo'limlar, ensiklopediya, yangiliklar, O'zbekiston yoshlari yutuqlari, ekektron tanlovlari, debatlar, tariximiz, tengdoshlar bilan tanishish, hordiq chiqarish, mashg'ulotlar, kelajakka kim bo'lmoqchisiz va hokazo bo'limlarga ega bo'ladi.

Yaxshi yashamoq uchun yaxshi ishlamoq zarur, shu zaminda dadil turmoq uchun ko'p bilmoqlik darkor. Bilimdan qudratliroq kuch yo'q; bilim bilan qurollangan odam yengilmasdir. Inson qanchalik ko'p bilsa, u shu qadar kuchli bo'ladi. Sivilizatsiya tarixini olti so'z bilan ifodalash mumkin: qancha ko'p bilsang, shuncha ko'p qidirasan. Bilimga intilish tuyg'usidan ko'ra tabiiyroq tuyg'u bo'lmasa kerak. Ma'naviy hayotda ham amaliy hayotdagidek, kimki bilimga tayansagina to'xtovsiz kamol topadi va yutuqlarga erishaveradi. Bilim, faqat bilimgina insonni ozod va ulug'vor qildi. Narsalar qanday bo'lmog'i lozimligini bilish aqlli odamga xosdir; narsalarning haqiqatda qandayligini bilish tajribali odamga xos; narsalarni yanada takomillashtirishni bilish buyuk odamga xos. Sizni ulug'likka undaydigan hech bir narsaga e'tiborsiz bo'lmang. Bizning ishimiz-o'qish va o'qish, imkoniy boricha ko'proq bilimga ega bo'lish uchun intilishdir, chunki jiddiy ijtimoiy yo'nalishlar bilim bor yerda, insoniyatning istiqbol baxti ham faqat bilimdadir. Jamiyatga aqlli, bilimli odamlar kerak; insoniyat porloq hayotga yaqinlasha brogan sayin, bunday odamlar aksariyatni tashkil etmaguniga qadar, ularning soni ko'payib boraveradi. Har kim otasi va bobosi ko'rgan va bilganiga qaraganda ko'proq ko'rish va bilishga intilmog'i lozim. Mustaqillik yillari mamlakatimizda har tomonlama barkamol avlodni tarbiyalab,

voyaga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bu ezgu maqsad, avvalo, konstitutsiyamizda o'z ifodasini topdi. Uning tegishli moddalarida har kim bilim olish huquqiga egaligi, bepul umumiy ta'lim olish olish davlat tomonidan kafolatlanishi maktab ishlari davlat nazaratida ekanligi, voyaga yetmaganlarning huquqlari, onalik va bolalalik davlat tamonidan himoyalanishi, oila, jamiyat va davlat muhofazasida bo'lishi mustahkamlab qo'yildi.

MUTOALA -BUGUNGI DAVRNING DOLZARB VAZIFASI

**Xudayqulova Nilufar,
Navoiy viloyat Navbahor tuman 3-umumta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Badiiy adabiyot insonning ma'naviy olamini boyitadi, ruhiyatini tarbiyalaydi, qalbimiz va ongimizda odamiylik hislarini parvarishlaydi. Badiiy adabiyotning asosiy quroli badiiy so'zdir. O'zi ko'zga ham ko'rinnmaydigan so'z yordamida nafaqat atrofdagi narsa-hodisalarni, balki boshdagi o'ylar, ko'ngildagi sezimlarga qadar ifodalash mumkin. Insonning o'y-xayollari, istag-u armonlari badiiy adabiyotda to'la aks etadi. Chunki adabiyotning asosiy tasvir obyekti - inson.

O'zbek millatining qon-qoniga adabiyotga oshuftalik hissi singib ketgan. Ona zaminimizda yaratilgan ko'plab asarlar jahon adabiyoti durdonalari safidan mustahkam o'rin egallab ulgurgan. O'zbek adabiyotiga qiziqish chet el adabiyotshunoslari toimonidan ko'plab ilmiy tadqiqotlarning tug'ilishiga sabab bo'lgan.

Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridan boshlab adabiyot ahliga har tomonlama yordam ko'rsatish, ijod erkinligini ta'minlash, badiiy adabiyotlar nashrini ko'paytirish borasida O'zbekiston hech qaysi davlatdan ortda qolmasligi masalasiga alohida e'tibor qaratmoqda. Eng muhimmi, milliy adabiyotimizning ertangi kuni, uning kelajakdagi rivoji ma'naviyat sohasidagi ustuvor vazifa ekanini alohida uqtirmoqda.

Adabiyotni ma'naviyat xazinasi deb ta'riflashadi. Darhaqiqat, uning bag'rida hozirga qadar insoniyat ardoqlab kelayotgan eng tansiq hislar, latif tuyg'ular - insonparvarlik,adolat, shafqat, o'zaro hamjihatlik, do'stlik mehr va muruvvat, sevgi va muhabbat, go'zallikka tashnalik singari o'lmas insoniy tuyg'ular jamuljamadir. Adabiyotga oshnoi tutingan odam qalbiga bu hislar ko'chib o'tishi, uni hazrati insonga aylantirishi, hayotiga nur olinb kirib, turmushini turfa mazmun bilan boyitishi aniq.

Badiiy asarlar insonni boyitib, tetiklashtirib, ma'naviy qashshoqlashishdan asraydi. Odamning moddiy boyliklari ko'payishi uni o'z-o'zidan ma'naviy boy qilib qo'yaydi. Inson och-yupun qolmaslik to'g'risda qanchalik o'ylasa, o'zini ma'naviy yuksaltirish to'g'risida undan-da ko'proq jon kuydirishi kerak bo'ladi. Ma'naviy yuksalishning eng samarali yo'llaridan biri esa kitobga oshno tutinish, jumladan, adabiy asarlar mutolaasiga ixlos qo'yishdir.

O'z mustaqilligini qo'lga kiritgan ona Vatanimizning ertangi kun taqdiri qanday bo'lishi, dunyo xalqlari orasida orttiradigan obro'si ko'p jihatdan yosh avlodga bog'liq. Chunki mammalakatni mamlakat, millatni millat qiladigan uning bag'rida o'stirayotgan farzandlaridir. Agar bu farzandlar faqat qorin g'amini o'ylaydigan, yurtdoshlari taqdiriga befarq, o'z manfaati yo'lida insof,adolat, iymon tuyg'ularini toptab o'tadigan kimsalar bo'lib yetishsa, bunday yurtga chetdan bostirib keladigan dushmanning ham keragi bo'lmaydi. Ma'naviyatsiz, ma'rifatsiz kimsalarning qilmishlari yurtning nafaqat bugunini, balki kelajagini ham xavf ostida qoldirishi turgan gap.

Farzandlari ma'rifatli, ma'naviyatli, o'zligini tanitgan xalqning komil farzandlari esa, ona Vatan, zamin qadrini har narsadan yuksakka qo'yadi.

Yuqorida qayd etilgan fazilatlarni o'quvchilarda shakllantirish uchun darslarda innovatsion texnologiyardan samarali foydalanish zarur. Bunday usullardan foydalanishning asosini o'qituvchi bilan o'quvchining hamkorlikdagi faoliyati tashkil etadi. Bu, o'z navbatida, ta'limning sifati va samaradorligini tubdan yaxshilashga xizmat qiladi. Hozirgi kunda zamонави pedagogikadan shunday ta'lim modellari yaratildiki, ular ta'limga texnologik jarayon sifatida yondashib, ma'lum sharoitlarda va belgilangan vaqt ichida ko'zlangan maqsadlarga erishishni kafolatlamoqda.

Pedagogik texnologiya ta'lim usuli, ma'lum ma'noda ta'lim -tarbiya jarayonlari, vositalari, shakl va uslublari majmuyi bo'lib, ta'lim va tarbiya jarayonini optimal tashkil etishdir. O'quv materiallarini tanlash, qayta ishslash, ularni o'quvchilarning kuchiga, o'zlashtirish xususiyatlariga moslab, shakl va hajmini o'zgartirish ham ta'lim texnologiyasiga daxldor.

Ilg'or pedagogik texnologiya - tafakkurning faollashishiga, tanqidiy mushohada qilishga, so'z boyligining rivojlanishiga zamin yaratadi. Har bir millatning qiyofasini belgilashda uning adabiyoti ham hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Chunki milliy adabiyot milliy ruhni aks ettiradi. Milliy ruhni to'laqonli aks ettirish va uni saqlab qolishda boshqa biror-bir vosita adabiyot o'rnini bosa olmaydi. Shuning uchun adabiyoti bo'lmagan millat unutilishga mahkum. Turkiy tilda yaratilgan asarlarda turkiy xalqlarning otashin ruhi aks etib turadi.

ONA TILI DARSLARIDA ZAMON BILAN HAMNAFASLIK DAVR TALABI

Xushvaqtova Qurbanoy,
Navoiy viloyat Navbahor tuman 28-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Ona tili darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning yozma va og'zaki savodxonliklarini yanada rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi juda muhim hisoblanadi. Bu jarayonning o'ziga xos xususiyatlardan biri shundaki, unda o'qituvchidan jonkuyarlik, tashabbus, va yuksak madaniyatga asoslanadi. Ona tili darslarini yangi pedagogik texnologiyalar bo'yicha qiziqarli va mazmunli o'tkazish uchun, badiiy ijodkorligi, tarqatma materiallar, texnik vositalardan foydalanishi mumkin. Bu o'quvchilarning nutqini o'stirish, badiiy qobiliyatlarini, dunyoqarashlarini kengaytirish va ona tili faniga qiziqishlarini oshirishga faol ta'sir etadi. Masalan, ona tili darsi jarayonida o'quvchilarni guruhlarga bo'lib, yangi pedagogik texnologiya bo'yicha dars o'tkazilganda, o'qituvchi o'quvchilarni pedagogik texnologiya shartlari bilan tanishtiradi.

Bunda o'quvchilarning jamoa bo'lib ishslash, o'z topqirligi, bilimdonligi va o'z fikrlarini bildira olishlari aniqlanadi. Bunday treninglarni bir darsda ikki-uch marta o'tkazish mumkin. Bu trening nomi "Aqliy hujum" deb ataladi. O'quvchilar noan'anaviy dars o'tkazish davomida olgan nazariy bilimlarini yanada mustahkamlab, amalda sinab ko'rish natijasida atrofdagi voqe va hodisalarni kuzatadilar. Natijada, jonli mushohada orqali o'zlashtirgan bilimlari haqiqiy bilimga aylanadi.

Yangi pedagogik texnologiyalar bo'yicha ona tili darslarini o'qitish yosh avlodni hayotga tayyorlaydi. Davlat va jamiyat oldida javob bera oladigan, go'zallikni his etuvchi, ma'naviy pok insonlar qilib tarbiyalaydi. Bugungi kunda zamnaviy kompyuter texnologiyalari juda katta imkoniyatlarga ega. Shunday kompyuter texnologiyalaridan biri Power Point dasturidir. Ma'lumki, o'quv jarayonida ko'rgazmali qurollar va texnik vositalardan foydalanish har doim ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Bular o'quv jarayoni samaradorligini oshirish bilan birga, darsning sifati va mazmunini yaxshilash, ma'lum bir vaqt oralig'ida ko'proq bilim berish imkoniyatini yaratgan. O'quvchiga ma'lumotlarni eshitish bilan birga ko'rish imkoniyatining yaratilishi natijasida, ular ko'proq ma'lumotlarni eslab qolish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Zero, axborot texnologiyalarining multimedya vositalarida o'quv materiallarini obrazli ko'rinishda ifodalash imkoniyati mavjud. Ma'lumotlarning matn ko'rinishida emas, balki obrazlar ko'rinishida taqdim etilishi bilim olish va fikrashga ijobji ta'sir qiladi. Obrazlar ko'rinishidagi o'quv materiallarini matn ko'rinishidagiga nisbatan o'quvchi diqqatini tez jalb etishi bilan birga oson o'zlashtirishga ko'proq yordam beradi. Chunonchi, mashhur donishmand allomalar Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy va Eynshteynlar obrazlar asosida fikr yuritganlar.

Zamnaviy axborot texnologiyalari an'anaviy o'qitish texnologiyasidan farqli inson intellekti rivojlanishining yangi shaxobchasiga mos keladigan obrazli ko'rinishda ma'lumotlarni taqdim etadi. Shunchalik katta imkoniyatlarga ega bo'lgan ilg'or pedagogik texnologiyalardan biri Power Point programmasini o'rganish va uning imkoniyatlaridan darslarda foydalanish muhim ahamiyatga ega. Slaydlar ko'rinishida tayyorlangan taqdimotni qulay ko'rinishlaridan birida chop etish va ularni taqdimot etishdan oldin o'quvchilarga tarqatma material ko'rinishida tarqatish juda muhim.

Masalan, PowerPoint programmasida har bir plakat bitta yoki bir nechta slayd shaklida tasvirlanib, ular bitta taqdimotni tashkil etadi. Bir taqdimot bir nechta slayddan tashkil topgan bo'lishi mumkin yoki bitta taqdimotdan bir nechta darsda foydalanish mumkin.

Har bir slayd o'z ichigaixtiyoriy matnni, rasmni, harakatlanuvchi klipni, ovozni, jadvallarni, grafiklarni va h.k. larni olishi mumkin. Slaydag'i har bir ojarayon ma'lum bir harakatda bo'lishi mumkin. Bu Power Pointda animatsion effekt deb ataladi. Bu effekt ma'lumotlarning ta'sirchanligini oshiradi. O'quvchi eshitish bilan birga go'yo kino ko'rgandek tasavvurga ega bo'ladi. Bu o'z navbatida ko'proq ma'lumotlarni eslab qolish va tushunish imkoniyatini yaratadi. Bundan tashqari programmada bir slayddan boshqasiga o'tishda maxsus usullar o'rnatilgan bo'lib, ular o'quvchi diqqatini o'ziga jalb qilish xususiyatiga ega. Slaydlardagi ob'yeqtarning har xil ranglarda va ko'rinishlarda tasvirlash imkoniyatining mavjudligi o'quvchining diqqatini o'ziga tortadi.

Oliy maqsadalarga erishishda ta'lim jarayonida interfaol metodlarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Xulosa o'rniда shuni aytish mumkinki, interfaol dars usullaridan foydalanish maktab o'quvchilarining faolligini oshiradi, shuning bilan barobar ularda bir vaqtning o'zida zamnaviy texnonlogiya, yangiliklar va tezkorlikni oshirishga yordam beradi.

O'QUVCHI SHAXSIGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMNING MOHIYATI

**Yandasheva Gulzora,
Navoiy viloyat Nurota tuman 55-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Maktabda tashkil etiladigan barcha fanlarda dars jarayonlari shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'tkaziladi. O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim-o'quvchi shaxsiy imkoniyatlari moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Bu ta'lim texnologiyasida har bir o'quvchini tushunish, hurmat qilish, unga ishonish katta ahamiyatga ega. O'quvchi-o'qituvchi hamda o'quvchi o'quvchi hamkorligi ko'zdautilgan ijobiy natijalarni beradi. Bu texnologiyada kommunikativ metodlardan keng foydalaniladi, ularning ayrim asosiy belgilarini ko'rib chiqamiz.

O'qituvchi tomonidan o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirishning quyidagi asosiy mezonlari mavjud:

1. Har bir o'quvchiga buyuk shaxsdek qarash, uni hurmat qilish, uni tushunish, qabul qilish, unga ishonish.
2. Ta'limning shunday muhitini yaratish kerakki, unda o'quvchi o'zini shaxs deb sezsin, unga bo'lgan e'tiborni tuyzin.
3. Bolaga tazyiq o'tkazmaslik hamda uning kamchiligini bo'rttirmaslik, bilimlarni o'zlashtirmasligi, o'zini yomon tutishi sabablarini aniqlash va ularni bolaning shaxsiyatiga zarar etkazmaydigan tarzda bartaraf etish.
4. Ta'limda "muvaffaqiyat muhitini" tashkil etish, bolaga o'qishda muvaffaqiyat qozonishiga yordam berish, uning o'z kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirish. O'quvchiga atrofdagilarning har biri o'zi kabi ekanligini anglatish, unda jamoaga aloqadorlik hissini rivojlantirish.
5. O'quvchining hurmati va ishonchini qozonish, o'ziga ham shaxs nuqtai nazaridan qarash. Bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'limda rivojlantiruvchi muhitning ahamiyati

Umumiyo'rta ta'lim muassasasining bola shaxsiga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish faoliyatida bolalarning kognitiv (aqliy), kommunikativ (nutq muloqotchilik), ijtimoiy-hissiy va jismoniy-motor rivojlanishiga sharoit yaratilishini ta'minlash juda muhimdir. Bolaning rivojlanishiga sharoit nafaqat sind xonalarida, balki ta'lim muassasasiga kirishda, yo'laklarda, sport va dam olish maydonchalarida ham yaratilgan bo'lishi shart.

Xona va bino-bu bolaning rivojlanishi uchun muhim bo'lgan ichki omildir, binodan tashqaridagi sport, dam olish va o'yin maydonchalari, maktab va boshqa ta'lim muassasasining hududi-tashqi omillar bo'lib xizmat qiladi. Bola shaxsiga yo'naltirilgan rivojlantiruvchi muhit ta'lim-tarbiya jarayonida bolaning yoshi, psixologik, fiziologik xususiyatlarini to'liq hisobga olgan holdagi eng qulay shart-sharoitlarni ta'minlashga xizmat qiladi. Unga quyidagi asosiy talablar qo'yiladi: Bolaning salomatligini saqlash omillari: toza havo, toza joy, normal harorat va yorug'lik ta'minlanadigan bino va o'quv xonalari. Maktabning bolani noxush, kutilmagan hodisalardan saqlaydigan xavfsiz joy bo'lishini ta'minlash.

Bolalarning harakat, kashf qilish va tajriba qilishlariga rag'bat ko'rsatish, ya'ni maktab hududining barcha joylarida bunga imkon bo'lsin. Masalan, sport, dam olish va o'yin maydonchasida jihozlarning etarli bo'lishi; koridorda turli o'simliklarning o'sishini kuzatish, xonada o'quv fanlariga doir ma'lumotlar, kutubxonada turli kitoblar bo'lishi va shu kabilar. Bolalarning o'zları ishlagan barcha narsalar, ashyo va qo'llanmalar bola ko'ra oladigan, bo'yi etadigan darajadagi masofa va balandlikda joylashgan bo'lishi. Bolalar o'rtasida hamkorlik va muloqotga rag'bat bildirish, ya'ni darsda kichik guruh va juft bo'lib ishlashlari, darsdan tashqari vaqtida o'yin o'ynashlariga sharoit yaratilgan bo'lishi kerak.

Bolalarda maktabga tegishlilik hissi, xavfsizlik va erkinlik hissi bo'lishi. Turli madaniyatlar mavjudligini his qildirish. Sinf xonasi bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydigan alohida mavzular bo'yicha qismalgara bo'lingan va shu har bir qismlar o'z mavzulari bo'yicha bola uchun kerakli va qiziqarli bo'lgan ashyo, jihozlar, o'yinchoqlar, konstruksiyalar, belgilar, raqamlar, so'zlar va h.k.bilan jihozlanganligi. Mebel bolaning jismoniy holatiga va erkin harakatlana olishiga to'siq bo'lmaydigan holda joylashtirilgan bo'lishi, bola o'ziga tegishli mebelni bemalol harakatlantira oladigan va nogiron o'quvchilar uchun mos mebel ham bo'lishi, shuningdek, o'qituvchi uchun mebel ham qulay bo'lishi kerak. Bolaning idrok etish qobiliyatini rivojlantiruvchi va ijod qilishga undovchi turli shakl va rangdagi materiallar bilan ta'minlash muhimdir.

Bolalar ko'rishi va tanishishi uchun narsalar va ma'lumotlarni iloji boricha bitta joyga juda ko'p joylashtirmaslik, bu bolaning ularni ajratib olishiga halaqit beradi. Bolaga erkin tanlash imkonini berish va mustaqil qaror

qabul qilishga undash. O'z tengdoshlari bilan munosabatga kirishishiga yordam berish. Kundalik qilinadigan ishlarni biror jadval shaklida so'zlar hamda belgilar bilan tasvirlash, uni bola ko'ra oladigan va tushunadigan holatda ilib qo'yish. Ota-onalar va maktab o'rtasida iliq munosabatlarni shakllantiruvchi muloqot o'rnatishga imkon beruvchi muhit yaratish.

ADABIY TA'LIMNING MAQSAD VA VAZIFALARI

**Yarashева Roziya,
Navoiy viloyat Qiziltepa tuman 28-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Adabiy ta'lif asosini adabiyot o'qitishning maqsad, vazifalari hamda uning mazmuni tushunchalari tashkil etadi. Komil shaxsmi shakllantirish adabiyot o'qitishning bosh maqsadi. Oddiy o'quvchidan kitobxon o'quvchini tayyorlash, bolalarni badiiy so'zdan ta'sirlanadigan, uning jozibasini his etadigan, haqiqiy badiiy asarni taniydigan, o'qigan asarini tahlil eta biladigan va undan o'ziga xulosa chiqarishga qobil, o'z qarashlarini og'zaki va yozma ravon ifoda eta oladigan, badiiy asar o'qishni o'zining birinchi hayotiy ehtiyoja aylantirgan o'quvchi shaxsini shakllantirish bosh vazifa sifatida turadi.

Nimani o'qitilishi lozimligi to'g'risidagi ta'lif mazmuni o'quvchilarga beriladigan bilim va singdiriladigan amaliy ko'nikmalar darslik hamda qo'llanmalarda aks ettiriladi. Ta'lif mazmuni konsepsiya, o'quv dasturi, standart, darslik va qo'llanmalarda eks etadi. Ta'lifda tarbiyalanuvchining hayotiy tajribasi, ma'lumotlarni o'zlashtirish imkoniyatlari ko'p hollarda uning yosh xususiyatiga bog'liqidir. Shuning uchun ham tizimli tarzda adabiy materiallar ham berilmaydi. Chunki bu bosqichda o'quvchilarning:

- a) bexato, ravon, ifodali o'qishlari,
- b) o'qiganlarini tushunish, tushunganlarini tushuntira olishi,
- v) ular asosida og'zaki nutqni o'stirish,

g) yozma nutqni va savodxonlik rivojlantirish asosiy maqsad hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda o'rganilgan materiallarni estetik yoki to'la ravishda didaktik tahlil qilishni vazifa sifatida belgilanmaydi, balki o'qilgan matnlardan didaktik xulosalar chiqarshi muhim sanaladi.

Tanlangan adabiy material sezilarli darajada murakkablashtirilgan. Bola bu yoshda kunma-kun, haftama-hafta, oyma-oy jismoniy, fiziologik, aqliy jihatdan rivojlanib boradi. Demak, o'qituvchining vazifasi ana shu o'sishga muvofiq tarzda tanlangan dars materiali asosida tarbiyalanuvchining ongi hamda ma'naviy taraqqiyotini ta'minlashdir. Bunda asar tahliliga qo'yilayotgan talab va shaklni ham takomillashtirib borish zarurati oldindi o'ringa chiqadi. Tahlilda qiyoslash, solishtirish, zidlash kabi usullarni keng qo'llab borish maqsadga muvofiq. Avval bolalar ko'rgan multfilm, kinofilm qahramonlariga, o'rganilgan asar obrazlari, voqeliga qiyoslash uchun murojaat qilinsa, asta-sekin hayotdagi odamlar, voqeа-hodisalar, o'qilgan boshqa asarlar qahramonlari, syujeti solishtirish obekti bo'lib xizmat qildi. Bu keyingi sinflarda keng ko'lamli hikoyalar, hissa va romandan parchalarni to'laqonli o'rganish uchun zamin hozirlaydi. Ko'rindiki, tahlillash "yuki" 5-sinfdan boshlab mavzudan mavzuga murakkablashib boradi va bu o'quvchilarning ham tahlillash ko'nikma va malakalarini rivojlanishiga asos boladi.

Shuningdek, 5-sinf boshlaridagi maqol va topishmoqlardagi alliteratsiya, ularning she'riy shaklidagi namunalarining qofiya, radifi, xalq qo'shiqlaridagi boshqa badiiyat unsurlari navbatdagi chorakda o'rganiladigan she'rlarni o'rganish uchun zamin hozirlaydi. Bu esa keyingi sinflarda berilgan nazm namunalarini o'zlashtirishga o'quvchilarni tayyorlaydi. 5-sinf boshlaridan asta-sekin choraklar, sinflar o'zgargan sayin asarlarni o'rganishda didaktik va estetik tahlil nisbati qisqarib boradi. 7-sinfga kelib adabiy materialni didaktik va estetik tahlil qilish teng proporsiyaga keladi. She'riy asarlarda esa estetik tahlil etakchilik qilishi mumkin.

7-sinfda xalq og'zaki ijodining doston janri namunasi berilgan. Uni o'rganishda epik janrlar hamda she'riy asarlarni tahlillashdagi o'quvchilar tajribasiga tayaniladi. Bu sind yoshidagi o'spirinlar dunyoqarashi, bilimi, saviyayı va hayotiy tajribalari dostonda tasvirlangan epik ko'lamni, o'z xalqiga xos bo'lgan axloqiy-falsafiy qarashlarni idrok eta oladilar.

Adabiy ta'lif oldidagi bosh maqsadga erishish uchun o'qituvchi badiiy Asarni o'rganish yo'llarini

pxuta egallab olishi shartdir. O'quvchilarning fikrinigina emas, balki uning tuyg'ularini, qalbini hissiyotlar olamini ham shakllantirishga ahd qilgan adabiy ta'lif badiiy tahlilsiz o'z muddaosiga erisha olmaydi. Chinakam badiiy tahlil bo'limgan joyda adabiyot o'qitish faqat quruq voqealar bayonidan yoxud yalang'och g'oyalalar tavsifidan iborat bo'lib qoladi. Bunday holatda esa badiiy matn o'quvchining qalbiga ta'sir etmaydi, uning ma'naviyati shakllanishiga yordam bera olmaydi. Adabiy ta'lif oldida turgan vazifalar ham badiiy asarlarni chuqur tahlil etishni talab qiladi. Negaki, maktab o'quvchilarida kitobga muhabbat o'qilgan kitobning sir-asrorini bilgandan keyingina shakllanadi.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISH YO'LLARI, SINF RAHBARINING VAZIFALARI.

Maqsudaxon Yo'ldosheva

Nizomiy nomidagi TDPU Termiz filiali talabasi

Tayanch so'zlar: nutq, og'zaki va yozma nutq, kichik yoshdag'i bolalar, boshlang'ich sinf o'quvchilari, nutq rivojlanish bosqichlari.

Anotatsiya - Nutq - kishi faoliyatining turi, til vositalari asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar, o'z fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta'sir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq muktabda muvaffaqiyatlari ta'lim olish qurolidir.

Nutq deganda so'zlash jarayoni va uning natijasi tushuniladi. Aslini olganda-chi, nutq - bu insonning eng oliv, murakkab, ruhiy vazifalardan biri bo'lib hisoblanadi. Nutq bu har bir insonga Olloh tomonidan berilgan inoyatdir. Nutq orqali insonlar o'z fikrini bildiradilar, ishlarini yuritadilar, yosh bolalar o'z istaklarini bildiradilar, o'quvchilar uchun esa nutq muktabda yaxshi ta'lim olishi uchun xizmat qiladi. O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqlarini me'yorlashda, ularning mutanosibligini ta'minlashda, milliy tilning tabiatini va o'ziga xos xususiyatini belgilashda, ifoda va talaffuz qonuniyatlarini aks ettirishda to'g'ri talaffuz bilan o'qishning amaliy ahamiyatini o'stirish, o'qish, o'qish metodlarini takomillashtirish yo'llarini izlash va eng qulaylarini amaliyotga tatbiq qilish zarur.

Lekin ba'zi kichik yoshdag'i bolalar, boshlang'ich sinf o'quvchilari, hattoki, katta yoshdag'i insonlarda ham nutqi bilan muammolar yuzaga keladi. Bu muammolarni, qiyinchiliklarni yengib o'tishlari uchun boshlang'ich sinf o'quvchilariga ota-onalarning va sinf rahbarlarning e'tiboriga muhtoj. Lekin o'qituvchilarning ko'pchiligi og'zaki nutqning hayotiy ahamiyatini hali ham yetarli tushunmayaptilar. Shuning uchun ular maktab maxsus og'zaki nutq o'stirish mashqlari o'tkazishga muhtoj emas, deb hisoblab xato qilmoqdalar. Bunday o'qituvchilar, o'quvchi mukammal, bexato yozishni o'rganib borsa, ularning nutqi o'z-o'zidan o'sib boradi, deb hisoblab amalda og'zaki va yozma nutqning aloqadorligini unutib qo'yadilar. O'quvchilarning nutqi mazmun juhatdan nihoyatda kambag'al va qator kamchiliklarga ega. Chunki yuqori sinflarda o'qituvchi nutq masalasiga e'tibor bermaydi. Shuning uchun o'qitish jarayonida o'quvchilar nutqiy tafakkurni o'stirish, nutq madaniyatini shakllantirish uchun boshlang'ich sinf o'qituvchilari har bir o'quvchining bilim olishiga, nutqi o'sishiga, uning xulqiga va boshqalarga alohida e'tibor qaratishi lozim deb hisoblayman. Chunki bejizga dono xalqimiz: "Yoshlikda olingan bilim, toshga o'yilgan naqshdir" deb ta'kidlashmagan.

Nutqni o'stirish uchun ota-onalar ham o'z farzandlari bilan ko'proq suhbatlashishlari, ular bilan fikr almashishlari, ularni tinglashlari zarur. Nutqni o'stirishda ota-onalar birinchi navbatda, farzandlariga so'zlarni to'liq va ravon talaffuz qildirishlari lozim. Chunki deyarli barcha ota - onalar farzandlari qiynalmasliklari uchun so'zlarni qisqartirib, yosh bolalarga oson tarzda talaffuz qildirishadi. Bu katta xato. Sababi shundaki, yoshlikdan insonning aqliy, jismoniy va nutqiy a'zolari shakllana boshlaydi, agar o'sha darvrda bolalarga e'tibor berilib, ular bilan ko'proq shug'ullanilsa, nutqida kamchiliklar kuzatilmaydi.

Ma'lumki, so'zlashuv tili nutq o'stirishning dastlabki bosqichi hisoblanib, u asta-sekin takomillashib boradi. So'zlashuv tili esa o'qilgan matnlarni og'zaki hikoya qilishda namoyon bo'ladi. So'zlashuvga o'rganish barcha darslar jarayonida amalga oshadi, lekin o'qish darslari yetakchi ahamiyat kasb etishi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ma'naviy kamolot ona tili orqali mujassamlashadi. Ona tili, shu jumladan, o'qish darslari nutq o'stirish ta'lim - tarbiya jarayonidagi eng muhim vositalardandir. To'g'ri va ifodali gapirish har bir o'qimishli kishi uchun hayotiy zaruriyat bo'lib qolgan hozirgi davrda o'quvchilarning nutqini o'stirish muammosi o'quv-tarbiya tizimining eng dolzarb masalalaridan biri deb qaralmog'i kerak. Shuning uchun ham olimlar B.I.Sokolov, M.A.Ribnikova, K.B.Baxrin va boshqalarning metodik asarlarida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'zaro muvofiq holda o'stirish masalalariga alohida e'tibor berilgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirishning metodik sharti nutqiy faoliyatning keng tizimini yaratish, ya'ni, birinchidan, yaxshi nutq namunasini idrok etish, ikkinchidan, o'rgangan til vositalaridan foydalanib, o'z fikrini bayon etish uchun sharoit yaratish hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, kelajagimiz bo'lgan yoshlarning erkin firklovchi, barkamol shaxs bo'lib shakllanishi uchun ularni har tomonlama rivojlanirish zarur. Ularning psixologik, jismoniy va ijtimoiy jihatlarini o'rganib, o'zlarini erkin tutishi va fikrini mustaqil ifodalashida to'siq bo'ladigan salbiy psixoloogik holarlarni aniqlash va

bartaraf etish lozim. Barcha ma'naviy axloqiy fazilatlarning poydevori, tushunchalari, ko'nikmalri bolalikdan tarkib toptirilmasagina, bu poydevor barqaror bo'ladi. Ma'naviy axloqiy fazilatlar tarkibida nutq, muloqot, munosabat madaniyati alohida o'rinn tutadi. O'quvchilarda nutqiy munosabatga kirishish malakasini hosil qilishda pedagogikaning roli kattadir. Bu o'qituvchining erkin va aniq - ravshan nutqi, o'quvhilar nutqi va tafakkurini rivojlantirishning bиринчи darajali muhim shartlaridan hisoblanadi. O'qituvchi o'z nutqining bolalarga qanday ta'sir etayotganini kuzatishi, tushunarli va qiziqarli bo'lganini hisobga olishi kerak. Aagar bolalar darsga e'tiborsiz o'tirsalar, demak, o'qituvchi nutqining ta'siri kuchi sust. O'qituvchining mahorti shundaki, u o'zining yoqimli nutqi bilan bir butun jamoaga ta'lim-tarbiya beribgina qolmay, balki ularni yuksaklikka intilishga chorlashi kerak.

Foydalilanilgan adabiyotlar va internet manbalar ro'yxati:

1. Qosimova K. Ona tili o'qitish metodikasi. - Toshkent 2009
2. R.N.Nurmatov, X.N.Muzaffarova, G.X.Temurova. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi, logopediya. O'quv-metodik qo'llanma. - Jizzax 2009
3. ziyonet.uz

ADABIYOT DARSLARIDA BOBUR IJODINI O'RGATISH

**Yuldasheva Nozima,
Buxoro viloyat Vobkent tumani 35-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Maktab ta'limalda ko'rgazmali vositalardan, axborot kommunikatsion texnologiyalardan va ilg'or pedagogik texnologiya vositalaridan foydalanib darslarni tashkil etish bugungi kunning eng dolzarb vazifasi hisoblanadi. Har bir mavzuni yoritishda ta'lim beruvchilar bunga amal qilmoqda. Mumtoz adabiyotning yirik namoyondasi Zahiriddin Muhammad Bobur ijodini o'rgatishda taqdimotlar namoyishidan foydalanish juda ahamiyatlidir. Vatan sog'inchi Bobur she'riyatini alohida nurlantirib turadi. Uning asarlarida vatanparvarlik tuyg'ulari ufurib turadi.

Ne yerda bo'lsang, ey gul,
Andadur chun joni Boburning,
G'aribingg'a tarahhum aylagilkim,
Andijoniydur.

Boburdagi yurtga sadoqat, vatanparvarlik yoshlarga namunadir. Tarix to'fonlarda Hindistonga ketgan, shoh va shoир Bobur ona yurtining bir kaft tuprog'iga zor edi. Xokini Hind yerida emas, ona-yurt shamollari esib turadigan idan Kobulga ko'chirishlarini vasiyat qilishi ham aynan yurt sog ichidan edi.

Tole yo'qi jonimg'a balolig' bo'ldi,
Har ishniki ayladim xatolig'bo'ldi.
O'z yerni qo'yib, Hind sori yuzlandim,
Yo Rab yetayin, ne yuz qarolig'bo'ldi?!

Vatandan ayrilishni Bobur yuz qarolig', xato qilishlik va tolesizlik deb ifodalaydi. Buyuk mutafakkir, olim mahoratli sarkarda, shoh va shoир Zahiriddin Muhammad Boburdan kelajak avlodlarga juda boy ma'naviy meros qolgan. Bu mumtoz inson tariximizning eng buyuk va murakkab siymolaridan biridir. Bobur juda hayot kechirdi. Lekin shu 47 yillik suronli kechirgan umri bilan jahon tarixidan shavkatli o'rın olib ulgirdi. Vatanini juda erta tark etgan Bobur o'zining ko'ngil kechinmalarini she'rlarida bayon etgan.

Davron meni o'tkardi saru samondin,
Oyirdi meni bir yo'li xonu mondin.
Gah boshima toj, goh baloyi ta'na,
Nelarki boshimg'a kelmadi davrondin.

Bobur o'zbek va fors tillarida ijod etgan zullisonayin shoirdir. U 16-17 yoshidan boshlab ijod bilan shug'ullanadi. Bobur o'zbekcha she'rlarni to'plab Qobulda "Qobul devoni", Hindistonda "Hind devoni" asalarini yozgan. Shoiring devonlaridan g'azal, ruboiy, tuyuq, fard, muammo kabi janrlar joy olgan. Zahiriddin Muhammad Bobur 20 yoshida "Xatti Boburiy" yozuvini kashf etgan. Bu serqirra shaxs tarjimonlik bilan ham shug'ullangan. Hoji Ahrorning "Voldidiya" asarini she'riy yo'l bilan tarjima qilgan. Boburning dunyoga mashhur "Boburnoma" asari dastlab "Vaqoe", "Voqeoti Boburoiy", "Voqeanoma", "Tuzuki Boburiy", "Boburiya" nomlarini olgan. "Boburnoma"da fan, san'at, adabiyot ahli xususida keng fikr yuritgan. "Boburnoma" XVI -XVII asrlarda fors, golland, ingлиз, fransuz, nemis tillariga tarjima qilingan.

Geografik jihatdan qimmatligi shundaki, u barcha voqeя va hodisalar, tarixiy shaxslar hayoti va faoliyati, joylarning aniq geografik xususiyati, jumladan, Farg'ona vodisidan to Janubiy Hindistongacha bo'lган ulkan hududning geografiyasi, tabiat, shaharlari, boyliklari, odamlari, urf-odatlari, xo'jaligi haqida ko'plab ma'lumotlar qoldirgan. Ayniqsa, o'zbek qovunini, poliz ekinlarini jahonga mashhur qilgan Boburdir. U bir mamlakatning o'simliklarini ikkinchi mamlakat yerlariga o'tqazib bog'lar barpo qilgan. Xususan, Qobulga shimoldan olcha, Hindistonga banan, shakarqamish keltirib ektilgan.

Bobur nafaqt buyuk davlat arbobi mohir sarkarda, shoир, bastakor ayni paytda mashhur tarixchi olim hamdir. Bu borada uning nomini abadiylikka muhrlagan "Boburnoma" asaridir. Bu asar Movarounnahr, Afg'oniston, Hindiston, Eron xalqlari tarixi haqida juda qimmatli ma'lumotlar beradi. Asar 1493-1529 yillar oraliq'ida bo'lib o'tgan tarixiy voqealar asarda tilga olingan joylar haqida yilma-yil hikoya qiladi. Boburmirzoning juda ko'p asarlarida yurt sog'inchi o'z aksini topgan. Zahiriddin Muhammad Boburning bizgacha 200 dan ortiq ruboiliali yetib kelgan bo'lib, ruboiliali falsafiy fikrlarga boy, shaklan mukammal. "Boburnoma"dagi qaydlardan ayonki, Bobur aksari ruboililarini alohida tayyorgarliklarsiz yaratgan.

Ko'pdin berikim, yoru diyorim yo'qtur,

Bir lahzau bir nafas qarorim yo'qtur.

Keldim bu sori o'z ixtiyorim birla,
Lekin borurimda qarorim yo'qtur.

Buyuk shoh va yetuk sarkarda bo'lsada o'zga yurtda o'zini to'kis baxtli his etmaganini bot-bot takror etadi.
"Boburnoma"ni o'qir ekanmiz, muallif badiiy didining naqadar yuksakligi, aql-u zakovati teranligi, bilimi cheksizligining guvohi bo'lamiz. Bobur iymonli komil musulmon va so'zamol notiq shaxs bo'lgan. Bu o'lkhan va murakkab shaxsnинг tarix sahnasiga chiqqan kunidan boshlab to o'limiga qadar sal kam qirq yillik hayoti, oilaviy muhiti, ijodkor, shoir, olim sifatidagi ma'naviy-ruhiy dunyosi barcha yoshdag'i insonlar uchun ibrat mакtabidir.

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGAТИSH

**Yuldasheva Ma'mura,
Navoiy viloyat Navoiy shahar 2-maktab
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

*"O'z shogirdlarida mehnatdan zavqlanish xislatlarini uyg'ota bilgan muallim sharaflarga loyiqdir".
E. Xabbard.*

Yunon faylasufi Suqrot o'quvchi tafakkuri rivojlanishini faqat uning mustaqil ravishda ishlashini ta'minlash bilan, shaxsning kamolati va qobiliyatini rivojlantirishni esa o'z-o'zini anglash bilan o'stirish mumkin ekanligini aytadi. O'quvchi shaxsiga bunday yondashuv ta'lim amaliyotiga tadbiq etilsa, o'quvchiga huzur va qoniqish bag'ishlashi, uning bilimlarni egallashdagi sustkashligini yo'qotishi tayin bo'ladi.

Agar bolalar erkin fikrlashni o'rganmasa, berilgan ta'lim samarasini past bo'lishi muqarrar. Albatta, bilim egallash uchun mustaqil fikrlash ham katta ahamiyatga egadir.

O'quvchilarga o'qituvchi tomonidan qo'yiladigan talablar ko'p hollarda mustaqil fikr yuritish ehtiyojini tug'dirmaydi. Ta'limda faqat bilimlarni tarkib toptirishga e'tiborni qaratish ta'lim samaradorligining past bo'lishiga olib keladi. Vaholanki, mustaqil fikrlaydigan o'quvchigina bilimlarni mustahkam o'zlashtiradi. Shu sababli mustaqil fikrlashga o'rnatish juda muhim jarayondir.

Ta'lim jarayonini o'qituvchi o'quvchilar bilan hamkorlikka tayangan holda muammoli izlanish, mustaqil ishlash metodi va didaktik o'yinlar asosida tashkil etishi o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish bilan birgalikda ularning faolligini oshirish ham muhimdir.

Ma'lumki, dars ikki yoqlama jarayon: unda o'qituvchi ham, o'quvchi ham faol ishtirok etadi. Shuning uchun o'qitish metodlarini tasnif qilishda faqatgina o'qituvchi faoliyati emas, o'quvchi faoliyati ham asos qilib olinishi kerak. Ona tili darslarida qo'llanadigan metodlar nafaqat bilimlarni bayon qilish yoki mustahkamlashga xizmat qilishi balki o'quvchilarning faolligini oshirishni ham hisobga olishi, o'quvchilarni ijodiy faoliyatga tayyorlash lozim.

Bilimlarni muammoli holda bayon etishda o'qituvchi til materiallarini tayyor holda bayon etmaydi, balki kuzatish, taqqoslash, o'xshatish va farqli tomonlarini aniqlash, umumlashtirish kabi o'quvchilar oldiga ma'lum bir muammo qo'yadi.

Bu muammolarni hal qilish va bu orqali o'quvchilar faoligini oshirish ustida baxs yuritishi ushbu ishimizning dolzarbligini belgilaydi.

O'quvchilarning materialni puxta va oson o'zlashtirishi ko'p jihatdan metodning samaradorligiga bog'liq. Tanlanayotgan metod til materiali mazmuniga muvofiq kelishi muhim. Mavzu o'quvchilarning real imkoniyatlariga muvofiq kelib, shu mavzu yuzasidan oldingi sinflarda ma'lum bir tushunchaga ega bo'lsalar, reproduktiv usul bilan muammoli ta'lim usullarini ishga solish samara beradi. Masalan, fonetik, leksika, morfologiya, sintaksidan ayrim mavzularni o'tishda bu usullar yaxshi samara beradi. Mavzu hajm jihatdan katta va murakkab bo'lsa, tushuntirish usulini muammoli va ta'limning ayrim elementlari bilan qo'shib olib borish ma'qulligini izohlash ham fikrimizning dolzarbligini ta'kidlaydi.

O'quvchilarga ona tilidan bilim va ko'nikma, asosan, dars jarayonida beriladi. Bundan tashqari, fakultativ mashg'ulotlarda, sinfdan tashqari ishlarda, o'quvchilar bilan individual mashg'ulotlar o'tkazish davomida, turli xil kuzatish va ekskursiyalarda va niyoyat, o'zi mustaqil o'qib ham ona tilidan bilim va malakalar egallaydi. Lekin ona tili o'qitishning eng samarali va unumli formasi dars hisoblanadi. Bunda o'qituvchi bir vaqtning o'zida bir necha o'quvchi bilan ishlaydi va ma'lum bir mavzu bo'yicha o'quvchilarga ma'lumot beradi.

Ona tili o'qituvchisi o'quvchilarga bilim berishda o'z mehnatining samarali va yengil bo'lishi uchun turli xil ish usullarini qo'llaydi, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarni amalda qo'llay olishlari uchun ularga mos keladigan mashqlar tanlaydi. Mana shular butun holicha o'qitish metodi hisoblanadi. Ona tili o'qituvchisi mutaxassis bo'lishi kerak.

O'qitish metodlarini tanalashda ikki muhim narsa nazarda tutiladi:

- a) o'quvchilarning o'qituvchidan nazariy bilim olish faoliyati;
- b) buni turli mashqlar vositasida ongli o'zlashtirib, amalda qo'llay olishlari.

Metod tanlashda nazariy ma'lumot va unga mos keladigan mashqlar, sinfning tayyorgarligi, o'quvchilarning yoshi va mavzuning hajmi kabilar hisobga olinadi. Shuning uchun ham mashq, grammatik tahlil, ko'rgazmali

qurollar, suhbat kabi metodlar deyarli har bir darsda qo'llanilishi mumkin.

Metod tanlashda ona tili kursining o'ziga xos xususiyatlariga ahamiyat beriladi: nutq o'stirish darslarida notanish so'zlarning ma'nosini izohlash, inshoga tayyorlanish, o'quvchilarni lug'at yoki adabiyotlar bilan ishslashga o'rgatish, stilistik xatolarni tuzatish kabilardan foydalanilsa, grammatika darslarida suhbat, bayon, ta'rif va qoidalar ustida ishslash kabi usullardan foydalaniлади.

Bulardan biri bilimlarni muammoli bayon qilish usulidir.

Bu usulda o'qituvchi til materiallarini tayyor holda bayon etmaydi, balki kuzatish, taqoslash, o'xshash va farqli tomonlarini aniqlash, umumlashtirish kabi logiklingvistik vositalardan foydalanib, o'quvchilar oldiga ma'lum bir muammo qo'yadi. O'quvchilar mavjud bilim va ko'nikmalar asosida muammoni yechadilar.

Yetuk kadrlar tayyorlash tizimining asosi bo'lgan o'rta maktabda ona tili ta'limi o'qituvchi - o'quvchi hamkorligi asosida muammoli izlanish, mustaqil ish, didaktik o'ylardan iborat tizimga asosan tashkil etilsa ijobjiy samara beradi.

ЧЕТ ТИЛЛАРИНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Фаёза Абдуллаева Наимжоновна
Тошкент шаҳар, Мухаммад ал-Хоразмий номидаги ТАТУ ўқитувчиси

Калит сўзлар: инновацион таълим, персонаж, миллий услугият, матн дастурлари, техник воситалар, магнит дисклар, композиция, ахборот-коммуникация технологиялари.

Ключевые слова: инновационное образование, персонаж, национальный стиль, текстовые программы, технические средства, магнитные диски, композиция, информационно-коммуникационные технологии.

Keywords: innovative education, character, national style, text programs, technical means, magnetic disks, composition, information and communication technologies.

Аннотация

Ушбу мақолада олий таълим муассаси талабалари учун инициатива тили дарсларида замонавий инновацион технологиялари ва матн дастурларидан фойдаланишинг ижобий томонлари ҳақида сўз юритилган. Шунингдек, бу билим даражаси турли талабалар учун ҳам афзалликларга эга эканлиги айтиб ўтилган.

В данной статье рассматриваются преимущества использования современных инновационных технологий и текстовой программы на уроках английского языка для студентов вузов. Также сказано, что эти имеют преимущества для студентов разного знания.

This article discusses the benefits of using modern innovative technologies and a text program in English lessons for university students. It is also said that these have advantages for students of different knowledge.

Бугунги кунга келиб илм-фанда ҳам катта ўзгаришлар, сезиларли ютуқларга эришилмоқда. Ҳар бир фанни янги инновацион педагогик технологиялардан фойдаланиб ўқувчи-талабаларга етказиб бериш бугунги кундаги таълимнинг асосий талабларидан бири ҳисобланади.

Олий таълим муассасаларида мутахассислар тайёрланаётган соҳа йўналишларидан келиб чиқсан ҳолда, инициатива тили ўқитиши жараёнида замонавий технологияларга қўшимча матнлар технологиясини кўллаш бўлажак мутахассисларни тил ўрганиш имкониятларини оширади.

Бугунги кунда инновацион таълим технологияларининг бир неча хил усуллари мавжуд. Улардан дарсларда мавзуни ёритишида кенг ва турли усулларидан фойдаланилса, дарснинг самарадорлиги юқори бўлади ва ўқувчи-талабаларининг дарсга бўлган қизиқишларининг ортиши ҳам таъминланади.

Методист олимларимиз, таъкидлаганлариdek, талабалар матн мазмунини образга кириб ифодалаш, матнда акс етган воқеъликни, унда иштирок етадиган персонажлар фикрини баёнидан бошқа, ўз фикр-мулоҳазаларини ҳам сұхбат мавзусига қўшимча тариқасида баён етиши, ўқувчини лугат бойлигини ортишига инглиз тилида тўғри фикрлашга ёрдам беради. Бундай услубдан ўқув жараёнида тўғри фойдаланилса, ўзлаштириш бўйича ҳам, ўқитиши муддатлари бўйича ҳам, инглиз тилини мукаммал ўрганишда ҳам ижобий натижаларга еришишга имкон яратилади.

Ўқув жараёнига йўналтирилган қўшимча матн дастурлари кўлланилиши инглиз тили ўқитиши масаласини муносиб равишда ҳал етишга яхши имкон берувчи методик ёндашувларнинг бириди. Бундай методика асосида ўқитишига ёндашувлар ҳозирги кунда миллий услугиятда кенг тарқалиб бормоқда.

Мана шу барча ёндашувлар соғ кўринишда емас, турли комбинацияларда фойдаланилган ҳолда намоён бўлади. Инглиз тили ўқитишида бундай ёндашув ётибордан четда қолиб кетмаслиги зарурлигини айтиб ўтиш мүхим, чунки бу каби ёндашув технологияси ҳисобига бошқа технологияларга қараганда, қатор ўқув масалаларини анча муваффақиятли ҳал етиш мумкинлар. Аудиторияларда инглиз тили дарсларида нутқни ривожлантириш учун компьютер техника воситалари, магнит дискларидан фойдаланган ҳолда, турли дастурлар асосида ахборотни, матн мазмунини қабул қилиш осонлашади.

Қўшимча матн моҳиятидан келиб чиқиб, компьютер воситасида таълимий тил ўрганиш бўйича турли ўйин шаклида яратилган дастурлар воситасида тузилган композицияни ёзиб кўрсатиш ёки сўзлаб бериш таклиф етилиши, ёки олдиндан ажратиб олинган расмлар ёрдамида маълум вазиятни

яратиш сўнгра ўша композицияни сўзлаб бериш кабилардан фойдаланиш муҳим аҳамият касб етади.

Шунингдек, матннинг қисмлари ёки матндағи мазмун бўйича суҳбат ўтказиш нутқни ривожлантириш учун фойдалидир. Бунда ўқувчиларда олган билимларини амалда қўллашлари учун сўз бойликларини кенгайтириш, изланиш фаолиятида иштирок этиш имкониятлари яратилади.

Матбуот, даврий нашрлар, оммавий ахборот воситалари материалларидан фойдаланиб қўшимча матн мавзуларини тайёрлаш мумкин. Қизиқарли изланишлар ва илмий кашфиётлар ҳақидаги матнларни ўқувчилар қизиқиши билан ўрганадилар. Матнда тушунишга қийин бўлган қандайдир сўз бирлиги ёки иборалар бўлса, уларни ўқувчилар тушуниб олишларига ёрдам берадиган ва бир мунча соддалаштирилган шарқларини кўзда тутиш лозим. Бундай ишлар натижасида ўқувчилар олган билимларини амалда қўллаш, ўз билим доираларини кенгайтириш ҳамда изланиш жараёнида қатнашиш учун уларда имконият пайдо бўлади. Енг қуонарли томони тил ўрганиш билан бир қаторда, талабаларда замонавий ахборот-коммуникация технологиялари, Интернетнинг бекиёс имкониятларидан кенг фойдаланишга қизиқишилари ортади.

Инглиз тилига ўқитишида янгиоялар, технологиялардан фойдаланилганда гина ривожланишга, тараққиётга еришиш мумкин бўлади. Машгулотлар жараёнида уларга амал қилинса, яхши самара бериши шубҳасиздир. Қўшимча матн ўқитиши технологиясидан фойдаланишдан мақсад, таълим олишда енг умумийоялар билан ўқувчиларни таништиришдан иборатдир. Бу технология шахсга йўналтирилган ёндашувни акс еттиради, ҳар бир ўқувчининг билим, малака ва кўникмаларни егаллашларигина емас, балки унинг ривожланиши индивидуал хусусиятларини ҳисобга олганда гина унумли, ижобий натижаларга еришиш мумкинdir.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Архипова А.М., Высоченка В.В. Дистанционные формы организации самостоятельной работы студентов посредством учебника нового поколения по информатике//Дистанционное и виртуальное обучение, №8, Москва 2010.
2. Granger, S.(2002). Computer Learner Corpora, Second Language Acquisition and Foreign Language Teaching (pp. 3-36). Fmsterdam.
3. Johns, T. (1991). From printout to handout: Grammar and vocabulary teaching in the context of data-driven learning. CALL Austria, 10 14-34.
4. Cobb, T. (1997). Is there any measurable learning from hands-on concordancing? System. 25(3), 301-315.

ЎЗБЕК ТИЛИДА ХАРАКТЕР ИФОДАЛОВЧИ АЙРИМ СЎЗЛАР ТАҲЛИЛИ

Абдуллаева Рохила Юсуфжон қизи
Наманган давлат университети таянч докторанти

Аннотация: Ушбу мақолада ўзбек тилида инсон характер хусусиятларига ишора қилувчи сўзларнинг бир груҳи келтирилган. Ушбу сўзларнинг воқеа- ҳодиса, предметлар таърифи учун келтирилиш ва айни вақтда кўп маънолилиги ўзбек тилининг изоҳли лугати асосида далилланган.

Калит сўзлар: характер ифодаловчи сўзлар, предмет, воқеа- ҳодисаларга бўлгн муносабат.

Инсонга хос хусусиятларни кўчма маънода акс эттиришнинг кўплаб усуллари ва воситалари мавжуд. Инсон характери тасвирланар экан, сўз унга хос хусусиятлар ҳақида борар экан, унинг образини гавдалантириш учун келтириладиган сўзлар асосан сифат сўз туркумига мансуб бўлади. Тилимизда қўлланилувчи айрим сифатлар мавжудки, улар воқеа - ҳодиса, предмет ва жараёнларнинг хусусиятини кўрсатиш билан бир қаторда инсонни таърифлаш учун ҳам қўлланилади. Уларни шартли равищда тартибсизликни ифодаловчи сўзлар гуруҳи номи остида бирлаштиришимиз мумкин. Ушбу сўзларнинг ўзига хос хусусияти шундан ибортки, улар предмет, воқеа - ҳодисаларнинг ўзига хос хусусиятини, инсонга хос хусусиятларни, инсонга нисбатан хақорат маъносини акс эттиради. Ўзбек тилининг изоҳли лугатидан ушбу гуруҳга мансуб бўлган сўзларни мисолларини сақлаб қолган ҳолда келтириб ўтамиш:

БЕТАРТИБ [бе.. + тартиб] 1 Тартибга солинмаган ёки тушмаган, айқаш-үйқаш; тартибсиз ҳолдаги. Бетартиб хўжалик. Кўра этагидаги девор устига бетартиб шоҳ ёйган қора тол зулмат қўйнида хаёлий шарпаларни эслатади. Ҳ. Фулом, Машъял. Аёл кийим-кечаклар бетартиб сочилган хона ўртасида гангигандек сўппайиб турарди. "Ёшлик".[1,I,286]

Келтирилган сўз ортиқча изоҳ талаб қилмайди. Тартибсизлик маъноси билан бевосита боғланади.

БЕТАҲОРАТ [бе.. + таҳорат] 1 Таҳорат қилмаган, олмаган ҳолда. Ана энди кўнгилни хотиржам қилгандан кейин, бет-қўлини ювиб, бекларнинг раъига қараб, кунда бетаҳорат намоз ўқуувчи эди. "Юсуф ва Аҳмад".

2 кўчма Динсиз, имонсиз. Бетаҳорат одам.[1,I,286]

Ушбу сўз ўзига хос ёндашувни талаб қилади. Сўз ўз маъносида қўлланилганда тананинг диний фарз - намоз ўқиши учун яроқсиз, тоза ҳолатда эмаслигини кўрсатади, лугат мақоласининг иккинчи қисмида келтирилган, кўчма маънода қўлланилганда эса инсондаги иймонсизлик, инсофсизлик хусусиятини образли акс эттиради.

ИВИРСИҚ 1 Супуриб-сирилмаган, йигиштирилмаган, бетартиб ҳолдаги. Ивирсиқ уй. Шипи паст, деворлари юпқа, торгина дўйконхона хар вақтдагидай ивирсиқ. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Саранжом-саришта бўлмаган, уй-рўзгорни бетартиб тутадиган; пала-партиш. Ивирсиқ хотин.[1,II,199.] Ушбу сўз асосан аёлларга нисбатан қўлланилиб, уларнинг предмет, воқеа - ҳодисаларга бўлган муносабатини, аниқроқ айтадиган бўлсак, уй- рўзгор билан боғлиқ юмушларга бўлган муносабатини акс эттиради.

ИПИРИСКИ 1 Кир-чир, исқирт. Тузукроқ кийиниб бор, манави ипириски нарсаларингни ташлаб. Ёки яхшироқ костюм-шимиңг ўйқми.. Н. Аминов, Суварак.

2 кўчма Ёқимсиз, бўлмагур (хатти-ҳаракат, гап-сўз ва ш. к. ҳақида) ..айрим галамис одамларнинг, ахборот воситаларининг ул зот ҳақидаги маломатларига.. ипириски гапларига Президентимиз чек қўйдирдилар. Газетадан.[1,II,260.]

Лугат мақоласининг иккинчи қисмида келтирилган сўзнинг кўчма маъносини инсонга нисбатан ҳам қўллаш мумкин.

ИРКИТ Киши ирганадиган даражада кир, ифлос. Ирkit бола. Ирkit пиёла. Бир ёнда судралган қиши увадаси: ирkit қор юми. Р. Бобожон, Янги китобдан..тайёр жой турганда, ирkit жойда ётиш нима ҳожат. Шамс, Душман.[1,II,262.]

ИСҚИРТ 1 Жуда ҳам кир; яғир, ифлос. Бекнинг кўзига бўйнига тўрва осган юпун аёл кўринди. Кўйлаги йиртиқ. Оппоқ билаклари исқирт. Ҳ. Фулом, Машъял. Ҳовлида тинмай-кўнмай хизмат қилиб юрган пахмоқ сочли, исқирт кииимли ёш-қари хотинлар ҳам анчагина. Ойбек, Танланган

асарлар.

2 Шундай ҳолатга нисбатли ҳақоратни билдиради. Мингбоши ўрнидан даст туриб, Кудратга ўдагайланди: -Йўқол кўзимдан, исқирт!М. Исмоилий, Фаргона т. о.

3 кўчма Чиқит, кераксиз (нарса, кимса). "Исқирт бўлиб лақиллааб юраманми", дедим-да, орқамдан ўпкасини қўлтиқлаб юрган Махзумовга турмушга чиқиб олдим. Файратий, Довдираш. 20 кшиига мўлжалланган бу ошхонага.. 150 килограмм нон олиниб, шундан 30 килограмми исқиртга чиқаркан. Газетадан[1,II,280.]

ИФЛОС а. - қашшоклик, нотавонлик; ҳеч нарсаси қолмаганлик; омадсиз-лик; обрў-эътибори қолмаганлик.

1 Нопок нарсалар билан булғанган; булғанч. Ифлос ҳовли. Ифлос ариқ. Отхона ичидан ифлос курак ва супурги кўтариб Жўра чиқди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Кир босган; кир, исқирт. [Ҳаммолларнинг] Белида, елкасида.. узуқ-юлуқ арқон, кийимлари жулдур, ифлос. Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма Ҳар қандай ёмон ишга юрадиган; нопок. Ифлос одам. Йўқол, дедим, йўқол, тулки! Колхозимизда сендек ифлосларга нон йўқ. Ш. Рашидов, Бўроидан кучли.

4 Шундай одамга нисбатли ҳақоратни билдиради; ярамас, разил, палид. [Чўпон қозига:] Туфу, ифлос! Ҳали сенми шунча хотин билан тагин бировларнинг ҳарамига кўз соладиган?!Ҳамза, Майсаранинг иши.

5 Одобдан ташқари; ярамас, ёмон. Уйнинг у ёғидан бу ёғига бетоқат юриб, ифлос гапларни оғзига тўлдириб сўқинди. Ҳ. Фулом, Машъал.[1,II,284.]

ПАЛИД [ф.- кир, ифлос; нопок, мурдор, ҳаром] 1 Жуда, ўта ортиқ даражада кир, ифлос. Палид нарса. Аммо бундай палид жойга кирганимни арвоҳлар ҳам ёқтирумаган бўлсалар керак. А. Қодирий, Кичик асарлар. Олтин палид ва харом нарса, мен уни қўлимга олишга ҳазар қиладурман. М. Осим, Карвон йўлларида.

2 кўчма Ўтакетган ярамас, қабиҳ, разил, жирканч, ёмон. Палид одам. [Миркомил] Эндилиқда кўршапалакдек тунда изғиб юрган зарапқунанда, палид. Ҳ. Фулом, Машъал. Ҳайҳот, ўшал жойда қайсиидир палид Унинг қисматига қайрайди пичоқ. А. Орипов, Йиллар армони[1,III,242.]

ЧИРКИН ф.~ кир, ифлос 1 Чирк босган, чирк босиб қорайган; хира. Чиркин ва синиқ шишалар.

2 Қатирма кир, яғир, исқирт, ифлос. Улар тулларни севадилар. Кийимлари чиркин бўлса ҳам. Чаккаларига гул қистириб юрадилар. Ойбек, Танланган асарлар. Улардан бири енгли майқада, бошига.. чиркин дўппи кийган. Н. Аминов, Қаҳқчаҳа.

3 кўчма Разил, қабиҳ, тубан. Чиркин ҳаёт. Чиркин маънавий қиёфа. Бу чиркин гамхонада жой учун ижара тўлайсизлар-а! Ойбек, Нур қидириб. У Султон Ҳусайн кеча бир дақиқалик чиркин ҳисга берилиб, бемаъни иш қилганидан пушаймон эди. М. Осим, Карвон йўлларида.

4 кўчма Чирик, чириган, ўлиб бораётган. Ўтмишнинг чиркин қолдиқлари жамиятимизга иснод келтиради. А. Мухтор, Туғилиш[1 ,IV,512.]

ЯФИР 1 От, эшак, түя сингари ҳайвонлар устида терининг оғир юқдан эзилиши, ишқаланиши туфайли юз берадиган ўирингли яра, жароҳат. Ёли қуюқ эшакдан, яғир бўлган от яхши. Мақол. Түя қанча катта бўлса, яғири ҳам шунча катта. Мақол. Йўнғичқапояларга қўйиб юборилган эшакларнинг яғирларини қаргалар чўқимоқда. С. Айний, Куллар.

2 кўчма Оғир юқ ёки зарба туфайли киши елкасида ҳосил бўлган жароҳат, яра. Яғир этди арқон елкамни, Бадан қуйиб, тош бўлди товон. Э. Раҳим. Оғир юқда яғир бўлди Оппоқ, нозик елкалар. Ҳамза. -Ҳусан - мўмин, қобил бола. Елкаси Самсоқбойнинг қамчисидан яғир бўлган, - деди Арслонқул.

Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси.

3 кўчма Жуда ифлос, исқирт (уст-бош ҳақида). Тўппинг мунча яғир бўлиб кетибди. -Яғир ёстиғингизни ерга қўйинг, - деди Холнисо, - байталмонни мунча қучоқлайсиз. Мирмуҳсин, Чиникиш.[1,V,134.]

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, ўзбек тилининг инсон характер хусусиятларни акс эттирувчи сўзлар гуруҳини чуқур таҳлил қилиш асосида тилимизнинг бой имкониятлари, ўзига хос қирралари очилиб боради. Ўзбек тилида инсон характерини акс эттириш ўзига хос воситалар ва бирликлар асосида амалга оширилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбек тилининг изоҳли лугати.I, II, III, IV, V жилд. Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти.-Т,2006.-Б. I,286;II,199,260,262,280,284; III, 242, IV,512; V,134.

ИЛК БОЛАЛИК ДАВРИДА МУЛОҚОТНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ.

Бухоро вилояти
Фиждувон тумани
24 умумий ўрта таълим
мактаби психологи
Жўраева Наргиза

Илк болалик даврида болалар катталарга қарам бўладилар, чунки уларнинг мустақил ҳаракат қилишлари қийин бўлади. Ҳатти-ҳаракат хулқ нормаларини болалар катталар орқали ўрганадилар. Бу даврда бола хулқининг мотиви англанилмаган бўлади. Боланинг ички дунёси шаклланиши катталарга боғлиқдир. Чунки бола катталар кутган мулоқотни дарҳол бера олмайди. Бола предметларга бўлган қизиқишини аввало катталарга мурожаати орқали билдиради. Керакли ёрдамни нутқни кўллаш орқали олади. Бу ерда катталар болага қандай талаблар кўйишлари муҳим ўрин тутади. Катталар агар бола билан кам мулоқотда бўлсалар, унинг нутқи ривожланишдан орқада қолиши мумкин. Мулоқотга бўлган эҳтиёж болада ўз-ўзидан ривожланмайди, балки предмет фаолияти бўйича катталарнинг мулоқоти орқали ўсади.

Илк болалик даврида нутқнинг ривожланиши икки хил йўл орқали амалга оширилади: катталар нутқини тушуниши ҳамда боланинг шахсий фаол нутқи шаклланиши орқали. Бола билан онанинг мулоқоти фақаттинг сўзлар билан эмас, балки мимика, имо-ишора, пантомимика, оҳанг ва вазият кабилар орқали амалга оширилади. Бўлар ҳаракатга сигнал бўлиб хизмат қиласи. 2 ёшли болалар олдида ўйинчоқлар турган бўлса онаси унга "бер менга" деб ўйинчоқни кўрсатса дарҳол бола уни олиб беради. "Мумкинмас" деган сўз боланинг ҳаракатларини тўхташига сигнал бўлиб хизмат қиласи. Масалан, розеткага кўли тегаётганида, қизиб турган дазмолга кўли яқинлашаётганида, оёқ кийимларга кўлинни текказаётганида бу сўзни айтилиши бола ҳаракатларини тўхташига олиб келади.

3 ёшга тўлганда бола катталар билан муносабатларга бемалол нутқ орқали кириша олади. Бу ёшдаги болалар ҳамма кийимини ўзи кийишга ҳаракат қиласи. Ўз эҳтиёжларини сўзлар орқали баён қила олади. Чунки нутқни тўла эгаллайди. Бола катталарнинг кўрсатмасига биноан ҳатти - ҳаракатларини тўгри ўйналтиришга ўрганади. У катталарнинг ўзаро мулоқотини жон қулоги билан эшитади, тушунишга ҳаракат қиласи. Бу даврда болалар эртак, ҳикоя, шеърларни эшитишни жуда яхши кўради. Бу боланинг ташки оламни билишига катта таъсир кўрсатади. 1,5 ёшли болалар 30-40 сўздан 100 гача бўлган сўзларни эгаллайди, ҳолос. 2 ёшдан сўнг болалар катталарга жуда кўп саволлар билан мурожаат қиласи. "Бу нима?", "нимага бунақа?" каби саволлар боланинг нутқини ўсаётганидан далолат беради. 2 ёшни охиригача бола 300 та сўзни ўрганади. З ёшнинг охирига бориб, 500-1500 гача сўзни билиб олади. Лекин бу ёшдаги болалар нутқи автоном бўлади, улар нонни "нанна", сувни "умма" каби иборалар билан атайди. Аста-секин катталар болалар билан тўгри мулоқотда бўлсалар, бу автоном нутқ ийӯқолиб боради, яъни бола ҳар бир нарсанинг ўз номи билан айта бошлади. Боланинг битта айтган сўзи унинг айтмоқчи бўлган гапини ифодалаб беради. Масалан, "ойи" деса ойиси болага нон бериши ёки сув олиб бериши мумкин. Шу билан боланинг эҳтиёжи қондирилади. Болани мулоқотга ўргатиш унинг руҳий жараёнларини ҳам ривожланишига ижобий таъсир этади. Бу даврдаги болалар нимани хоҳласа ўша заҳоти намоён бўлиши керак. Лекин буни аста-секин тарбиялаш орқали йўқотиш мумкин, яъни сабрли бўлишни болага ёшлидан ўргатиш лозим.

З ёшли болаларда биринчи "инқироз" даври бошланади. Бу даврда болаларда "ҳамма ишни ўзим қиласман", "мен ўзим" деган тушунчалар шаклланади. Улар қайсар, инжиқ бўлиб қоладилар. Ота-оналар бу ёшдаги болаларга тарбия беришда эътиборлироқ бўлишлари лозим.

З ёшдан сўнг болалардаги кризис (инқироз) даври секинлашиб қолади. Боланинг катталар билан бўладиган мулоқотлари нормалашади. Бола бу ёшда ота-онанинг дикқат марказида бўлмайди, чунки унинг кичик укаси бўлиши мумкин. Ҳозиргача у катталарнинг дикқат-эътиборида бўлгани учун энди унинг фикрича ота-онаси фақат бир-бiri билан муносабатда бўлиб, унга эътибор бермай қўйишияпти. Унга тушунарли бўлмаган нарсалар ҳақида гаплашадилар. Бу унга ёқмайди, натижада инжиқ бўлиб қолади. Ҳақиқатда эса бола анча мустақил бўлиб қолгани учун онаси ундан кўнгли

тўлиб, камроқ эътибор беради, бу эса болага ёқмайди. Шунинг учун ота-она бу даврдаги болаларга эътиборлироқ бўлишлари лозим. Шундай вазият ҳам бўладики, оиласда бола ё онаси билан қолади, ёки отаси билан яшайди. Кўпинча бола балогатга етмаганлиги учун онаси билан яшайди. Бундай оила нотулиқ оила дейилади. Бундай оиласда ўсаётган бола аввал отаси йўқлигини ҳис қилмайди, лекин бирданига ҳис қилиб, у қўзгалувчан, ҳиссиятга бериливларни бўлиб қолади. Бу пайтда онаси қайсирик қариндошидан илтимос қилиб, отаси ўрнига бола билан мулоқотда бўлишларини сўраши зарур. Ота-оналар фарзанди учун масъулиятлиликни ҳис қилишлари лозим. Чунки бола ота-онасининг муносабатларида айбдор эмас. Агар бола соглом ўssa, уни болалар боғчасига берилади. У ерда бола янги кишилар билан, янги тенгдошлари билан янгича муносабатларга киришади.

Бу даврдаги болалар ўйини ҳам ўзига хос бўлади. Болалар ўйинда турли ролларни ўйнайдилар. Ўйин қоидаларига риоя қила бошлайдилар. Мулоқот шакллари бола ҳали гурух бўлиб ўйнамасидан аввал, яъни ўз- ўзи билан ўйнаганидаёқ шаклланади. Бу даврда бола ўйин ўйнаганида кўпроқ ўзининг ҳатти-ҳаракатларига эътибор беради. Ўзаро муносабатлар орқали бола бошқа бола билан мулоқотга кириша бошлайди. 4 ёшли болалар эса кўпроқ бошқа болалар билан мулоқотда бўлишга ҳаракат қиласидилар. Бу босқичда болалар бир-бирлари билан ўйинчоқларини алмаштирадилар, бир-бирларига ёрдам бера бошлайдилар. Ҳамқорликда ўйналадиган ўйинда болалар бир-бирларини тушунишга, бир-бирларига ёрдам беришга ўрганадилар. Энди бола ўзи ўйнамасдан бошқа болалар билан ўйнашга ҳаракат қиласидилар. Ўйин ўйнаганда болалар кўпинча бошлиқ бўлишга ҳаракат қиласидилар. Ким ўйинни ташкил қиласа у доимо бошлиқ бўлгиси келади. Шунда конфликт (низолар) қелиб чиқади. Ўйиндан қониқмаган бола "мен ўйнамайман, сен билан,"деб норозилигини билдиради. Ўйин вазияти болаларда нутқ муносабатларини ривожлантиради. Кичик ва ўрта мактабгача ёшдаги болаларда сўз бойликлари ўйин фаолияти орқали ортиб боради. Машгулотлар орқали болаларда нутқ ривожланниб боради. Чунки машгулотларда болалар шеър ёлдайдилар, эртаклар эшитадилар.

Ўғил ва қиз болалар ўртасидаги муносабатлар болалар боғчасида ўзига хос хусусиятга эга. Болалар боғчаси бола учун фақатгина ташки оламни билиш, дунёни ҳиссий баҳолаш эмас, балки ўз тенгдошлари билан мулоқотда бўлиш имкониятини берадиган жойdir. Айниқса ўғил болалар билан қиз болалар ўртасидаги муносабатлар ўзига хос тарзда амалга ошади. Боғчада болалар жамоаси шаклланади. Илк болалик даврида бола ўғил бола билан қиз болани ажратадилар. Ўрта мактабгача ёшдаги болалар эса ажратадилар. Катталар болага ўғил бола қандай бўлиши кераклиги, қиз бола қандай бўлиши кераклиги ҳақида тушунтирадилар. Масалан, ўғил бола йигласа "йиглама, сен эркак бўлишинг керак", "қиз боламисан?"деб, қизларга эса "даражта тирмашма, сен қиз боласан"каби иборалар билан тушунтирилади. Бундан ташқари болалар катта эркак ва аёллар хулқ - атворларига қараб ҳам ўзларини қандай тутишни ўрганадилар. Ўйин фаолиятларида эркак ва аёлларга хос хусусиятларни намоён қиласидилар. Демак, бу даврдаги болаларда мулоқотнинг шаклланиши ўзига хос хусусиятларга эга. Уларда мулоқотни ривожлантириш тарбиячиларнинг маҳоратига боғлиқ, яъни машгулотларнинг тўгри ташкил қилиниши муҳимдир.

Катта мактабгача ёшдаги болалар энди ўзлари мустақил ҳаракат қила оладилар. Ўзлари ювинадилар, қийинадилар. Лекин барibir улар ота-оналарининг эркалашларига, дикқат-эътиборида бўлишга ҳаракат қиласидилар. Ота-оналар бола тарбиясида қуйидаги усуслардан фойдаланадилар:

1. Авторитар услуг - бошқариш қаттиқўллик асосида олиб борилади. Боладаги ташабbus ота-оналар томонидан таъкиқланади. Ҳар бир ҳатти-ҳаракати албатта жазоланади. Бу усул орқали тарбияланган болалар қўрқоқ, журъатсиз бўлиб қоладилар, ўз имкониятларини юзага чиқара олмайдилар. Чунки ота-она унга шароит яратиб бермайди.

2. Либерал услуг - бу усулда ота-она фарзандига бефарқ бўлади, у нимага қизиқади, нимага лаёқати борлигига қизиқмайди. Бола нима ёмон, нима яхшилигини била олмайди. Натижада болалар мустақил ва фаол ҳаракат қила олмайдилар.

3. Демократик услуг - тарбиянинг маҳсулдор усули бўлиб, унда ота-она фарзандига бор меҳрини бериб, унинг қизиқишилари, имкониятлари билан ҳисоблашади. Боланинг эркин фикрлашини истайди. Бу усул болани тўгри тарбиялаш имконини беради.

Айрим оилаларда бола ёлғиз фарзанд бўлгани учун ота-она унга барча меҳрларини бериб, уни эркалатиб, худбин қилиб қўйишилари мумкин. Ёки бола укалари туғилганда ҳам ўзини ёмон ҳис қиласидилар. Чунки ота-она энди кичик фарзандига кўпроқ эътибор беради. Бундай ҳолатларда катталар болага у энди мустақил иш қила олиши, ақллилигини тушунтирасалар, шунда у кичик укаларига нисбатан меҳрли бўлади.

Тарбиячи гурухга уйда тарбияланган янги бола келиб қушилганида бошқа болаларга у билан илиқ муносабатда бўлишларини тушунтириши лозим. Унга кўпроқ эътибор бериш, яхши муомалада бўлиш керак, шунда бола янги муҳитга тезроқ кўникади. Агар тарбиячи янги келган болаларга

машгулотлар давомида яхши мuloқotда бўлса, қолган болалар ундан ўрганадилар. Тарбиячи болалар билан дўст сифатида муносабатда бўлса, бундай гуруҳ уюшган бўлади, бир-бирлари билан илиқ муносабатда бўлишни ўрганадилар.

Катта мактабгача ёшдаги болаларда ўйин фаолияти орқали иродавий сифатлари шаклланади. Ўйинда боланинг эмоционал рағбатлантирилиши яхши натижа беради. Ўйин фаолияти болаларнинг бир-бирлари билан мuloқotда бўлишларини таъминлайди. Айниқса, ролли ўйинлар орқали болаларнинг бир-бирларига бўлган муносабатларини аниқлаш мумкин бўлади. Шунингдек, ўйин орқали болаларда бошқаларга нисбатан ғамхўрлик, тўғри муносабатда бўлиш, эҳтиёжларини қондириш амалга оширилади. Ўйин фаолиятида болалар ўйин қоидасига риоя қиладилар, "онаси ундан қилмайди", "доктор бундай укол қилмайди" каби фикрлари билан бир-бирларини ҳаракатларини тўғрилаб турадилар. Ўйин боланинг катталар ҳаётини тўғри тушунишларига ёрдам беради. Мuloқotga бўлган эҳтиёж ўйинда қондирилади. Ўйин қоидасини бузганда бола самимилик билан "энди бундай қилмайман" дейди. Демак, ўйин болани самимиликка, ҳис-туйгуларини тарбиялашга, бошқаларга яхшилиқ қилишга, тўғри мuloқotда бўлишга ўргатади. Ўйин қоидасини бузадиган болалар охири яккаланиб қоладилар, қолган болалар уни ёқтирмайдилар, у билан ўйнагилари келмайди, ҳатто у билан мuloқotда бўлишни ҳам исташмайди. Ўйинни мусобақа тарзида ташкил қилишда тарбиячи эҳтиёткор бўлиши лозим. Чунки ўйинда ютқазган болаларда ютган болаларга нисбатан адоват туғилиши мумкин. Ўйиндан сўнг улар низоларни келтириб чиқариши мумкин.

Катта мактабгача ёшдаги болалар нутқи ҳали яхши ривожланмаган бўлади. Улар "у йиғлаяпти", "у йиқилди" каби 3 - шахс бирлигини кўллаш орқали оғзаки фикрини баён этадилар. Мактаб ёшига етгандагина бу ҳолат йўқолади. Болаларнинг нутқи ҳали тарбияланмаган бўлгани учун улар тарбиячининг фикрини охиригача эшитгилари келмайди. Улар ўйин қоидасини эшитмасдан тезроқ ўйнагилари келади. Болаларга эгоцентрик (ўзига қаратилган) нутқ хос бўлади.

Бола бу даврда ҳам ўйинга бўлган эҳтиёжини қондиришга ҳаракат қиласди. У янги ўйинчоқка нисбатан "эски" ўзининг доим ўйнайдиган ўйинчоги билан ўйнашни яхши қўради. қўғирчоқ-садоқат ва рефлексияни шаклланишида ажойиб восита. Боланинг қўғирчоги билан бўладиган мuloқоти унинг катталар билан бўладиган мuloқотига тақлид қилишидир.

ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИ АСАРЛАРИДА ОИЛА ВА ОИЛАДАГИ МУНОСАБАТЛАРНИ ТАЛҚИН ЭТИЛИШИ

Имомкулова Фотима

Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон
миллий университети магистранти

Оила-ҳар бир шахсда илк ёшлигидан бошлаб шаклланадиган инсоний фазилатлар, эзгу-истаклар, қадриятлар такомил топадиган, минг йиллар давомида шаклланган ўзбек халқининг қадриятлари ва маънавий мероси равнагини таъминловчи тарбия масканидир. Тарихий маълумотларнинг гувоҳлик беришича, оиласиз муносабатлар маданияти шарқ халқларида жуда қадимдан ривожланган ижтимоий воқелик эканлигини кўрсатади. Қадимги халқлардан қолган асори-атиқаларда, муқаддас диний манбаларда, ўзбек халқининг оғзаки ижоди дурдоналарида, шарқнинг буюк мутафаккирларининг асаларида шарқ халқлари, хусусан ўзбек халқига хос оиласиз шахслараро муносабатларда намоён бўладиган одоб-ахлоқ қоидалари, меъёрлари, инсоний фазилатлар ифодаси тўгрисида қимматли маълумотларни учратиш мумкин. Манбаларда оиласиз инсоний ҳаётни тасаввур қилиб бўлмаслик, баркамол фарзанд тарбияси, ундаги эр-хотин ва ўзаро муносабатлар маданияти, баҳтили ва фаровон турмуш кечириш йўллари, ҳаётий мисоллар ёрдами билан ҳикматлар ва насиҳатлар кўринишида баён этилган. Шарқда қадим-қадимдан оила муқаддас Ватан саналган. Ҳалоллик, ростгўйлик, орномус, шарму-ҳаё, меҳру-оқибат, меҳнатсеварлик каби барча инсоний фазилатлар, энг аввало, оиласиз шаклланган". Дарҳақиқат, Шарқнинг буюк алломалари ва маърифатпарварлари ҳисобланган Абу Наср Форобий, Абу Райхон Беруний, Абу Али ибн Сино, Кайковус, Юсуф Хос Ҳожиб, Алишер Навоий, Ҳусайн Воиз Кошифий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Ризоуддин ибн Фахруддин, Аҳмад Дониш, Абдулла Авлоний, Фитрат ва бошқаларнинг асаларида Марказий осиёда яшаб келаётган халқлар, жумладан, ўзбек халқининг оиласиз ҳаёти, ундаги ўзаро муносабатларнинг (айниқса эр-хотин) миллий психологияк хусусиятлари, эр-хотиннинг бурч ва вазифалари, оиласиз турмуш тарзи ва тарбиявий муҳити ва бошқалар ҳақида қимматли фикрлар мавжуд. Оиласиз турмуш ва ундаги шахслараро муносабатлар маданиятига хос масалалар буюк муҳаддис алломалар Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий, Ат-Термизий ижодларида ҳамда тасаввух фалсафасининг йирик намояндалари бўлмиш Аҳмад Яссавий, Баҳовуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро тариқатларида ҳам кенг ёритилгандир. Шарқ мутафаккирларининг илмий-маданий меросини ўрганар эканмиз, уларда баён қилинган оиласиз турмуш қоидалари, ундаги шахслараро муносабатлар маданияти, фарзанд камолоти, эркак билан аёл муносабати, инсоний фазилатларнинг шаклланиши ҳақидаги қимматли фикрлар шарқ халқлари, хусусан, ўзбек халқининг оғзаки ижоди, эпосининг (ўзбек халқ мақоллари, эртаклари, достонлари, афсоналари, ривоятлари) узвийлиги асосида таркиб топган илмий-маданий мерос эканлигини кўрамиз. Чунончи, ўзбек халқининг оғзаки ижоди ва эпосларида мардлик, ҳалоллик, камтарлик, ишонч, севгига-садоқат, дўстлик, адолатлилик, меҳнатсеварлик, ҳамфирлилик, орасталик, гўзаллик, оқиллик, эътиқод, ҳурмат-эҳтиром, оила шаъни ва гурурини ҳимоя қилиш, туғилган жойига муҳаббат, эзгуликка интилиш, ҳалол ва пок яшаш улуғланган. Бу воқеликни биз Алпомиши, Кунтуғмиши, Гўрўғли, Ойсулов, Лайли ва Мажнун, Юсуф ва Зулайҳо каби қатор ўзбек халқ достонларининг қаҳрамонлари мисолида кўришимиз мумкин. "Қадимий эпосларда аёллар билан эркаклар тенг ижтимоий мавқега эга шахслар сифатида гавдаланади, аёллар эрларидан қолишмайдиган жасоратли қилиб тасвирланган" Севиб турмуш куриш, севгида вафодорлик, оиласиз тутувлик каби инсоний хислатлар ўрта Осиё халқлари, хусусан, ўзбек уруғлари ва элатларининг характерли хусусияти сифатида сақланиб қолган. Маълумки, муқаддас динимиз исломда, унинг асосий манбалари ҳисобланган "Куръони Карим" ва Ҳадисларда ҳам оиласиз турмушнинг ва эр-хотин муносабатларининг барча томонлари ҳақида қимматли маълумотлар ва шаръий қонунлар ёритилган. Исломда бўлажак оиласиз вужудга келишига алоҳида эътибор берилган. Шариат бўйича никоҳдан ўтишда қўйидаги қоидаларга амал қилиш лозим бўлган.

- Никоҳланувчиларнинг ўзаро розилиги.
- Никоҳ ёшига тўлиш.
- Никоҳни гувоҳлар иштирокида тузиш.
- Келин учун қалин ва маҳр тўлаш.
- Диний эътиқод бирлиги.

- Никоҳланувчилар яқин қариндош бўлмаслиги.
- Табақа бўйича тенглик.

Никоҳдан ўтувчиларнинг руҳий жиҳатдан соғлом бўлиши. Бу шартларга риоя қилиниб тузилган никоҳгина қонуний ҳисобланиб, тарафларни тегишли ҳуқуқ ва мажбуриятлар билан таъминлаган. Куръони Каримнинг оятида оиласадаги эр билан хотиннинг ўрни белгилаб берилган. Шариат ҳукмича, эр аввало оиланинг барча молиявий ва маънавий тарафларига жавобгар, уни четдан бўладиган ҳар қандай хуружлардан ҳимоя қиласидир. Мана шуларнинг эвазига ва эркак киши учун фазилат ҳисобланмиш оғир-босиқлик, оила рўзгор тебратишдаги тадбиркорлик каби сифатлар мавжудлиги сабабли у оиланинг бошлиги саналади. Яхши хотин эса диёнатли, эрнинг уйини обод қиласидир ва унга бир умр садоқатли бўлган аёлдир. Куръони Каримдан эр-хотин ёхуд оилавий муносабатларга хос ибратли мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Ҳатто аждодларимизнинг муқаддас дини ҳисобланган зардуштийликда ҳам никоҳ ва оилавий бурч масаласи муҳим ахлоқий ўринда турган. Зардуштийликда кўп хотинлилик қатъий ман этилган. Айни пайтда ҳәётни бўйдоқ ўтказиш ҳам қораланган. Балоғатта етган қиз ота-она ва жамоанинг раъйини писанд қиласидир, қасдан турмушга чиқмай юрса, у қопга солиниб, 25 дарра калтакланиш билан жазоланган. Агар эркак киши шу йўлни тутса, унга тамга босилиб бадном қилиш мақсадида белига занжир боғлаб юришга мажбур этилган. "Авесто"да қайд қилинишича, эркак аввало уйланиш учун моддий ва маънавий томондан тўқ ва бақувват бўлмоғи лозим эди. Бундан ташқари, мазкур муқаддас китобда оила қуриш, жуфти ҳалол танлашда шошма шошарликка йўл қўймаслиқ, ота-она, кексалар маслаҳатига қулоқ солиш хусусида ҳам диққатга сазовор мулоҳазалар мавжуд. Шунингдек, унда никоҳ ва талоқнинг (ажрашишнинг) ўзига хос мезонлари бирма-бир келтириб ўтилган. Абу Наср Форобий (873-950) жамият тараққиёти қонуниятларини ва инсон камолоти босқичларини, инсонлар яшаш жараёнида баҳт-саодатга эришув ўйларини ўзининг машхур асари "Фозил одамлар шаҳри"да баён этади. Форобий оқил инсонлар ҳақида гапириб, "Ақдли деб шундай кишиларга айтиладики, улар фазилатли, ўткир мулоҳазали, фойдали ишларга берилган, ёмон ишлардан ўзларини четга олиб юрадилар. Бундай кишиларни оқил дейдилар" деган эди. Аллома оқиллар бор жойда ҳеч қачон муаммолар ва келишмовчиликлар бўлмаслигига ишора қиласиди. Унинг фояларида оиланинг тўлиқлиги, унда қарор топган соғлом маънавий муҳитнинг аҳамиятини акс эттирадиган фикрлар ҳам мавжуд. "Ҳар бир инсон ўз табиати билан шундай тузилганки, у яшаш ва олий даражадаги етукликка эришмоқ учун кўп нарсаларга муҳтож бўлади. У бир ўзи бундай нарсаларни қўлга кирита олмайди, уларга эга бўлиш учун инсонлар жамоасига эҳтиёж туғилади. Бундай жамоа аъзоларининг фаолияти бир бутун ҳолда уларнинг ҳар бирига яшаш ва етукликка эришув учун зарур бўлган нарсаларни етказиб беради" ёки "одамларга нисбатан уларни бирлаштирувчи бошланғич асос инсонийликдир. Ҳақиқий баҳтга эришиш мақсадида ўзаро ёрдам қилувчи кишиларни бирлаштирган шаҳар (бизнингча, оила) фазилатли шаҳардир, баҳтга эришиш мақсадида бирлашган кишилар жамоаси (бизнингча, оила жамоаси) фазилатли жамоадир". Форобий кераксиз урф-одатлардан (ҳозир ҳам оилавий ҳәётда, эр-хотин муносабатларида учрайди) воз кечиш, баҳт саодатта эришиш ўйлари ҳақида гапириб шундай дейди: Раҳбарлар (эр ёки хотин) "ёмон одатларни ўзида ифодаловчи ўтмишни ҳам ўзгартирмоги керак. Акс ҳолда ўтмишни талабларига риоя этиб, унинг кайфияти сақланса, турмушда ҳеч қандай енгиллик, ўзгариш ва ўсиш ҳам бўлмайди". Ёки "Баҳт саодатта эришув йўлида нимаики (билим, ахлоқ, касб-хунар) ёрдам берса, уни сақламоқ, мустаҳкамламоқ нимаики зарарли бўлса, уни фойдали нарсага айлантиришга ҳаракат қиласиди".

Шундай қилиб тарихий манбаларнинг далиллашича, қадим-қадимдан оилага муқаддас маскан, инсон камолоти, жамият тараққиёти ва барқарорлигини таъминлайдиган ижтимоий институт сифатида қаралган. Шу боис, оила ва никоҳ масалаларига, оилавий турмуш тартиб-қоидаларига, эр-хотиннинг вазифа ва бурчларига алоҳида эътибор берилган. Оила турмуши билан боғлиқ муаммолар унинг фаровонлиги, фарзандлар камолоти, эрхотиннинг эзгу-истаклари ва манфаатларига мос ҳал этилган. Ўзбек халқининг оилавий турмуш хос тарихий тараққиёт давомида орттирган тажрибаси унинг муаммоларини ҳал қилиш ва турмуш тарзини мақсаддага мувофиқ ташкил этишда муҳим аҳамият касб этади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Алимов Х. Миллийлик ва ижтимоий руҳият .Т., 1992.
2. Ашурев А. Авестодан мерос маросимлар.Т.: 2001.-32 6.
3. Буюк сиймолар, алломалар. I I китоб. Нашрга тайёрловчи М.Хайруллаев. -Т., 1996. -120.
4. Файзиева М.Х. Жабборов А.М. Оилавий муносабатлар психологияси. Т.; Янги авлод асри. 2007 й. - 144 б.

STRATEGIES FOR INCLUSIVE TEACHING

Norboboyeva Dilnoza,
Samarqand viloyati, Paxtachi tumani,
28-maktab o'qituvchisi
Muhiddinova Munira
Samarqand viloyati, Paxtachi tumani,
3-maktab o'qituvchisi

Keywords: Promoting inclusion, reducing stereotype threat, fostering a growth mindset, inclusive environment

Kalit so'zlar: birlashtiruvni qo'llash, xavf stereotiplarning pasayishi, taffakurning o'sishini oshirish, inkyuziv muhit

Inclusive teaching and learning refers to modes of teaching and learning that are designed to actively engage, include, and challenge all students. The practice of inclusive teaching can also help instructors broaden and expand their understanding of their own disciplines and of what they hope to accomplish in teaching and in research.

Inclusive teaching strategies

refer to any number of teaching approaches that address the needs of students with a variety of backgrounds, learning modalities, and abilities. These strategies contribute to an overall inclusive learning environment in which students feel equally valued.

The benefits of inclusive teaching include:

- Instructors can connect and engage with a variety of students.
- Instructors are prepared for "hot moments" that may arise when controversial material is discussed.
- Students connect with course materials that are relevant to them.
- Students feel comfortable in the classroom environment to voice their ideas/questions.
- Students are more likely to be successful through activities that support their learning modalities, abilities, and backgrounds.

Include Diverse Content, Materials, and Ideas

- When you are preparing lectures, questions for discussions, scenarios, case studies, assignments, and exams include language, examples, socio-cultural contexts, and images that reflect human diversity. Whenever possible, select topics and materials that reflect contributions and perspectives from groups that have been historically underrepresented in the field.

- Be aware of how your professional training and background may have shaped the selection of content and materials in your course. If relevant to your course, encourage students to think critically about how historical, literary, and art-historical canons-as well as the criteria for defining these canons-are defined and have evolved over time.

Create an Inclusive Environment

- When talking with students during class, communicate clearly-starting on the first day of the semester-about what you expect to happen in the classroom, including your expectations for respectful and inclusive interactions.

- Set and enforce ground rules for respectful interaction in the classroom, such as guidelines for contributing ideas and questions and for responding respectfully to the ideas and questions of others. If a student's conduct could be silencing or denigrating others (intentionally or not), remind the entire class of the ground rules, then talk with the student individually outside of class about the potential effects of their conduct. Remember that your silence is often read as endorsement. Therefore, it is important to take action to try to improve the learning environment for all.

- To the extent that is possible (depending on the size of your class), get to know your students and the individual perspectives, skills, experiences, and ideas that they bring into your course. Consult the electronic roster for your course or ask students directly to learn about any preferred names that students would like to be called

- Encourage students to "think out loud," to ask questions, and to actively consider perspectives that are different from their own.

- If you are teaching about topics that are likely to generate disagreement or controversy, identify clear

objectives and design a class structure informed by those objectives. In addition, communicate the objectives and the structure to the students, so that they know what to expect. If a tense interaction occurs, it is important to address the issue in the moment. In some cases, pausing for a short time to ask students to discuss in small groups or to reflect individually can allow them to discover what they might learn from the interaction. In other cases, conversations with individual students outside of class (but before the next class session) will be more appropriate.

If you realize after the class session is over that a tense exchange has occurred that you did not acknowledge, or if one or more of your students tells you of an exchange that you did not notice in the moment, you can devote time at the start of the next class session to discussing the exchange and what you may all learn from it. By addressing your mistakes during the next class you are modeling behavior that you would like your students to exhibit during these exchanges.

Selected References and Resources

- Banaji, M. R., & Greenwald, A. G. (2013). *Blindspot: Hidden biases of good people*. Delacorte Press.
- Chesler, M. A. Perceptions of faculty behavior by students of color. University of Michigan. Center for Research on Learning and Teaching. Occasional Papers, 7. www.crlt.umich.edu/sites/default/files/resource_files/CRLT_no7.pdf
- Dweck, C. (2006). *Mindset: The New Psychology of Success*. NY: Ballantine.
- Good, C., Aronson, J., & Inzlicht, M. (2003). Improving adolescents' standardized test performance: An intervention to reduce the effects of stereotype threat. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 24(6), 645-662.
- Kardia, D. and M. Wright. Instructor identity: The impact of gender and race on faculty experiences with teaching. University of Michigan. Center for Research on Learning and Teaching. Occasional Papers, 19. www.crlt.umich.edu/sites/default/files/resource_files/CRLT_no19.pdf
- Lin, S. Y., & Day Scherz, S. (2014). Challenges facing Asian international graduate students in the US: Pedagogical considerations in higher education. *Journal of International Students*, 4(1).

АКАДЕМИК ЛИЦЕЙЛАРДА ИНФОРМАТИКА ВА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Д.Э.Тоштемиров, М.Б.Ниёзов
(Гулистан давлат университети)

Таълим муассасаларда ўқитиладиган ҳар бир предмет ўзининг дидактик тизимига эга бўлиб, ўрганилаётган фан энг зарурй дидактик қоидаларни ҳисобга олади яъни номаълумдан маълумга, одийдан мураккабга томон ўрганилиб борилади. Дидактик тизим бу ҳар бир ўқувчининг билиш фаолиятини бошқариш методикаси ва воситаларнинг мажмуасидир.

Академик лицейларда ўқув машгулотларини ташкил этишда ноананавий ўқитиш шаклларини ўзида мужассамлаштирган дидактик тизимлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Хусусан, Информатика ва ахборот технологияларни ўқитишда қўйидаги дидактик тизимлардан фойдаланиш тавсия этилади:

- Анъанавий техник воситаларни кўллаб ўқитиш;
- Бир ўқувчи ва кўп ўқувчи тизими;
- Кичик гуруҳлар ташкил этиш;
- Автоматлашган аудиториялар;
- Дастурли ўқитиш;
- Компьютерли ўқитиш.

Информатика ва ахборот технологиялар фанини ўқитиш учун қўйидаги ўқув-услубий таъминотлар мавжуд бўлиши зарур: таълим муассасалари учун Информатика ва ахборот технологиялари фанидан ДТС ва ўқув дастурлари, дарсликлар, ўқув ва методик кўлланмалар, йиллик тақвим режаси, кўргазмали воситалар, бир соатлик ўқув машгулоти ишланмаси, амалий ва лаборатория машгулотларини ўтказиши бўйича методик тавсиялар ва ишланмалар.

Информатика ва ахборот технологиялари фанидан ўқув-методик таъминот қўйидагиларни: ўқув дастурлари, дарсликлар, ўқув ва услубий кўлланмалар шу жумладан уларнинг электрон вариантларини ўз ичига олади. Ўқув-методик таъминот таркибида даврий нашрлардаги меъёрий ҳужжатларни, Олий ва ўрта маҳсус таълим вазирлиги ва Халқ таълими вазирликлари томонидан жорий қилинган услубий материаллар ҳамда меъёрий ҳужжатларни ҳам киритиш мумкин.

Ўқув-методик таъминотнинг замонавий ташкил этувчилиридан бири электрон ўқув-методик материаллардир. Электрон ўқув-методик материалларга қўйидагиларни мисол қилиш мумкин: электрон маълумотномалар; электрон ўқув кўлланмалар; электрон дарсликлар; электрон энциклопедиялар ва бошқалар.

Информатика ва ахборот технологиялари курсининг дастурий таъминоти компьютерларнинг базавий дастурлари ва курснинг маълум бир мавзуларини ўрганишга ёрдам берадиган педагогик дастурлар мажмуасидан ташкил топади. Базавий дастурларга қўйидагиларни мисол қилиш мумкин: клавиатура тренажёри; дастурлаш тиллари; Офис дастурлари; Матн мұҳаррирлари; Электрон жадваллар; График мұҳаррирлар; Маълумотлар омборини бошқариш тизимлари; Тармоқлар билан ишлашга мўлжалланган дастурлар ва бошқалар.

Педагогик дастурий воситаларга қўйидагиларни мисол қилиш мумкин: ўқув-ўйин дастурлари; ўргатувчи ва машқ қылдирувчи дастурлар; тест дастурлари; электрон ўқув материалларини яратиш учун ускунавий дастурий воситалар; маълумотнома тизимлари ва бошқалар.

Информатиканинг ва ахборот технологиялари фанининг ривожланиш тарихи ва асосий гоясининг шаклланиш жараёнларини ўрганиш учун тарихий материаллардан фойдаланиш лозим. Бунда информатика ва ахборот технологиялари фани ўқувчилар кўз олдида қотиб қолган ва шаклланиб бўлган фан сифатида эмас, балки ривожланишда, ижодий яратувчанлик жараёнида намоён бўлади.

Информатика ва ахборот технологиялари фанидан таълим беришда унинг бошқа фанлардан фарқли томонларидан бири дарс жараёни кўпроқ кўргазмали ва амалий қўринишларда олиб борилишидир. Дарс жараёнида қўйидаги асосий қоидалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир: Информатика курсидаги турли мавзуларнинг ўзаро алоқаларини кўрсатувчи схемалар, плакатлар, кластерлардан фойдаланиш; Ўзлаштирилган мавзуларни такрорлаш ва такомиллаштириш; Олдинги ўтилган материалларни батафсил такрорлаш; Янги материалларни тушуниришда у билан оддий,

содда ва табиий алоқада бўладиган маълумотлардан бошқа маълумотларни қўшмаслик; Ўқувчиларнинг ўз фикрини баён қилиш усули ва шаклларини доимо кузатиб бориш; Ҳар бир бўлим сўнгидаги умумлаштирувчи ва системалаштирувчи дарсларни ўтказиши.

Дарс жараёнида кўғазмали воситаларни намойиш қилишда ҳозирги кунда кенг қўлланилаётган видеопроектор қурилмасидан унумли фойдаланиш тавсия этилади. Видеопроектор ёрдамида компьютер экранидаги тасвиirlарни катта экранга проекциялаш ишларини амалга ошириш мумкин. Шунингдек, Информатика ва ахборот технологиялари фанидан машгулот олиб боришда компьютер технологиясидан унумли фойдаланиш, ўқув материалларни тақдим этишининг электрон шаклларидан кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади. Назарий маълумотларни фақатгина қонун-қоидалар бериш билан чекланмай, машгулотларни ҳар хил савол-жавоб шаклида, кўргазмали қуроллардан кенг фойдаланиш шаклида, мунозарали кўринишда маълумотларни беришда амалиётдан мисоллар келтириш шаклида берилган мавзуга оид машгулотларни электрон дарсликлардан фойдаланиб баён қилиш кабилар замон талабидан келиб чиқмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Тоштемиров Д.Э. Таълим портали яратиш ва ундан фойдаланиш методикаси. Методик қўлланма, Гулистон: "Университет", 2010. - 56 б.
2. Абдуқодиров А.А., Тоштемиров Д.Э. Таълим муассасаларида ахборот- коммуникация технологияларидан фойдаланиш методикаси. Монография. Гулистон: "Университет", 2019. - 232 б.

FILOLOGIYA FANLARINI RIVOJLANTIRISH YO'LIDAGI TADQIQOTLAR

Tursoatova Gulnoza

Xorazm viloyati Hazorasp tumanidagi

5-maktab Ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu "Filologiya fanlarni rivojlantirish yo'lidagi tadqiqotlar" mavzusidagi maqolada ta'lim tizimidagi islohotlar, yangi innovatsion g'oyalar targ'ib qilinadi. Fanni o'qitishda innovatsion ta'lim turlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: integratsiya, fragmentar, simvol, konyuktor-ideologiya, sintetik xarakter.

Annotation: This article with the title "Researches in the development of philology subjects" provides information about the improvements in the education system and new innovative ideas. Innovative means of education are taken into consideration in teaching the subject.

Keywords: integration, fragmentary, symbol, conjuctor-ideology, synthetic personality.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, xususan, xalq ta'limi tizimini qayta qurish, kadrlar tayyorlashning yangi milliy modelini yaratish, pedagogik jarayonni modernizatsiya qilish, ta'lim tizimiga zamonaviy innovatsiyalar va ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar qilindi. Mana shu islohotlarning alohida yo'nalishi sifatida uzlusiz ta'lim tizimida xorijiy tillar, xususan ingliz tili fanini o'qitishning yangi zamonaviy tizimi yaratildi. Binobarin, so'ngi yillarda barcha fanlarni kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda o'qitishni takomillashtirish va pivojlanterish bo'yicha bir qator o'ta muhim davlat hujjatlari: qarorlar, farmon va farmoyishlar chiqarildi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ni amalga oshirish doirasida chet tillarni o'qitishning kompleks tizimi, ya'ni barkamol, o'qimishli, zamonaviy fikrlovchi, murakkab texnika va texnologiyalardan unumli foydalana oladigan yosh avlodni shakllantirishga, mamlakatning jahon hamjamiyatiga yanada integratsiyalashuviga yo'naltirilgan tizim yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabrda " Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi 1875 sonli Qarori e'lon qilindi. Qarorda belgilanib qo'yilganiga ko'ra, respublikaning barcha hududlarida chet tillarni, asosan, ingliz tilini o'rganish, umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflaridan boshlab o'qitishining yo'lga qo'yilishi va xalqaro standartlarga muvofiq CEFR(Common European Framework of Reference) ga o'tishi mo'ljallangan.

Maktablarda o'rgatiladigan fanlarning tarqoqligi maktab o'quvchisida bir ko'rinishli (fragmentar) dunyoqarashni keltirib chiqaradi. Hozirgi zamon ilm-fanida esa iqtisodiy, aniq, siyosiy va madaniy fanlari integrasiyasiga moyillik yuqori turadi. Integrasiyalashirilgan darslar bolalar dunyoqarashida bir butunlikni, voqealar uzyviligini tushunishini tabiatan anglab yetishga o'rgatadi.

"Integratsiya" tushunchasi oz'i nima? "Integratsiya" tushunchasi XVIII asrdayoq Spenser tomonidan izohlangan edi. Biz ham integratsiyani tafakkur o'stirish omili sifatida qarab, uni fanlararo aloqa hamda ta'lim shakllarini sintezlash tarzida talqin etishga harakat qilishimiz zarur.

Professor R. A. Mavlonova shunday yozadi: "Integratsiya" - "butun" degan

ma'noni bildiradi, Demak, bu tafakkur o'sishi jarayonining turli qism va integratsiya atama va uslubiy nuqtaiy nazardan hodisa sifatida nima ekanligini ko'rib chiqaylik. "Integratsiya" so'zi lotincha integratio-tiklash, to'ldirish, "integer" butun so'zidan kelib chiqqan.

Maktab tizimi an'anaviy alohida fanlar ta'limi sistemasiga qaytdi. Ba'zida oldingi kurslar va fanlararo bog'liqliklarga qaytishga chaqiriqlar bo'lib turdi.

Xuddi shunday konyuktor-ideologiya integrasiyasi sanoat ishlab chiqarish korhonalarida, qishloq xo'jaligida nazariy bilimni ishlab chiqarishdagi mehnat va texnologik jarayonlarni amalga oshirishda qo'llanadi.

Integrativ manbada hamma fanlar rivojlanayotgan ijod mahsuli sifatida hal qilinishi, texnologik integrasiya asosida umumta'lim jarayonini kompyuterlashtirish yo'nalishiga o'tilishi, dars jarayonida hamma o'qituvchilar uchun aktiv bo'lgan usulda o'qitish usullarini va sintetik xarakterga (dunyo badiiy madaniyatiga) ega bo'lgan darslar hamda sun'iy ravishda barpo etilgan metopredmetlar (belgi, son, simvol) bo'lishi nazarda tutilgan.

Shunday qilib o'quv materiallarini integrasiyalashga bo'lgan intilish butun dunyo va bizning xalq ta'limi tizimimizda asosiy e'tiborda turgan muammolardan biridir.

Hozirgi vaqtida ham integrasiya muammosiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Hozirgi vaqtida maktablarda integrasiya deganda biz yangi aktiv pedagogik izlanishlarni, pedagogik jamoada ijodiy o'sishni, foydali uslublarni, o'quvchilar ongiga singdirishning qulay usullarini qo'llash mahoratini tushunamiz. Maktabda mavjud hamma fanlar o'ziga xos integratsion imkonga ega. Lekin ularning bir-biriga mos bo'lishi integrirlangan kurslarning samaradorligi ko'p sharoitlarga bog'liq.

Fanlararo integratsiya - bir necha o'quv predmetning bir-biriga taalluqli sohalarini ko'rsatish emas, balki integratsiyalab o'qitish orqali o'quvchilarga atrofimizdagi dunyoning yaxlitligi haqida tassavur berishdir. Olimlarning ta'kidlashicha, integratsiya o'quvchi dunyoqarashini shakllantirishni tezlashtiradi.

Bundan ko'rinx turibdiki ta'lim jarayonida integrasion ta'limning o'rni beqiyosdir. Ta'lim tizimida azaldan integrirlangan kurslar borligi aniqlangan: tabiyatshunoslik va geografiya, xorijiy tillar va til tarixi yaxshiroq o'rganishga ko'maklashadi.

Integrirlangan darslarning asosiy xususiyatlari bunday dars bir fan asosida tuziladi, u asosiy e'tiborda bo'ladi, qolganlari bilan birga integrirlashadi, uning aloqalarini, jarayonlarini o'rganishda fanning ma'nosini tushunishda, hayot bilan aloqasini tushunishda, olingan bilimni amalda ishlatishda qo'llanadi.

LINGUOCULTUROLOGY AS AN ACTIVELY DEVELOPING FIELD OF LINGUISTICS

Khujamova Yulduz
O'zDJTU, o'qituvchi
Farmonova Guzal
O'zDJTU, talaba

Abstract: This article is devoted to the issues of linguoculturalology in foreign language training. The author gives various characteristics of this issue offered by most of scientists. The ways of overcoming difficulties during teaching the foreign language are offered.

Keywords: teaching, foreign language, characteristic, linguoculturology, linguocultural approach.

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам лингвокультурологии в зарубежных странах языковая подготовка. Автор приводит различные характеристики этого вопроса, предлагаемые большинством ученые. Пути преодоления трудностей при обучении иностранному языку предложенный.

Ключевые слова: обучение, иностранный язык, характеристика, лингвокультурология, лингвокультурологический подход.

The tendency for different fields of knowledge to penetrate one into another is one of the determinative features of the 20th century science.

Every person is a part of national culture which includes national traditions, language, history and literature. Nowadays, the economical, cultural and scientific contacts between nations are becoming closer. Thus, the investigations dedicated to intercultural communications, correlations of language with culture and language personality are important today. The activation of culturological studies turned the spotlight on linguoculturology.

Linguoculturology as an independent field of linguistics first appeared on a base of the triad by Emil Benvenist: language, culture and human personality. The aim was to activate the facts about language and culture of the country of studying language with the help of philological methods of teaching.

The scientists who works in this field are: A. Wierzbickaya, R.M. Keesing, R. Langacker, V. Maslova, V. Karasic, S. Vorcachey, V. Telia, V. Shaklein, F. Vorobev, J. Stepanov, E. Levchenko, V. Kononenko, V. Zhayvoronok.

According to V. Maslova's research the term "linguoculturology" means the science, which appeared at the intersection of linguistics and culturology. This science investigates the question of reflection and consolidation of nation's culture in language [2]. It should be emphasized that linguoculturology concerns both the science of culture and the science of language. It represents a certain unity of knowledge about national-cultural peculiarities of nation and their reflection in language.

The aim of linguoculturology is to study the methods which the language embodies in its units, to keep and to transmit culture. The main task of linguoculturology is to study and to describe language and culture in their interaction. According to V. Telia goal of this field of linguistics is to study and to describe interrelation of language and culture, language and ethnos, language and national mentality [3].

Methods of linguoculturology are the collection of analytical techniques, operations and procedures which are used in analysis of interaction of language and culture. I should be noted that different methods can be used during the investigations but the most useful are conceptual, descriptive, contextual, analytical, comparable ones. The special field of investigations is the linguoculturological analysis of texts as the real keepers of culture. The main category of linguoculturology is concept which is defined as the conventional mental unit directed to the complex studying of language, mind and culture.

The main object of linguoculturology is the interconnection and interaction of culture and language in the process of its operation; the study of interpretation of this interaction as a whole system. The subject of linguoculturology is the national forms of existence of nations which are reproduced in a system of language communication and which are based upon their cultural possessions. In other words the subject of linguoculturology is the language picture of the world.

Linguoculturology can be divided into five main fields according to the purposes of the investigations.

1. Linguoculturology of separate social group, ethnos in any bright epoch from the point of view of

culture (the investigation of concrete linguistic situation).

2. Diachronic linguoculturology (the investigation of changes of linguocultural state of ethnus in a period of time).

3. Comparative linguoculturology (the investigation of linguocultural demonstrations of different but interconnected ethnoses).

4. Confrontational linguoculturology (the youngest field). There are only several works in this area. The most interesting is M. Golovanivskaya "French mentality from the point of view of Russian person" [1].

5. Linguocultural lexicography (practice the compiling of linguo-area studies dictionaries).

Consequently, we came to conclusion that linguoculturology is a new actively developing field of linguistics. According to R.M. Frumkina the distribution of linguoculturology began in a time when it was found that there was no place for culture in the science of language. Every culture has a number of concepts which are the markers of its identity [4]. For example, the key markers in British culture are law, lie, privacy, etc. Moreover, every language is an original system which is etched in native speakers' mind and build up their world perception, therefore linguoculturology is a promising field for linguistic investigations.

The list of used literature:

1. Голованивская М.К. Французский менталитет с точки зрения носителя русского языка : Монография / М. К. Голованивская. - М. : Изд-во АО "Диалог-МГУ", 1997. - 279 с.
2. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб, заведений / В.А. Маслова. - М. : Издательский центр "Академия", 2001. - 208 с.
3. Телия В.Н. Основные постулаты лингвокультурологии / В.Н. Телия // Филология и культура : материалы II междунар. конф. 12-14 мая 1999 г. : в 3 ч. / отв. ред. Н.Н. Болдырев. - Тамбов : Изд-во ТГУ, 1999. - Ч. III. - С. 14-15.
4. Фрумкина Р.М. Концепт, категория, прототип / Р.М. Фрумкина // Лингвистическая и экстралингвистическая семантика. - М., 1992. - С. 28-43.

WHAT IS CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING?

Xusanova Zubayda

Samarqand viloyati, Paxtachi tumani,

31-maktab o'qituvchisi

Begmatov Abdirauf

Samarqand viloyati, Paxtachi tumani,

3-maktab o'qituvchisi

Keywords: Content and Language integrated learning, level of assimilation, content of the lesson, classroom management, Bloom's taxonomy

Kalit so'zlar: Mazmun va tilni integratsiyalashgan holda o'rganish, assimilyatsiya darajasi, dars mazmuni, sinf boshqaruvi, Blum taksonomiyasi

Content and Language Integrated Learning (CLIL) is an approach where students learn a subject and a second language at the same time. A science course, for example, can be taught to students in English and they will not only learn about science, but they will also gain relevant vocabulary and language skills. It's important to note that CLIL is not a means of simplifying content or reteaching something students already know in a new language. CLIL courses should truly integrate the language and content in order to be successful - and success is determined when both the subject matter and language is learned.

Who is CLIL for?

CLIL can work for students of any age, all the way from primary level to university and beyond. So long as the course content and language aims are designed with the students' needs in mind, there is no limit as to who can benefit from this teaching approach. However, it is most commonly found in primary and secondary school contexts.

What are the main benefits of CLIL?

Many teachers see CLIL as a more natural way to learn a language; when a subject is taught in that language there is a concrete reason to learn both at the same time. And as students have a real context to learn the language in, they are often more motivated to do so, as they can only get the most of the content if they understand the language around it. Moreover, being content focused, CLIL classes add an extra dimension to the class and engage students, which is especially advantageous in situations where students are unenthusiastic about learning a language. CLIL also promotes a deeper level of assimilation - as students are repeatedly exposed to similar language and language functions and they need to produce and recall information in their second language.

Furthermore, it has the advantage that multiple subjects can be taught in English, so that students' exposure to the language is increased, meaning their language acquisition is faster.

CLIL also encourages students to develop 21st Century skills, including the ability to think critically, be creative, to communicate and collaborate.

What are the challenges of CLIL?

As CLIL is subject-focused, language teachers may also have to develop their own knowledge of new subjects in order to teach effectively.

They must also structure classes carefully so that the students understand the content of the lesson, as well as the language through which the information is being conveyed. And when it comes to classroom management, educators need to be very aware of individual student understanding and progress.

It's therefore important to consistently concept check and scaffold the materials to be sure both the language and content are being learned.

How can you apply CLIL to your class?

It's important to have a strategy in place when applying CLIL in your courses. One of the key things to remember is that the language and subject content are given equal weight and that it shouldn't be treated as a language class nor a subject class simply taught in a foreign language.

According to Coyle's 4Cs curriculum (1999), a successful CLIL class should include the following four elements:

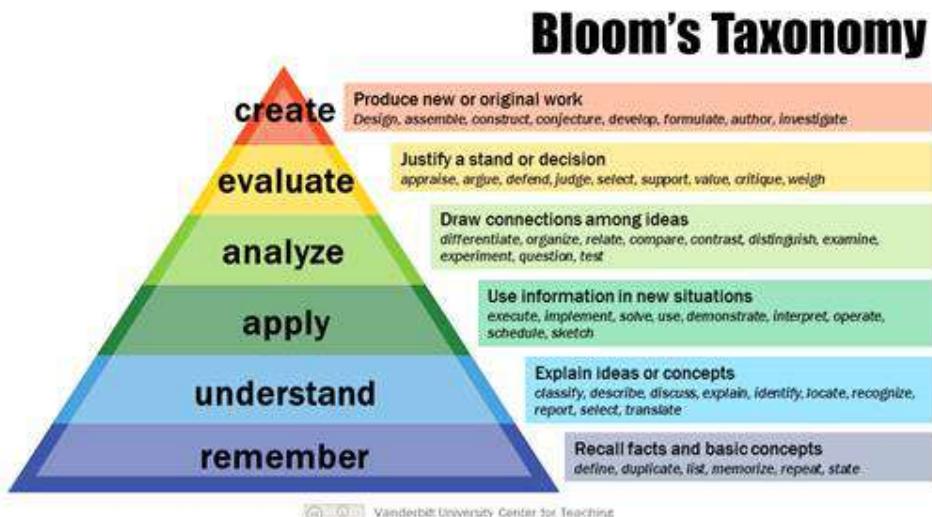
- Content - Progression in knowledge, skills and understanding related to specific elements of a defined curriculum

- Communication - Using language to learn whilst learning to use language
- Cognition - Developing thinking skills which link concept formation (abstract and concrete), understanding and language
- Culture - Exposure to alternative perspectives and shared understandings, which deepen awareness of otherness and self.

Using a number of frameworks can help you prepare your lessons and make sure activities are challenging, yet achievable for your learners.

Bloom's Taxonomy, for example, classifies learning objectives in education and puts skills in a hierarchy, from Lower Order Thinking Skills (LOTS) to Higher Order Thinking Skills (HOTS).

In conclusion, CLIL teaching can be considered as ?the leading curricula approach in language teaching, as long as it is used in a suitable language teaching situation. Finally, the foreign language classroom may integrate language and content in a gradual form, by adapting the language to the content to be taught. This teaching will require great collaboration between the teacher of language and the teacher of content. There must be prior discussion as to the most suitable themes and aspects for the foreign language classroom. This approach requires a curricular renovation, and a staff not only well trained in teaching foreign languages, but ready to instruct his students in a way which may offer them opportunities to lead a stimulating content in a new linguistic code.

LIST OF USED LITERATURE

1. Brown S. Assessment for Learning, Learning and Teaching in Higher Education, Issue 1, 2004-2005, <http://www2.glos.ac.uk/>
2. CLIL Instruction in Language Teaching // <http://www.esl.about.com>
3. Colabianchi C., CLIL Principles, TeachingEnglish.org.uk- BBC & British Council, Verona, <http://www.teachingenglish.org.uk/>
4. Content and Language Integrated Learning - Glossary, University of Cambridge, 2009, <http://www.cambridgeesol.org/>

INTERESTING ENGLISH GRAMMAR GAMES

**Eshamov Arslon,
Samarqand viloyati, Paxtachi tumani,
18-maktab o'qituvchisi
Ismoilov Akrom,
Samarqand viloyati, Narpay tumani,
12-maktab o'qituvchisi**

Keywords: grammar, reasons, to learn, properly, build phrases and sentences, a set of rules, interesting, teach, groups, purpose.

Ключевые слова: грамматика, обучение иностранному языку, мнемоника, построение предложений, набор правил, игры на иностранном языке, группы.

Grammar has a very important thing in learning English for several reasons. First, without it, it is impossible to learn how to properly speak, build phrases and sentences, even if you have an enviable lexical reserve. But essentially, grammar is just a set of rules, and it's not so interesting to teach them to most people. At first glance it may seem that the words ?adult? and ?game? are not compatible at all in the same sentence. But this opinion is wrong, as adults really love to play. Therefore, if we English teachers use the games in the educational process in English classes, our adult students will respond with immense gratitude. Firstly, because the lesson will be more fun, more interesting and more interesting, and secondly, because we will be able to combine in this way the useful and enjoyable, bringing more fruits in learning the English language. Grammar games are designed to provide students with the ability to practically apply knowledge of the grammar of a foreign language, to intensify their thinking activities aimed at the use of grammatical models in the natural situation of communication. Practice shows that this type of games is most effective if the activity around a grammatical phenomenon is associated with another, for example, speech (reading, listening, speaking, writing) or communicative (communication, interaction) activity. An example of grammar games.

Activity 1. Who knows more?

A class is given the task to come up with as many questions (or words) as possible on a given topic. The class is divided into three groups. The board is divided into three parts, at the blackboard a student who sticks the correctly asked question (or word) with a wand, if the wrong question (or word), the wand is crossed out. A group with the most sticks (the number of questions or words asked) wins.

Purpose of the game: the repetition of vocabulary, the development of skills of oral speech, attention, wit

Activity 2. Who better speaks English?

Picture is posted. The class describes it. The student at the blackboard notes the correct sentences. A student wins, with many points (correct sentences). A game contributes to the development of speaking skills, the development of thinking and attention.

Activity 3. Find out your word

A game is conducted in cases where it is necessary to teach distinguishing between three declensions of nouns, three kinds of nouns, three tense verbs, three faces, animate and inanimate, nominal and proper nouns, etc. The class is divided into three teams' words. Accordingly, the board is divided into three columns. Each column is titled.

Three pupils go to the board at the same time (one from each team). The teacher names three words, and each student must correctly write down his word. The rest of the students write down the words in their notebooks. Errors are immediately corrected and explained. Wins the team that made fewer errors.

Activity 5. Grammatical relay

A game is conducted in the study of any grammatical topics. Students are divided into two teams. The teacher indicates to them an exercise in a textbook from which it is necessary, for example, to write out words or phrases to a rule (the rule indicates the teacher). Children read the text before the game. Then, at a signal, the students, one from each team, go to the blackboard and write out one word or phrase on their half of the blackboard. If one student misses a word, the next one should write down the missing one. The

winner is the team that completed the exercise faster and with fewer errors. The text can be taken from didactic material or compiled by the teacher himself. In this case, the text is prepared in duplicate and placed on the teacher's table (on the left and right side). Students take a sheet of text from the table, read the sentences (first group out loud, second one to themselves), go to the blackboard and write out the necessary words. In this form, the game is one of the types of selective cheating. It can also be carried out as a creative selective dictation: children write words not in the form in which they stand in the text. Fascinating is the work with a coherent text, interesting content.

Activity 6. Grammar Games

You can find a game for almost every grammatical phenomenon. Studying 3 forms of irregular verbs. Cards are being prepared, three verb forms are written on the front side, for example: drink, drank, drunk. On the back side we write the same forms, only rearrange the letters, for example:

kndri - rdakn - unrdk. Students guess, check, repeat in chorus.

References:

1. Бутко Г. В. Языковые игры на уроках английского языка в 4 классе // ИЯШ. - 1987.
2. М. Ф. Стронин - ?Обучающие игры на уроке английского языка?// М., ?Просвещение?, 1981
3. <http://www.englishclub.com/esl-activities>.
4. <http://www.eslgamesworld.com/ClassroomGames.html>

ЎЗЛАШМА СЎЗЛАРНИНГ ЭКСТРАЛИНГВИСТИК ВА ЛИСОНИЙ ОМИЛЛАР АСОСИДА ВУЖУДГА КЕЛИШИ

Якубова Ноира
ЎзДЖТУ ўқитувчisi

Аннотация. Барча тилларнинг лугат таркиби тараққиётини белгиловчи қонуниятлар кўрилади: тил ва жамият, тил ва онг, тил ва тафаккур муносабатларини лугат таркибига таъсири, бунинг лугат таркибидаги маълум ўзгаришларга олиб келиши, лугавий бирликларнинг замонийлик, тарихийлик, експрессив-стилистик жиҳатдан қатламланиши, маълум тематик ва лексик-семантик гуруҳларга уюшиши каби жараёнлар кўриб чиқилди.

Қалит сўзлар: ўзлашма сўзлар, неологизмлар, лугат, эксталингвистик факторлар, лисоний омиллар, лексик -смантик гурухлар.

Жамиятда ижтимоий тузумнинг ўзгариши фан ва маданиятнинг ривожланиши, илмий-техника тараққиётидаги янгиликлар у ёки бу тилнинг лугавий қатламида ҳам ўз ифодасини топади. Лугавий қатлам тилнинг бошқа сатҳларига нисбатан тез ўзгаришга мойил бўлган структурал элементи саналади. Ҳаётда, илм-фанда юз берадиган воқеа-ҳодисалар, янгиликлар тўғрисидаги тушунчаларни ифодаловчи сўз ва иборалар тилда тўхтовсиз равишда шаклланиб туради. Янги предмет ва тушунчаларни тил бирликлари ёрдамида ифодалашда жамиятнинг талабини қондириш учун мавжуд тил материаллари негизида янгидан-янги сўзлар, иборалар ясалади. Натижада тилда мавжуд сўзларнинг маънолари кенгаяди, ўзгаради, ижтимоий-тариҳий шароитлар талаби билан бир тилдан иккинчи бир тилга сўзлар ўтади ва янги лугавий қатлам вужудга кела бошлайди.

Тилда янги лугавий қатлам - неологизмлар ташки (ексталингвистик) ва ички (лисоний) омиллар асосида вужудга келади. Лисоний омиллар (лингвистик факторлар) - тилнинг структуравий ва системавий хусусиятларидан келиб чиқадиган омиллар. Нолисоний омиллар (ексталингвистик факторлар) - тил тараққиётiga (шу жумладан, лексик тизим ривожига) ташқаридан таъсир ўтказувчи омиллар: туризм, ижтимоий-сиёсий тизим, психология, урф-одатлар, илмий-техникавий тараққиёт, адабиёт-санъат ва бошқалар. Масалан, матбуот саҳифаларида бошқа тиллардан ўзлашган янги сўзлар - неологизмлар жуда кенг қўлланади. Бу еса неологизм ҳосил қилишнинг эксталингвистик омили саналади. Мустақиллик даврида расмий иш қоғозларининг давлат тилида юритилиши жуда кўплаб янги ўзбекча неологизмларнинг ҳосил бўлишига олиб келди. Шу кунгача қўлланган справка, характеристика, акт, инструкция, рапорт, протокол, контракт каби сўзларнинг янги ўзбекча муқобиллари ҳосил қилинди: справка - маълумотнома, характеристика - тавсиянома, тавсифнома; акт - далолатнома, инструкция - ёриқнома, рапорт - билдириш, билдиришнома; протокол - баённома, мажлис баённомаси; резолюция - муносабат белгиси, контракт - шартнома ва ҳоказо.

Ҳозирги вақтда мамлакатимизда бозор муносабатларининг вужудга келиши, банк ишларининг тараққиёти билан боғлиқ ҳолда герман ва роман тилларидан рус тили орқали ўзлашган янги сўзлар - неологизмлар билан бир қаторда тилимизнинг ички имкониятлари асосида ҳосил қилинган бир қанча неологизмлар ҳам кенг қўллана бошлади. Масалан: бизнесмен - ишибилармон, фермер - мулкдор, аудитор - савдогар, аукцион - очиқ савдо, аксия - қимматбаҳо қозог ва бошқалар. Бундай неологизмларнинг асосий қисми инглиз тилидан ўзлашгандир. Маълумки, ўзбек, қозоқ, қирғиз, туркман, уйғур қорақалпоқ сингари тиллар ўзаро қариндош тиллар бўлиб, улар бирлиги туркӣ тиллар гуруҳини ташкил этади. Тилимизда фаол қўлланадиган оёқ, қўл, икки, уч, ол, кел, яхши, мен, сен сингари сўзлар кўпчилик туркӣ тиллар учун ҳам фаол сўзлар ҳисобланади. Барча туркӣ тиллар учун умумий истеъмолда бўлган бундай сўзлар умумтуркӣ сўзлар дейилади. Ўзбек тили лексикасининг катта қисмини умумтуркӣ қатламга мансуб сўзлар ташкил этади.

Шунингдек, тилимиз лугат бойлигининг маълум бир қисми ўзбек тилининг миллий тарихий тараққиёти жараёнида тилнинг ички имкониятлари, ўзига хос қонун - қоидалар асосида ҳосил қилинган сўзлардан иборат. Улар кўйидаги уч ҳолатда кузатилиди:

1. Ўзбекча ўзак ва кўшимча асосида ҳосил қилинган сўзлар: қатнашчи, теримчи, оғмачи, бирлашма, қотма, ўтказгич, турғун, қўлланма, ёқилғи.

2. Ўзлашма ўзак (сўз) ва ўзбекча ясовчи кўшимчалар ёрдамида ҳосил қилинган сўзлар: а) тожикча

сўзлардан: жангчи, мардлик, чархламоқ, хасталанмоқ, дўстлик; б) арабча сўзлардан: раҳбарлик, қимматли, овқатланмоқ, номусли; в) русча ва бошқа хорижий тиллардан ўзлашган сўзлар асосида: спорччи, шофёрлик, бетончи.

3. Ўзбекча ўзак ва ўзлашма қўшимчалардан ҳосил бўлган сўзлар: тугруқхона, сўровнома.

4. Бошқа тиллардан кириб келган ўзак ва ясовчи қўшимчалардан: тишинос, мададкор, меҳнаткаш, вагонсиз, илмий, газетхон.

Қайд етиб ўтилган умумтуркий сўзлар ва ўзбек тилининг ўз ички имкониятлари асосида шаклланган сўзлар тилнинг ўз қатламини ташкил етади. Шунингдек, тилимиз ўзбек лаҳжа ва шеваларидан, қардош туркий миллий тиллардан кириб келган сўзлар ҳисобига ҳам бойиб борадики, бу ҳам унинг ўз қатлами имкониятларини оширади.

Фойдаланган адабиётлар

1. Ўзбек тилининг изохли лугати. V jild. T., 2006-2008.
2. Рахматуллаев Ш., Маматова Н., Шукуров Р., Ўзбек тили антонимларининг изохли лугати. T., 1989.
3. Рахматуллаев Ш. Ўзбек тили ононимларининг изохли лугати. T., 1984
4. Жамолхонов X. Хозирги ўзбек адабий тили. T., 2010
5. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: СЭ, 1966.

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕМАТИЧЕСКИХ ГРУПП ПРИ СОСТАВЛЕНИИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ УЧЕБНОГО ТИПА

Инамова Марина Тимуровна
Учитель факультета Иностранных Языков, АГУ

Аннотация: В этой статье речь будет идти о принципах формирования тематических групп для составления многоязычного тематического фразеологического словаря учебного типа на основе трёх разносистемных языков (узбекского, русского и английского). Автор статьи доказывает актуальность составления подобного рода словаря и приводит в пример тематические группы относящиеся к различным сферам человеческой деятельности. Также, будут приведены определение термина фразеологизм и учебная фразеография. Наряду с этим, будут подробно описаны лингвистические и дидактические принципы составления учебного фразеологического словаря.

Ключевые слова: Фразеология, фразеография, учебный словарь, разноуровневые языки, принцип, тематико-идеографический принцип, принцип частотности, принцип минимизации.

О неослабевающим интересе к созданию более качественных и эффективных фразеологических словарей на различных языках свидетельствуют огромное количество словарей и сборников, выпущенных за последние 20 лет как в нашей стране, так и за рубежом.

Однако, исследования в сфере учебной фразеографии которые затрагивают проблемы структурирования и содержания словарной статьи, отбора и семантизации фразеологизмы в учебном словаре, к сожалению, не многочисленны. Для создания комплексного учебного фразеологического словаря следует провести исследования, которые будут затрагивать все вышеперечисленные пункты.

Задача учебного фразеологического словаря - семантизировать фразеологизмы так, чтобы адресат, в нашем случае студент, получил о нём полное представление, мог понимать его на слух, узнавать в тексте и употреблять в своей устной и письменной речи.

В истории словарного дела одной из коренных проблем была и остается проблема расположения словарного материала. Особенно явно эта проблема проявляется при составлении фразеологического словаря учебного типа. Сам лингвострановедческий спектр демонстрации материала диктует определенный отход от традиционного алфавитного его расположения. Например, необходимость какого-то дополнительного организующего принципа, который позволил бы показать системные объединения фразеологизмов.

В нашей статье мы будем придерживаться того мнения, что тематико- идеографический принцип имеет более научное значение, нежели чем алфавитный принцип построения фразеологического учебного словаря.

Исходя из специфики нашего адресата, а это студенты филологических факультетов, будет более целесообразно, при составлении нашего словаря привести более расширенный список тематических фрагментов связанных с социальными явлениями в реальной жизни. Это связано с тем, что фразеологическая бедность речь студентов английских отделений, является большим недостатком и признаётся многими преподавателями-практиками. Студенты очень часто оказываются беспомощными в ситуации реального общения с носителями английского языка, так как не владеют знаниями конкретных реалий лингвистического характера. Знакомство с английской фразеологией - богатейшим пластом образно - эмоциональной и метафорически яркой лексики предполагает значительное увеличение словарного запаса и развития навыков использования фразеологических единиц в различных ситуациях речевого общения. Этот пробел особенно чувствителен потому, что английский язык отличается фразеологическим богатством, в котором нашло своё фольклорное творчество неизвестных нам авторов из народа. Любой изучающий английский язык как первую специальность получают эстетическое удовольствие от большинства фразеологизмов

В связи с этим особое внимание следует уделять систематическому непрерывному процессу изучения фразеологических единиц уже со школьной скамьи, так как эти готовые речевые конструкции придают речи выразительность и облегчают процесс общения.

Кроме того, обращает на себя внимание огромное количество фразеологических единиц, которые вообще не имеют нефразеологических синонимов и поэтому являются чуть ли не единственным

средством выражения определенных понятий.

По этим причинам неудовлетворительный уровень владения английскими фразеологизмами в количественном и качественном планах является, не только досадным упущением и возможности придать речи обучаемых всё более специфический характер, но и попросту помехой в решении многих коммуникативных задач, стоящих перед обучаемыми.

Наряду с бесспорными достоинствами современных словарей, отбор и подача фразеологического материала в ещё далеки от совершенства .Так, например, в словарях учебного типа фразеология часто отражается неравномерно и не систематически. Фразеологические единицы объединились заглавным словом, и поэтому такие словари не давали полного представления о подлинном фразеологическом составе языка. ..

Считая главным условием успеха формирование у студентов и педагогов установки на фразеологизацию речи, усиление их намерения к употреблению, оказалось, необходимо отобрать, а точнее сформировать специальный корпус учебного словаря фразеологизмов для усвоения студентами 1-4 курсов, то есть провести обоснованный научно-методический отбор из общего фразеологического богатства, не превышающего 1000 единиц.

Разумеется, столь же необходимым является лингвометодической анализ отобранного корпуса в целях приведения в соответствии его специфики с организационными формами и путями овладения фразеологических единицанглийского языка.

В наш проектируемый словарь мы планируем включить такие фрагменты, фразеологические единицы которых, наиболее часто встречаются в учебной литературе в программе преподавания на факультетах иностранных языков.

В соответствии со сказанным, основной целью проведённого исследования является разработка основных, по нашему мнению, 30 тематических фрагментов в которые будут включены фразеологизмы извлеченные из большого количества словарных изданий на основе трех разно системных языках (английском, русском и узбекском).

Опираясь на опыт многих зарубежных и русских словарей по фразеологии, построенных по тематико-идеографическому принципу, мы пришли к выводу, что такие фундаментальные тематические группы как: Family relationship (Семейные отношения), Love and Friendship (Любовь и дружба), Poverty and Misfortune (Бедность и Несчастье), Happiness and Fun (Счастье и Веселье) и т.д., могут существенно облегчить понимание ФЕ на трех разно системных языках. На наш взгляд, такие фразеологические фрагменты как: "Wealth and poverty", "Happiness and Misfortune", "Marriage and Divorce", "Fun and Mourner", "Friendship and hostility", "Leisure and idleness", "War and peace", и т.д. вызовут неподдельный интерес со стороны пользователей данного словаря. Так как словарь является трёхязычным, это будет крайне интересно и познавательно изучать в сопоставлении фразеологические единицы на тему: "Wealth and poverty", "Богатство и бедность" "Бахт ва қашоқлик" в трех разно системных языках:

" Wealth and poverty", "Богатство и бедность" "Бахт ва қашшоқлик"

№	Идиома	Перевод на русский	Перевод на узбекский
1	«To make both and meet»	Сводить концы с концами	Учма-уч ўетказмоқ
2	«To live from hand to mouth»	Испытывать нужду	Кўли калталик қўлмоқ
3	«Be poor as a church mouse»	Быть бедным как церковная мышь	Зўрга кун кўрмоқ
4	«Be in low water» [2. С. 54]	Быть на мели [3. С. 78]	Қўли юпқа бўлмоқ [1. С. 187]

Это подтверждает Мокиенко В.М. в своей статье "О тематико-идеографической классификации фразеологизмов" говоря о том, что тематические рубрики, связанные с социальными отношениями, в каждом языке насыщены фразеологизмы. Отсюда активная пейративность, негативная окрашенность многих фразеологических групп (ряды идиом, характеризующих отрицательные стороны общественной жизни, численно во многих раз превосходят идиоматику, оценивающие социальные явления положительно). Этот факт можно подтвердить, проводя практическую работу по отбору ФЕ для тематического словаря. Количество ФЕ, относящиеся к таким тематическим гнездам как Пьянство, (Drinking), Воровство и Грабеж (Theft and Robbery) и Обман (Deceit) существенно превышает количество фразеологизмов с положительной коннотацией. А также, надо учитывать тот факт, что некоторые тематические фрагменты почти не заполняются, например, "Космос", "Материя", и. т. по той причине, что у большого количества фразеологизмов теряется номинативно-информационная и усиливается экспрессивная функция.

В результате, изучив логико-тематические группы других словарных изданий мы пришли к выводу, что тематические фрагменты следует сделать более расширенными, актуальными и приближенными к реальной действительности, что серьезно повысит информативную ценность словаря.

В качестве принципа построения фразеологических единиц внутри тематической группы мы выбрали антонимический порядок расположения ФЕ, которое является более компактными и удобными. Тематическая группа будет более вместительной и доступной для понимания.

Двуязычный учебно англо - русский - узбекский фразеологический словарь тематического характера призван содействовать овладению определенным запасом слов, дающих возможность практически общаться на английском языке.

Вопросы теории и практики составления учебных словарей обсуждаются на страницах соответствующих журналов, на международных конгрессах преподавателей английского языка, на научных конференциях, посвященных научно-методическим основам составления учебных словарей.

Дальнейшее развитие теории учебной лексикографии во многом зависит от правильной разработки её лингвистических, дидактических и психологических основ. Теория и практика учебной фразеографии неисчерпаема. Впереди - раскрытие общих закономерностей составления учебных словарей, определение особых подходов к каждому словарю, прежде всего тематических. Любой словарь, тем более, учебный, можно считать дидактическим пособием. Он не только справочник, но и средство обучения и языкового формирования людей. На дидактическую направленность словарей, в том числе фразеологических указывается во многих работах. О необходимости создания учебного словаря Л.В. Щерба говорил: "Он должен объединять все те основные слова, без знания которых нельзя делать быстрых успехов в свободном чтении текстов на данном иностранном языке, и представить их как элементы некой единой системы. Однако тип этого словаря надо ещё выработать и весь вопрос является прежде всего методическим.". В учебных фразеологических словарях до сих пор нет единого принципа отбора фразеологического состава с ориентацией на создание фразеологической микросистемы языков. Необходим фразеологический минимум, используемый в качестве фразника, как двуязычного так и многоязычного словаря. Учебные многоязычные фразеологические словари, в отличие от различных типов академических, носят, наряду с другими назначениями учебный характер:

1) способствуют представлению о семантической системе изучаемого языка с опорой на семантическую основу родного языка;

2) содействуют совершенствованию знаний системы изучаемого языка.

В настоящее время в связи со всё возрастающим объёмом информации, высказывается мнение о необходимости создания всё новых и новых учебных словарей на научно обоснованной дидактике.

Учебная лексикография связана с общей лексикологией, семасиологией, психолингвистикой, социолингвистикой, а также с методикой обучения лексике. Она помогает учащимся перейти от учебника к работе над специализированными учебными способами по лексике, затем - к учебным и общим словарям, справочникам и энциклопедиям.

Учебный словарь должен быть тесно связан с учебником английского языка. Иметь определенный порядок: расположение заголовочных слов, материала в словарной статье, слов и отсылок, как к словарным статьям, так и к определенным частям словарной статьи

Знание семантики и стилистической принадлежности фразеологизмов, наличие их в активном словаре придает речи яркость, меткость, образность.

Обогащение речи студентов и школьников фразеологизмами, усвоение их значений и особенностей употребления требует целенаправленной, специально организованной работы.

Исследования в сфере учебной фразеографии, которые затрагивают проблемы структурирования и содержания словарной статьи, отбора и семантизации фразеологизмов в учебном словаре, к сожалению, не многочисленны. Для создания комплексного учебного фразеологического словаря следует провести исследования, которые будут затрагивать. Надо признать, что подобного рода исследования в истории учебной фразеографии

Вопросы двуязычных, а также многоязычных фразеологических словарей рассматриваются в работах Л. Э. Орловской, Е. Г. Богатовой, Д. И. Квесиливича, М. И. Умарходжаева.

Список использованной литературы:

1. Рахматуллаев Ш. Узбек тилинингизоҳли фразеологиклугати. Т., 1978.-406 с.
2. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь. М., 1969- 944 с.
3. Жуков В.П. Школьный фразеологический словарь. М., 1980. - 383 с

МУЛОҚОТ ЖАРАЁНИДА ШАХСНИНГ ЛИНГВОМАДАНИЙ КОМПЕТЕНЦИЯСИ

Мухаббат Мадаминова
АДУ таянч докторанти (PhD)

Аннотация. Ушбу мақолада ҳозирги замон лингвистикасида долзарб бўлган дискурс тушунчasi ёритилиб, у маданий компетенция билан боғлиқлиги кўрсатилган.

Аннотация. В этой статье освещается понятие дискурса, которое актуально в современной лингвистике и относится к культурной компетенции.

Abstract. This article reveals the concept of discourse widely considered in modern linguistics, and also shows the relationship of discourse with cultural competence .

Калит сўзлар: дискурс, коммуникатив мазмун, информатив мазмун, матн, маданий компетенция.

Ключевые слова: дискурс, коммуникативное содержание, информативное содержание, текст, культурная коммуникация.

Key words: discourse, communicative content, informative content, text, cultural communication.

Тилга антропоцентрик ёндашув ўзаро мулоқот жараёнида инсон омили билан боғлиқ жиҳатларни ўрганиш психолингвистика, лингвокультурология, когнитив тилшунослик, прагмалингвистика каби соҳаларнинг такомиллашувини тезлаштирар экан, мустақил парадигма сифатида тобора мустаҳкамланиб бормоқда. Матн яратишдан мақсад фикрни узвий ифодалаш орқали шахслараро муносабатни таъминлашдир. Айнан мулоқот жараёни, яъни шахслараро лисоний муносабат маҳсулни бўлган дискурснинг прагмалингвистик талқини масаласи турли нуқтаи назардан тадқиқ этишни тақозо этмоқда.

Инсон жамиятда яшар экан, муайян тилга хос семантические признаки бўлиши билан бирга ўша тилда сўзлаш ва англар қобилиятини ҳам эгаллаб боради. Ана шу лаёқатнинг шаклланишида ижтимоий-маданий муҳит етакчи мавқега эга бўлиб, ўзаро мулоқот жараёнида шахснинг лингвомаданий компетенцияси юзага чиқади.

"□мулоқотга киришаштган шахснинг асосий мақсади ахборотни узатиш эмас, балки тингловчини ушбу мақсадни англашга ундашdir (курсивлар - Ш.Сафаровники). Айнан шунинг учун ҳам коммуникатив бирлик мазмунни воқелик ҳақидаги хабар билан чегараланиб қолмайди, балки пропозиция мазмунига қўшимча маъноларни ҳам ифодалайди (Бундай қўшимча маъно турига, масалан, эмоцияни киритиш мумкин).

Мақсадли ифодаланадиган коммуникатив мазмун ва сўзловчи истаги билан боғлиқ бўлмаган ҳолда тингловчи идрокида (қабулида) ҳосил бўладиган информатив мазмун бир-бирини инкор қилмайди, аксинча, улар ўзаро қоришиб, бирикib, мулоқотнинг самаралилигини таъминловчи омилга айланадилар. Коммуникатив ва информатив мазмунлар уйғунлиги мулоқот тизими мақробирлигининг яхлитлигини таъминлайди. Ҳозирги пайтда бундай яхлитлик хусусиятига фақаттина дискурс эга эканлиги эътироф этилмоқда."

Дискурс атамасига Арутюнованинг таърифи кўпчилик томонидан энг маъкул таъриф сифатида қабул қилинмоқда: Дискурс - (французча diskurs - нутқ) - экстравербальный (прагматик, ижтимоий-маданий, психологический и т.д.) омиллар билан уйғун, воқелик нуқтаи назаридан қаралаётган матн; мақсадли ижтимоий ҳаракат сифатида одамларнинг ўзаро муносабати ва уларнинг онгли механизmlари(когнитив жараёнлари)нинг таркибий қисми сифатида кўриб чиқиладиган нутқ..

Бизнингча, бу ўринда прагматик тўсисида адресатнинг ижтимоий - маданий компетентсизлиги сабаб бўлган. Вазиятнинг бир тил вакиллари доирасида юзага келгандигидан эса ёзувчи услугубий восита сифатида фойдаланиб, бадий нутқ аъсирчанлигига эришган.

Инсон жамиятда мулоқотга киришиш учун тилдан самарали фойдалана олиши, ўз фикрини аниқ ва тушунарли баён қилиши, суҳбатдош фикрини англай олиши, бадий асарларни тушуниши, улардан таъсирланиши каби компетенция талаблари миллий ва этник хусусиятлар, одоб-ахлоқ қоидалари,

урф-одат, анъана ва маросимлар каби қатор умуминсоний ҳамда миллий қадриятлар негизида шаклланиб боради. Ана шу хусусиятлар тил ташувчисининг дискурсив фаoliyatiда намоён бўла

боради.

Адабиётлар рўйхати

1. Арутюнова Н.Д. Лингвистический энциклопедический словарь. - М., 1990 г.
2. Сафаров Ш. Прагмалингвистика, Т., 2008 й. 236-бет.

THE IMPORTANCE OF LANGUAGE LEARNING SKILLS

Yuldasheva Nargiza Mahamatqulovna
English teacher of school № 281 , Chilonzor district

Annotation: This article is devoted to main four language learning skills and how can you implement them at the lesson. Moreover, we encourage classroom activities such as small group work, pair work, speeches, games and role-plays - all with the purpose of getting you to relax and speak freely. We try to establish a friendly atmosphere in our classes so that you will feel comfortable speaking with your classmates. These all four skills are brilliant in its own way.

Key words: interact, sub-skills, fuller utterances, humanitarian fields, initiative, receiving , producing, intellectual-social oriented system.

In a developing country like Uzbekistan, achieving the command and mastery of English is a challenging task. The country is struggling to produce a young workforce with a high level of proficiency in English.

Each part of language is studied by a particular linguistic discipline.These disciplines, presenting a series of approaches to their particular objects of analysis, give the corresponding "descriptions" of language consisting in ordered expositions of the constituent parts in question.Thus, the phonological description of language is effected by the science of phonology; the lexical description of language is effected by the science of lexicology; the grammatical description of language is effected by the science of grammar.Any linguistic description may have a practical or theoretical purpose.

One definition of "language learning skills" is "a system of symbols that permit people to communicate or interact. Another way to describe language learning is in terms of the four basic language skills: listening, speaking, reading, and writing. In our teaching, we will need to address each of these skills. Moreover, whenever possible, we should utilize activities that integrate all four skills since each reinforces the other.

These can be grouped in different ways. We can talk about the oral skills (listening and speaking) or the written skills (reading and writing).

We can also group them by the direction communication: receiving (listening or reading) and producing (speaking or writing).

In general, the way in which we learn these skills are in this order: listening, speaking, reading, and writing. That is a child will listen to the language around them and then begin to utter a few words. These develop into fuller utterances? (i.e. spoken sentences??). With the help of an adult, the child will begin to read simple texts and then finally produce written texts themselves .

Of course, learners of English pick up the four skills in more or less the same order, however remember that they are not isolated and it is almost impossible to develop one skill without also developing the other skills.

People generally learn these four skills in the following order:

1. Listening: When people are learning a new language they first hear spoken.
2. Speaking: Eventually, they try to repeat what they hear.
3. Reading: Later, they see the spoken language depicted symbolically print.
4. Writing: Finally, they reproduce these symbols on paper.

Listening

Listening is not only hearing but also understanding what is being said. In general, there are two kinds of listening: active where we are in a face-to-face conversation or on the phone, etc. Passive when we watch television or listen to the radio. Within this skill area, there are also sub-skills, which need to be learned. These include learning to "hear" the boundaries between words??; learning to understand what a change in intonation?? or stress means and so on.

Speaking

As with listening, speaking can be active or passive. Active speaking is when we speak on the phone or face-to-face and there is interaction between the speaker and listener. Passive speaking is when we speak with no interruptions or feedback from others . Sub-skills here include pronunciation as well as using stress and intonation in the correct way. There are also more semantic skills such as how to choose the correct word and building an argument, etc.

Reading

Reading is well developed in most societies. Sub-skills here include deciphering the script (e.g. the Roman alphabet?? or Cyrillic or Chinese characters), recognizing vocabulary?? and picking out key words in the text. Here a knowledge of syntax?? comes into play and the ability to transfer what is written into real-life knowledge. There are also important reading sub-skills such as skimming??, reading for gist, reading for detail and so on. These all have to be taught to students.

Writing

Sub-skills here include spelling and punctuation??, using the correct vocabulary and of course using the correct style whether that be formal, poetic or whatever the occasion demands, from a shopping list to wedding vows. These days as well there is not only the physical ability to use a pen and write but also the use of a keyboard or keypad.

In addition, we believe that learners will learn English if you are actively engaged in communicating in English. For this reason, we encourage classroom activities such as small group work, pair work, speeches, games and role-plays - all with the purpose of getting you to relax and speak freely. We try to establish a friendly atmosphere in our classes so that you will feel comfortable speaking with your classmates. We agree with research which has shown that students learn a language better when they are confident, relaxed and actively participating.

The way to provide the priority of education, transform the education into the democratic and humanitarian fields, create intellectual-social oriented system is capable to open all the possibilities of the person was chosen during the first years of independence. The task was to train the young generation on the basis of national traditions and humanity values, patriots of their country with high moral qualities, as well as competent specialists possessing up-to-date knowledge and skills in chosen field, with initiative, and creative thinking. Modern requirements of knowledge consider various skills on the basis of the world standards.

The list of the used literature

1. Teaching Adults, An ESOL Resource Book, Developed by Pro Literacy America. Cambridge University Press.
2. Widdowson, H. (1990): Aspects of Language teaching. Oxford: oxford university Press
3. David A. Jacobson. (2009).Methods for teaching promoting student learning.

ОТЛИЧИЯ УСТНОЙ РЕЧИ ОТ ПИСЬМЕННОЙ

Болтаева Сурайё

учительница русского языка и литературы
общеобразовательной школы № 6 Хорезмской области
Хазораспского района города Питняк.

Ключевые слова: формы языка, устная речь, письменная речь, избыточность и лаконизм устной речи, прерывистость.

Аннотация - статья дает анализ устной и письменной речи русского языка, подробно освещает формы русского литературного языка ; Взаимодействие устной и письменной речи, и его требования; Избыточность и лаконизм устной речи; Прерывистость устной речи; Чем отличается устная речь от письменной

Русский литературный язык существует в устной и письменной форме. В школе, обучая детей, мы пользуемся устной формой литературного языка и стремимся к тому, чтобы дети в совершенстве овладели этой формой языка - не меньшей степени, чем письменной.

Когда в методике говорят об устной (письменной)речи, то подразумевают: а) сам процесс создания устных(письменных) высказываний; б) результат этого процесса, продукт речевой деятельности - устные (письменные) высказывания, устные (письменные)речевые произведения .

Устная и письменная речь - это две формы существования языка. Естественно по этому, что ряд требований применим как к устной, так и к письменной речи. Это требования:

- 1.содержательности речи;
- 2.её ясности, точности, убедительности;
- 3.литературной правильности, благозвучия.

В то же время устная речь имеет свои особенности. Чем же она отличается от письменной? Иногда это отличие характеризуют так: устную речь мы произносим и слышим, письменную пишем, читаем.

Одна, следовательно, рассчитана на слуховое восприятие, другая - на зрительное.

Если это так, то устную речь можно охарактеризовать словами звучащая, произносимая, слышимая (что иногда и делают).Правильно ли это? Допустим, например, что ученик произносит выученное наизусть стихотворение "Белеет парус одинокий". Что перед нами - устная речь? Ведь налицо указанные признаки: стихотворение произносится, и мы его слышим.

Еще пример: ученик читает вслух по книге правило (определение, параграф, статью учебника).И в данном случае есть момент произнесения и восприятия на слух. Однако не всякая произносимая и слышимая речь может быть отнесена к устной форме речи. Дело в том, что устная речь может быть написана (на бумаге), а письменная - произнесена. Так, при чтении вслух или произнесении наизусть стихотворения

мы воспринимаем звучащую речь, однако письменная форма в данных случаях была первичной, поэтому вслух воспроизводится эта форма речи с присущими ей лексико-грамматическими особенностями.

Для устной речи как для речи, создаваемой в момент говорение, характерны две особенности - избыточность и краткость высказывания,- которые, на первый взгляд, могут показаться взаимоисключающими друг друга. Избыточность, т.е. прямые повторы слов, словосочетаний, предложений, чаще повторы мыслей, когда используются близкие по значению слова, другие соотносительные по содержанию конструкции, объясняются условиями создания устного текста, стремлением донести до слушателей определенную информацию. Об этой особенности устной речи писал ещё Аристотель: " Фразы, не соединенные союзами, и частое повторение одного и того же в речи письменной по справедливости отвергаются, а в устных состязаниях эти приемы употребляют и ораторы, потому что они щепетильны"

Прерывистость устной речи. Поскольку устной речи свойственна (в большей или меньшей степени), словесная импровизация, то - в зависимости от различных обстоятельств - устная речь может быть более или менее гладкой, плавной, более или менее прерывистой. Прерывистость выражения в наличии непроизвольных, более длительных (сравнительно с остальными) остановок, пауз между словами, сочетаниями слов, слогов и даже звуков, в "растягивании" звуков типа (Э) и в выражениях типа "Как бы это сказать?". Все эти проявления прерывистости речи раскрывают процесс создания высказывания, а также они отражают поиски говорящим нужного оптимального для данной речевой ситуации средства выражения мысли, их наличие не мешает воспринимать высказывание, а порой активизирует внимание слушателей , "включает" в процессе размышлений говорящего, о чем свидетельствуют в частности "подсказки" слушателями тех выражений, которые "ищет" говорящий. Но прерывистость устной речи - явление неоднозначное. Паузы , срывы начатых конструкций могут отражать состояние говорящего, его волнение, несобранность, но могут свидетельствовать об определенных затруднениях того, кто творит устное слово: о том, что он не знает, о чем говорить, что сказать, и о том, что он затрудняется в выражении мысли.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Апресян Г.З. Ораторское искусство. - М.:МГУ. 1978
2. Головин Б.Н. Основы культуры речи. - М.: МГУ. 1979
3. Джуманиязова С.Р. Живое слова. - У.:УрДУ.2006

ALISHER NAVOIYNING "LISON UT-TAYR" DOSTONI XUSUSIDA

**Ikromova Ra'no Raxmonovna,
Buxoro viloyat Vobkent tumani 13-umumi o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi**

Turkiy xalqlarning islomiyatga o'tishi, turk tarixida bo'lganidek, dunyo tarixda ham juda muhim hodisalaridan bo'lgandi. Islom dinining ishonch va e'tiqod mafkurasi o'tmish ajdodlarimizning madaniyati hamda ijtimoiy turmush tarziga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Tasavvuf ana shu yangi madaniyat zaminida O'rta Osiyo xalqlari qadimiylar madaniyatining islomiy mohiyat bilan birikishidan tug'ilgan ko'p qirrali va nihoyatda qudratli maslakdir. Tasavvufning shakllanishi va keng quloch yozishida xurosonli zohid so'fiylar va zohid olimlar Ibrohim Adham, Shaqqi Balxiy, Abdulloh ibn Muborak, Ahmad Tanballar o'zlarining munosib hissalarini qo'shishgan. Biroq tasavvufning darg'alari sifatida Iroqlik Ma'rufi Karxiy, Junayd Bag'dodiy, Shibliy, xurosonlik Boyazid Bistomiy, Saxl at - Tustariy, Mansur Xalloj kabi so'fiy va shayxlar tan olinganlar. O'rta Osiyoda so'fiylik va tasavvuf tariqatlarining yuzaga kelishida, ayniqsa, mashhur so'fiy va mutasavvuflarning ma'lum ta'sirlari bo'lgan. Tasavvuf dunyodagi turli xalqlarning ijtimoiy-falsafiy, badiiy tafakkuridan keng o'rin egallagan hamda ko'p tarmoqli murakkab ta'limot sanaladi. Tasavvuf tarixining ba'zi bir muhim tomonlari hanuzgacha yoritilmagan. Abdurahmon Jomiyning "Bahoriston" asarida yozilishicha, Shayx Abusaid Abulxayrdan "Tasavvuf nima?" deb so'raganlarida "Boshingda ne bo'lsa, chiqarib tashlash, qo'lingda neki bor qo'ldan chiqazish va boshqalardan nima ozor yetsa ranjimaslik", degan ekan. Haqiqiy so'fiylar bu shartlarga chindan rioya qilganlar. Tasavvuf - xolislik ta'limi. Tasavvuf - xoslik. Tasavvuf riyosizlik taqviysi. U "Qullikkha belin mahkam" etishga chorlasa-da, Haq qullarining naqadar aqliy, ma'naviy, axloqiy imtiyozlarga ega ekanligini amalda isbotlaydi.

Tasavvuf - muomala madaniyati. U til va dil yumshoqligiga, o'zgalardan keladigan ranj-u ozorlarni ham halimlik bilan bartaraf qilishga o'rgatadi.

Erur maha taqviy va lekin riyosiz,
Ubudiyat sarfu ayni talattuf.

Tasavvuf, eng avvalo, insonning o'z mohiyatini teran idrok etish va bilish yo'lidagi og'ir, qynoqli intilishlarini ifodalaganlar. Odam farzandining zahiriy bahs-u munozaralari, moddiy manfaat yo'lidagi har turli tortishuv talashuvlari, aslida, uning botinidan boshlanadi. Va bular insondagi kuchsizlik yoki shaytonga taslimiyatning ayni ko'rinishlari hisoblanadi. Boshqacha bo'lshi mumkin ham emas. Chunki Qur'oni karimning "Niso" surasida aytilganidek, "Inson ojiz qilib yaratilgandir"(27-oyat). "Kahf" surasida esa inson "juda ko'p bahs - janjal qiluvchi" deb ta'riflangan. Tasavvuf - insoniy ojizliklar va kuchsizliklarga tutilgan bir ko'zgudirkim, unga nazar tashlab axloqni poklash, ko'ngilni ilohiy hissiyorlar bilan kamol toptirish chora-tadbirlarini mukammal egallash mumkin. Tasavvuf Xudo ishqii va xayoliga bog'lanmaydigan, insonni ruhoniyat, ma'rifat va haqiqat maqomlariga ko'tarilishiga xizmat qilmaydigan fikr va tushunchalardan kechmoqqa da'vat qiladi.

Ma'lumki, So'fiy tasavvurida Xudo - dengiz. Moddiy dunyo unsurlari to'lqin va tomchilar. Jumladan, inson ham. Bularning barchasi dengizga singib ketadi. Ana shu narsa inson umrining o'tkinchiligiga qarshi. Unda abadiy yashash e'tiqodi mavjud.

"Lison ut-tayr" dostonida hikoyalarning aksariyati din va tasavvuf haqiqatlaridan yuzaga chiqarilgan bo'lib, tarbiyaviy va ta'limiy ahamiyatga ega.

Ma'lumki, Shayx San'on Sharq adabiyotidagi mashhur qahramonlardan biri. Shayxning sevgi qissasi - tug'yonli va mungli qissa. Uning ishqiy qismati birinchi marotaba buyuk mutasavvuf shoir Farididdin Attorning "Mantiq ut-tayr" asarida tasvirlangan.

Dostonda tasvirlanishicha, Shayx San'on "Ko'ngli g'ayb asroridan ogoh zot". U Ka'bada avliyo va orif odamlar orasida, o'z sahobalari orasida payg'ambarday kun kechiradi.

Ostoni ning gadoyi shohlar,
Qulliqiga mustahir ogohlar.

Kimki, biror balog'a mubtalbo bo'lsa, u duo qilgach, o'sha balo daf bo'lgan". Ittifoqo, Shayxning o'zi chorasiz savdoga yo'liqibdi. U necha tun bir tush ko'ribdi. Va rishtai sabr-u qarori uzilib, har gal begona mamlakatda sayr qilib yurar, qandaydir butxonaga kirar, mastlidan g'ayri dinlar safida budparastlik qilar ekan. U oxiri o'sha yurtga ya'ni Rumga borishga qaror qilibdi. O'sha yerda Tarso sanamini uchratib qolib, uning

uchun hamma narsaga roziliginı aytadi, hamda unung barcha shartlariga rozi bo'ladi.

Neki amr etsa pari ruxsor yor,
Oshiqi diyorga ne ixtiyor.
Har ne, matlub o'lsa hokimsan buyur,
Qilmam - tig'i jafo bo'ynimga ur.

Shayx San'on nima ishga qo'l urgan bo'lsa, ana shu e'tiqod so'zlariga sobitligini namoyish etgan xalos. Ishq mulkida gada-yu shoh degan tafovut bo'limgandek, mo'min - u tarso degan farq ham bo'limgan. Shayxning muhabbat tariqati -ilohiy birlik tariqati.

Riyoiy Ka'bardin dayri fanog'a,
Kirib gar butqa zohir qildim imon.
Meni yozg'urma, ey shayx riyoiy
Ki gar kofir edim, bo'ldim musulmon.
Hazrat Navoiyning bu qit'asida go'yo Shayx San'on tilidan bitilganga o'xshaydi.

Hikoyatda yana bir ibratli ma'no ilgari surilgan. Oshiqi devona shayxning qilmishlari tufayli unga ergashib kelgan kishilarning hammasi pirlarini yolg'iz tashlab Ka'baga ravona bo'ladilar. Uning ishq mayidan qongan bir muridi bo'lib, Shayx Rum tomon yurganida u boshqa mamlakatda ekan. Safardan qaytgach, piri boshidan kechgan voqealarni eshitibdi, unga xabar yetkazgan haligi qochoqlarga qarata u debdi:

Key hamiyatda to'ng'izlardan batar,
Shayxkim pir erdi-yu, sizlar murid.
Borchag'a irshodidin behbud umid.
Faqr, aro sharti irodat keldi bu,
Kimni qilsa murshidi farxunda xo'
Xayli ashobi tashabbuh aylamak.

Demak, faqr-u fanolik talab bo'yicha pir ne desa, nima ishni qilsa, muridlar har qanday vaziyatda unga taqlid etib, so'zlarni jon qulog'ida eshitishlari shart.

"Yak jihatliq bobida mardona" shu murid Rum tomonga yo'l oladi. Va borib Shayxni topadi. Na islom, na imon maslagidan asar qolmagan, xotiri zuhd-u taqvo andishasidan to'la forig' Shayxga yaratgandan najot tilab muridi ko'p duo o'qiydi. Oqibat shu bo'ladiki, Shayx as'hoblari qurshovida Ka'baga qaytadi. Ishq zulmidan o'lgan aslo o'lmaydi. Boqiy yashaydi. Chunki u ishq ayvonida dafn etiladi. Ishq ayvoni esa mangu qulamaydi. Dunyodagi hamma dinlardan mukammali, dinlarning dini - Haq ishqni.

ТРУДНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНЫХ ГРУППАХ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Inoyatov G'opirjon,
Samarqand viloyati, Paxtachi tumani,
3-maktab o'qituvchisi
Abbası Firuza,
Samarqand viloyati, Paxtachi tumani,
3-maktab o'qituvchisi

Kalit so'zlar: Intonatsiya, mantiqiy urg'u, talaffuz, fan kompetenciyalari

Ключевые слова: интонация, логическое ударение, предметные компетенции

В последние годы в республике Узбекистан в высшие учебные заведения нефилологического направления поступают учиться студенты со слабыми знаниями русского языка. Причиной наблюдаемой ситуации можно назвать несколько факторов: уменьшение количества часов по предмету, отток русскоязычного населения и сужение круга общения на данном языке, сокращение русскоязычных средств массовой информации и т. д. Однако интерес молодежи к изучению русского языка остается высоким. При обучении русскому языку студентов неязыковых факультетов вузов основная задача заключается в выработке у студентов речевых умений, необходимых им в будущей работе по специальности, и в первую очередь, навыков говорения, чтения и аудирования. В развитии этих навыков и умений немаловажную роль играет обучение правильному интонированию русской речи, ибо интонационные ошибки искажают смысл высказывания. Нами был проведен эксперимент с целью выявления интонационной грамотности студентов. Анализ чтения вслух и пересказа заученных текстов позволил выделить следующие наиболее типичные интонационные ошибки:

1. Немотивированное повышение голоса в конце повествовательного предложения, что противоречит звуковым нормам русского языка. Эта ошибка особенно заметна при репродуцировании безличных, назывных предложений.

1. Например: Тишина. Вечер. Светает. Холодно.

Повышение голоса в конце повествовательного предложения искажает его интонационную организацию, придает ему оттенок незаконченности, нарушает естественность звучания.

2. Пауза в той части предложения, где она по смыслу не должна быть. Например: Болельщики оказывают...большую помощь любимой команде. Два мальчика прыгнули в воду и старались обогнать друг друга. Подобные паузы нарушают интонационную структуру, а в отдельных случаях и смысловое содержание предложения.

3. Нарушение интонационной организации предложения в результате раздельного произношения предлогов и существительных.

4. Неумение ставить логическое ударение.

5. Нарушение вопросительной интонации в предложениях без вопросительного слова, отсутствие которого определяет своеобразную интонацию вопросительного предложения.

Выполнения требований к уроку необходимо для совершенствования процесса обучения при условии творческого отношения учителя к своему труду, внимательному отношению к культуре речи учащихся. Важнейшим условием совершенствования урока, придания ему современного характера является осмыслиения образования и, в частности, знаний. Важны в обучении такие виды знаний, как факты, законы, теории. Стремление вооружить учащихся прикладными знаниями, т. е. знаниями о практическом знании изучаемого. Тем самым осуществляется одна из форм связи обучения с жизнью. Урок, как и весь учебный процесс не только обучает, но воспитывает всеми своими компонентами - содержанием. Методами, средствами обучения, организацией, уровнем и характером классного коллектива. Каждый урок сегодня должен быть одновременно обучающим, воспитывающим и развивающим. Думается, что прежде чем зайти в класс к ребятам, каждому учителю нужно задуматься, как их сделать своими. Современный учитель обязан владеть искусством общения, искусством разговаривать с учениками, искусством завоевывать внимание ребят. Для ученика каждый урок должен быть открытием, поиском. Во-первых, каждый урок должен отличаться четкой мировоззренческой направленностью. Цель школы - подготовка грамотного выпускника, сформировать сознательного гражданина с прочными нравственными качествами и убеждениями. На это должны работать все элементы учебно-воспитательного процесса. Во-вторых, каждый урок

должен отличаться практической профориентационной направленностью, школам нужно готовить активного участника трудовой и общественной жизни страны, будущего предпринимателя. Важный фактор - формирование предметных компетенций, привитие любви к труду и уважение к людям труда, экономическое воспитание средствами русского языка. В-третьих, урок должен иметь исследовательский характер, где совместная деятельность учащихся и учителя направлены на приобретение жизненно необходимых навыков.

У каждого учителя свои методы обучения, методы преподавания. ?Надо идти по принципу, от более простого к более сложному, от частного к общему?.

Литература:

1. Беленький Г. И., Снежневская М. А. Изучение литературы в средней школе. Москва, 1993.
2. Голубков В. В. Методика преподавания литературы. Москва, 1992
3. Гуляев Н. А. Теория литературы. Москва, 1997.
4. Поступов Г. Н. Теория литературы. Москва, 1998.

XORIJIY TIL TA'LIMI HAMDA TIL KO'NIKMALARI

Vaxobova Zarifa Qurbonovna,
Navoiy viloyat Qiziltepa tuman 16- umumta'lim məktəb,
Ingliz tili o'qituvchisi

Xorijiy tilni egallahash ta'lism, ilm-fan, iqtisodiyot, siyosat va ijtimoiy hayotdagi globallashuvning yangi davri uchun asosiy kalit hisoblanadi. Qolaversa, bu jarayon, məktəb o'quvchilari, o'rta maxsus kasb-hunar bitiruvchilari, bakalabrv va magistr talabalarning turli dunyoviy bilimlarni chet tillarida bilishdan tashqari o'z kasblari haqidagi bilimlarini chet tillarida davom ettirishlariga imkon yaratmoqda. Bu esa birqancha o'zgarishlar ta'lism sohasidagi mutaxassislarining xalqaro birlashuviga va ular tomonidan mamlakatlararo taqqoslanishi mumkin bo'lgan global dasturlarning yaratilishiga sabab bo'lmoqda.

Yurtimizda xorijiy tilni o'qitishning xalqaro standartlarni muvofiqlash-tiruvchi umumevropa xorijiy tillarni o'rganish, oqitish va baholash ramkalariga tavsiyalar CEFRga moslashtirilgan holda amalga oshirilmoqda.

CEFR dunyo bo'ylab keng tarqalgan xorijiy til ta'liming standartlari-dan biridir. Shuni ta'kidlash kerakki, u til mutaxassislarining maqsadini tavsiyalar asosida belgilanishiga tavsya beradi. Shunday ekan, o'quv-uslubiy majmualarini tilni o'rganuvchi, ma'lum maqsadga yo'naltirilgan o'qitish tizimi va baholash tizimini shunga moslashtirilib yaratilishi va uning ijrosinini ta'minlash lozim. CEFR turli mamlakatlar yoki bir mamlakatdagi turli universitetlar, kollejlар va maktablardagi o'quv dasturlari, mutaxassislarining tayyorgarlik darajasi va baholash tizimlarini qiyoslash uchun ishonarli usul hisoblanadi. U xorijiy tillarda o'quvchi nima qila olishi nuqtai nazaridan o'quv dasturi va uning baholanish tizimiga oid natijalarini tavsiflab, quyidagi holatlarni rag'batlantirish kerak deb hisoblaydi: 1) kommunikativ o'quv dasturini ishlab chiqish; 2) o'qituvchilarni kommunikativ ta'limga o'rgatish; 3) o'quvchilarning kommunikativ malakalarini ko'rsata oladigan baholash tizimini yaratishdir. Baholash tizimi o'quvchilarning muloqot malakalarini tekshirish jihatdan kurs talablariga muvofiq kelishi lozim.

CEFR tilni o'rganishda o'granuvuvchilarining ehtiyojidan kelib chiqib, jonli tarzda foydalanish va turli muloqot ko'nikmalari - ehishish, gapirish, o'qish va yozishga moslashtirilgan holda yaratilgan. Aynan shu prinsip, bugungi kundaxorijy tillarni o'rganishda avvalo ehsitish, o'qish vayozish ko'nikmalari ketmaketligida o'rgatilib borilayotgani quvonarli hol albatta.

Har qanday tilni o'rganish avvalo tilni eshitib, unga paydo bo'lgan qiziqlishdan boshalanadi. Buning uchun tilning asosiy strukturasini tashkil qiladigan 4 ta ko'nikmaga asoslanadi.

Eshitish ko'nikmasi. Ushbu o'quv dastiri va uning asosida yaratailjak darsliklar ham aynan shu narsadan boshlangan ya'ni eshitish uchun o'z kasbiga yo'naltiradigan matnlardan iborat bo'ladi. Bundan tashqari o'quvchiga ehitishdan oldin va eshitish davri va eshitishdan keying mashqalar ham darsligida va o'quvchining ishchi kitobida ham ko'rsatiladi, o'quvchi asta-sekin eshitish qobiliyatini rivojlantirib boradi.

Gaprish ko'nikmasi. Eshitish uchun berilgan mashq va matn asosida o'quvchilarga o'zaro dialog va monolog yaratish mahorati berilib boriladi. Bundan tashqari turli til ko'nikmasiga ega bo'lganlar uchun turli xil savollar asosida o'quvchilarning gaprish ko'nikmasi oshib boriladi.

O'qish ko'nikmasi. O'quvchining o'qish ko'nikmasi turli darajadagi matnlarni o'qib, tushunishi, fikrini izhor eta olishi yoki baholash tizimida matn asosida tuzilgan testlarga javob bera olishi bilan belgilanadi.

Yozish ko'nikmasi. Yozish ko'nikmasida o'quvchi o'z fikrini izhor etishni o'rganishi kerak. Yozishda o'quvchining ishlatgan iboralarning kengligi, grammatick strukturalarning oddiy va murakkabligiga qarab o'quvchining bilim darajasi aniqlanib boriladi. Ushbu yozuv ko'nikmalarini rivojlantirib borish uchun, darsda har bir o'qituvchi o'quvchiga yozuv ko'nikmalarini berib borishi kerak.

Tilni kommunikativ o'qitish - o'rganuvchi muloqot qilish orqali tilni o'zlashtiradi. Shu sababdan, til o'rganuvchiga tilni aloqa vositasi sifatida hayotiy reallikka bog'lagan holda o'rgatish lozim. Tilni kommunikativ o'qitish o'qitish, o'rganish va baholash metodikasining asosidir. U quyidagi kompitentsiyalarni o'z ichiga oladi:

- til kompitentsiyasi - shu jumladan, grammatika, so'z boyligi va talaffuz.
- pragmatik kompitentsiyasi - shu jumladan, funktsiya va diskurs.
- sotsiolingvistik kompitentsiya - shu jumladan, hurmat shakllari va registr (nutq variantlari).

Asosiy maqsad o'quvchilarning muloqot uslublarini yaxshilash orqali real hayotiy imkoniyatlarini oshirishdir. Uning sinfdagi metod va maqsadlari quyidagilardan iborat:

- boshqa suhbatdoshlar bilan o'zaro muloqotga ko'maklashish.

- o'quvchilarni muloqot tajribasiga jalb qilish.
- jamiyat eshiklarini ochish uchun kalit bilan ta'minlash, boshqacha qilib aytganda, o'quvchilarni real muloqotda tildan foydalanishni o'rgatish.

tamoyillari esa:

- tilni aloqa vositasi sifatida o'rgatish;
- tilni o'rganish ham, lisoniy salohiyat ham nisbiy (absolyut emas)ligi;
- muloqot salohiyatiga madaniyat ta'sir ko'rsatishi;
- o'qituvchilarning turli metodika va usullardan foydalanishi;
- o'quvchilar tildan qancha ko'p foydalanishsa, ularning salohiyati shuncha oshib borishi;
- o'rganuvchilar qilayotgan ishlaridan manfaatdorligidir.

Avvallari chet tilini o'rganish deganda, uning grammatic strukturasi va ko'proq u haqidagi nazariyani egallash tushunilgan. O'rganuvchilarning ko'pchiligi o'sha tilda muloqot qilish malakasini egallashi biroz qiyin kechgan. Keyinchalik kommunikativ metodlarning kirib kelishi va bu sohada vaziyatning yaxshilanishi tufayli xorijiy tilni egallash oson kechmoqda. Hozirgi kunda butun dunyo xorijiy tilni o'qitishning ushbu yangi, samarali usuliga moslashib bormoqda. Undan amaliyotda foydalanish talabalarimiz va mamlakatimiz kelajagi manfaatlariga javob beradi, deb aytish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda tobora rivojlanayotgan davlatimizning har sohada dunyo miqyosida tanila borishida o'z fikrini chet tilida erkin ifoda eta oladigan qobilyathi yoshlarga samarali bilim berish katta ahamiyatga ega. Dunyo tan olgan ta'lif usulini yanada rivojlantish - mamlakatimizning buyuk kelajagi kalitidir. Shunday ekan, har bir pedagog, jumladan, chet tili fani o'qituvchisi ham yangi darsliklar mazmun mohiyatini to'liq anglagan holda, ham xorijiy tilni o'qitishning xalqaro standartlariga muvofiq dars mashg'ulotlarini DTS talablaridan kelib chiqib tashkil etishi lozim bo'ladi. Shuningdek, xorijiy til o'rganishni tilning asosiy strukturasini tashkil qiladigan 4 ta ko'nikmaga: eshitish, gapirish, o'qish yozish tayangan holda olib borish muhim sanaladi va o'zining sifatli natijasini beradi.

LINGVOSTATISTIKA: O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA ATOQLI OTLAR BILAN YASALGAN FRAZEOLOGIK BIRLIKLER TAHLILI

G'aybullayeva Dildora Fayzulla qizi
O'zDJTU o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kompyuter texnologiyalarining tilshunoslikda tutgan o'rni va bugungi kunda lingvostatistikaning turli tillarni tahlil qilish va aniq natijalarga erishishdagi muhim ahamiyati haqida berilgan. Shuningdek, maqolada o'zbek va ingliz tillarining frazeologik birliklari, xususan atoqli otlar bilan yasalgan frazeologizmlarning statistik tahlili ochib beriladi.

Tayanch so'zlar: lingvostatistika, statistik usul, leksikografiya, frazeologizm.

Аннотация. Эта статья посвящена роли компьютерных технологий в лингвистике и жизнеспособности лингвостатистики в анализе и достижении точных результатов различных языков. Кроме того, в этом материале можно сопоставить статистический анализ фразеологизмов на узбекском и английском языках, в частности фразеологизмы с собственными именами.

Ключевые слова: лингвостатистика, статистический метод, лексикография, фразеологизм.

Annotation. This article is dedicated to the role of computer technologies in linguistics and vitality of linguostatistics in analyzing and achieving exact results of various languages. Moreover, the statistical analysis of the phraseological units in the Uzbek and English languages, specifically, phraseologisms with proper names, can be juxtaposed in this material.

Key words: linguastatistics, statistic method, lexicography, phraseologism.

XX asrning o'talaridan kibernetika fanining vujudga kelishi munosabati bilan til va nutq hodisalarining lingvostatistik metoddaga tadqiq etilishi masalasi tilga olina boshlandi. So'nggi yillarda kompyuter texnologiyalari rivojlanishi va ularning imkoniyatlari ortishi munosabati bilan tilshunoslardan matematik usul - lingvostatistikaga tobora ko'proq e'tibor berishmoqda. Umuman, til va nutqning qaysi bir hodisasi (birligi) olinmasin, ularning kvantativ - tipologik yoki information - statistik tadqiq etilishi ko'pgina muammolarni ilmiy - nazariy va amaliy jihatdan oqilona va odilona hal etilishini taqazo etadi. Bu o'rinda zamonaviy kibernetik metodlardan, kompyuterdan foydalanish ham vaqt jihatdan, ham ishchi kuchi jihatdan birmuncha qulayliklarni yaratadi.

Tilshunoslikda u yoki bu til hodisalarini aniq ilmiy tekshirishlarda miqdoriy analiz sohasi - lingvostatistikaning o'rni ortib bormoqda. Lingvostatistika til hodisalarining miqdoriy jihatini ularning sifat jihat bilan uzviy aloqada o'rganadi.

"Lingvistik statistika til va nutq hodisalarini tekshirishda statistik metodni qo'llashdir. Lingvistikada statistik usul shunchaki qo'llanmaydi, bundan maqsad ma'lumotlarning ishonchli va asosli bo'lishini ta'minlashdir" [Пиотровский и др. 1977, 89 с].

"Vaholanki, - deb ta'kidlaydi V.A.Moskovich, - lingvistik statistika matematik lingvistikaning asosiy tarkibiy qismlaridan biridir; u tilshunoslikning barcha amaliy qo'llanishiga bevosita munosabatga egadir. Matnlarni ishlashni avtomatlashtirish maqsadida lingvistik statistikani qo'llash istiqboliga shubhalanishga hech qanday asos yo'qdir..." [Москович, 1968, 93-94 с].

Statistik metod deyilganda, ko'pgina sabablar turli-tuman hodisalar bilan shartlangan miqdoriy ma'lumotlarni izohlash va yoritish uchun maxsus muvofiqlashtirilgan metod tushuniladi. Umuman, statistika, - deb ta'kidlaydi taniqli ingliz olimi R.Fisher, - kuzatilayotgan materialning miqdoriy tahlili va qisqartirilishi haqidagi fandir.

Shuni ham aytib o'tish joizki, filologiyada statistik usulni qo'llashdan maqsad biron-bir matn yoki asarda qancha fe'l va uning shakllari, ravish, sifat, olmosh va boshqa so'z turkumiga oid so'zlarning necha marta uchraganini shunchaki qayd etishdangina iborat emas. Bunday usuldan maqsad - o'sha uchragan so'zlarni tahlil etish, ularni boshqa janrlarda, boshqa mualliflardagi natijalar bilan qiyoslash va shu orqali faqat o'sha matn (muallif)ga xos bo'lgan xusiyatlarni, muallifning obyektiv borliqni ko'rishi bilan bog'liq qonun-qonuniyatatlarni aniqlash kabilardan iborat. Filologiyada kompyuterni qo'llashga amaliy leksikografiyaga ma'lum turki bergani alohida e'tirofga loyiq.

Shunday qilib, fan taraqqiyotini hozirgi darajasi lingvistik hodisalarining ko'pgina nazariy va amaliy

masalalarini aniq metodlar yordamida va yetarli darajada aniqlik bilan hal etishni talab qiladi. Bu vazifalarni matematik, kibernetik metodlarsiz, elektron hisoblash mashinalarsiz bajarish mumkin emas, albatta. Modomiki shunday ekan, bugun kompyuterlar lingvistika va statistika orasida turgan ko'priq vazifasini o'tamoqda, desak mubolag'a bo'lmaydi. Hozirgi zamon lingvistika fanining taraqqiyoti muhandis va matematiklar kibernetik usullarni, kompyuter operatsiyalarini qanchalik o'zlashtirib olgan bo'salar, har bir lingvist ham o'sha usullarni shunchalik egallab olishining davri yetib keldi. Binobarin, hozirda matematik, kibernetik metodlar, kompyuterlar har bir tilshunosning ham ilmiy salohiyati uchun zaruri element bo'lib qoldi.

Ma'lumki, frazeologiya nihoyatda murakkab soha bo'lib, uning tadqiq etish barobarida o'ziga xos tadqiqot usullaridan, shuningdek boshqa sohalar, xususan, leksikologiya, grammatika, stilistika, fonetika, til tarixi, falsafa fanlari tarixi, mantiq hamda mamlakatshunoslik fanlaridan ham xabardor bo'lish lozimligi o'tgan asr bosqlaridanoq aytib kelinmoqda. Bugungi kunda esa kompyuter texnologiyalari davrning eng dolzarb sohasiga aylanishi sababli tilshunoslik hisob-kitob vazifasi bilan o'zaro bog'liq bo'lgan matematik statistika fanidan ham boxabar bo'lishni talab qilmoqda [Пиотровский, 1988, 53 с].

Chastotali lug'atlar asosida statistik lingvistikaning alohida shahobchasi - leksikostatistika shakllanayotgani bugungi kun til taraqqiyotining asosiy yutuqlaridan biri, desak mubolag'a bo'lmaydi.

O'zbek tili ham ingliz tili yaqin kunnarda paydo bo'lgan til emasligi hech birimizga sir emas. Ushbu ikki til o'zining uzoq o'tmishi bilan birga juda katta til boyligiga ham ega bo'lib, o'zbek tilida ham ingliz tilida frazeologik birliklar (FB)ning o'rni katta va beqiyosdir. Atoqli otlar bilan yasalgan FBlarga o'zbek tilida "Daqyonusdan qolgan", "Ali akaning kuchugidek", "jonini Jabborga bermoq", "Ali desa, bali demoq", "Xizirni yo'qlab", "Onasini Uchqo'rg'onidan ko'rsatmoq", ingliz tilida "Good Samaritan", "Billy Bunter", "Troyan Horse", "Uncle Sam", "Utopian dreams", "Achilles heel" yorqin misol bo'la oladi.

Biz tadqiqot ishimiz doirasiga kiruvchi atoqli otlar bilan yasalgan frazeologizmlarni umumiyl til frazeologizmlari orasida saralab olishimizda statistik metoddan unumli foydalandik. Lingvostatistik tahlillarimizga ko'ra o'zbek va ingliz tilida atoqli otlar bilan yasalgan FBlar kam bo'lsada o'xshashliklar va farqlarga ega ekanligi ma'lum bo'ldi.

Avvalambor, shuni aytib o'tish joizki har ikki tilda frazeologik birliklar jamlanmasi, ya'ni frazeologizmlar lug'ati ishlab chiqilgan. O'zbek tilida professor SH.U.Rahmatullayev tomonidan 1978-yilda (ilk nashri) "O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati" ishlab chiqilgan bo'lsa, ingliz tilida esa bunday mas'uliyatli ish A.V.Kunin tomonidan o'z ichiga 20.000 ta FBni qamrab olgan "Ruscha-inglizcha frazeologik birliklar lug'ati" ni tuzish orqali amalga oshirilgan. Biz yuqorida ismlari qayd etilgan buyuk tilshunoslarning lug'atlari asosida o'zimizning kichik bir lingvostatistik tadqiqotimizni e'tiboringizga havola etamiz.

Farqli jihatiga e'tiborimizni qaratadigan bo'lsak, o'zbek tilida haligacha atoqli otlar bilan yasalgan frazeologizmlarga bag'ishlangan lug'at ishlab chiqilmagan, ingliz tilida esa 350 ta tarkibida atoqli ot mavjud bo'lgan FBlar, etimologik kelib chiqishi bilan birga berilgan lug'atni L.Chitova tomonidan tuzilgan.

Bundan tashqari ingliz tilida o'zbek tilidagi nisbatan umumiy FBlar soni ko'p, ya'ni ingliz tilida 20.000, o'zbek tilida esa 4000 ta (bunda 3000 FB va 1000 ta maqol hisobga olindi) aniqlangan xolos.

O'zbek tilida atoqli otlar bilan yasalgan FBlar samoqligina bo'lsa, ingliz tilida ularning soni o'zbek tilidagi nisbatan deyarli 28 baravar ko'p ekanligi aniqlandi. Ya'ni o'zbek tilida 35 ta (bunda FBlar 5 ta, maqollar 30 ta), ingliz tilida esa 978 ta (faqat FBlar) frazeologizmlar tarkibida atoqli otlar uchraydi.

Umumiyl miqdorni ko'rsatgichlarda oladigan bo'lsak, ingliz tilida atoqli otlar bilan yasalgan FB lar 4.9 % ni, o'zbek tilida esa 3.2 % ni tashkil etadi.

Ingliz tilida atoqli otlar bilan yasalgan FBlar (jami 978 ta) onomastika sohasining 8 ta (antroponim, toponim, mifonim, zoonim, astronim, kosmonim, teonim, xrematonim) tarmog'ida turli foizlarda 100% ko'rsatgichni bergen bo'lsa, o'zbek tilida bu ko'rsatgich nomshunoslik sohasining 4 ta (antroponim, toponim, teonim va xronim) tarmog'ida jami 35 ta FBdan ko'rsatdi.

Yanada yaqqolroq ko'rish uchun lingvostatistik tahlil natijalarini jadval hamda diagramma ko'rinishida ifodalashni ma'qul topdik. Quyidagi 1-jadvalda har ikki tildagi tadqiqot doiramizning asosiy materiali bo'lgan FBlarning o'zbek va ingliz tillaridagi umumiyl qiymati va natijalar o'tasidagi tafovutlarni ko'rishimiz mumkin:

Jadval 1: O'zbek va ingliz tillarida atoqli otlar bilan yasalgan FBlarning umumiyl son va ko'rsatgichlari.

T / r	Til nomi	Jami FBlar	Atoqli ot bilan yasalgan FBlar	Ko'rsatgich (% da)
1	O'zbek tili	4000	35	3.2 %
2	Ingliz tili	20.000	978	4.9 %

Jadval 2: O'zbek va ingliz tillarida atoqli otlar bilan yasalgan FBlarning onomastika tarmoqlarida ifodalanishi

T /r	Til nomi	Nomshunoslikning jami tarmoqlari (sonda)	Atoqli ot bilan yasalgan FBlar aniqlangan tarmoqlar (sonda)	Atoqli ot bilan yasalgan jami FBlar Ko'rsatgichi (% da)
1	O'zbek tili	10	4	3.2 %
2	Ingliz tili	10	8	4.9 %

Shunday qilib, bugungi kunda lingvistikada matematik hisoblashlarning o'rni va ahamiyati katta. O'zbek tilida ham ingliz tilida ham lingvostatistik tadqiqotlar ko'plab olib borilayotganligi sababli, har ikki tilda ham yetarlicha yutuqqa erishib kelinmoqda. Lingvostatistik jihatdan atoqli otlar bilan yasalgan FBlarning o'xshashlik va farqlari o'zbek va ingliz tillarida ham ko'zga tashlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. A. Hojiyev tahriri. ostida.- Toshkent: O'qituvchi, 1978.
2. Куин А.В. Англо-русский фразеологический словарь- Москва: 1984.
3. Москович В.А. О месте лингвостатистических исследований в комплексе работ по построению автоматизированных систем обработки информации- "Частотные словари и автоматическая переработка лингвостатистических текстов"-Минск, 1968.
4. Пиоторовский Р.Г. Компьютеризация преподавания языков. - Ленинград: ЛГПИ, 1988..

MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATI QORAQALPOQ TILIDA

Nurmanova Salomat
NDPI magistranti

Tayanch so'zlar: adabiyot, tarjima, tarjimon, adabiy aloqalar.

Ключевые слова: литература, перевод, переводчик, литературный связи

Key words: literature, translation, translator, literary rarly.

O'zbek-qoraqalpoq yoki qoraqalpoq-o'zbek adabiy aloqalarining muhim janrlaridan biri badiiy tarjimadir. Badiy tarjimalarsiz adabiy aloqalarni tasavvur qilish mushkul. Tarjima xalqlar do'stligini ta'minlovchi omillardan biri hamdir.

Xalqimizning ardoqli farzandi, O'zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusuf she'rlari dunyoning bir qancha tillariga, jumladan, ingliz, rus, uyg'ur va qoraqalpoq tiliga tarjima qilingan. Shoирning she'rlarini Bazarbay Seytayev, Sharafaddin Ayapov, Kengesbay Karimovlar qoraqalpoq tiliga tarjima qilishgan. B. Seytayev 2004-yili shoирning bir qancha she'rlarini o'zbek tilidan qoraqalpoq tiliga o'girib, "Biz baxitli bolamiz" degan nom bilan alohida kitob shaklida nashr ettirdi. Bundan tashqari, Sh.Ayapov va K.Karimov M.Yusuf tavalludining 60 yilligi munosabati bilan shoирning she'rlarini ("Iqrar", "Shukir deysen sen qashan?", "Studentler gimni", "Anama") "Amudarya" jurnalida e'lon qilishgan. Endi e'tiboringizni tarjimonlarning o'zbek tilidan qoraqalpoq tiliga qilingan ba'zi tarjimalariga qaratamiz.

Mutarjim, K.Karimov shoирning "Onam"ga nomli she'rini tarjima qilishda ikkinchi misradagi mazmunni to'laligicha tushirib qoldirgan. Misralarni qiyoslab ko'ramiz.

Asliyatda:

Garchi bisotingda "bayram" so'zi yo'q,
Bilaman, kutasan sandal to'la cho'g'. (34-bet)

Tarjimada:

Tilingning ushinda bayram sozi joq,
Sag'an jetkilikli oshag'inda ot.

Tarjimon "sandal" so'zini ovqat ya'nini taom pishiradigan "o'choq" deb tarjima qilgan. Ammo sandal bilan o'choq ikkisi ikki xil narsa. "O'zbek tilining izohli lug'ati"da "sandal-qish kunlari isinish uchun, xonaring o'rtasiga chorburchak chuqurchaga o'rnatilgan , ustiga ko'rpa yopilib atrofiga ko'rpachalar to'shalgan xontaxta". Sandal so'zi qoraqalpoq tilining "Tusindirme sozligi" kitobida mavjud emas. Nazarimda shoир asliyatda qish kunlari sandal atrofida o'tirib o'g'lini intazorlik bilan kutgan ona siymosini gavdalantirgan bo'lsa, mutarjim tarjimasida esa, bolalari, farzandlari ko'pligidan o'chog'idagi o't ertayu-kech o'chmagan degan ma'noni anglatib turibdi. Demak, mazmuni tarjimada buzilgan.

M. Yusufning "Saylanma" sidagi "Shukr deysan, sen qachon ?" nomli she'rini B. Seytayev va Sh. Ayapovlar tarjima qilishgan. Ushbu she'r ikki tarjimonda ikki xil variantda tarjima qilingan. Asliyat va tarjimalarni qiyoslab ko'ramiz.

Asliyatda: Ta'magirni tortqilab,

Nafsi qo'ymas deydilar.
Nokas o'zi to'ysa ham,
Ko'zi to'ymas deydilar. (129-bet)

B. Seytayev tarjimasida:

Alimsaqtı tartqılaptı.
Napsı qoymas deydiler,
Nakas ozi toysa ham,
Kozi toysa deydiler. (3-bet)

Sh. Ayapov tarjimasida:

Damegoysi tartqılaptı,
Napsı qoymas deydi eken.
Nakas ozi toysada,
Kozi toysa deydi eken. (70-bet)

Bir she'rni ikki tarjimon ikki xil o'girgan. "Ta'magir" so'zi ba'zi tarjimonlarni chalg'itgan.
Asl nusxada berilgan "ta'magir" so'zini tarjimonlar ikki xil variantda tarjima qilishgan. B. Seytayev

variantida "alimsaq" deb tarjima qilingan bo'lsa, Sh. Ayapov bu so'zni "damegoy" tarzida keltirgan. Endi e'tiboringizni qoraqalpoq tilining "tusindirme sozligi" da izohlangan "alimsaq" va "damegoy" so'zlariga qaratamiz."Alimsaq"- tinenshi, esbin tawip alaberetug'in, aliwdi jaqsi koretug'in adam."Damegoy"- umit etiwshi, dame etiwshi.

Ko'rini turibdiki, Sh. Ayapov tarjimasidagi "damegoy" so'zi asliyatdagi ma'noni to'laligicha ochib bera olgan.

Muhammad Yusufning tarjima qilingan she'rlaridagi ba'zi bir kamchiliklarni sanab o'tdik. Lekin,bu kamchiliklar yutuqlarni yashira olmaydi.

M.Yusuf she'riyatining qoraqalpoq tiliga tarjima qilinishi adabiy jarayonda yangi hodisa. Bu an'nana kelajakda izchil davom etishini istaymiz. Bu ish amalga oshgudek bo'lsa, qoraqalpoq-o'zbek adabiy aloqalari yangi manbalar bilan boyigan bo'ladi. Eng muhimi, qoraqalpoq tarjima adabiyotining mundarjasи ham kengayadi.

Rezyume. Ushbu maqolada shoir M.Yusuf ijodidagi ba'zi bir she'rlarining qoraqalpoq tiliga tarjima qilnganligi haqida so'z boradi.

Резюме. В этой статьи говорится о некоторых стихотворений М.Юсуфа, которые переведенные на каракалпакский язык.

Summary.The article is said about some poems of M. Yusuf , which is translated into karakalpak.

Adabiyotlar:

1. Muhammad Yusuf "Saylanma" Toshkent Sharq 2017.
2. Muhammed Yusuf "Biz baxitli bolamiz" B. Seytayev tarjimasi. Nukus 2014.
3. "Amudarya" jurnali 6-son, 2014.

TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 12-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(2-бўлим)

Маъсул мұхаррир: Файзиев Шоҳруд Фармонович
Мусаҳҳиҳ: Файзиев Фарруҳ Фармонович
Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Эълон қилиш муддати: 31.01.2020

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темур пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000